

RISTO ALAPURO

SUOMEN SYNTY

PAIKALLISENA ILMIÖNÄ
1 8 9 0 - 1 9 3 3

LYHYTLAINA
LAINA-AIKA
2 VUOROKAUTTA

TAMMI

RISTO ALAPURO

SUOMEN
SYNTY

PAIKALLISENA ILMIÖNÄ
1 8 9 0 - 1 9 3 3

Kustannusosakeyhtiö Tammi

Helsinki

103 045 2873

Kannen kuva:
Punakaartilaisia Huittisissa vuonna 1918
(Huittisten kaupunginarkisto)

Ulkoasun ja kannen on suunnitellut
Marjut Heikkinen

© Risto Alapuro 1994

Kolmas painos

ISBN 951-31-2325-1

Paino: Tummavuoren kirjapaino Oy, Vantaa 2001

SISÄLLYS

Kiitokset	7
Kartta ja taulukot	9

Modernin politiikan synty Suomessa	11
------------------------------------	----

I RYHMÄT JA TOIMIJAT

1. Rintapitäjä	21
2. Talolliset ja virkamiehet	27
3. Torpparit	30
4. Maatyöväki	35
5. Käsityöläiset ja kauppiat	37
6. Teollisuustyöläiset	40
7. Ryhmät ja toimijat	47

II KANSAKUNTA

1. Talollisten ja sivistyneistön liitto	55
2. Torpparien viesti ja talollisten reaktio	64
3. Käsityöläisten paikka	74
4. Kaikkien osuuskauppa	81
5. Kansakunta	83

III VALLANKUMOUS

1. Hulluuden hetki ja järjestäytyminen	93
2. Liikkeen osat	104
3. Torpparien paikka	119
4. Rahvaan liitto	126
5. Talollisten, herrasväen ja rahvaan paikallisyhteisö	133
6. Vallankumous	144

IV VASTAVALLANKUMOUS

1. Yhteiskunnan vapautuminen ja valtion järjestysvallan heikkeneminen 157
2. Meijerikahakka ja suojeluskuntien synty 166
3. Työväen haaste ja puolustautuminen 176
4. Vastakkaisuus ja sen rajat 186
5. Työväen vallankumous 190
6. Vastavallankumous 203

V UUSI KANSAKUNTA

1. Isänmaan tulkinnat 225
2. Työväen paikka 236
3. Pienviljelijäin nousu 256
4. Uusi kansakunta 271

VI JÄLKINÄYTÖS

1. Tyytymättömyys 281
2. Lapuan liike 283
3. Lapualaiset 285

Modernin politiikan synty ja nyky-Suomi 299

Viitteet ja täydennykset 323

Liite 1 360

Liite 2 366

Lähteet 368

Henkilöhakemisto 382

KIITOKSET

Tämän kirjan juuret ovat 1970-luvulla. Silloisen historiallis-sosiologis-antropologisen politiikan tutkimuksen hengessä halusin tarkastella modernin Suomen syntyvaiheen mullistuksia lähietäisyydeltä. Johdannoksi tarkoitettu koko maan kuvaus laajeni kuitenkin niin, että se lopulta julkaistiin erillisenä tutkimuksena (Alapuro 1988). Sen jälkeen oli hankala palata paikalliselle tasolle. Oli vaikea irtautua syntyneistä käsityksistä ja saada uusi ote samoihin murroksiin. Ajan mittaan irtautuminen tuli kyllä helpommaksi, mutta samalla kasvoi mahdollisuus koko työn kesken jäämiseen.

Tässä vaiheessa, 1990-luvun alussa, apuun tuli Matti Peltonen. Hänen kiinnostuksensa ja kannustuksensa ovat olleet korvaamattomat sekä tutkimuksen päätökseen saamiselle että sen julkaisemiselle.

Kiitän myös Suur-Huittisten historian kirjoittajaa Raimo Viikkiä, joka on tarjonnut asiantuntemustaan monien vuosien kuluessa aina, kun sitä on tarvittu. Pauli Manniselle olen kiitollinen hyvästä yhteistyöstä ja mahdollisuudesta käyttää hänen Huittisten pitäjää koskevia laajoja ja tälle tutkimukselle arvokkaita aineistojaan. Monet huittislaiset ja keikyäläiset ovat antaneet aulista apua sekä järjestö- ja muun aineiston että valokuvien kokoamisessa. Kiitän heitä kaikkia, ja erityisesti haluan mainita Huittisten kaupunginarkiston hoitajan Anna-Liisa Ritakallion.

Työn aihe hahmottui Erik Allardtin 1970-luvulla johtamassa Helsingin yliopiston vertailevan sosiologian tutkimusryhmässä, jonka jäsenenä kirjoitin ensimmäiset luonnokset. Tuo aika on antanut olennaisen pohjan tälle — tällekin — tutkimukselleni.

Työskentelyä rahoitti Suomen Akatemia.

Käsikirjoituksen ovat Matti Peltosen ja Raimo Viikin ohella lukeneet monet muut, joiden kommentit ovat olleet erinomaisesti avuksi: Kristina Carlson, Jari Ehrnrooth, Pertti Haapala, Pauli Kettunen, Tapani Mikola ja Heikki Sarmaja. Erityisen suurta päänvaivaa ja hyötyä on ollut Pauli Kettusen huomautuksista. Nekin ehdotukset, joita en ole voinut tai halunnut ottaa huomioon, ovat auttaneet selventämään käsityksiäni ja toivottavasti myös tekstiä.

R. A.

KARTTA JA TAULUKOT

KARTTA

Huittisten pitjä Venäjän ajan lopulla 22

TAULUKOT

1. Huittisten ruokakunnat ja väestö elinkeinon mukaan 1901, prosentteina 23
2. Huittisten pääasiallisesti maataloudesta elävät ruokakunnat ja niiden väestö ammatin mukaan 1901 24
3. Huittisten osuusmeijerin jäsenet ja heidän osakemääränsä ammatin mukaan 1899–1904 56
4. Suuren adressin allekirjoittajien osuus Huittisten ruokakuntien päämiehistä ammatin mukaan, prosentteina 66
5. Huittisten työväenyhdistysten jäsenmäärä 1904–1916 100
6. Huittisten työväenyhdistysten jäsenten ammatti ja sukupuoli 1913 105
7. Lauttakylän työväenyhdistyksen johtajat ja heidän tehtävänsä muissa organisaatioissa 1905–1916 106–107
8. Puolueiden kannatus Huittisissa vuoden 1907 eduskuntavaaleissa äänestysalueittain, prosentteina 138
9. Huittisten pienviljelijäyhdistysten jäsenmäärä 1922–1933 258
10. Puolueiden kannatus Huittisissa ja Keikyässä vuoden 1919 eduskuntavaaleissa äänestysalueittain, prosentteina 272
11. Puolueiden kannatus Huittisissa ja Keikyässä vuoden 1929 eduskuntavaaleissa äänestysalueittain, prosentteina 272
12. Lapuan liikkeen aktiivisimmat kannattajat Huittisissa 1930–1931 286
13. Lapuan liikkeen kannattajia Huittisten hallinto- ja järjestöeliitissä 1930–1931 287

MODERNIN POLITIIKAN SYNTY SUOMESSA

KAHAKKA MEIJERILLÄ

Heinäkuun 13. päivänä 1917, liki neljä kuukautta Venäjän keisarin Nikolai II:n kukistumisen jälkeen, puhkesi kahakka satakuntalaisen rintapitäjän Huittisten meijerillä.

Puoli seitsemän aikaan aamulla meijerille saapui laulaen muutaman sadan maatalouslakkolaisen kulkue. Ensimmäisenä marssi kaksi lakkokomitean jäsentä, toinen heistä sen puheenjohtaja. Marssijat olivat päättäneet sulkea meijerin, jonne lakosta huolimatta tuotiin maitoa. Meijerin ylikäytävän kohdalla kulkue pysähtyi. Vastassa seisoivat nimismies, poliisi, muita paikallisia virkamiehiä sekä talollisia. Alkoi kahakka, jossa lyömäaseina käytettiin polkupyörän ketjuja. Yhdellä talollisella oli pamppu ja kunnan eläinlääkärin apuna poliisikoiria. Kiviä lensi molempiin suuntiin. Meijerin sulkemista vastustavien joukosta kajahti laukauksia. Muutamia lakkolaisia lyyhistyivät maantielle, toiset perääntyivät. Viitisen minuuttia kestänyt kahakka oli ohi.¹

Ensimmäisen kerran Venäjän helmikuun vallankumouksen jälkeen Suomessa käytettiin ampuma-aseita eri yhteiskuntaluokkien välillä. Huittisten meijerikahakasta tuli heti symboli. Työväenliikkeelle se oli merkki siitä, että porvaristo saattoi tarttua aseisiin etujensa puolustamiseksi. "Huittisten kapitalistit murhattyössä. Manttaalimiesten 'suojeluskaarti' ampunut seitsemää lakkovahtia. Nimismies mukana veritöissä" otsikoi *Työmies* uutii-

sensa tapauksesta.² Seuraavina viikkoina työväenyhdistysten vastalausekokousten aalto vyöryi työväenlehtien sivuille. Pelko porvariston aikeista kiteytyi Huittisten välikohtaukseen, ja syksyllä jännityksen kiristyessä siihen viitattiin enemmän kuin mihinkään muuhun yhteenottoon. Myöhemmässä ns. luokkasota-kirjallisuudessa se nähtiin eräänlaisena kansalaissodan ensi näytöksenä. ”Se oli porvariston luokkasotalaitoksen ensimmäinen aseellinen hyökkäys, porvariston vallankaappaussodan alkusoitto”, kirjoitti K.M. Evä vuonna 1918.³

Kahakasta tehtiin johtopäätöksiä myös porvarillisella puolella. Porilaisen *Satakunnan* mukaan tapaus oli ”sosialistisen anastajajoukkueen” syytä. Kansalaissodan jälkeen kerrottiin, että kahden päivän kuluttua ”roskaväen” ”ennen kuulumattomasta väkivallasta” esitettiin ajatus maakunnan maanviljelijäin organisoimisesta ”lainkunnioituksen ja työrauhan turvaamiseksi”. Elokuun alussa Satakunnan maanviljelijäin yhdistyksen kokous päätti yksimielisesti perustaa tähän tarkoitukseen vakinaisen ”Satakunnan Järjestyskunnan”.⁴

MODERNIN POLIITIIKAN SYNTY

Meijerikahakkaan sisältyy tämän kirjan peruskysymys yhdessä äärimuodossa. Tarkoituksena on tarjota näkökulma siihen, miten Suomi modernisoitui poliittisesti eli miten Suomessa tapahtui ns. suurten joukkojen tulo politiikan näyttämölle.

Suuren murroksen aika ulottuu viime vuosisadan lopulta 1930-luvulle, ja sitä jäsentävät suurlakko ja eduskuntauudistus 1905–1907, itsenäistymis- ja kansalaissotavaihe 1917–1919 sekä Lapuan liike 1930–1932. Noiden vuosikymmenten myllerryksissä syntyivät poliittisen kulttuurin peruspiirteet, joiden vaikutus ei nykyisinkään ole lakannut. Perinteisten siteiden sijaan ja pohjalle hahmottui sellainen alue, jolla ihmiset liittyivät yhteen muodollisesti tasa-arvoisina, määrittivät itseään ja muita

sekä ajoivat yhteisiksi kokemiaan asioita. Syntyi yleiseen äänioikeuteen perustuva poliittinen järjestelmä, joka oli tulosta eri ryhmittymien kamppailusta mutta synnyttyään myös sääteli niiden toimintaa. Kaikki kolme kriisiä olivat valtataistelujen hui-pentumia ja vaikuttivat siihen, millaiseksi muodostui kansalais-yhteiskunnan suhde valtioon. Suhde ilmeni siinä, miten yhteis-kunnallisia ristiriitoja säädeltiin ja minkä merkityksen saivat sel-laiset käsitteet kuin Suomi, suomalaisuus, kansakunta.

Poliittiseen modernisoitumiseen kuului myös itse sen näyttä-mön synty, jolla suhteita säänneltiin. Muodostui sellainen julki-nen tila, jossa ihmiset suhteuttivat elämänsä ehtoja yleisempiin kysymyksiin ja ohjelmiin, esittivät ja perustelivat mielipiteitä, kävivät keskustelua keinoista ja tavoitteista. Murrokseen liittyi yksilöityminen.

Näitä asioita on tutkittu paljon ennenkin. Mutta yleensä on tarkasteltu poliittisten liikkeiden johtoa tai niiden aatteita ja kannanottoja valtakunnallisella tasolla tai kerrottu liikkeiden ta-pahtumahistoriaa. Jos on tarkasteltu yksittäisiä paikkakuntia, on kuvattu asioiden erityisiä paikallisia muotoja. Tämänkaltainen tutkimus ei problematisoi luokan ja liikkeen, yhteiskuntaryh-män ja organisoituneen toimijan suhdetta.⁵ Perinteinen työväen-liikkeen tutkimus yksinkertaisesti samasti ne, ja muiden ryh-mien tutkimus ei ole vakavasti asettanut kysymystä ryhmien ja niiden edustajiksi asettuneiden liikkeiden suhteesta.

Tässä kirjassa tuo suhde on keskeinen. Kohteena on järjestäy-tyminen ja mobilisoituminen ja niiden yhteys eri sosiaalisiin ryhmiin.⁶ Nämä seikat ja niiden luonne valaisevat parhaiten Suomen poliittisten murrosten edellytyksiä — sitä pohjaa, jolta ihmiset toimivat, kun kolme peräkkäistä aaltoa runsaan kymme-nen vuoden välein iski valtioon ja yhteiskuntaan.

Järjestäytymistä tutkimalla voi päästä kiinni siihen, miten tie-tyt ryhmäkategorioiden — työväki, torpparit, talolliset tms. — ja ih-misiä kokoavat verkostot nivoutuivat yhteen. Luokittelu määrit-telee, keitä ”me” haluamme olla erotukseksi muista ja viittaa sa-

malla "meitä" yhdistävään aatteeseen. Verkosto taas liittää ihmisiä yhteen konkreettisesti ja antaa voimavaroja. Mitä vahvempia yhteiseen luokitteluun perustuva identiteetti ja keskinäinen verkosto ovat, sitä järjestäytyneempi ja samalla pystyvämpi yhteiseen toimintaan ryhmä on.⁷ Tärkeimpiä kollektiivisen toiminnan kannalta ovat sellaiset organisaatiomuodot kuin yhdistykset, seurat ja taloudelliset ja kunnalliset yhteenliittymät.

Käytännössä organisoitumisen juuria voi kaivaa vain rajoittamalla johonkin paikkakuntaan, paikalliseen yhteisöön. Vain suppealla alueella käy päinsä selvittää sitä, miten ihmiset konkreettisesti liittyvät yhteen, määrittelevät oman ryhmänsä ja sen suhteet muihin ryhmiin. Paikallistutkimuksessa voidaan koota erilaisia aineistoja — kuvauksia, rekistereitä ja havaintoja, määrällisiä ja laadullisia tietoja — jotka valaisevat toisiaan, koska ne yksilöt joita tiedot koskevat ovat yhteydessä toisiinsa. Valtakunnallisissa tai alueellisissa tutkimuksissa voidaan kyllä kerätä tietoja erikseen maanomistuksesta, torppien koosta, teollisuustyöväen määrästä, sosialidemokraattisen puoluen jäsenistä, osuuskassojen levinneisyydestä, valkoisen ja punaisen terrorin uhreista, suojeluskunnan jäsenistä, pienviljelijäyhdistyksistä, talonpoikaismarssiin osallistuneista ja niin edelleen. Mutta vain paikallisesti rajoitetuissa tutkimuksissa näitä tietoja voidaan koota samoista henkilöistä.

Tällä tavoin voidaan saada yli yhden paikkakunnan pätevää tietoa siitä tavasta, jolla ihmisten sosiaaliset ominaisuudet olivat yhteydessä keskenään ja he itse suhteessa toisiinsa; miten ihmiset käsittivät keskinäisen yhteytensä ja tunsivat olevansa vastakkain muiden ryhmien kanssa — ja tulivat tietoisiksi kansallisuudesta ja luokastaan. Kaikki tämä kertoo kansalaisyhteiskunnan ja poliittisen kulttuurin syntyprosesseista, auttaa esittämään niitä koskevia kysymyksiä ja oletuksia ja tekee ymmärrettäväksi kollektiivisen toiminnan edellytyksiä.

Tarkastelukohteena on Huittisten pitäjä, mutta seuraavilla sivuilla ei tutkita Huittisten "tapausta" sinänsä vaan sellaista jär-

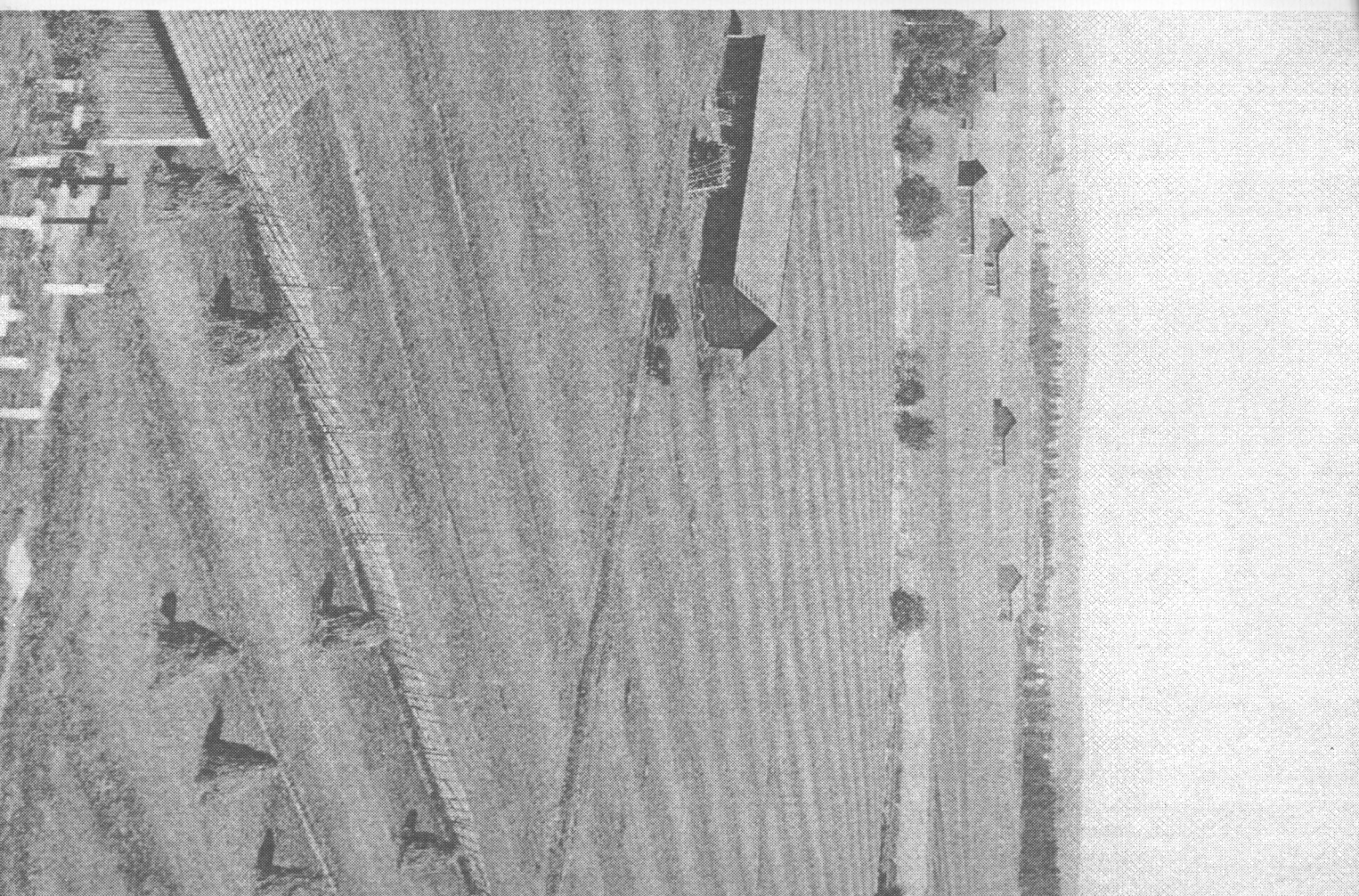
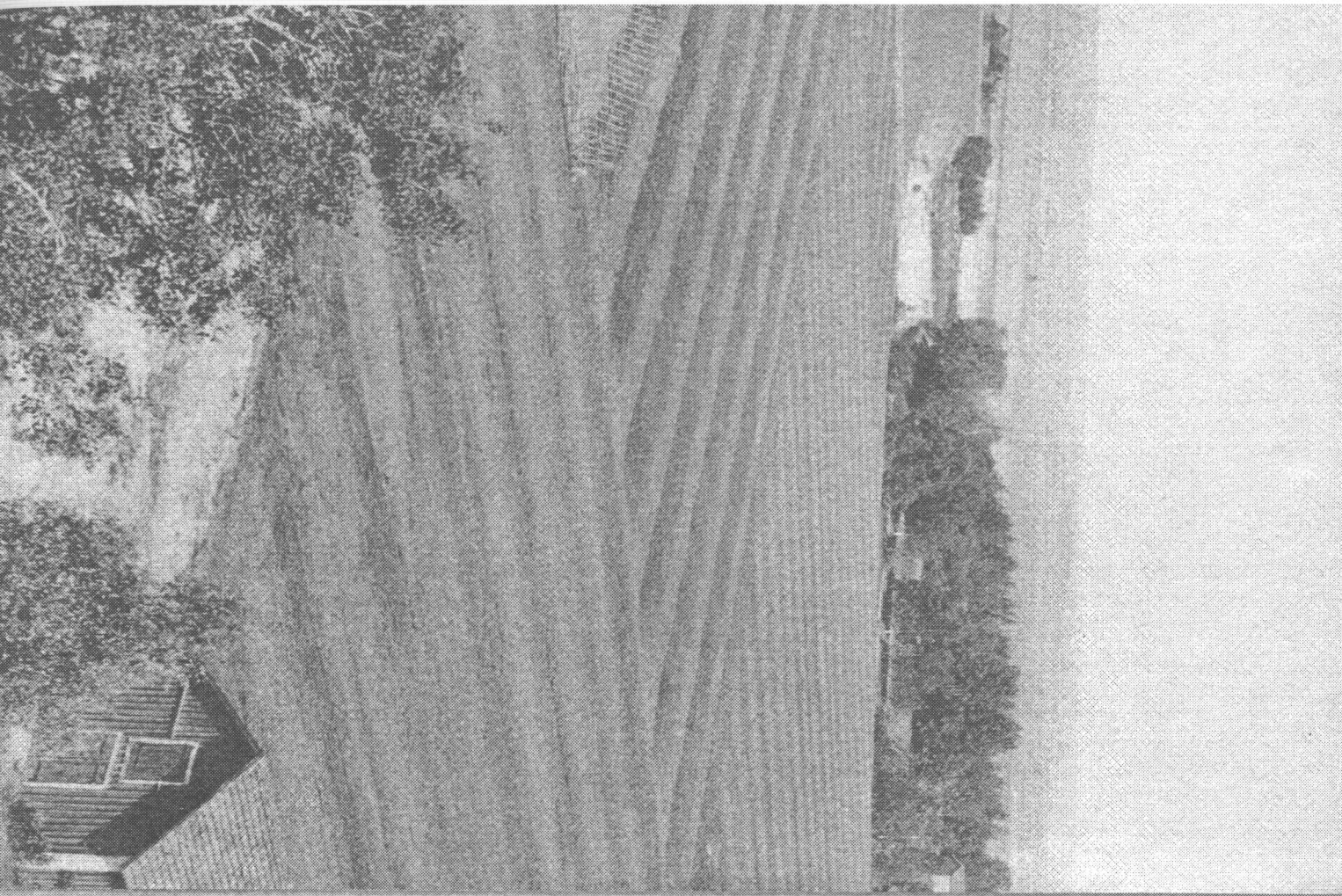
jestäytymisen ja mobilisoitumisen tapaa, jota ei voi tarkastella muuten kuin paikallisesti. Selviteltävinä eivät niinkään ole Huittisten organisoituminen ja mobilisoituminen kuin nämä ilmiöt Huittisissa, pitäjän tarjoamassa ympäristössä.⁸

Erityisen hyvin Huittisten kautta voi tarkastella Suomen keskusalueen poliittista modernisoitumista. Pitäjä sijaitsee maan eteläosassa, joka koki poliittisen murroksen eri kriisit kaikkein herkimmin. Huittislainen muunnelma on vahvasti talonpoikaiselta pohjalta nousevaa modernisaatiota, kiinnostavaa siksi, että vertailevasta näkökulmasta juuri talonpoikaisuus ja talonpoikainen uudenaikaistuminen ovat Suomen erityispiirteitä. Samalla on mahdollisuus tutkia maaseudun teollisuusyhteisöä. Pitäjän pohjoisosassa Keikyässä oli yksi maatalousmiljöön keskelle syntyneistä pienistä suomalaisista tehdaspaikkakunnista.

Huittisia tai mitään muutakaan paikkakuntaa tutkimalla ei voi saada valaisua siihen, miksi eduskuntauudistus, kansalaissoita ja Lapuan liike tapahtuivat, miksi isot kriisit oikeastaan puhkesivat. Kaikki ne tulivat Huittisiin pitäjän ulkopuolelta, ja niihin ennen kaikkea reagoitiin. Tämä ei ole rajoitus. Reagoiminen on Suomen poliittisen modernisaation tyypillinen piirre. Koko Suomi reagoi ulkopuolelta tulleisiin ärsykkeisiin. Näin oli varsinkin vuosien 1905–1907 ja 1917–1918 mullistuksissa.

Sitäpaitsi reagointi ei ollut passiivista mukautumista vaan aktiivista omaksumista. Juuri ottamalla kantaa koko maata järjestyttäviin mullistuksiin yksittäinen paikkakunta tuli osaksi valtakunnallista kokonaisuutta — yhtenä paikallisyhteisönä. Eri kriisit olivat sen elämän kansallistajia ja määrittivät sen paikkaa koko yhteiskunnassa.⁹ Myös tässä mielessä Huittisten vaiheet valaisevat vuosisadan alun poliittista prosessia, valtion ja kansakunnan muodostumista Suomessa.

I
RYHMÄT JA
TOIMIJAT

Näkymä Huittisten kirkontornista.

RINTAPITÄJÄ

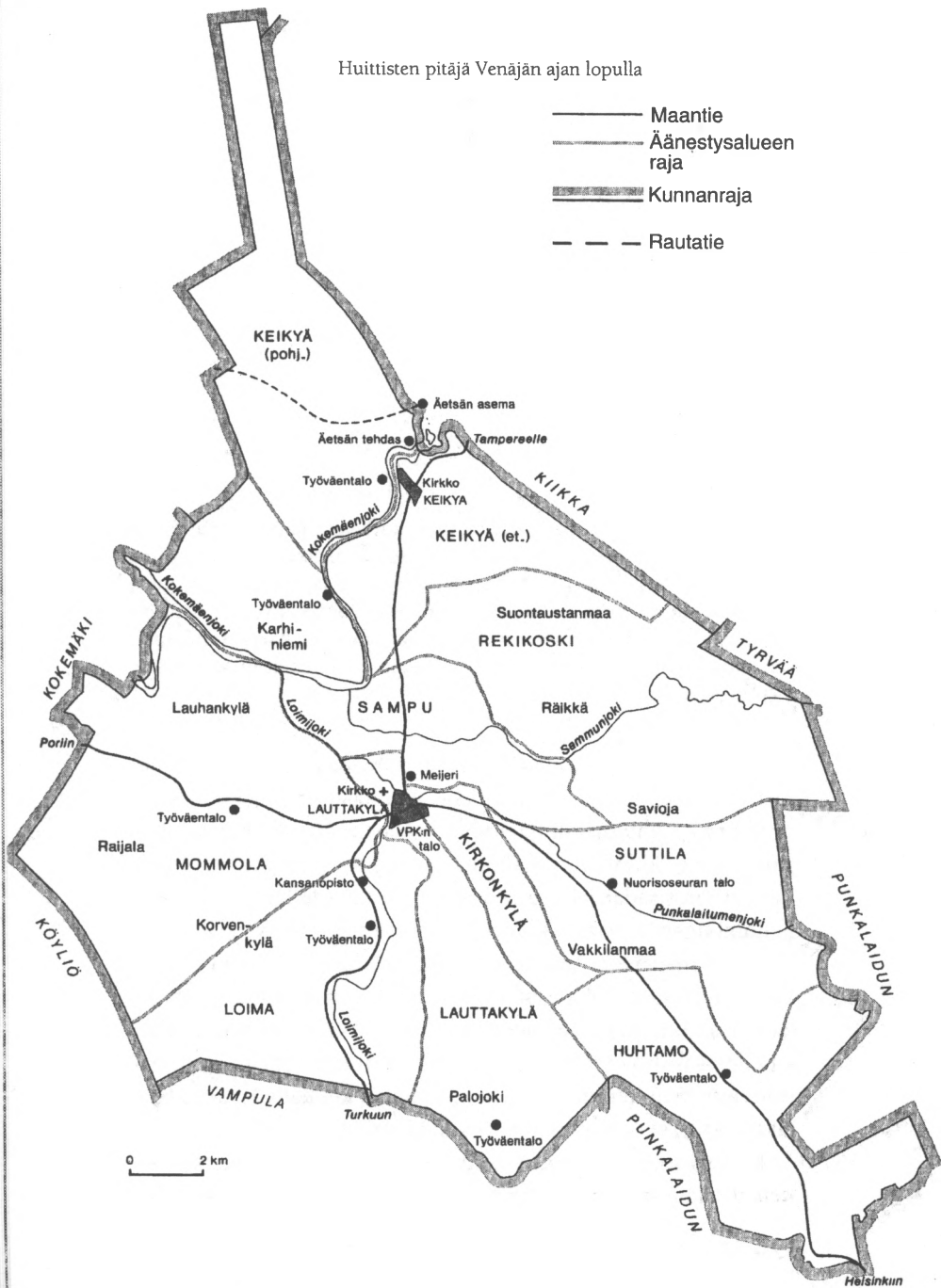
Jos joltakin pitäjän keskiosassa olevalta korkealta paikalta, parhaiten Huittisten kirkontornista, tarkastaa ympäröiviä maisemia, kohtaa silmä joka suunnalla lakeuksia laajoine viljelyksineen ja suomaineen, joille vaihtelua suovat vain etäisyydessä kohoavat loivakaartoiset, metsänpeittämät kummut ja harjanteet. Ja moniksi langoiksi hajoitetun hopeisen punoksen tavoin kiertelee Kokemäenjoki lisävesineen kautta alavien maisemien.¹

Huittisten vanha emäpitäjä Ala-Satakunnassa oli syntynyt neljän joen — Kokemäenjoen, Loimijoen, Punkalaitumenjoen ja Sammunjoen — yhtymäkohtia ympäröivälle tasangolle (Kartta). Ensimmäinen kirjallinen maininta Huittisista on vuodelta 1419. Tämän vuosisadan alussa sen pinta-ala oli edelleen suuri, 493 neliökilometriä. Matkaa Poriin, tärkeimpään keskuspaikkaan, oli 65 kilometriä, ja Tampere oli yhdeksän peninkulman päässä. Vuonna 1895 valmistunut Porin-Tampereen rata kulki pitäjän kautta, mutta omaa asemaa ei ollut. Huittisten keskustasta rautatielle pääsi höyryveneellä, joka liikennöi kevästä syksyyn parinkymmenen kilometrin päähän Kyttälän asemalle Kokemäellä, tai ajamalla Äetsän asemalle Kiikan ja Keikyän rajalla.²

Jokilaaksoja peittivät paksut, hedelmälliset savikerrokset. Keskuslakeudelta haarautuivat tiet ja talojen viljelysmaat viuh-

Huittisten pitäjä Venäjän ajan lopulla

- Maantie
- Äänestysalueen raja
- ▬ Kunnanraja
- - - Rautatie

kamaisesti pitäjän reunaosiin. Asutus oli vanhastaan keskittynyt jokien varsille ja siirtynyt sieltä etäämmälle etenkin torpparikolonisaationa. Isossajaossa saadut takamaat sijaitsivat usein peninkulman tai parin päässä itse taloista.³

Huittinen oli vankkaa talonpoikaisseutua, rusthollaripitäjä, jossa oli paljon torppareita ja vielä enemmän maataloustyöväkeä. Kolme neljäsosaa ruokakunnista ja neljä viidesosaa asukkaista oli vuosisadan vaihteessa maatalousväestöä (Taulukko 1), ja monilla muilla maatalous oli sivuelinkeinona.⁴ Paikkakunta oli pitkään luettu maan kehittyneimpiin pitäjiin.⁵

TAULUKKO 1

Huittisten ruokakunnat ja väestö elinkeinon mukaan 1901, prosentteina

Elinkeino	Ruokakuntia	Väestöä
Maatalous ¹	75.7	80.3
Teollisuus ja käsityö	18.3	14.9
Kauppa ja liikenne	1.7	1.9
Julkinen virka	1.6	1.6
Muut	2.6	1.3
Yhteensä	100.0	100.0
	N = 2 265	N = 9 415

1 Sisältää myös "määräämättömässä työssä" olleen työväen, jota oli 17.6 prosenttia ruokakunnista ja 13.4 prosenttia väestöstä.

Lähde: VA TVA Ea:2 Huittinen.

Vauraus jakautui kuitenkin epätasaisesti. Maatalousväestön ruokakunnista kuului maanomistajiin vuosisadan alussa vain runsas kymmenes (Taulukko 2). Maatyöväen osuus oli Turun ja Porin läänin keskitasoa, mutta maanomistajaruokakuntia oli tavallista vähemmän ja torppariruokakuntia tavallista enemmän.⁶ Ammatissa toimivista maataloustyöväkeä näyttää olleen suunnilleen yhtä suuri enemmistö kuin ruokakunnista. Heidän per-

heensä olivat tavallista pienempiä, mutta toisaalta ruokakuntalaskelmissa on ehkä viitisensataa palkollista eli renkiä ja piikaa ikäänkuin piilossa isäntiensä ruokakunnissa.⁷

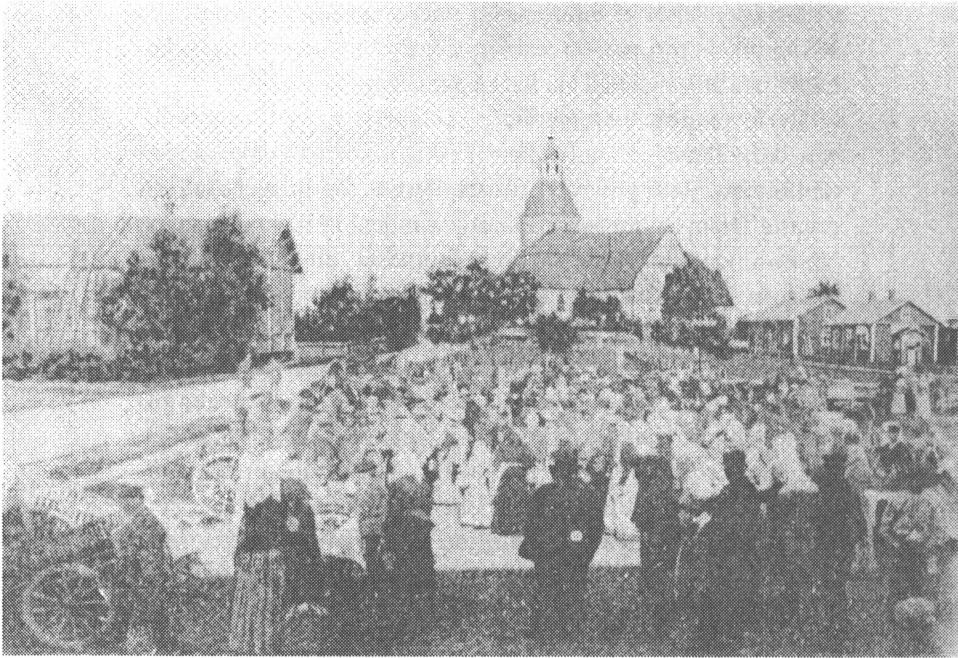
TAULUKKO 2

Huittisten pääasiallisesti maataloudesta elävät ruokakunnat ja niiden väestö ammatin mukaan 1901

Ammatti	Ruokakunnat		Väestö	
	N	%	N	%
Maanomistajia	176	11	1480	20
Lampuoteja	11	1	80	1
Torppareita	373	24	2171	30
Mäkitupalaisia	289	19	1142	16
Irtainta maatyöväkeä	235	15	757	10
Muonamiehiä ja -renkejä	84	5	343	5
Määräämättömässä työssä	398	25	1265	18
Yhteensä	1566	100	7238	100

Lähde: VA TVA Ea:2 Huittinen.

Talollisluokka keskittyi tienoille, joista ensimmäisiä eduskunta-vaaleja varten muodostettiin Lauttakylän, Kirkonkylän, Sammun, Mommolan, Loiman ja Suttilan äänestysalueet (Kartta).⁸ Loimijoki ja Sammunjoki laskevat Kokemäenjokeen Sammussa, ja siellä sijaitsi Huittisten asutuksen alkuperäinen sydän ja koko suurpitäjän kantatalo Takkula. Suttilan kylällä ja samannimisellä äänestysalueella oli keskustansa etäämpänä Punkalaitumenjoen varrella. Se yksin oli erillään muista isojen talojen kylistä. Näillä tasangoilla sijaitsivat vuosisadan alussa kaikki yli sadan peltohehtaarin suurtilat. Sammun, Mommolan, Loiman ja Suttilan äänestysalueilla oli suuria ja keskisuuria tiloja suhteellisesti eniten, ja isännillä oli useampia torppareita kuin muualla pitäjässä. Läheskään kaikki vuokramiehet eivät kuitenkaan asuneet samoilla alueilla.

Lauttakylän toripäivillä kaupattiin taajaman asukkaille ja tilattomille pitäjän omia maataloustuotteita, etenkin voita, juustoa, lihaa ja kalaa. Kirkko hallitsi tienoon keskustaa keskiajan lopulta. Vanhaan Huittisten hallintopitäjään kuuluivat myös siitä myöhemmin erotetut Punkalaidun, Kouvatsa ja Vampula. Keikyästä tuli erillinen kunta 1920.

Puhtaimpia laajoja torpparialueita olivat Rekikoski ja Huhtamo kunnan itä- ja kaakkoiskulmalla. Rekikoskelaisten isännät asuivat naapurialueiden, etenkin Sammun mutta myös Kirkonkylän ja eteläisen Keikyän kylissä. Huhtamon vuokratilat taas kuuluivat Suttilan ja Kirkonkylän alueen isännille. Torpat olivat usein suuria. Yli kolmanneksella Rekikosken ja Huhtamon torpista oli tilusalaa enemmän kuin 15 hehtaaria; yhteensä niiden osuus oli puolet pitäjän tämänkokoisista vuokratiloista. Erillisiä maatyöväen ruokakuntia oli vähän, käsityöläisiä muutama ja

teollisuustyöläisiä ei ainuttakaan. Pienempiä mutta kuitenkin selväpiirteisiä torppari- ja mäkitupalaisasutuksia olivat myös Pa-lojoki pitäjän eteläräjällä ja Rajjala lännessä.

Hyvinvoinnista kertoi osaltaan Lauttakylä, pitäjän hallinnolli-nen, kirkollinen ja kaupallinen keskus jokien liittymäkohdan tuntumassa. Siellä yhtyivät Turusta, Porista, Tampereelta ja Hel-singistä (Hämeenlinnasta) tulevat maantiet. 1910-luvun alussa ”melkein kaupunkimaisessa yhdyskunnassa” oli yhden neliöki-lometrillä sisällä 125 asumusta, ja neljää vuotta myöhemmin ar-voitiin hieman laajemmalla alueella asuvan 2 600 henkeä. Vuonna 1912, samana vuonna jolloin Lauttakylä sähköistettiin ja oppikoulu aloitti toimintansa, siellä pitivät majaa kruunun-voudin, nimismiehen, kolmen papin, kahden lääkärin ja kahden eläinlääkärin, kättilön sekä apteekkarin lisäksi Satakunnan suu-rimpiin kuuluva osuusmeijeri, monet viljakaupan välittäjät, kol-me pankkia, viisi sekatavarakauppaa, kolme kangasliikettä, kak-si ”vesitehdasta”, kaksi puutarhuria ja monien käsityöläisten pienyritykset. Jo vuonna 1901 laskettiin Lauttakylässä olleen kaikkiaan yli 40 erilaista liikkeenharjoittajaa, ja sen markkinat tunnettiin 1800-luvun lopulta. Paikalliset teollisuustyöläiset oli-vat enimmäkseen sorvareita, kivityömiehiä ja rakennusmiehiä, tilapäisemmistä olijoista monet tukkilaisia.⁹

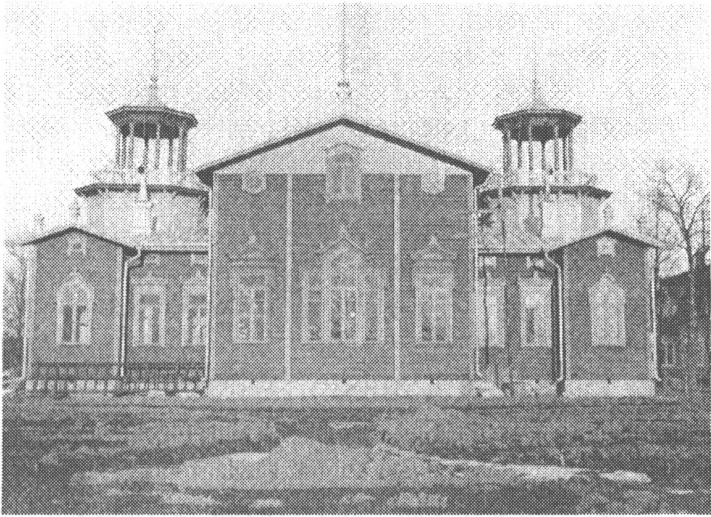
Erillään kunnan keskusosasta oli pohjoispuoli, Keikyän saar-nahuonekunta, joka erotettiin omaksi kunnakseen lopullisesti vuonna 1920. Keikyä on mäkitistä seutua, joka Kokemäenjoen uomaa lukuunottamatta on vailla alavia savitantereita. Pitäjän teollisuus oli keskittynyt sinne suurten koskien äärelle. Vuosisa-dan vaihteessa perustetusta Äetsän villankehruutehtaasta tuli pian omaleimainen maaseudun teollisuuskeskus. Agraarisen Keikyän asutus oli keskittynyt Kokemäenjoen rannoille, ja tilat olivat paljon useammin perheviljelmiä kuin pitäjän pääosassa. Suuria torppia ei ollut juuri lainkaan mutta mäkitupia runsaasti. Muuta maatyöväkeä oli vähän.

TALOLLISET JA VIRKAMIEHET

Pitäjän hallitseva ryhmä olivat talolliset. Heillä oli yhteyksiä paikalliseen virkamiehistöön ja muuhun säätyläistöön.

Vuosisadan alussa talollisluokka oli melko yhtenäinen kaupallista maataloutta harjoittava ryhmä, arvioidaan sitä oman viljelyalan (pellon ja niityn), oman ja vuokralle annetun viljelyalan kokonaismäärän tai maaomaisuuden mukaan.¹⁰ Sitä lujittivat ja yhtenäistivät lukuisat tiiviit sukulaisuussiteet. Useimmat talot olivat ns. suurempia keskiviljelmiä, joiden viljelyala oli 25–100 hehtaaria. Näistä vähäisimmät samoin kuin niitä pienemmät tilat sijaitsivat paljolti Keikyässä. Kylvöheinän lisäksi kasvatettiin kauraa ja perunaa. Lypsylehmiä talollisilla oli useimmiten kymmenkunta. Torppareita oli tavallisesti pari, ja (maatalous)työväen ruokakuntia talollisten mailla asui viisi tai kuusi.

Huippukerros oli pieni mutta luonnollisesti tärkeä, suhteellisen yhtenäisen maanomistajaluokan kärki. Yli sataa hehtaaria viljeleviä talollisia oli 11. Suurviljelmät sijaitsivat pitäjän parhailta viljelymailla eli hedelmällisissä jokilaaksoissa, niillä oli parhaat niityt, ja niiden viljelymenetelmät olivat kehittyneimmät.¹¹ Satoja hehtaareja tilojen alasta oli viljelemätöntä, mikä kertoo suurista metsäomistuksista. (Kolmellatoista suurimmalla maanomistajalla oli neljännes talollisten omistamista maista.¹²) Lypsylehmien luku nousi useimmissa tapauksissa yli 30:een. Työvä-

Kivirannan rustholli ydinkeskustassa oli Huittisten suurin maaomaisuus sen jälkeen, kun koko pitäjän kantatila Takkula joutui pakkohuutokauppaan 1904. Näitä tiloja yhdistivät sukulaisuussiteet. Kivirannan kokonaisala oli vuosisadan alussa 1 380 hehtaaria, ja 465 hehtaarin viljelyalasta 280 hehtaaria oli vuokralla. Päärakennuksessa laskettiin olleen 17 asuinhuonetta.

keä oli runsaasti ja torppareitakin keskimäärin seitsemän. Meijerien ja sahojen perustamisessa sekä koneistamisessa nämä tilat olivat yleensä edellä muita, ja lähes kaikki suurtilojen omistajat olivat halukkaita sijoittamaan varojaan pieneen teollisuustoimintaan.¹³

Tällainen tilallisväestön rakenne oli tyypillinen ylisessä Satakunnassa, joka oli vanhastaan talonpoikaisratsutilojen ”luvattua maata”.¹⁴ Vuosisadan vaihteen suurtilojen ytimenä olivat ratsutilat ja ns. vanha rälssi. Lähes kaikki omistajat olivat talonpoikaisia etenkin sen jälkeen, kun pitäjän suurin tila Takkula ja sen kanssa yhdysviljelyksessä ollut toinen tila tekivät vararikon vuonna 1904. Kulttuurinen hankaus, jota vielä 1800-luvun lopulla oli talonpoikaisten rusthollarien ja usein ruotsinkielisten

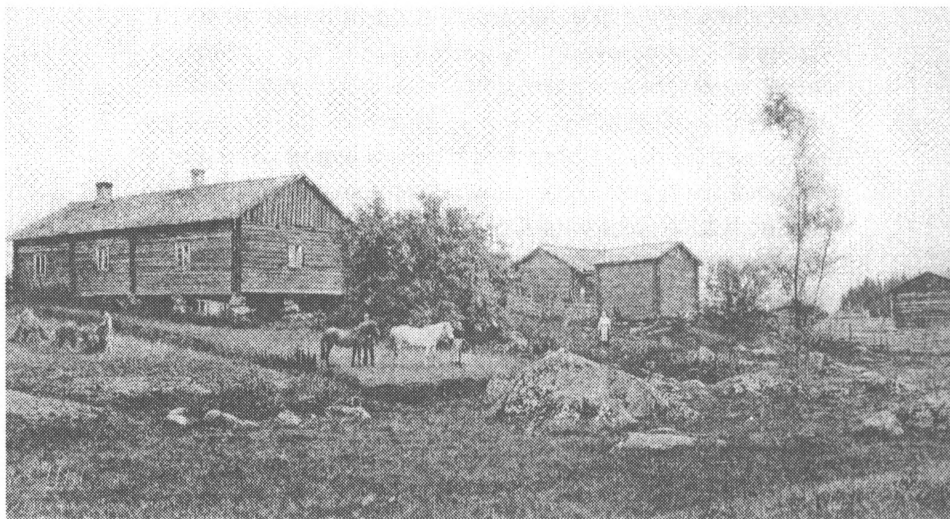
säätyläisvirkamiesten eli Huittisten ”talonpoikaisaatelin” ja ”herasväen” välillä, tasoittui vähitellen. Aatelis- tai porvarissäätyyn kuuluvia ei paikkakunnalla 1800-luvun lopulla eikä vuosisadan vaihteessa enää ollut. Säätyläis- ja talonpoikaissukujen väliset avioliitot olivat tulleet tavallisiksi jo 1800-luvulla, yhtenä merkkinä talollisväestön aseman vankistumisesta.¹⁵

Kunnallisen vallan haltijoina rusthollarit ja muut tilalliset olivat läheisessä kosketuksessa paikallisiin virkamiehiin, etenkin kirkkoherraan ja nimismieheen. Loimaan kihlakunnan kruununvouti asui Lauttakylässä. Vuosisadan alussa lääkäreitä oli kolme ja kansakoululaitos nopeasti laajenemassa. Valtion, kunnan ja kirkon palveluksessa oli myös virkailijakuntaa — poliisi-konstaapeleita, kiertokoulunopettajia, eläinvälskäreitä, postinhoitaja, suntio, lukkari, sairashuoneen hoitaja jne.¹⁶

TORPPARIT

Maatalouden kaupallistuminen näyttää avanneen myös Huittisten torppareille mahdollisuuksia hyötyä omista taloudellisista voimavaroistaan. Toisaalta se ajoi talollisia kiristämään vuokraehtoja ja liittämään torppia päätiloihin tai, jos tämä ei ollut mahdollista, myymään torppia niiden haltijoille.

Suurtorppareita oli runsaasti kuten yleensä Turun ja Porin läänissä. Vuosisadan alussa Huittisten lähes 400 torppariruokakunnasta eli vähintään kolmen hehtaarin viljelyalan vuokraajista peräti 174:llä oli viljelyalaa yli 10 hehtaaria ja tavallisesti ainakin kaksi hevosta sekä puolisen kymmentä lypsylehmää.¹⁷ Torpparitkin olivat suuntautumassa karjatalouteen: lypsylehmiä oli 1910 enemmän kuin vuosikymmentä aikaisemmin.¹⁸ Sen jälkeen kun aivan 1800-luvun lopussa oli perustettu osuusmeijeri, karjanhoidosta tuli torpparienkin tärkein elinkeino ja tulonlähde.¹⁹ Karjan ja hevosten määrä, ruokakunnan koko tai asuinhuoneiden luku eivät olleet paljонkaan pienemmät kuin samansuuruisten tilojen. Tosin torppien viljelymaa ja karja olivat huomompilaatuisia.²⁰ Huomattavia eroja oli vasta yli 25 viljelyhehtaarin tilojen ja torppien välillä. Viljelytapa, kylvötapa ja hehtaarille kylvetty määrä arvioitiin 1910 samanlaisiksi taloissa ja alustalaisten keskuudessa. Torpanvuokrien taso ei Huittisissa ollut mitenkään poikkeuksellisen korkea. Vuosisadan alussa ei yksi-

Hakanpään torppa Suontaustanmaalla kuului Rekikosken vuokraajavaltaiseen äänestysalueeseen. 1910-luvulla siellä oli nähtävästi kaksi hevosta. Niitä tarvittiin torpanpitoon, päivätöihin ja mahdollisiin ansiotöihin. Vuosisadan alussa hevosia oli ollut yksi, lypsylehmiä neljä ja lampaita seitsemän sekä peltoa kuusi ja luonnonniittyä viisi hehtaaria.

kään torppari saanut myöskään kunnanapua, ja heillä oli vain harvoin velkaa. Samaan suuntaan viittaavat jopa eräät työväenliikkeen mielenilmaisut. ”Pientilallisten asema tyydyttävä”, raportoi Huittisten työväenyhdistyksen puheenjohtaja 1906, ja Huhtamon torppariyhdistyksestä kerrottiin, että siellä olivat ”torpparit hyvässä voinnissa”.²¹

Mutta tämä ei merkitse, että suhteet isäntiin olisivat olleet hyvät tai edes paranemassa. Asia saattoi olla jopa päinvastoin, sillä vuokraehdot pyrkivät kiristymään ja itse vuokrasuhde tulemaan epävarmemmaksi. Ja vaikka ehdot olisivat pysyneet ennallaan, niiden paino saattoi tuntua entistä raskaammalta, koska ne estivät torppareita hyötymästä uusista kaupallisista mahdollisuuksista.

Kirjalliset sopimukset alkoivat Huittisissa lisääntyä 1800-luvun lopulla, mutta samoihin aikoihin irtisanomisoikeus muuttui entistä mielivaltaisemmaksi sekä kirjallisissa että suullisissa kontrahdeissa.²² Tämä on ymmärrettävää, sillä talojen omaa peltoalaa pyrittiin kasvattamaan. Kaikki irtisanomiset ja häädot eivät tietenkään merkinneet torppien loppua. Hankala vuokramies oli helppo vaihtaa uuteen. ”Halukkaita [uudisviljelykseen] ylen äijältä mutta antajia niukalti”, totesi Huittisten työväenyhdistys vuonna 1907. Monesti oli uuden torpparin maksettava isännälle ”isonlainen” sisäänmuuttoraha.²³ Torpan haltijoiden epävarmuutta tällainen paine oli omiaan lisäämään.

Vuokraehtoja kovensi puutavaran hintojen nousu. Sen vuoksi supistettiin metsänkäyttöoikeutta, mikä johti lukuisiin riitoihin isäntien kanssa. Vuokria myös yleisesti korotettiin samalla, kun siirryttiin suullisista kirjallisiin sopimuksiin.²⁴

Sekä vuokrasopimusten epävarmuutta että vuokraehtojen kiireyttä käsitteli maanjakohuhujen vuonna 1899 eräässä alustuksessaan Huittisten isäntäyhdistyksen puheenjohtaja maisteri M.A. Knaapinen. Hänen puhemuistiinpanoissaan sanotaan:²⁵

Nykyään on torppariasiassa paljo epäkohtia — Pahin on torpparin elämän epävarmuus — Ei anneta kontrahtia — Jos annetaan, ehdot mahdollomia ja pois tekosyistäkin. Voi arvata, mitä sellainen asiain tila vaikuttaa torpparin elämään: miten voisi tehdä innolla työtä, kun ei tiedä minä p:nä lautamies tulee käskemään pois.

Innolla ei työtä voinut tehdä myöskään siksi, että torpan hoitoon ei ollut riittävästi aikaa, vaikka esimerkiksi osuusmeijerin perustaminen tarjosi sen taloudelliseen hyväksikäyttöön uusia mahdollisuuksia. 1800-luvun lopulla työsuoritusten osuus vuokrista nousi, ja vuonna 1904 niiden, ennen kaikkea päivätöiden osuus oli 60 prosenttia. Loput maksettiin rahana ja luonnontuotteina, erityisesti voina. Ongelma oli kärjistynein suurtiloilla. Ne käyttivät suhteellisesti eniten torpparien työvoimaa, ja niillä työvero oli keskimääräistä tavallisempi; niiden torppareilla

oli vähemmän kirjallisia kontrakteja kuin muilla; niillä vuokraajat olivat lyhyempiä ja sopimukset harvemmin kiinnitettyjä kuin toisilla tiloilla; ja ne alkoivat ensimmäisinä myös säästää metsää. Toisaalta maatalous oli kehittyneimmällä kannalla juuri suurtilojen torpissa, eli uudet taloudelliset mahdollisuudet olivat ilmeisimpiä niiden haltijoille. Ei ole ihme, että vuoden 1909 vuokra-asetuksen antamaa oikeutta muuttaa päivityö rahassa maksettavaksi käyttivät erityisesti isojen talojen torpparit.²⁶

Tämän vuosisadan alussa taloudellinen kehitys sekä lakiuudistukset ja niihin vaikuttanut torpparien oma toiminta johtivat vähitellen vuokramiesten aseman vakiintumiseen ja jopa lujittumiseen pientuottajina.²⁷ Vuonna 1902 kirjallisten sopimusten pakollisuus vahvistettiin, vuonna 1909 vuokrasopimusten voimassaoloa pidennettiin seitsemällä vuodella, ja 1915 sitä pidennettiin uudelleen, jotta torppien itsenäistämistä koskeva lainsäädäntö ehdittäisiin saada valmiiksi.

Huittisten kaltaisessa taloudellisesti edistyneessä pitäjässä tämänsuuntainen kehitys oli tavallistakin selvempi. Torppia liitettiin päätaloihin jos pystyttiin, mutta jos ei pystytty, niitä myytiin vuokralaisille. Vuosina 1904–1919 yli yhden viljelmähehtaarin vuokratilojen kokonaismäärä väheni 117:llä. Kaikkiaan 96 torppaa myytiin vuokramaan haltijoille ja 22 muille; 28 vuokratilaa siirtyi talojen haltuun vuokrasuhteen päättymisen vuoksi. Luokisat yritykset torppien luovuttamiseksi taloille kesken sopimuskautta torjuttiin; häätöjä ei näytä olleen kovin paljon.²⁸

Torppien itsenäistämislle antoi alkuvauhdin jo mainittu Takkulan tilan vararikko. Valtio osti sen ja möi pääosan torppareille lohkotiloiksi. Mutta ajan mittaan taloudelliset näkökohdat ja ilmeisesti myös resursseiltaan melko vahvojen torpparien pyrkimykset vaikuttivat enemmän. Aluksi lunastettiin, osaksi valtion lainoin, ennen kaikkea syrjäisten kulmakuntien kuten Reki-kosken ja Huhtamon (ks. Kartta) torppia, joiden tuotannollinen yhteys päätaloihin oli heikoin: taksvärkki ei niiden vuokranmaksussa ollut yhtä tärkeä kuin talojen lähitorpissa. 1910-luvul-

la nuorempi isäntäpolvi ja ”muut aikaansa seuraavat tilalliset” olivat yhä valmiimpia ratkomaan tilannetta myynneillä. ”Vuokralaitos semmoisena kuin se meillä nykyisin on, on, kuten jokainen tiedämme, vanhentunut laitos”, sanoi pitäjän lehden päätoimittaja 1915 todetessaan lukuisten talollisten olevan valmiita myymään takamaitaan. Ja vuonna 1917 todettiin, että ”kunnassamme siirtyy monta kymmentä vuokravälikirjaa vuosittain, oman tilan omistusoikeuteen”. Siksi Huittisissa ”lunastusreformi (...) oli vain jatkoa yleiselle olojen kehitykselle”.²⁹

1800-luvun lopulla ja vuosisadan vaihteessa siis vuokraehdot näyttävät kiristyneen ja itse torpan hallinta muuttuneen kovin epävarmaksi, mutta sen jälkeen jälkimmäisessä suhteessa tilanne alkoi vakiintua tai jopa kohentua — vaikka epävarmuuden tunteet eivät olisi hälvenneetkään. Kesken sopimuskautta vuokramiestä oli vaikea saada ulos torpastaan, ja torppien myynti alkoi yleistyä.

MAATYÖVÄKI

Maatyöväkeä eli varsinaista tilatonta väestöä Huittisissa oli paljon enemmän kuin talollisia ja torppareita yhteensä. Ruokakunnista heitä oli kaksi kolmasosaa ja kaikista ammatissa toimivista luultavasti lähes saman verran, jos ns. määräämättömässä työssä olleet eli sekatyöläiset luetaan mukaan. Maaseututyöväki olisikin ehkä kuvaavampi nimitys koko ryhmälle.

Maataloustyöläiset olivat 1901 agraariväestön selvästi köyhin ryhmä. Torpat, erityisesti isot torpat, eivät asumisensa ja elinvarallisuutensa osalta olleet niin paljon jäljessä pienistä taloista kuin työväki torppareista.³⁰ Sekä talolliset että torpparit olivat viljelijöitä, maataloustyöväki ei lainkaan tai vain toissijaisesti.

Vähiten köyhiä olivat mäkitupalaiset, joita ei tietenkään mikään selvä raja erota torppareista. Heihin on luettu kaikki ne vuokraajat, joilla oli viljeltyä alaa vähintään 0.1 rmutta vähemmän kuin kolme hehtaaria. Keskimäärin mäkitupalaisilla oli kaksi asuinhuonetta, lehmä ja miltei joka toisella isompien mäkitupien vuokraajista hevonen, tuo työtilaisuuksien kannalta tärkeä juhta. Ruokakunta oli suurempi kuin muilla maatyöläisillä. Mäkitupia perustettiin paljon vuosisadan vaihteen molemmin puolin tyydyttämään talojen työvoiman tarvetta.³¹ Tämän vuosisadan alussa syntyi runsaasti myös palstatiloja eli haltijoidensa omistamia pieniä maatilkkuja.³²

Suurin maatyöväen ryhmä olivat kuitenkin erilaiset tilapäistä maatalous- ja muuta työtä tekevät ja talvikautena usein työttömät tai vajaatyölliset ruokakunnat. Monilla ei ollut edes erityistä asuntoa. Muissa suhteissa erot asunnollisiin maatyöläisiin olivat kuitenkin vähäiset. Vain hyvin harvoilla oli lehmä tai lammas. Yhtä heikot voimavarat oli niillä, joiden ammatiksi vuosisadan alussa kootussa aineistossa on merkitty yksinkertaisesti vain työmiehen ja joilla ei ollut viljelymaata käytössään. Ruokakunnat olivat suunnilleen samankokoisia, ja muutamilla oli lehmä. Neljäsosa oli vailla asuntoa. Tämä kertoo, että raja maatyöläisten ja sekatyöläisten välillä oli epämääräinen. Kummatkin kuuluivat eriytymättömään maaseututyöläisten ryhmään. Ilmeistä on, että varsinkin kesäaikana monet jälkimmäisistäkin olivat töissä taloissa.³³

Sekä mäkitupalaisista että irtaimesta maatyöväestä poikkesivat kokovuotiset palkolliset. He olivat suorimmin riippuvaisia talollisista ja eräissä tapauksissa torppareista. Suurin osa heistä oli renkejä ja piikoja, joita edellä on arvioitu olleen vuosisadan alussa noin viisisataa. Ruokakuntalaskelmiin sisältyvät palkollisista vain muonarengit, Huittisten maataloustyöväen uudenikäisin ja samalla pienin ryhmä. Heistä oli suurempi osa suurtilojen palveluksessa kuin muista maatyöläisistä.

KÄSITYÖLÄISET JA KAUPPIAAT

Maaseudun käsityöläisillä on monesti ollut kiinteä yhteys paikalliseen yhteisöön mutta samalla enemmän voimavaroja ja yhteyksiä sen ulkopuolelle kuin maatalousköyhälistöllä. Nämä piirteet koskevat myös Huittisia. Vuosisadan alussa käsityöläisten perheitä oli 275 eli yli kymmenesosa kaikista ruokakunnista. Siitä päätellen, että heidän käytössään oli keskimäärin kaksi asuinhuonetta, he olivat varakkaampia kuin maatalous- tai teollisuustyöläiset. Vain mäkitupalaiset ylsivät suunnilleen samaan. Merkinä siteistä maatalousyhteisöön useilla käsityöläisillä oli lypsylehmä ja pieni viljelty maapala. Tavallisimpia olivat suutarit (43 ruokakuntaa), puusepät ja nikkarit (31), räätälit (29) ja erilaiset sepät (22). Paljon oli myös muurareita (14), mylläreitä (14), nahkureita (11) ja leipureita (11).

Mutta käsityöläiset eivät olleet mikään yhtenäinen ryhmä. Lähinnä työläisiä olivat yli 60 ompelijaa, kutojaa, kankuria ja kehääjää. He olivat naisia, elivät hyvin usein yksin ja asuivat heikoissa oloissa. Ilmeisesti osa kutojista ja kankureista valmisti kustomotuotteita Äetsän villankehruutehtaalle Keikyässä.³⁴ Keikyäläisiä olivat myös parisenkymmentä sarvikampojen valmistajaa ja sukkuloiden tekijää, joiden ammatti oli usein kulkenut polvesta polveen.³⁵

Tyypillisimmät käsityöläiset jakaantuivat karkeasti kahteen

osaan. Pitäjän eri kulmakunnilla oli perinteiseen tapaan omat suutarinsa, räätälinensä ja seppänsä. Juuri he olivat olennainen osa kylien väestöä paikallisine asiakkaineen ja usein lehmineen ja maatilkkuineen.

Toisin oli pitäjän vauraassa ja yhä vaurastuvassa keskustassa, jota oli puuhattu kauppalaksi 1800-luvun lopulla. Lauttakylä oli nimenomaan palvelu- ja liikennekeskus, josta oli hyvät yhteydet muualle. Vuosisadan alussa se tarjosi lisääntyviä mahdollisuuksia ammattitaitoisille ja usein jonkin verran erikoistuneille käsityöläisille, joista monet saattoivat perustaa pienen yrityksen. Vuosisadan vaihteen molemmin puolin Lauttakylän alueella³⁶ toimi ainakin yhdeksän puusepän- tai sorvarinliikettä, seitsemän nahkurintehdasta, viisi leipomoa, neljä sepänverstasta, kolme kelloseppää ja saventalajaa sekä kaksi värjärintehdasta ja räätälinliikettä. Työläisiä niissä oli tavallisesti kahdesta neljään, muutamissa puusepänliikkeissä enemmänkin. Myyntiin valmistettiin huonekaluja, tupakkapiippuja, nisu- ja sokerileivoksia, ruukkuja, kaakeleita, anturanahkaa, saappaita, hevosvaljaita, värjättyjä lankoja, peltiastioita, paloruiskuja, ajokaluja ynnä muuta.³⁷ Keskustan käsityöläisten asumistaso oli 1901 miltei kaikissa ammattiryhmissä keskimääräistä korkeampi varsinkin, kun ottaa huomioon, että ruokakunnat olivat tavallista pienempiä. Mutta vaikka Lauttakylän käsityöläiset maksoivat kaksi kolmannesta tai kolme neljännestä kaikista pitäjän käsityöläisten äyrestä, melko vaatimattomat olivat yleensä heidänkin olonsa. Kovinkaan monen nimeä ei löydy taksoitusluettelosta.³⁸

Useat keskustan käsityöläiset olivat uutta, 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun talouskasvun synnyttämää joukkoa toisin kuin kyliin jo vanhastaan kuuluneet suutarit tai räätälit. He olivat osa kasvavaa kulutuskeskusta, tarjosivat erilaisia palveluja ja elivät entistä laajemmassa elämänpirissä suhteellisen irrallaan maataloudesta. Monet olivat osallistuneet kauppalahankkeeseen. Heidän ongelmanaan ei niinkään ollut, ainakaan lyhyellä tähtämellä, puolustustaistelu tehdastuotteiden leviämistä vas-

taan kuin paikan löytäminen uudenaikaisessa kaupallistuvassa yhteisössä. Käsiteollisuuden asema vahvistui Huittisissa huomattavasti viime vuosisadan lopulta 1910-luvulle.³⁹

Varsinaiset kauppiat olivat selvästi varakkaampia kuin useimmat pienyrittäjä-käsityöläiset. Siihen viittaa heidän korkea asumistasonsa, keskimäärin 5–6 asuinhuonetta vuosisadan alussa. Puolet 26 kauppiaaruokakunnasta oli keskittynyt Lauttakylän alueelle. Vähittäiskauppioiden lisäksi keskustassa toimi ajan mittaan yhä enemmän muita kauppiaita, liikemiehiä ja pankkien virkailijoita. Vuonna 1911 toimintansa lopettanut Karpin oluttehdas oli vuosisadan alussa alueen teollisuuslaitoksista suurin veronmaksaja.⁴⁰ Aivan keskustan tuntumassa oli vuodesta 1899 alkaen Huittisten osuusmeijeri. Vuonna 1905 perustettu Huittisten osuuskauppa taas sivuutti sekatavarakaupassa nopeasti yksityiskauppiat.

TEOLLISUUSTYÖLÄISET

Pitäjän teollisuuskeskus oli Keikyässä Pehulan kylässä, Kokemäenjoen koskien länsi- ja pohjoispuolella (Kartta). Koskivoiman käyttäjistä tärkeimpiä olivat Äetsän villankehruu- ja kutomotehdas ja vuodesta 1911 vuoteen 1918 sen tiloissa toiminut koriste- ja muita nauhoja valmistanut yritys. Pitäjän muu teollisuustyöläisiin luettava väki oli hajallaan Lauttakylän ja toisten vauraimpien kylien pienissä yrityksissä — sahoilla, kiviveistämöissä, rakennuksilla, sorvarinverstaissa, meijereissä, värjäämöissä. Uittomiehiä asui lähinnä jokivarren kylissä.⁴¹

Villankehrutehdas perustettiin koskista suurimman, Äetsänkosken, rannalle 1897, osana 1800-luvun lopulla kotimaisesti tunutta tekstiiliteollisuutta. Vuodesta 1899 alkaen se toimi osakeyhtiönä nimellä Oy Printz ja Kumppanit. Vähitellen yksi osakkaista, Alfred Viljanen, joka eri vaiheissa toimi isännöitsijänä, konttoripäällikkönä ja toimitusjohtajana, hankki enemmistön osakkeista. Ainakin jo 1910-luvulla tehtailija ja pian (1916) kauppaneuvos Viljanen oli Keikyän mahtavin mies. Vuoden 1899 alussa villankehrutehdas työllisti 40 henkeä, 1901 työläisiä oli kuutisenkymmentä ja 1913 noin 200.⁴² Samaan aikaan tehdas laajensi ja monipuolisti toimintaansa. Vuonna 1905 perustettiin trikoo-osasto ja 1914 puuvillaosasto. Maailmansodan alettua tehtaalla oli täysi työ Venäjän sotaväen tilausten täyttämi-

sessä: armeija tarvitsi vaatteita. Vuoden 1916 lopulla, keskellä sota-aikaa, joka oli Printz & Kumppaneille kulta-aikaa, yritys omisti Keikyässä kaksikerroksiset villankehruu- ja kutomotehtaat värjäämöineen, Meskalan- ja Äetsänkosken koskiosuudet, voimalaitoksen, pienen tilketehtaan, Äetsän myllyn sekä neljä maatilaa (yhteensä 335 hehtaaria maata). Tiloja ostettiin sijoitusmielessä ja koskiosuuksien hankkimiseksi. Työväen määrä oli noussut 270 henkeen. Tehdas oli Huittisten pitäjän ensimmäinen suuryritys ja mahtavin Loimaan kihlakunnassa. Sen vuokralaisena ollut nauhatehdas työllisti 1910-luvulla nelisenkymmentä henkeä.⁴³

Ensimmäiset työläiset tulivat Mouhijärveltä, jossa Viljanen oli toiminut villankehrutehtaan isännöitsijänä. Pian heidät kuitenkin korvasi Huittisten ja lähipitäjien tilattomista palkattu työväki. Kolme neljännestä ja ylikin oli naisia, jotka hoitivat kehruu- ja kutomakoneita — karstaajia, kehrääjiä, kertaajia, vyyhtijöitä, paikkaajia. Miehet olivat mestareina sekä enemmän ammattitaitoa vaativissa ja raskaammissa töissä kuten värjäreinä.⁴⁴

Ensin tilattomasta väestä rekrytoitu työvoima asui enimmäkseen mökeissä ympäri tienoota. Pian rakennettiin kuitenkin asuntoloita pääasiassa naimattomalle ja siis nuorelle sekä ilmeisesti vaihtuvalle naistyoväelle. Jo vuonna 1901 tehdään huoneissa eli ”riveissä” asui ainakin 45 työläistä, joista naisia oli 39. Vuonna 1913 työläisistä noin puolet oli majoitettu asuntoloihin. Suurena murrosvuonna 1917 työväen asuntoloita oli uusi ruokalarakennus mukaan lukien viisi ja niissä oli yhteensä 44 huonetta, 11 keittiötä, varasto ja tallirakennuksia. Tehtaan asuntoihin majoitetut saivat ”asunnon, valon ja puut sekä vielä saman palkan kuin nekin, jotka asuvat kotonaan tai vuokralla”.⁴⁵

Tällainen järjestely työväen kiinnittämiseksi tehtaaseen oli ta-

Viime vuosisadan lopulla Keikyän koskien kautta kulki Poria kohti noin 1.5 miljoonaa tukkia vuodessa. Pääasialliseksi ammatikseen tukinuiton ilmoitti suunnilleen samoihin aikoihin 14 huittislaista ruokakunnan päämiestä.

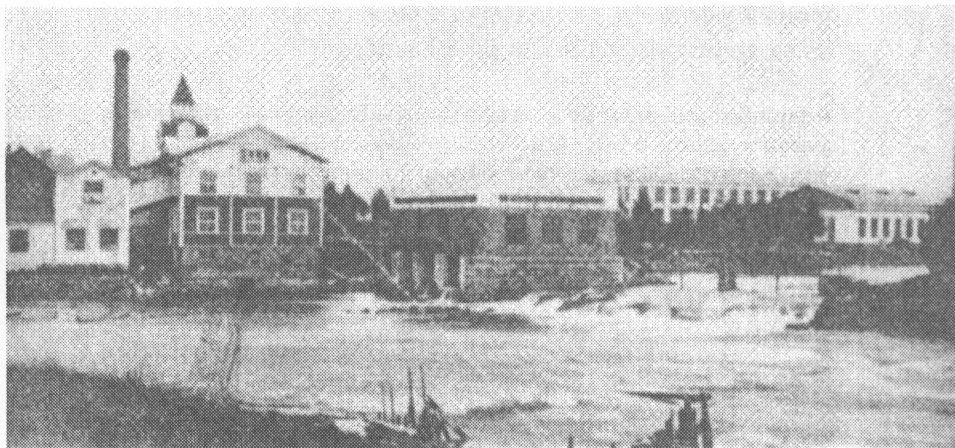
Alfred Viljanen menestyi hyvin tultuaan Äetsään perustamaan vilkankehruutehdasta vain 26-vuotiaana. Vaikutusvaltaansa hän käytti lähinnä tehtailijana ja lahjoittajana. Yhdistystoimintaan Viljanen ei juuri osallistunut vaikka kirjoit-
tautuiinkin useisiin jär-

jestöihin. Hän oli perustamansa työväenyhdistyksen ensimmäinen jäsen, saattoi soittaa viulua nuorisoseuran iltamissa ja ajoi Keikyän seurakunnan perustamista maamiesseuran toimikunnassa. Huittisten valtuuston jäsenenä hän oli viisi vuotta.

vallinen maaseudun teollisuusyhdyskunnissa. Erilaiset luontaisuuritukset olivat osa palkkausta. Tehtaan asunnot olivat etu mutta myös sitoivat asujia siihen. Paternalismiin kuului asuntoloiden ohella sairaus- ja hautausapukassan perustaminen vuonna 1900. Tehdas rakennutti työväelle myös kaikkiaan 330 neliömetrin laajuisen seurahuoneen, jossa pidettiin iltamia, ja ylläpiti lukusalia. Tehtaalaisilla oli pieni lainakirjasto. Lisäksi työläiset ja heidän perheenjäsenensä saivat vuosittain lahjoja tehtaan johtaja-omistajalta. Aiheettomista poissaoloista sakotettiin ja joulun alla sakkokassa tasattiin ”säännöllisimmille” työntekijöille.⁴⁶

Työtä tehtiin kahdessa vuorossa, päivin ja öin. Päivävuorossa työ alkoi kuudelta aamulla ja päättyi kahdeksalta illalla, ja siihen sisältyi kaksi tunnin taukoa. Vuonna 1914 työaika lyheni kymmeneen tuntiin. Eräs peruste tehtaan sijoittamiselle täysin agaaraiseen Keikyään 1800-luvun lopulla oli ollut työvoiman hyvä saatavuus ja siis halpuus. Jälkimmäiseen seikkaan Viljanen viittasi myöhemminkin. Vuonna 1903 tehtaan tiloissa asumattomien naistyöntekijöiden vuosipalkka oli 300 markkaa, mikä hyvin sopii tietoon 75 pennin päiväpalkasta vuosisadan vaihteessa. Maitolitra maksoi tuolloin 10 penniä. Vuosina 1913 ja 1914 naisten päiväpalkka oli markka 50 penniä, yhtä paljon kuin omassa ruoassa olevan talon päivätyöläisen palkka 1890-luvulla,

Äetsän villankehruutehdas toimi aluksi vuonna 1898 valmistuneessa kaksikerroksisessa puurakennuksessa, jonka kellarikerros oli kivistä (vas.). Vuonna 1911 valmistui trikoo- ja pian puuvillaosastoa varten oikealla taustalla näkyvä kaksikerroksinen tiilirakennus, pinta-alaltaan 1 250 neliometriä. Tummakattoinen talo sen edessä on värjäämö. Tehdasrakennusten takana oli asuntoloita sekä makasiini- ja ulkorakennuksia.

ja miesten 2 markkaa 50 penniä. Molemmat olivat edelleen alhaisempia kuin saman alan työntekijöiden palkat yleensä. Tosin luontaisetujen vaihtelu vaikeuttaa vertailuja. Työviikon sanottiin silloin olleen kahdeksan tuntia pitemmän kuin kutomoteollisuudessa keskimäärin. Kaikesta huolimatta tehdastyötä pidettiin muistitiedon mukaan parempana vaihtoehtona kuin piian tai rengin paikkaa — kaunopuheisena merkkinä palkollisten vielä kehnommista oloista ja perimmältään maatalouden vajaatyöllistetyistä työvoimareservistä. Käsitys ei ollut poikkeuksellinen. Samalla kannalla olivat työläiset monissa muissa maaseudun teollisuuskeskuksissa.⁴⁷

Maailmansodan alkuvuosiin mennessä Äetsänkosken poh-

joispuoliselle alueelle oli syntynyt erillinen tehdasyhdyskunta, jonka työväki oli paljolti kotoisin lähiseuduilta.⁴⁸

Keikyän kappeli, missä Äetsän villakehruutehdas sijaitsee ja varsinkin mainitun tehtaan lähistö, alkaa saada taajaväkisen yhteiskunnan leiman. Kansan tapoihin ja elämään on suurteollisuus jo tavallaan painanut leimansa. Palkkatyöväen suuren enemmistön muodostaa kutoma-tehtaan työväki. Ympäristön lähipitäjistä, alkuperäisistä maalaisoloista, ovat he tänne tehtaaseen siirtyneet, siellä ansaitakseen niukan leipänsä.

RYHMÄT JA TOIMIJAT

Eri luokat ja kerrostumat eivät sinänsä ole kollektiivisia toimijoita. Ne eivät ole organisoituneita ryhmiä. Edellä ne on muodostettu sellaisten seikkojen kuin tuotannollisen aseman, työn laadun, elinolojen ja elämäntavan mukaan. Mutta ne saattoivat tarjota pohjan toimijoiden tai subjektien syntymiselle ja yksilöitymiselle, toisin sanoen keskinäiselle solidaarisuudelle sekä oman itsen ja oman ryhmän luonteen määrittelylle suhteessa muihin.

Keskeinen ryhmä oli pitäjän agraarinen huippukerros, rusthollari- ja talollisluokka, josta vanhastaan ”sivukansaksi” sanottu valtaenemmistö eli torpparit, palkolliset ja muu (maa)työväki oli riippuvainen. Niiden välillä oli myös kulttuuriraja. Rahvas oli etäällä talollisten ”ryijy- ja tākānäkulttuurista”.⁴⁹ Hallitsevana ryhmänä talollisluokka oli itsestään tietoinen ja antoi sävyn sekä vastakkaisuuksille että liittosuhteille. Jälkimmäisen kaltainen yhteys syntyi 1800-luvun lopulla lähinnä paikallisen ylemmän virkamiehistön kanssa.

Toinen selkeä valtaulottuvuus löytyy Äetsänkosken varrelle nousseesta tehdasyhteisöstä. Teollisuustyöläisten paikallinen vastapuoli, omistajat ja johtajat, oli tosin vain muutaman hengen suuruinen.

Nämä ulottuvuudet olivat erilaisia luokkavastakohtaisuuden muotoja. Molempien luonteeseen vaikutti perimmältään kau-

pallistumisen ja markkinatuotannon murros, mutta pelkkien rakenneseikkojen perusteella ei ole itsestään selvää, missä määrin ne tulisivat mahdollisesti sulautumaan yhdeksi laajamittaiseksi vastakkaisuudeksi ja missä määrin ne pysyisivät erillään. Eri maissa agraarinen ja teollinen luokkaristiriita ovat liittyneet toisiinsa eri tavoin. Vaihtelua on ollut etenkin vuokraviljelijöiden organisoitumisessa ja mobilisoitumisessa.

Erillään molemmista ulottuvuuksista oli pitäjän vähälukuisen ja heterogeenisen keskiluokka. Se oli moniaineksinen määritelmän mukaan, koska keskiluokaksi tai -kerrokseksi sanotaan juuri niitä ryhmiä, jotka ovat "keskellä" tai muiden ryhmien välissä, vailla sitä vastakkaisuutta, jolla nämä määrittelevät itseään ja toisiaan. Julkisen viran tai toimen haltijoina monet virkailijat ja varsinkin kansakoulunopettajat olivat lähellä virkamiesten ja talollisten eliittikerrostumaa. Käsityöläiset taas, ja erityisesti heistä köyhimmät, lähestyivät työväkeä yhtä hyvin olojensa kuin työnsä luonteen puolesta. Toisaalta pienyrittäjinä jotkut käsityöläiset saattoivat muistuttaa kauppiaita tai kaupanpalvelijoita.

Keskiluokka on tunnetusti ollut ideologisesti tärkeä ryhmä. Sen eri osat ovat herkästi kokeneet muiden ryhmien suhteissa tapahtuneet vaihtelut, ja sen jäsenillä on ollut keskimääräistä enemmän oppia sekä yhteyksiä eri tahoille, myös paikallisyhteisön ulkopuolelle. Ideologisesti he ovat katsoneet moniin suuntiin. Opettajien politiikka on maasta ja alueesta riippuen ollut milloin nationalistista, milloin sosiaalisesti radikaalia, milloin molempia. Käsityöläiset ovat vaikuttaneet paljon etenkin eri maiden työväenliikkeisiin.

Ylä- ja alaluokan olojen eroavuuksia sekä keskiluokkaisten ryhmien asemaa niiden välissä valaisevat tiedot pitäjän tuloverotuksesta vuosisadan alussa. Vuonna 1904 Huittisten verotettujen virkamiesten taksoitetut keskitulot olivat 3 700 markkaa, talollisten 3 000 markkaa ja erilaisten työläisten 250 markkaa. Näiden ryhmien välille mutta työväen tuntumaan sijoittuivat ve-

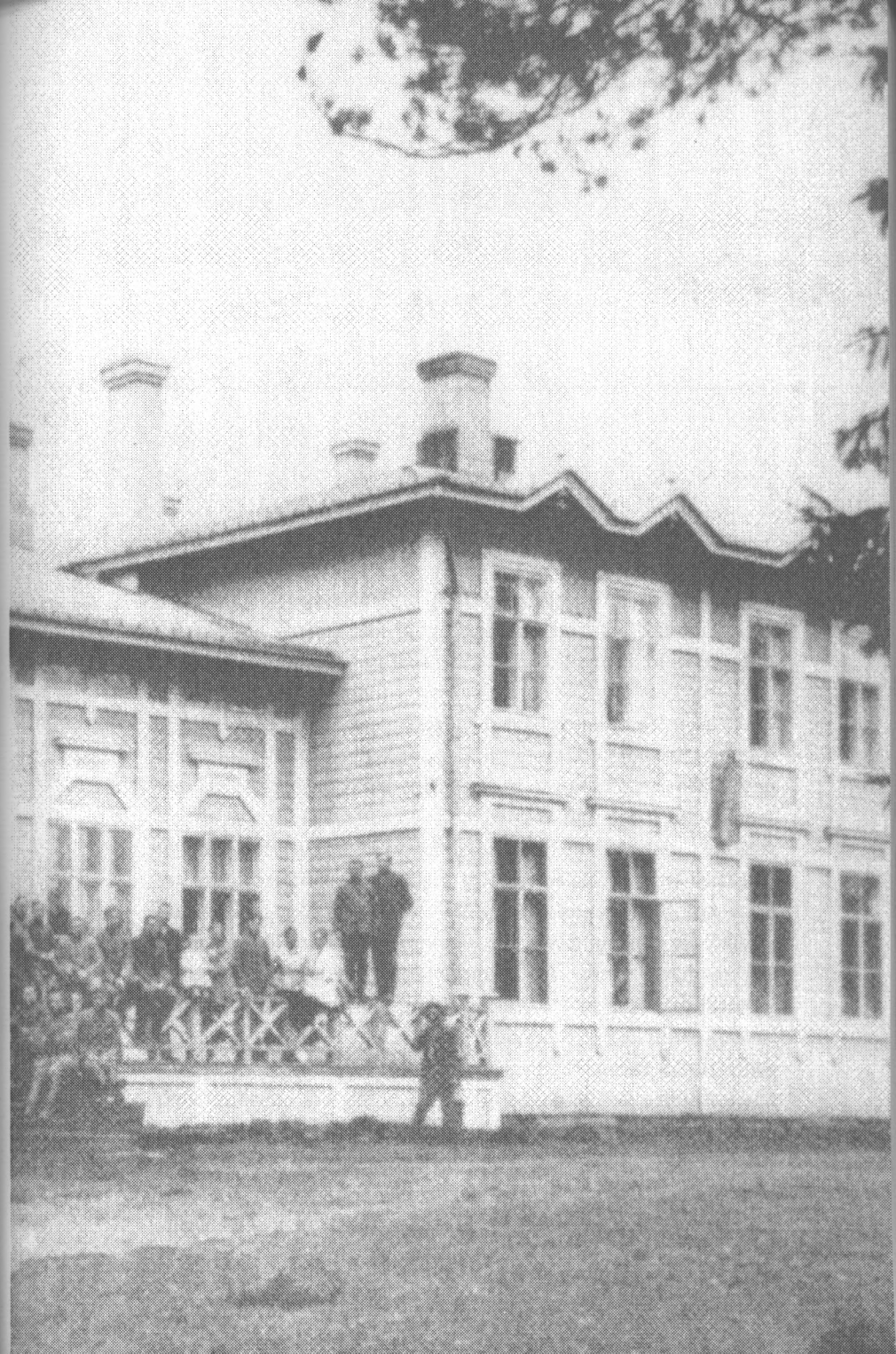
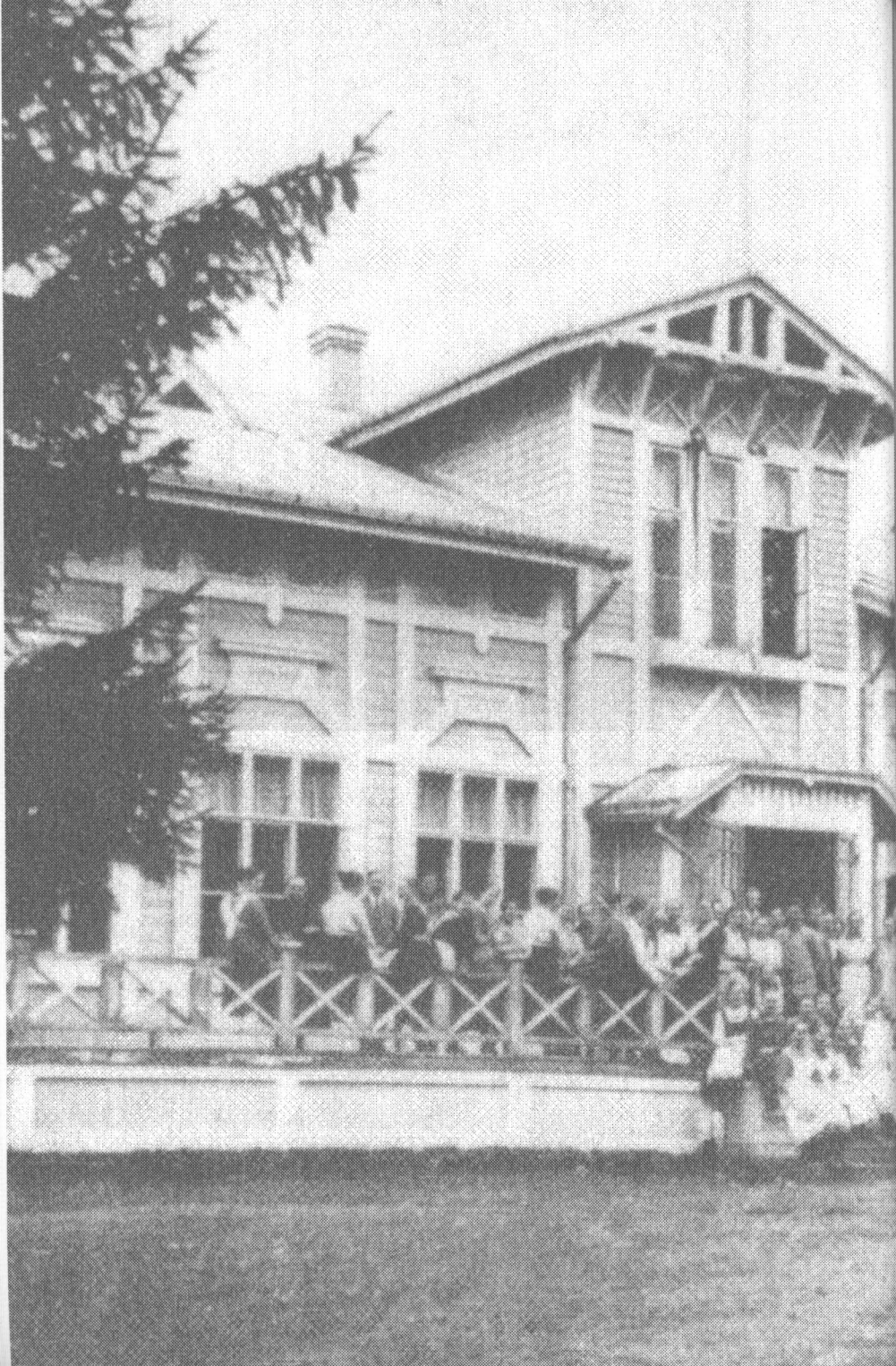
rotetut käsityöläiset noin 340 markan ja torpparit 410 markan keskituloillaan. Kauppiaat ja tehtaanomistajat olivat lähempänä talollisia: heidän keskitulonsa olivat 1 690 markkaa.⁵⁰

Jyrkät erot täydentävät kuvaa rusthollari- ja talollisluokan sekä yhteisen rahvaan välisestä rajalinjasta — suurista valta-, elintapa- ja kulttuurieroista. Todellisuudessa erot olivat vielä paljon suuremmat. Omaisuutta, joka ei ole mukana tulolaskelmissa, oli nimenomaan suurituloisilla ryhmillä. Lisäksi kaikki tai lähes kaikki virkamiehet, talolliset, kauppiaat, tehtaanomistajat ja torpparit olivat verotettuja. Maatalous- ja teollisuustyöväen ja käsityöläisten joukosta sen sijaan ehkä 60 prosenttia jäi kokonaan verottamatta, sillä heidän tulonsa olivat verotusrajan alapuolella eli vähemmän kuin 200 markkaa vuodessa.⁵¹

Torppareiden selvä erottuminen työväestä sopii aikaisemmin esitettyihin tietoihin heidän asemastaan. Myös käsityöläisten tulot olivat verotettujen työläisten tuloja korkeammat, mutta ero oli paljon pienempi. Siihen viittasivat edellä asumistason erot. Verotetuiksi ilmoitettuja käsityöläisiä oli melko vähän, ja osa tähän ryhmään kuuluvista lienee piilossa (verotettujen) työläisten joukossa. Edes pitäjän keskustassa käsityöläisten tulot eivät näytä kohonneen korkeiksi.

Huipulla olivat virkamiehet ja talolliset, pohjalla maa- ja teollisuustyöväki, ja suurimpina kerroksina heidän välillään mutta paljon lähempänä jälkimmäisiä torpparit ja erityisesti käsityöläiset.

II
KANSAKUNTA

Huittisten eli Länsi-Suomen kansanopisto, "idealistsis-isänmaallisen hengen paikallinen säteilykeskus".

TALOLLISTEN JA SIVISTYNEISTÖN LIITTO

HALLINNOLLINEN JA TALOUDELLINEN JÄRJESTÄYTYMINEN

Vaurastuvan talollisluokan järjestäytyminen oli osa modernin valtion muodostumisesta ja taloudellista nousua. Tämän kautta siitä tuli organisoitunut hallitseva ryhmä. Samalla muotoutuivat suhteet muihin ryhmiin.

Valtion lujittamiseen kuului kunnallishallinnon uudistaminen 1865. Vahva itsehallinto nojautui luottamusmiesten toimintaan, ja Huittisissa nämä olivat pääasiassa talollisia. 1800-luvun kolmena viimeisenä vuosikymmenenä isäntien ääni tuli "korostetusti" esiin:¹ virkamiesvalta heikkeni. Pieni säätyläistö ei päässyt uutta hallintoa johtamaan, sillä asetus satoi kunnallisen vaikutusvallan veronmaksukykyyn, ja kun asetus lisäksi erotti kunnallisen hallinnon seurakunnallisesta, myös papisto jäi syrjään. Tänä ajanjaksona kuntakokouksen ja kunnallislautakunnan puheenjohtajat olivat talonpoikia ja valtaosa heistä rusthollareita. Samantyyppinen oli kunnallisten lauta- ja toimikuntien jäsenkoostumus. Harvat muut johtomiehet ja jäsenet olivat lähes poikkeuksetta säätyläisiä. Kunnan johtomiehistä valittiin myös kirkonisännät.² Rusthollarit ja muut talolliset hallitsivat myös vuonna 1877 perustettua Huittisten säästöpankkia, joka 1800-luvulla oli kunnan rahalaitos. Kun pankki vuosisadan vaihteessa siirtyi erilleen kuntakokouksesta, se toimi uusien sääntöjen mu-

TAULUKKO 3

Huittisten osuusmeijerin jäsenet ja heidän osakemääränsä ammatin mukaan 1899–1904

Ammatti	1899			1899–1904		
	Jäseniä %	Osakkeita %	Osakkeita keskim.	Jäseniä %	Osakkeita %	Osakkeita keskim.
Tilallinen	65	83	14.4	55	80	10.1
Kruunun virkatalon vuokraaja ¹	6	4	8.5	2	2	8.5
Torppari	20	8	4.6 ²	30	14	3.3
Työmies	4	1	1.3	8	1	1.1
Virkamies	6	4	8.8	3	3	5.6
Käsityöläinen, kauppias	—	—	—	2	0.4	1.5
Yhteensä	100	100	11.3	100	100	7.0
N	71	799		210	1478	

1 Kaksi kruunun virkatalon vuokraajaa, yksi kruunun virkatalon vuokraajan tytär ja yksi "vuokraaja", jota ei löydy Tilattoman väestön alakomitean pohja-aineistosta (VA TVA EA:2 Huittinen).

2 Mukana yksi torppari, jolla oli 20 osaketta.

Lähde: EMA Huittisten osuusmeijerin osakasluettelo.

kaan etupäässä maanviljelijöiden lainarahastona, ja suurtilallisten osuus johtoportaaasta korostui.³

Taloudellisessa järjestäytymisessä keskeiseksi tuli kuitenkin Huittisten osuusmeijeri. Se oli uuden kaupallisen maatalouden tärkein tuotanto-organisaatio. Meijerin perustivat vuonna 1898 osakeyhtiömuodossa (osuustoimintalakia ei vielä ollut) pitäjän ratsutilalliset ja muut vuraat talolliset. Heitä olivat myös johtokunnan jäsenet, monesti samat henkilöt, jotka hoitivat kunnan asioita ja säästöpankkia. Osuusmeijeriä olivat edeltäneet ns. kartanomeijerit, joiden omistajia oli mukana uudessa hankkeessa.⁴ Uusia osakkeita laskettiin liikkeelle vuoteen 1904 asti, ja sen jälkeen kuvaa muutti vain osakkeiden joutuminen muille myynnin tai perinnön kautta. Hyvän kuvan osakaskunnan koostumuk-

sesta saa tarkastelemalla vuosina 1899–1904 liittyneitä (Taulukko 3). Tilallisia oli jäsenistä selvästi yli puolet, ja osakkeista heillä oli neljä viidesosaa. Lehmiä he omistivat keskimäärin ainakin 10, sillä sääntöjen mukaan osakkeita ei saanut merkitä enempää kuin mikä oli osakkaan lypsylehmien luku.⁵ Myös harvoilla virkamiehillä oli runsaasti osakkeita, esimerkiksi papin virkatalon haltijalla kirkkoherralla 10.

Osakkeiden jakautuminen takasi, että määräysvalta pysyi tilallisilla. Meijerituloistakin he saivat valtaosan, vaikka vuosivoittoa ei jaettu osakemäärän vaan meijeriin lähetetyn maidon kokonaishinnan mukaan ja vaikka maitoa saivat toimittaa myös muut kuin osakkaat. Liikevaihdoltaan Huittisten osuusmeijeri, ”yhteinen ’Sampomme’”, kehittyi pian yhdeksi maan suurimmista. Etenkin juuri sen tuomat pääomat antoivat pohjan paikkakunnan maanviljelyksen ja karjatalouden tekniselle kehittämiselle ja voimaperäistämislle.⁶

Vähäinen ei ollut osuusmeijeriin liittyneiden torpparienkaan osuus, 63 henkilöä eli 30 prosenttia alkuaikojen jäsenistä. Pitäjän kaikista torppareista siinä oli kuudennes, jos keikyäläiset jätetään pois. Osakkeista heidän hallussaan oli tietysti paljon pienempi osa. Liittyneet olivat keskimääräistä vauraampia ja useimmiten kotoisin Huhtamosta tai Rekikoskelta. Kun kaikissa Huittisten torpissa oli vuosisadan alussa keskimäärin 3–4 lypsylehmää, meijerin jäseniksi liittyneillä vuokramiehillä niitä oli keskimäärin viisi. Peltoa ja niittyä heillä oli keskimäärin 16 hehtaaria.⁷ Torppariosakkaiden määrää paljon suurempi oli torppariasiakkaiden määrä. Tähän ainakin viittaavat hieman myöhemmältä ajalta olevat tiedot. Vuonna 1910 suuri osa sellaisistakin torppareista ja mäkitupalaisista, joilla oli vain yksi lypsylehmä, vei maitonsa meijeriin.⁸ Osuusmeijerin perustamisen ansiosta torpparit pääsivät kiinni uuteen markkinatalouteen. Tässä suhteessa he tulivat tilallisten kanssa osallisiksi taloudellisesta edistyksestä, tai vähintäänkin heille avautuivat uudet taloudelliset näköalat.⁹

TALOLLISET JA KANSALLISUUS

Uusi talollisvaltainen taloudellinen ja hallinnollinen järjestäytyminen murensi korporatiivista sääty-yhteiskuntaa ja muutti ryhmien välisiä suhteita. Vuosisadan lopulla näitä alettiin rakentaa uudenlaiselle aatteelliselle pohjalle. Syntyi ideologia, jossa kiteytyi käsitys kansallisuudesta ja kansakunnasta ja jonka arvoasteikossa talonpoikainen väestö oli korkealla sijalla.

Pohjaa aatteelliselle uudistumiselle ja organisoitumiselle loi kunnallisen isäntävallan alainen kansakoululaitos. Ennen suurlakkoa, erityisesti 1890-luvun jälkipuolelta lähtien, kansakouluja perustettiin Lauttakylän (1873) ja Keikyän (1885) lisäksi viiteen muuhun kylään. Vuosisadan vaihteessa 7–16 -vuotiaista oli kansakouluissa yli neljännes ja 1910 miltei puolet.¹⁰ Kansakoulujen samoin kuin kiertokoulujen opetus alkoi avata uudenlaisia ajatustapoja ja antaa käytännön valmiuksia talollisten ja muiden lapsille. 1890-luvun alussa pitäjän nuorisoa pidettiin yleensä lukutaitoisena. Vuosisadan vaihteessa työikäisestä väestöstä osasi lukea ja kirjoittaa neljännes ja vuonna 1910 jo lähes puolet.¹¹

Luku- ja kirjoitustaitoon sisältyi periaatteellinen mahdollisuus tulla osaksi kansalaisyhteiskuntaa, joka pohjautuu organisoituneisiin mielipiteisiin ja niitä muodostavaan ja välittävään lehdistöön ja kirjallisuuteen. Samalla kielestä tulee uudella tavalla tärkeä — ei vain kommunikaation välineenä vaan koko sosiaalisen identiteetin osana. Huittisissa kansakoulujen leviämistä täydensi kirjastojen ja lukutupien perustaminen. Yksityisistä henkilöistä lehtiä tilasivat lähinnä säätyläiset ja talolliset.¹²

Kansakoulunopettajia oli vuosisadan alussa 11, ja heidän ideologinen vaikutuksensa ulottui yli koulutyön. Heitä tai kiertokoulunopettajia oli paikkakunnan jokaisen aatteellisen yhdistyksen puuhissa yhdessä talollisten ja näiden perheenjäsenten kanssa ainakin toiminnan alkuvaiheissa. Muutamia opettajia oli myös säästöpankin ja osuusmeijerin hallintoelimissä.

Opettajien tai yleisemmin paikallisen sivistyneistön ja tilallis-

ten kytkennällä oli vahva perusta myös Huittisten eli Länsi-Suomen kansanopistossa. Se perustettiin 1892 yhtenä ensimmäisistä suomenkielisistä kansanopistoista. Aloite oli tullut länsisuomalaisilta ylioppilailta, mutta sijoituspaikka oli paljolti huittislaisten isäntien ansiota.¹³ Kansanopistoharrastus kukoisti 1890-luvun alussa erityisesti postimanifestin takia. Manifesti herätti huolta maan asemasta suhteessa Venäjään ja sai ylioppilaat etsimään keinoja kansan yhdistämiseksi sivistyneistöä laajemmaltikin isänmaallisuuden aatteen ympärille.¹⁴ Huittisissa talollisilla oli läheinen yhteys opiston opettajiin ja erityisesti sen johtajaan maisteri Maunu A. Knaapiseen. 1890-luvun jälkipuoliskolla hän oli Huittisten isäntäyhdistyksen puheenjohtaja ja vuosina 1900–1906 mm. kuntakokouksen varapuheenjohtaja.

Opistoa olivat käyneet esimerkiksi paikkakunnan keskeiset opettaja-järjestöihmiset eli Lauttakylän poikakoulun sekä Keikyän, Sammun ja Huhtamon koulujen pitkäaikaiset opettajat. Heihin kuului myös Lauttakylän tyttökoulun opettaja Ida Vilenius (Vemmelpuu), joka oli ollut kansanopistossa opettajana ja johtajattarena. Ennen kaikkea siellä saivat oppia kuitenkin talollisten lapset. Vuosina 1892–1904 opiston aloittaneista 132 huittislaisesta oppilaasta kolme viidesosaa oli heidän jälkeläisiään. Esimerkiksi torpparien lapsia oli vain seitsemän prosenttia. Myöhemmin suuri osa oppilaista toimi maanviljelijöinä; monista tuli kansakoulunopettajia, toimihenkilöitä ja yrittäjiä.¹⁵ Pitäjän hallinnossa, taloudessa ja järjestöelämässä heidän asemansa oli seuraavina vuosikymmeninä keskeinen.

Huittisten kansanopiston linja oli yleispatrioottinen niin kuin oli tavallista kielitaistelun laantumisen ja postimanifestin jälkeisessä kansanopistoinnostuksessa. Opisto oli monien muiden tavoin ”idealistic-isänmaallisen hengen paikallinen säteilykeskus”.¹⁶ ”Me toivomme aikaa, jolloin kaikki Suomessa rakastavat isänmaatansa ja kansallisuuttansa, aikaa, jolloin jokainen suomalainen käsittää, miksi hänkin on olemassa. Me tunnustamme, että isänmaanrakkauden ja kansallisuustunteen herättäminen

Kansanopiston opettajat olivat avainhenkilöitä varhaisessa järjestäytymisessä. Opiston johtaja maisteri M.A. Knaapinen (ylh. oik.) oli Tanskassa tutustunut mm. maanviljelijäin järjestäytymiseen ja toimi isäntäyhdistyksen puheenjohtajana. Puuseppä K.V. Lintunen (ylh. vas.) ja agronomi Selim Liipola (alh. vas.) olivat Huittisten työväenyhdistyksen perustajajäseniä. Ylioppilas ja kansakoulunopettaja Ida Vilenius (Vemmelpuu) (edessä kesk.) perusti Huittisten naisyhdistyksen 1905 ja oli suomalaisen seuran aktivisti. Kaikki neljä toimivat näkyvästi nuorisoseurassa.

oppilaisissa on ohjelmamme päätarkoitus”, lausui opiston johtaja lukuvuoden avajaisissa 1894. ”Suomen kansasta” hän puhui paljon. ”Meidän suomalaisten on (...) opittava, että me olemme Suomen kansan jäseniä, joiden on jokaisen velvollisuus tehdä

työtä kansamme edistymiseksi.” Kansallisuuden nostaminen ylimmäksi ihmisiä määritteleväksi mittapuuksi sisälsi sellaisen kulttuuriin ja työhön liittyvän tasa-arvon ajatuksen, joka palveli sivistyneistön ja talollisväestön ideologista yhdistämistä. ”Talonpoika on yhtä kunniallinen [kuin herra] ja ruumiillisen työn tekijä samassa arvossa kuin henkisenkin”, kuten Knaapinen sanoi opistolaisilleen 1897.¹⁷ Yhtäältä tämä tarkoitti, että suomalaisina talonpojat ja herrat olivat yhtä kunniallisia, ja toisaalta, että ruumiillinen työ oli arvokasta ja henkinenkin työ oli työtä.

1890-luvun alkupuolen kansanopistoharrastukseen liittyi ylioppilaiden keskuudessa kiinnostus nuorisoseuratyöhön.¹⁸ Nämä kaksi kohtasivat myös Huittisissa. Huittisten nuorisoseura aloitti toimintansa 1893 eli vain noin vuoden kuluttua siitä, kun kansanopisto oli tullut kuntaan, tarkoituksenaan ”paikkakunnan kansassa ja etenkin sen nuorisossa herättää ja vireillä pitää kristillissiveellistä mieltä, kansallistunnetta ja isänmaanrakkauden elähtyttämää valistuksen harrastusta”. Perustajaksi mainitaan vauras talollinen, joka 1890-luvun jälkipuolella oli kunnallislautakunnan varapuheenjohtajana. Yhdistys lamaantui kolmen vuoden kuluttua. Silloin puheenjohtajana oli Maunu A. Knaapinen ja jäsenenä muita opettajia, talollisia ja heidän perheenjäseniään sekä muutamia käsityöläisiä. Selvä enemmistö niistä jäsenistä, joiden henkilöllisyys on voitu selvittää, oli kansanopiston oppilaita tai opettajia. Seurassa keskusteltiin esimerkiksi ”säätieroituksesta”. Myöhemmin tämän ajan nuorisoseuratoiminnan tulokseksi arvioitiin, että ”opistoväestä ja paikkakunnan nuorisosta tuli täten läheisiä tuttuja keskenään”.¹⁹

Selkeä ilmaus talollisten järjestäytymisestä ja samalla heidän ja sivistyneistön yhteisrintaman syntyisestä oli Huittisten isäntäyhdistys (myöhemmin maamiesseura). Sitä puuhattiin jo 1880-luvun lopulla, ja se perustettiin 1894. Aktiivisimmat jäsenet olivat talollisten vaurainta kerrostumaa. Monilla oli keskeinen asema kunnan hallinnossa, säästöpankissa ja osuusmeijerissä, ja eräät olivat myös nuorisoseuralaisia. Tämänkin yhdistyk-

Kirkkoherra Wilhelm Lindstedtistä Huittisten isäntäyhdistys sai puheenjohtajan, joka antoi toiminnalle kristillis-siveellistä sävyä. Ennen pitäjään saapumistaan hän oli ollut valtiopäiväedustajana, ja myöhemmin hän ja

perheen muut jäsenet olivat vankkoja suomalaisen puolueen kannattajia. Lindstedt opetti alkuaikoina kansanopistossa ja 1910-luvulla hänen poikansa Sakari Loimaranta toimi sen johtajana.

sen tarkoituksena oli ensimmäisten sääntöjen mukaan ”kristillis-siveellisen elämän” mutta tietysti myös ”talouden edistäminen kunnassa”. Toiminta kohdistui ammatillisten asioiden ohella ”sosiaaliisiin kysymyksiin”, mikä tarkoitti suhteita torppareihin ja työväkeen. Nämä oli sääntöjen mukaan suljettu pois yhdistyksestä. Sivistyneistöön kuului perustajajäsenistä kaksi pappia, kaksi maisteri-opettajaa ja maanmittausinsinööri. Ensimmäisenä puheenjohtajana toimi kirkkoherra Wilhelm Lindstedt ja hänen seuraajanaan maisteri Knaapinen (1896–1900).²⁰

Muista poikkeava agraarinen järjestäytymismuoto ja samalla merkki sääty-yhteiskunnan siteiden rapautumisesta myös rahvaan piirissä oli uskonnollinen liikehdintä. Se kokosi paljon enemmän väkeä kuin mitkään yhdistystyyppiset organisaatiot. Mukana oli sekä vauraita talollisia että rahvasta — edellisiä ainakin suosijoina. Evankelisen liikkeen ja myöhemmin siihen liittyneen lähetysherätyksen huippuaikoja Huittisissa olivat 1860-luku sekä 1880-luku aina 1890-luvun alkuun saakka. Kokoontumiset keräsivät pitäjistä ja sen ympäristöstä enimmillään kymmenen tuhanteen nousevan kuulijajoukon, ja ne pidettiin muutamissa pitäjän mahtitaloissa tai kirkossa. Liike sai tukea (nuoresta) papistosta. Nimeltä tunnetut aktivistit kuten pääosa

muustakin väestä kuuluivat kuitenkin rahvaaseen.²¹

Kaikkiaan 1800-luvun lopun talollispohjaisesta organisoitumisesta muodostuu yhtenäinen kuva. Valtiollinen ja taloudellinen modernisoituminen säätelivät talollisluokan suhteita muihin ryhmiin. Kunnallishallinto uudistettiin, ja vuosisadan lopulla perustettiin osuusmeijeri. 1890-luvulla näyttää lujittuneen talollisten aatteellinen identiteetti. Sen vahvistamiseen osallistui pitäjän sivistyneistö. Tästä kertoo ennen kaikkea Huittisten kansanopiston synty ja rooli sekä isäntäyhdistyksen alkuvaihe ja osaltaan myös nuorisoseuran horjuva alkutaival. Syntyi ideologinen yhdysside sivistyneistön ja talollisluokan kärkijoukon välille.

Sivistyneistön kannalta kysymys oli siitä, että ajatus yhteisestä kansallisuudesta ulotettiin sivistyneistöpiirejä laajemmalle, ja samalla ikään kuin tuotiin kansakunta paikalliseen yhteisöön: rakennettiin yhteys valtakunnallisen ja paikallisen kehityksen välille. Vaurastuvan talollisluokan kannalta kysymys oli siitä, että ideologinen itsemäärätely tuli täydentämään taloudellista ja hallinnollista johtoasemaa. Periaatteessa kansallinen identifiointuminen sisälsi koko "Suomen kansan", mutta käytännössä ei; se liittyi nimenomaan "säätyperoitukseen" kaatamisen paikallisen yläkerrostuman sisällä. Satakunnan vapaaehtoisessa järjestäytymisessä oli ollut tällaisia pyrkimyksiä jo 1870-luvulla. Vielä silloin herrasväen ja vauraiden talollisten välistä säätyrajoitusta oli Huittisissa pidetty jyrkkänä.²²

TORPPARIEN VIESTI JA TALOLLISTEN REAKTIO

HELMIKUUN MANIFESTI JA TORPPARIT

Helmikuun manifesti 1899 seurauksineen laajensi kansallisen yhtenäistämisen ajatusta sosiaalisesti alaspäin. Samalla kun yläkerros havaitsi joutuneensa uhanalaiseen tilanteeseen, sille paljastui, että rahvaan lojaalisuuteen ei ollut luottamista. Huittisissa päähuomio kääntyi talollisten ja sivistyneistön keskinäisistä suhteista niiden ja rahvaan suhteisiin. Kansallisesta integroimisesta tuli entistä selkeämmin yhteiskunnallisten ristiriitojen sääteleyä.

Manifestissa keisari varasi oikeuden määrätä Suomen lainsäädännöstä asioissa, jotka koskivat valtakunnan yleisiä etuja. Tämä oli järkytys Suomen poliittiselle luokalle, joka näki uhkan koko maan asemalle ja piti elintärkeänä ja luonnollisena koota kaikkien yhteisrintama puolustukseen.

Mutta manifestilla oli myös toinen merkitys. Sillä puututtiin ensimmäistä kertaa toden teolla johtavan luokan asemaan maan sisällä. Maan sisäinen auktoriteettirakenne sai ensimmäisen särön. Helmikuun manifesti riisui Suomen sisäiset valtasuhteet niitä verhonneesta luonnollisuuden kaavusta. Yhtäkkiä ja kaikkien nähden oli Suomen herroille luettu lakia. Ja toinen tärkeä seikka: Suomen herrat joutuivat suurta adressia kerätessään ensi kertaa etsimään laajojen joukkojen tuen ilmausta, pyytämään

niiltä jotakin. Tällainen on usein avainhetki poliittisluontoisten mielenilmausten synnyssä. Tyytymättömyys muuttuu avoimeksi haasteeksi vasta, kun vallitsevat olot ovat menettäneet oletetun väistämättömyytensä.²³

Helmikuun manifesti ja suuren adressin keruu aiheuttivat 1800-luvun kuluessa ensimmäisen liikahduksen tähän suuntaan. Ei enempää. Ne riittivät kuitenkin laukaisemaan etenkin vuokraajaväestön tyytymättömyyden, joka nyt humahti läpi Suomen ja sai maanjakohuhuissa entistä selvemmän ”esipoliittisen” muodon.²⁴

Huittisissa niin kuin koko Satakunnassa tapahtuman luonteesta kertoo torpparien reaktion nopeus ja eräänlainen euforinen kiihkeys. Nyt maanjakohuja verrattiin Satakunnassa kulkutautiin.²⁵ Huittinen oli niitä ”tulvillaan”. Maaliskuussa 1899 kirjoitettiin Huittisista: ”tapaapa jo keskipitäjällä työmiehiä ja torppareita, jotka tuntevat asiat hyvin ja ovat heti valmiit niistä puhumaan (...) pääsankari kaikista lienee eräs Nanhian kylän torppari, jonka kerrotaan rovastillekin olleen asiaa selittämässä”.²⁶ Uutisen sisältö ja sävy tavoittavat jotakin keskeistä yhtäältä valtasuhteiden pyhyiden saamasta säröstä ja pinnalle pulpahaneesta innostuksesta ja toisaalta haasteen alkioomaisuudesta, koska se näyttäytyi uutisen laatijalle enemmän koomisena kuin uhkaavana. Olihan auktoriteettisuhteiden vastaista, että torppari selitti asioita ja vieläpä maanomistusasioita pitäjän mahtavalle kirkkoherralle, eikä päinvastoin. Mutta tämä torppari ei ole kapinallinen, uhkaava hahmo vaan ymmärtämätön ”pääsankari”.

Maanjakohuhuista ei tullut lähtökohtaa poliittisesti jäsentyneelle ohjelmalle ja liikkeelle, joka olisi rikkonut vallitsevat ajatustavat tai johtanut suoraan toimintaan. Ne oli loppuun asti mahdollista määritellä tiedolliseksi ongelmaksi, valistuksen puutteeksi. Kuntakokous määräsi sakon luvatonta kulkukauppaa harjoittaville ”väärien ja petollisten” tietojen mahdollisille leviäjille. Huhut pysyivät huhuina, ne sisälsivät enemmän odo-

tuksia kuin vaatimuksia, puhumattakaan siitä, että ne olisivat johtaneet konkreettisiin tekoihin kuten maan valtauksiin. Kuvaavaa kyllä Huittisissa maanjakohuhuja levitettiin mm. uskonnollisten puhetilaisuuksien yhteydessä.²⁷

TAULUKKO 4

Suuren adressin allekirjoittajien osuus Huittisten ruokakuntien päämiehistä ammatin mukaan, prosentteina

Ruokakunnan päämiehen ammatti	Allekirjoittaneiden osuus ammattiryhmässä, %
Julkisen viran haltijat ja teollisuuden ylin kerros	33
Talolliset	67
Torpparit	7
Maatyöväki	11
Käsityöläiset	16
Kauppiaat ja kauppa-apulaiset	25
Teollisuuden ja liikenteen työläiset	14
Kaikki	17
N	(389)

Lähteet: VA TVA Ea:2 Huittinen, VA Suuri addressi (Huittinen) ja Oksa 1977.

Myös suuren adressin allekirjoittamisaktiivisuuden erot Huittisissa (kuten muuallakin Satakunnassa²⁸) osoittavat, että kansallista lojaalisuusvaatimusta hylkivät nimenomaan maanvuokraajat (Taulukko 4).²⁹ Allekirjoitus vain seitsemältä prosentilta torpan pitäjiä on niin vähän, että kysymys oli kiistatta jonkinasteisesta vastarinnasta. Tyytymättömyyttään eivät olleet selvästi ilmaisemassa heikoimmissa oloissa olleet eli työväki vaan se ryhmä, joka oli toimeentuloltaan tavallista riippumattomampi mutta jota piinasi epävarman aseman ja täyttymättömien mahdollisuuksien epäsuhta. Valtarakenteen äkkinäiseen horjahtamiseen reagoivat ennen muita ne, jotka näkivät edessään mahdollisuuksia asemansa lujittamiseen ja taloutensa parantamiseen mutta

joita vuokrasuhde esti siitä. Tällaisen väen toiveena ei ollut valitsevien taloudellisten periaatteiden muuttaminen vaan niiden ulottaminen myös heihin, (pien)viljelijäaseman vahvistaminen. Tämä valaisee maanjakohuhujen luonnetta yhtäältä jyrkkänä mutta toisaalta vallitsevan järjestelmän puitteissa pysyvänä haasteena. Mielel valtasi poliittisesti radikaali mutta toiveiden asteelle jäänyt keino päästä tavoitteeseen, joka oli taloudellisesti säilyttävä.

Allekirjoittamatta jättäminen oli kahdesta syystä vielä korostuneemmin pinteessä olevien vuokraajien protesti kuin Taulukosta 4 voisi päätellä. Ensinnäkin maatyöläisten joukossa passiivisimpia olivat mäkitupalaiset eli pienvuokraajat, joita mikään selvä raja ei erota torppareista. Heidän allekirjoitusosuutensa oli käytännöllisesti katsoen sama kuin torpparien (8 prosenttia). Siksi muu maatyöväki poikkesi torppareista aktiiviseen suuntaan enemmän kuin taulukko kertoo. Myös patriarkaalisen valvonnan alainen palvelusväki, joka taulukosta puuttuu, näyttää antaneen nimensä adressiin suhteellisen usein.

Toiseksi taulukon sisältämistä 26 allekirjoittajatorpparista 10 oli Rekikoskelta, missä vuokratilojen asema oli poikkeuksellisen vakaa. Kulmakunnan torpista monet olivat pitäjän vanhimpia, ja niiden hallinta oli kulkenut perintönä samassa suvussa usean polven ajan.³⁰ Etäällä sijaitsevina ne olivat tuotannollisesti tavallista riippumattomampia päätiloista, ja monia itsenäistettiin jo lunastustoiminnan alkuaikoina.

Torppien koolla ei ollut yhteyttä allekirjoitusaktiivisuuteen tai -passiivisuuteen mutta nähtävästi hieman sillä, minkä kokoisia olivat isäntien tilat. Jos rekikoskelaiset jätetään pois, niin suurtilojen torppareista suuren adressin allekirjoitti vain yksi vuokramies, mikä on sekä absoluuttisesti että suhteellisesti vähemmän kuin muissa tilakokoryhmissä.

Toiselta puolen talollisista, selvästi aktiivisimmasta allekirjoittajaryhmästä, kaikkein innokkaimpia olivat suurtilojen omistajat. Heistä kaikki yhtä lukuun ottamatta ovat mukana adressis-

sa. Yleensäkin siihen osallistuttiin sitä useammin, mitä isommista isännistä oli kysymys.³¹

Tulos kuvaa sitä, että vuokrasuhteen ja taloudellisten mahdollisuuksien ristiriita oli kärjistynein suurtiloilla. Juuri niillä markkinoiden kehitys sai isännät kiristämään otettaan torppareista, ja juuri niiden torppareille olivat ilmeisimpiä ne uudet taloudelliset näköalat, joista vuokramiehet eivät päässeet osalliseksi (s. 31–33, 57).³²

ISÄNTIEN VASTAUS

Yllättävä irrottautuminen kansallisesta rintamasta hädän hetkellä iski suoraan talollisiin. Keisarin "valarikkoo" täydensi kansan "petos". Seurauksena oli, että kansallinen yhtenäistäminen alkoi kääntyä ensi kertaa vakavasti rahvaan suuntaan.

Torpparien reaktioihin talolliset ottivat kantaa isäntäyhdistyksessä. Sen edellinen ja silloinen puheenjohtaja, kirkkoherra Lindstedt ja maisteri Knaapinen olivat suuren adressin keräämiseksi järjestetyn kansalaiskokouksen puheenjohtaja ja sihteeri. Suurin osa nimien kerääjistä oli tilallisia, ja pitäjän edusmiehenä Pietariin matkanneessa lähetystössä oli rusthollari K.A. Härkälä, isäntäyhdistyksen varapuheenjohtaja ja sihteeri.³³

Maanjakohuhuista alusti isäntäyhdistyksessä puheenjohtaja Knaapinen maaliskuun lopulla 1899.³⁴

Meidän on avoimin katsein nyt vastaanotettava, mitä tulossa on — ja päättäväisin mielin. Sisäisissä oloissamme on kaikkien Suomen valtioon kuuluvien oltava nyt vain suomalaisia. Sisäisten riitojen on asetuttava. Kurja hän, joka eripuraisuutta kylvää! — Mutta sitä nyt kuitenkin kylvetään. Keskuudessamme liikkuu palkattuja "kiertelijöitä", jotka kylvävät eripuraisuutta työväestön ja isäntäväestön välille. Kuuluupa olevan joku "adressikin" [ns. vasta-adressi] hommassa. Mitä on meidän puolestamme tehtävä vastapainoksi? Jotakin on yritettävä. Lakiemme arvo on saatava kaikille selväksi. Sivistystä, valistusta on saatava takamaille.

Rusthollari K.A. Härkälä oli uuden järjestyksen keskeisimpiä hahmoja. Hän oli eri aikoina kunnan ja seurakunnan johtomies, säästöpankin hallituksen ja osuusmeijerin johtokunnan puheenjohtaja, isäntäyhdistyksen varapuheenjohtaja, kirkonisäntä ja kirkkoval-

tuuston jäsen, Länsi-Suomen kansanopiston johtokunnan jäsen, nuorisoseuran perustaja ja nuorsuomalaisen puolueen kansanedustajaehdokas. Kansalaisodan jälkeen hänestä tuli säästöpankin johtaja. Lähes 900 hehtaarin maaomaisuudetaan Härkälä teki huomattavan mallitilan.

Eripuraisuus sysättiin siis aluksi ulkopuolisten kiihottajien syyksi. Se oli poistettava kansallisella valistuksella. Alustalaiset oli saatava ymmärtämään, että ”kaikkien Suomen valtioon kuuluvien [on] oltava nyt vain suomalaisia”. Pitkällä tähtäimellä paras keino on kansakoululaitoksen levittäminen, kuten Knaapinen eräessä samanaikaisessa lehtikirjoituksessa totesi.³⁵ Välittömänä toimenaan isäntäyhdistys päätti pyrkiä edistämään kansansivistystyötä ja toimia yhteistyössä ylioppilaiden kanssa, jotka olivat tulossa pitämään maanjakohuja torjuvia esitelmiä. Niiden pitopaikoiksi määrättiin neljä torppaa (!).³⁶

Pian reagoitiin myös ottamalla puheeksi torppariväestön huono tila. Elokuussa 1899 Knaapinen alusti isäntäyhdistyksessä torpparien asemasta. Valmistelemisinaan muistiinpanoissa hän totesi:³⁷

Torpparien oma epävarma omistusoikeus on heissä synnyttänyt epäselvän käsityksen omistusoikeudesta yleensä. Se on tullut usein esille: toivovat yleistä maiden tasajakoa: valtio ottaisi, jakaisi (Samaa kuin ulkomaan sosialistit). (...) Apua Venäjältä: siten valtiollinen vaara. — Kun torppareihin yhtyvät irtolaiset, niin onpa siinä jo suuri joukko, jota eivät todelliset edut kiinnitä yhteiskuntaamme! Kansamme tulisi korjata tämä surkean surkea epäkohta. Täytyisi saada kaikki yhteiskuntaan liitetyiksi niin, että heillä on sen jäsenenä myöskin joitakin oikeuksia. Ai-

Nuoren rusthollarin F.O. Juuselan toiminnassa liittyivät toisiinsa kunta, seurakunta ja aatteelliset yhdistykset. Hän johti suunnilleen

samoihin aikoihin kunnallislautakuntaa ja nuorisoseuraa ja oli kirkkoneuvostossa sekä raittiusseuran johtokunnassa.

noastaan siten he siihen kiinnittyvät, vain siten kaikkiin harrastusta yhtenä miehenä Suomea suojelemaan. — Epäkohta sekkin, ettei heillä ole valtiollisia oikeuksia. He ovat niin monessa suhteessa yhteiskunnan orpolapsia.

Sosialismin uhka nousi vakavassa mielessä ensi kertaa esiin torppareita ja muita tilattomia vaanivana vaarana. Mutta se oli vasta mahdollisuus. Kuten Knaapinen sanoi, torpparien asemasta ”voi jonakuna hetkenä muodostua suuri valtiollinenkin vaara”.³⁸ Vastavetona yhdistyksessä esitettiin, että olisi otettava käyttöön kirjalliset vuokrasopimukset, pidettävä vuokrat kohutuullisina ja poistettava ns. sisäänmuuttoraha.³⁹ Erityisiin toimenpiteisiin esitykset eivät johtaneet.

Ristiriitaan otettiin siis kantaa vaatimalla kansallista yhtenäisyyttä ja sen vahvistamiseksi yhteiskunnallista uudistusmieltä. Molemmat linjat olivat esillä yleensäkin ajankohdan poliittisessa keskustelussa.⁴⁰

Tilanne heijastui talollisjohtoiseen yhdistystoimintaan. Se vireytyi uudelleen osana kansanvalistusta, jota oli ”saatava takamaille”. Nuorisoseura elvytettiin ja raittiusseura perustettiin voimin, jotka monilukuisesti allekirjoittivat suuren adressin.

Nuorisoseura elpyi jo vuoden 1899 alussa. Nuorisoseurojen perustaminen ja auttaminen kuului eri puolilla Suomea helmikuun manifestin jälkitoimiin.⁴¹ Huittisissa alustava päätös toiminnan jatkamisesta tehtiin tammikuun lopulla, siis hieman en-

Kansakoulunopettaja Heikki Rantala, vuokraajan poika Räikänmaasta halusi laajentaa kulttuurista tasa-arvoa torpparirahvaan piiriin ja edistää sen järjestäytymistä. Hän oli osuuskaupan, säästöpankin ja Sammun osuuskassan johtohenkilö ja maahengen

puolestapuhuja. Nuorisoseuran puheenjohtajaksi Rantala tuli vuonna 1900 24-vuotiaana ja toimi Huittisten suomalaisen seuran puheenjohtajana sen jälkeen, kun se perustettiin 1906. Lauttakylä-lehteä hän toimitti useita vuosikymmeniä.

nen manifestia, mutta sen jälkeen, kun ylimääräiset valtiopäivät oli kutsuttu koolle asevelvollisuuslain takia. Varsinainen päätös tehtiin samana sunnuntaipäivänä, jolloin paikkakunnalla pidettiin kansalaiskokous suuren adressin keräämiseksi.⁴² Puheenjohtajaksi valittiin 28-vuotias rusthollari F.O. Juusela, joka jo alustavan kokouksen avauspuheessa oli toivottanut ”veljeys-aatetta kaikkiin kerroksiin”. Myöhemmin hänestä tuli pitäjän keskeisin kunnallismies. Tervetulleiksi toivotettiin nuorten lisäksi kaikki muutkin: ”vanhat, oppineet ja oppimattomat, maanviljelijät, torpparit, käsityöläiset, palvelijat ja palvelijattaret”.⁴³ Vuosisadan alussa seura toimi vireästi, ja jäsenet — joiden määrä vaihteli 30:n ja 60:n välillä — olivat ennen kaikkea talollisnuoria ja useimmissa tapauksissa kansanopiston käyneitä kuten ennenkin. Vanhemmista aktiivijäsenistä valtaosa oli kansakoulun tai kansanopiston opettajia tai kunnan keskeisten laitosten johtoon kuuluvia talollisia. Tähän ryhmään kuului myös Juuselaa puheenjohtajana seurannut nuori kansakoulunopettaja Heikki Rantala.

”Veljeys-aate” tarkoitti käytännössä suhtautumista työväkeen. Vuonna 1900 isäntäväen ja palkollisten suhteesta käydyssä keskustelussa oltiin sitä mieltä, että mitä

enemmän, suuremmin ja ystävällisemmin isännät seurustelevat palvelijainsa kanssa sen helpommin palvelijat oppivat tuntemaan isäntänsä, jalostuvat ja rupeavat pyrkimään valoa kohden hekin (...) Mikä kultainen pääoma olisikaan se Suomellemme, jos sen toisen leivässä elävä kansanluokka saataisiin pian itsetajuntaan, saataisiin ymmärtämään että heilläkin on osansa suoritettavana ei ainoastaan raskaassa hikeä ot-sasta pusertavassa ruumiillisessa työssä, vaan myöskin pyhässä isänmaallisessa suurtyössä.(...) Palvelijat! Käykää vain innolla valoa kohden! Kaikki sivistyksen, valon ja hyvien avujen aarreaitat ovat teille yhtä avoimet kuin kenelle muulle tahansa, sillä tekin olette armaita Suomen kansalaisia, tärkeitä osia suuressa isänmaallisessa koneistossa.⁴⁴

Nuorisoseura vaikutti lukutuvan avaamiseen Lauttakylän kansakoululle.⁴⁵ Seuran integrointipyrkimys perustui kansallisen käännynnän ajatukseen ilman puhuttakaan reformeista. Sel-laisenakin ajatus oli paljolti uusi eikä ollenkaan kiistaton. Se sisälsi kulttuurisen tasa-arvon ulotettuna rahvaaseen eikä vain talollisten ja sivistyneiden suhteisiin. Tällaista sääty-yhteiskunnan auktoriteettisuhteille vierasta lähentymistä eivät kaikki hyväksyneet. Seurassa myös vastustettiin ”tyranni-mielisiä” kurinvaatijaisäntiä eli sellaisia, jotka halusivat hallita palkollisiaan pakolla.⁴⁶

Huittisten Raittiusliitto aloitti toimintansa vuonna 1902. Se oli koostumukseltaan toisenlainen kuin pitäjän ensimmäinen lyhytaikaiseksi jäänyt raittiusorganisaatio kuuttatoista vuotta aikaisemmin (ks. seur. jakso). Vuosisadan loppuun sijoittui helmikuun manifestin lisäksi suuri juomalakkoliike, työväen ensimmäinen ja juuri raittiusasian kautta tapahtunut kollektiivinen mielenosoitus, johon Huittisissa oli osallistuttu keskimääräistä aktiivisemmin. Vaikka itse liikkeen vaatimasta kieltolaista ei ollut erimielisyyttä, vaatimuksen poliittista sävyä ei talollistaholla hyväksytty.⁴⁷ Niinpä ennen vuotta 1902 oli Huittisissa tapahtunut rajanveto fennomaanisen ja työväenhenkisen raittius-harrastuksen välillä. Uusi yhdistys sijoittui edelliseen leiriin. Sen johto oli yläluokkainen. Puheenjohtajana toimi vauras talollinen Frans Kylä-Liuhal, joka isäntäyhdistyksessä oli helmikuun ma-

nifestin jälkeen esittänyt, että mukaan olisi saatava ”rikkaat ja köyhät, tilalliset, torpparit ja mökkiläiset” ”veljellisen yhteistunteen” pohjalta.⁴⁸ Muina keskeisinä jäseninä oli talollisia ja heidän lapsiaan, useita kansanopiston ja kansakoulun opettajia ja mm. kaksi papin rouvaa. Johtokunnassa oli samoja henkilöitä kuin nuorisoseuran johdossa. Jäsenmäärä pysytteli sadan yläpuolella, ja aluksi seura näyttää toimineen vilkkaasti.⁴⁹

Yksi vuosisadan vaihteen järjestäytymislinja siis koski talollisten ja maatalousrahvaan, etenkin torpparien suhteita. Yhtäältä murrettiin edelleen sosiaalisia esteitä yläluokan sisällä, mutta toisaalta määriteltiin uudella tavalla välejä rahvaaseen. Suomen poliittisen aseman liikahtukset herkistivät mieliä näille asioille kuten ne olivat tehneet 1890-luvun alussakin. Silloin postimanifesti antoi kansanopiston perustamisen kautta yhden sysäyksen talollisten ”kansallistamiselle” ja nyt helmikuun manifesti yrityksille laajentaa sitä alustalaisten piiriin. Organisaatioiden johtoportaisissa oli eniten talollisia, ja heidän joukossaan ratsutilallisten asema oli keskeinen. Mukana oli myös monia opettajia. Talollisten näkemykset olivat osaksi suoraa vastausta torpparien orastaviin tietoisuuden ilmauksiin. Torppareiden tyytymättömyys ei johtanut omatoimiseen organisoitumiseen sivistyneistön ja talollisten tapaan. Sellainen pysyi vieraana heille niin kuin muullekin maatalousrahvaalle aina suurlakkoon asti. He vain reagoivat helmikuun manifestin yllättäen avaamaan tilaisuuteen, mikä synnytti eräänlaisen politisoitumisen esiasteen.

KÄSITYÖLÄISTEN PAIKKA

Toinen 1800-luvun lopun ja vuosisadan vaihteen järjestäytymislinja perustui käsityöläisiin ja muutamiin heitä tukeviin virkamiehiin ja sivistyneistön jäseniin. Se oli aika selvästi erillään agaaraisesta järjestäytymisestä ja näyttäytyi Huittisten vapaaehtoisessa palokunnassa ja Huittisten (myöhemmin Lauttakylän) työväenyhdistyksessä. Nämä sekä vähäisemmässä määrin Keikyän työväenyhdistys olivat Huittisten ensimmäisiä rahvaan tai työkansan organisoitu(m)ismuotoja varhaista raittiusseuraa lukuun ottamatta.

VPK-liike oli Suomessa ensimmäinen laajalle levinnyt eri yhteiskuntaluokkia koonnut järjestö. Maaseudulla se nousi 1880-luvulta alkaen. Uudentyyppinen integraatiopyrkimys, luokkarakajat ylittävä veljeyden ajatus, oli jo ennen muita joukkojärjestäytymisen muotoja juurrutettavissa palokuntiin, jotka olivat selvästi yleishyödyllisiä ja niin ilmeisesti luokkakiistojen yläpuolella. Niissä vapaaehtoisuuden idea sai sisältöä, kun etuoikeuksiin ja velvollisuuksiin perustuva sääty-yhteiskunta hajosi, työsuhteet muuttuivat ja vapaa-aika eriytyi työajasta. VPK:t näyttävät vetäneen puoleensa tietentyypisiä ”hyvämaineisia” työläisiä. Heistä tuli muutenkin tavallista aktiivisempia valtion ulkopuolelle syntyvässä uudessa organisoitumisessa, kansalaisyhteiskun-

Huittisten ensimmäisen uudenaikaisen joukkojärjestön VPK:n olemassaoloa perusteli sen kunnallisesti yleishyödyllinen tehtävä. 1900-luvun alussa palokunnan päällikkönä toimi nuorempi konstaapeli ja entinen aliupseeri sekä kansansoittaja J.F. Malm (alh. oik.). Vuosisadan vaihteessa hän oli sihteerinä Huittisten työväenyhdistyksessä, joka kytkeytyi VPK:n "hyvämaineiseen" piiriin.

nan piirissä. Erityisesti käsityöläiset työväen ja keskiluokan rajalla olivat tällaisia. Johdossa oli usein virkamiehiä, sivistyneistöä ja yrittäjiä.⁵⁰

Myös Huittisissa VPK oli ensimmäinen uudenaikainen jouk-

kojärjestö. ”Vapaaehtoinen palosammutuskunta” aloitti toimintansa vuonna 1884 perustajinaan pitäjän nimismies ja eräät muut säätyläiset. Samaan ryhmään kuuluivat monet johto- tai toimihenkilöt 1890-luvulla ja 1900-luvun alussa.⁵¹ Mutta pääosa johtoportaasta oli Lauttakylän käsityöläis-pienyrittäjiä. Vuonna 1901 päällikkönä oli kansakoulunopettaja ja muina johtohenkilöinä kahdeksan käsityöläistä, kolme kauppiasta tai kauppa-apulaista, kaksi työmiestä, yksi säätyläismaanviljelijä ja yksi tilallisen poika. Käsityöläiset olivat useimmissa tapauksissa yrittäjiä, joilla oli yksi tai muutama palkattu työntekijä.⁵²

Tämän organisoitumisen eräänlaisena sivuteemana voi pitää vuonna 1886 perustettua pitäjän ensimmäistä raittiusseuraa. Jo 1870-luvulla raittiusaatetta oli paikkakunnalla levittänyt Lauttakylän poikkansakoulun ensimmäinen opettaja Kaarle Verkko (Karl Joh. Wickström), Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsen ja myöhempi tunnettu raittiuskirjoittaja. Seura perustettiin kansakouluasiana harrastavassa miljöössä Verkon kylläkin jo lähdettyä pitäjästä, ja johtohenkilöt olivat pappilan herrasväkeä, pienyrittäjäkäsityöläisiä ja yksi ”kauppapalvelija”. Viimeksi mainittu kuten myös ainakin yksi käsityöläisistä, sorvari Kustaa Renfors, olivat noihin aikoihin VPK:n johtomiehiä. Vuonna 1890 arvioitiin, että raittiusasialla ”olisi paljon kannatusta, jollei se olisi jäänyt yksinomaan työkansan johdettavaksi”. Miltei samoihin aikoihin seura kuihtui kokonaan.⁵³

Ei varmaan ole sattuma, että samaan aikaan evankelinen herätys liikutti suuria pitäjäläisjoukkoja. Omalla tavallaan sekin kertoi yksilöpohjaisen asennoitumisen esiin murtautumisesta, ja sen aktiiveihin kuului käsityöläisiä ja ainakin yksi kauppias.

VPK:ssa johdon käsityöläisleima vahvistui suurlakkoon mennessä. Lauttakylän poliisin ja muutaman kauppiaan lisäksi siihen kuului pian yksinomaan heitä. Miehistöstä käsityöläisiä oli yleensä noin kolmannes. Toinen kolmannes oli renkejä, monet tosin ikään kuin jäsenluettelon täyteenä — hieman kuten suuressa adressissa —, ja loput olivat työmiehiä, kauppiaita, sääty-

läisiä ja tilallisia.⁵⁴ Viimeksi mainittuja oli vähän. Vuonna 1898 todettiin, että palokuntaan ottavat osaa ”tuskin muut kuin käsityöläiset”, ja samalla moitittiin poissa pysytteleviä tilallisten poikia ajan kuluttamisesta turhanpäiväisyyksiin. Myös renkien osuus näyttää vähitellen supistuneen.⁵⁵

Vaikka VPK oli luonteeltaan erilainen kuin talollisjohtoiset seurat, ristiriitaa ei näiden välillä ollut. Muutamat palokunnan kauppias- ja käsityöläisaktiivit olivat tämän vuosisadan alussa nuorisoseuralaisia ja useat VPK:n kannattajat ja kunniajäsened pitäjän keskeisten laitosten johtotehtävissä. Ainakin vuonna 1904 palokunta päätti soittokuntineen osallistua paikkakunnan kaikkien seurojen yhteiseen kokoukseen.⁵⁶

VPK:ssa pitäjän kasvavan keskustan käsityöläisille ja pienrittäjille alkoi hahmottua uusi ”positiivinen” kansalaisidentiteetti, jonka yksilölliseen luonteeseen liittyi raittiuden ihanne. Palokunta toimi koko yhteisön ja etenkin sen keskustaajaman hyväksi; olihan tarkoituksena ”asettaa harjoitettua ja kunnan parasta harrastavaa miehistöä toimittamaan sammutustyötä sekä pelastamaan henkeä ja omaisuutta”. Suuren adressin allekirjoitti kaksi kolmasosaa johtoryhmästä, ja muutamat osallistuivat sen keräämiseen.⁵⁷ Kaikista Lauttakylän käsityöläisistäkin allekirjoittajia oli peräti kolmannes.⁵⁸

Kaikkein läheisin yhteys VPK:lla oli Huittisten työväenyhdistykseen, josta pian sen perustamisen jälkeen tuli lähes päällekkäisjärjestö. Työväenyhdistys perustettiin 1896, ja perustajajäsenistä sorvari Kustaa Renforsin lisäksi ainakin vaskiseppä Adalbert Sevón ja puuseppä Kalle Kaneva olivat näihin aikoihin aktiivisia VPK:laisia. Muutkin perustamisen yhteydessä mainitut olivat käsityöläisiä yhtä kansanopiston maisteri-opettajaa lukuun ottamatta. Tarkoituksena oli erisäätysten ihmisten kokoaminen yhteen työväen ”aineelliseksi ja henkiseksi edistyttämiseksi”. “[Kansan pohjakerroksissakin] oli saatava heräämään harrastus kehittää itseään”, kuten myöhemmin todettiin. Aloitteen tekijöinä olivat paikalliset sivistyneistön jäsenet, ja ensim-

mäinen puheenjohtaja oli maisteri Kalle Hellman. Johtokuntaan valittavista tuli vähintään kahden kolmanneksen olla työmiehiä tai työnjohtajia. Innostus oli aluksi suuri, sillä jäseniä saatiin lähes kolme sataa. Yhdistyksellä oli sairaus- ja hautausapukassa, mutta enemmän kuin aineellisia etuja ohjelmassa käsiteltiin henkistä edistytämistä. Siihen kuuluivat lukusalin perustaminen, luentojen toimeenpaneminen, ”jalostuttavien huvien” järjestäminen ja ammattikirjallisuuden hankkiminen.⁵⁹ Yhdistys ymmärrettiin siis samantyyppiseksi uuden joukkojärjestäytymisperiaatteen edustajaksi kuin pitäjän muut aatteelliset yhdistykset, mutta toisin kuin niissä, johdossa ei sivistyneistön ohella ollut talollisia. Perustamisella oli yhteyttä etenkin nuorisoseuraan ja sen itsekasvatuspyrkimyksiin. Työväenyhdistyksen toivottiin välttävän kuihtumiselta, joka oli ollut varhaisen raittiustoiminnan ja nuorisoseuran kohtalona. Puheenjohtaja Hellman oli toiminut vastikään lamaantuneessa nuorisoseurassa, ja hän oli myös elvyttämässä sitä uudelleen 1899.⁶⁰

Reaktio helmikuun manifestiin oli samanlainen kuin paikkakunnan sivistyneistön reaktio muutenkin. Työväenyhdistyksessä päätettiin panna toimeen työväen oppikurssit, joita pidettiin tarpeellisina, koska monet nuoret eivät olleet saaneet kansakouluopetusta. Opettajiksi lupautuivat Hellmanin lisäksi rovasti Lindstedtin ylioppilaspoika Lauri (myöhemmin Loimaranta) ylioppilaiden tuolloisen kansanvalistusstrategian mukaisesti sekä kansakoulunopettaja, joka oli toiminut mm. kansanopistossa.⁶¹

Mutta into laantui,⁶² ja pian sivistyneistö väistyi yhdistyksestä. Vaikka työläiset eivät suurta adressia torjuneetkaan niin kuin torpparit, he olivat passiivisia. Viimeistään helmikuun manifestin jälkeen sivistyneistön oli pakko havaita, että heidän ja työväen välillä oli kiulu. Tähän suuntaan vaikutti ehkä jo vuoden 1898 juomalakkoliike. Se oli työväen ensimmäinen suuri mielenosoitus, ja sen valtakunnalliseen ohjelmaan kuului kieltolain lisäksi vaatimus yleisestä äänioikeudesta. Huittisissa lakkolaisia

oli kaksi sataa, suhteellisesti enemmän kuin Turun ja Porin läänin maaseudulla keskimäärin.⁶³

Työväenyhdistys siirtyi sille piirille, joka hallitsi VPK:ta. Vuonna 1900 puheenjohtajana oli muurari Kusti Lindqvist ja sihteerinä poliisikonstaapeli J.F. Malm, molemmat palokunnan kärkimiehiä. Johtoon tulivat nimenomaan VPK:n käsityöläiset.⁶⁴ Side jäi pysyväksi. Kun VPK sai oman talon Loimijoen varrelle 1904, yhdistys majoittui vakituisesti sinne. Työväenpuolueeseen se liittyi 1901 tai 1902. Ilmeisesti tästä johtui, että jäsenmäärä laski edelleen ja päättyi vuonna 1904 19:ään. Jäsenet olivat etupäässä nuoria, ja toiminta näyttää olleen haparoivaa ja riitaista. Jo aivan vuosisadan vaihteessa yhdistystä johtavat käsityöläiset organisoivat monilukuisesti allekirjoitetun ja kielenkäytöltään jyrkähkön taksoitusvalituksen maaherralle.⁶⁵

Tässä vaiheessa siis sivistyneistön ja talollisten pelkäämä luokkakanta ja sosialismi astuivat esiin pitäjässä, tosin pienen joukon voimin. Mutta vaikka emäpuolue 1903 omaksui sosialistisen ohjelman, se ei johdattanut paikallisia jäseniä ja myötäilijöitä millekään jyrkälle konfliktilinjalle. Yhteydet pitäjän muihin järjestöihin säilyivät jo sen vuoksi, että työväenyhdistyksen isolla veljellä VPK:lla niitä oli. Nuorisoseuraan työväenyhdistyksellä oli yhdyssiteitä alkaen jälkimmäisen johtokunnassa toimineesta Kusti Lindqvististä.⁶⁶ Kun VPK:n taloa ruvettiin puuhaamaan 1902, työhön ajateltiin ryhtyä yhdessä sekä työväenyhdistyksen että nuorisoseuran kanssa, ja vuonna 1904 työväenyhdistys osallistui nuorisoseuran järjestämään iltamaan yhdessä VPK:n, raittiusseuran ja isäntäyhdistyksen kanssa. Lindqvist ja muutama muu käsityöläinen ja työmies otettiin 1903 perustettuun kunnanvaltuustoon.⁶⁷

Keikyään työväenyhdistys perustettiin 1898, ennen kuin tienolle syntyi ainoatakaan talollisjohtoista yhdistystä, mikä kertoo villankehruutehtaan keskeisestä asemasta. Alullepanijana oli johtaja Viljanen tehtaan toimittua puolisen vuotta. Tarkoituksena oli työväestön olojen kehittäminen ja raittiuden edistäminen.

Toiminta oli sopusoinnussa työnantajan tarpeiden kanssa, mutta siihen kuului myös itsevastuullisuuden ajatus. Hanke liittyi sairaus- ja hautausapukassan ja lainakirjaston perustamiseen sekä seurahuoneen ja lukusalin rakentamiseen. Pian yhdistykselle alettiin puuhata omaa taloa.⁶⁸

Holhous hallitsi yhdistyspuuhaakin, mikä ei ole ihme, sillä tehdastyöläisyys oli kehittymässä vailla edes ruukkiyhteisöissä muodostuneita perinteitä, ja tehdas sääteli koko yhdyskunnan elämänmenoa. Työntekijät olivat enimmäkseen naisia, jotka piiaista tehtaalaiseksi siirtyessään samalla nousivat sosiaalisesti. Ammattitaitoa ei paljon vaadittu, joten maaseudun ns. suhteellisesta liikaväestöstä rekrytoitu työvoima oli helposti korvattavissa. Vuosisadan vaihteessa Keikyän työväenyhdistyksen jäsenmäärä (105) ja -rakenne vastaavat niin hyvin tehdastyöläisten määrää ja rakennetta, että liittyminen vaikuttaa lähes kollektiiviselta.⁶⁹ Suuren adressin allekirjoitustiedot ovat Äetsän tehtaalaisten osalta erityisen epäluotettavia, mutta 1901 kerätyn asevelvollisuusadressin he allekirjoittivat huomattavasti useammin kuin pitäjässä tehtiin keskimäärin.⁷⁰ Johtajina oli tässäkin yhdistyksessä käsityöläisiä.⁷¹

Työläisten yhteistoiminta siis alkoi tehtaan kasvattavan ja kurinalaistavan silmän alla. Mutta samalla tehdas loi pohjaa organisoitumiselle. Sosialidemokraattisen puolueen jäseneksi Keikyän työväenyhdistys liittyi vasta suurlakon jälkeen.⁷²

KAIKKIEN OSUUSKAUPPA

Varhainen järjestäytyminen kehittyi Huittisissa kahta linjaa pitkin, toisaalta talollisten ja sivistyneistön ja toisaalta käsityöläisten liittymisenä yhteen. Edellinen linja perustui kunnalliseen valtarakenteeseen ja taloudelliseen yrittämiseen, jälkimmäinen taas kasvutaajaman yleishyödyllisiin tarpeisiin. Molemmat ryhmittymät pyrkivät myös ideologisesti hahmottelemaan suhteitaan muihin. Niiden pyrinnöissä oli kansalaisyhteiskunnan ainekset, sikäli kuin sillä tarkoitetaan uutta, markkinoiden ja erillisten yksilöiden yhteisöä, jonka piirissä ihmiset voivat liittyä yhteen muodollisesti yhdenveroisina ajamaan omiksi tuntemiaan asioita.

Kenties näyttävin ilmiö kansalaisyhteiskunnan kehkeytymisessä oli osuuskaupan perustaminen. Siihen osallistuivat kaikki ryhmät ja etenkin järjestyneiden ryhmien eliitit. Uudessa rahatalouden yhteiskunnassa ne saattoivat kohdata kuluttajina, rajoittaa omalta kohdaltaan yksityisen voitonpyynnin vaikutuksia ja sivuuttaa kunnalliseen valtaan ja työhön liittyvät alistussuhteet.

Osuuskaupan ensimmäinen perustamiskokous pidettiin VPK:n talolla 1904, ja myymälä Lauttakylässä avattiin seuraavana vuonna. Pian siitä kehittyi pitäjän ylivoimaisesti tärkein vähittäiskauppa. Osuustoiminta-aatteen kannattajat sekä työväen-

yhdistyksessä että muualla, erityisesti isäntäyhdistyksessä, olivat ajaneet sen perustamista jo vuosisadan alusta lähtien.⁷³ Osuuskunnan johtoon ”luonnollisesti valitaan paikkakunnan etevimmät ja luotettavimmat henkilöt”, kirjoitti innokas osuuskauppamies vuoden 1904 lopulla.⁷⁴ Alla on lueteltu kaikki ne muut organisaatiot, joissa ensimmäisen hallituksen jäsenillä oli vuosisadan vaihteen aikoihin näkyvä asema:⁷⁵

Puheenjohtaja, rusthollari K. A. Härkälä (kuntakokous, kunnanvaltuusto, osuusmeijeri, isäntäyhdistys, säästöpankki, nuorisoseura [1895])

Varapuheenjohtaja, kansakoulunopettaja Verner Väinölä (kunnanvaltuusto, säästöpankki, nuorisoseura, raittiusseura)

Eläinlääkäri John Engdahl

Kansakoulunopettaja Heikki Rantala (säästöpankki, nuorisoseura, raittiusseura)

Muurari Kusti Lindqvist (kunnanvaltuusto, VPK, työväenyhdistys, nuorisoseura)

Talollinen Herman Nikander (Nurmela) (kunnanvaltuusto, osuusmeijeri, isäntäyhdistys, säästöpankki)

Satulaseppä Emil Falén (VPK, työväenyhdistys)

Johtomiehet olivat ainakin jossakin vaiheessa olleet useimpien paikkakunnan organisaatioiden puheenjohtajia tai vastaavia. Talollisista työläisiin kaikki ryhmät pitivät sen perustamista etujensa mukaisena. ”Jokainen kaikkien puolesta”, tämä ”osuustoimintaväen tunnustama periaate” huokuu vuosikertomuksista alusta pitäen.⁷⁶ Jäsenistöön kuului ennen suurlakkoa ”pääosa seudun varakkaammasta väestä”, mutta jo ensimmäisten joukossa oli ylimpään kerrokseen kuuluvien (9) ja talollisten (49) sekä heidän poikiensa (13) lisäksi yhteensä 102 muuta jäsentä, enimmäkseen työläisiä, torppareita ja käsityöläisiä.⁷⁷ Osuusmeijerin lisäksi siis myös tämä taloudellinen organisaatio vetosi välittömästi torppariväestöön, toisin kuin aatteellis-poliittinen järjestäytyminen.

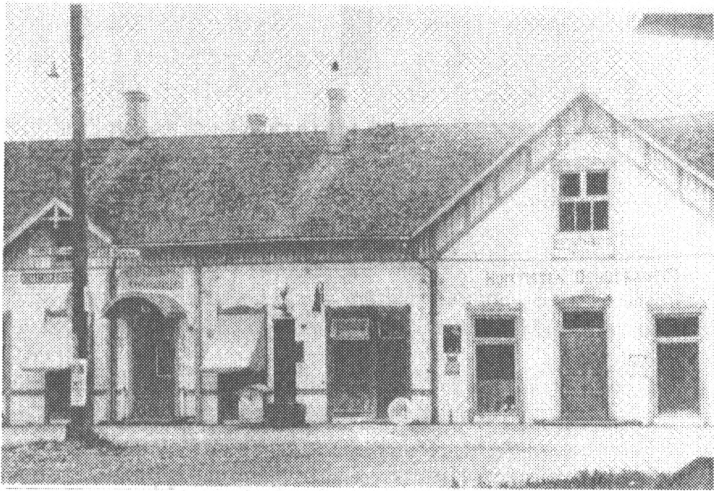
KANSAKUNTA

Vuosisadan vaihteen Huittisissa aktiivisimmat ryhmät tai ainakin niiden eliitit olivat osa kansakuntaa. Ne olivat tietoisesti osallisina tietyn kulttuurin — ”suomalaisuuden” — kautta määritellyssä kokonaisuudessa, joka samalla oli valtioyksikkö, Suomi.⁷⁸

Yhteinen kulttuuri oli tullut tärkeäksi yhteisen kielen mielessä. Suomenkieli oli uudella tavalla itsestään selvä samastumisen lähde siitä pitäen, kun kansakoulu opetti lukemaan ja kirjoittamaan ja kun alettiin järjestäytyä mielipiteiden mukaan ja levittää niitä.

Mutta käsitystä kansakunnasta ja sen merkityksestä tuotiin esiin myös itse mielipiteissä. Entisten säätylojaliteettien asemesta yhteiskunnallista kiinteyttä rakennettiin yksilökohtaiseen luottamukseen yhteistä valtioyksikköä kohtaan. Siihen jokainen oli yhtä lailla osallinen saman kansallisuuden nojalla. Kaikkien Suomessa tulee rakastaa isänmaatansa ja kansallisuuttansa, sanoi M.A. Knaapinen 1894.⁷⁹

Ensimmäisenä määrittivät paikkansa kansallisuuden perusteella sivistyneistö ja talollisluokka, edellisen johdolla. Talollisille suomalaisuudesta tuli tasa-arvoa ”herroihin” nähden ja osa identiteettiä sekä hallinnollisen ja taloudellisen johtoaseman le-

Ensimmäisen oman toimitalon Huittisten osuuskassa sai 1907.

gitimointia ja kiteytymistä. Suomalaisuus näyttäytyi koko väestön yhteisiä etuja koskevana luonnollisena tilana, ei poliittisena asiana. Isännät hoitivat pitäjän asiat keskuudessaan, eikä varsinaisten kunnallisten instituutioiden ja muiden organisoitumismuotojen välillä ollut selvää rajaa. Samat miehet kohtasivat eri yhtymissä. Säästöpankki oli pitkään kunnallinen laitos, ja isäntäyhdistys oli vielä vuosisadan vaihteessa eräänlainen kunnallisasioiden valmisteluvaliokunta.⁸⁰

Politisoituminen eli alistussuhteiden tekeminen näkyviksi alkoi pitäjän keskeisestä työhön ja tuotantoon perustuvasta valtaolottuvuudesta. Torpparien reaktio helmikuun manifestiin ja suuren adressin kokoamiseen oli haaste isäntiä ja samalla koko "Suomea" kohtaan. Nämä vastasivat korostamalla kansallista aatetta mutta nyt nimenomaan yksimielisyyden juurruttamisena, (itse)parannuksena, kasvattamisena, valistamisena. Vuosina 1899 ja 1900 Knaapinen puhui luonteenkasvatuksesta ja siitä, että kaikkien Suomen valtioon kuuluvien on ymmärrettävä asettaa etusijalle yhteinen kansallisuus.⁸¹

Torpparien tasa-arvovaatimukset eivät saaneet kansallista asua. Niiden pohjalla oli kansanomaisia oikeudenmukaisuuden vaatimuksia, maanjakohuhujen perinne.⁸² Silti heitäkin syytös epäkansallisuudesta satutti. Puolustautuessaan heidän edusmiehensä tulivat esittäneeksi toisenlaisen, sosiaalisen, muotoilun isänmaallisuudelle. Vuonna 1901 kysyttiin Huittisissa, kumpi on isänmaallisempi, isäntä joka korottaa mökkiläisen ja torpparin veroa, vai jälkimmäiset jotka sen maksavat. Jälkimmäisille ”se vain on parjausta kun heitä leimataan epäisänmaallisiksi”.⁸³

Pitäjän toinen poliittinen haaste nousi keskustan käsityöläisten piiristä. Heidän organisaatioissaan vaalittiin keskiluokkaisen kansallista itsekasvatuksen ja kunnan kansalaisuuden ihannetta sekä ajatusta mahdollisuuksien tasa-arvosta. Ne määrittelivät pienyrityksien asettumisen kaupungistuvan yhteisön jäseniksi. Suurta adressia allekirjoitettiin ahkerasti. Mutta abstrakti yhdenvertaisuus suomalaisina sai näkemään myös sen, mikä ihmisiä sittenkin erotti. Voitiin ajatella, että työ yhteisen kansakunnan hyväksi edellytti myös yhtäläisiä oikeuksia sen jäsenenä. Tämän-suuntainen tulkinta — joka pilkahti torpparien loukkaantuneisuudessa ja jopa sivistyneistön ensi reaktioissa helmikuun manifestin jälkeen⁸⁴ — sai käsityöläisten keskuudessa yhä enemmän tukea vuosisadan alussa ja tarjosi lähtökohdan politisoitumiselle.

Torpparien ja käsityöläisten politisoituminen poikkesivat toisistaan. Torpparien vastalause oli yksi muunnella yleismaailmallisesta agraarisesta ristiriidasta, joka on asettanut köyhät talonpojat maanherroja vastaan. Kamppailu on monesti kärjistynyt juuri silloin, kun molemmille osapuolille on avautunut mahdollisuuksia toimia markkinoilla. Köyhät talonpojat ovat pyrkineet väljentämään riippuvuussuhdetta, maanherrat valjastamaan sen markkinatuotannon palvelukseen.⁸⁵ Haaste ei kuitenkaan johtanut pro-aktiiviseen, uuteen yhdistysmuotoiseen järjestäytymiseen ja uudenlaisia oikeuksia vaatimaan poliittiseen ohjelmaan niin kuin käsityöläisten parissa. Se oli re-aktiivinen

sikäli, että esiin nousivat pitkään talonpoikaiseen perinteeseen kuuluvat maanjakovaatimukset, jotka sitä paitsi etenivät huhuina.⁸⁶ Niiden sanottiin levinneen paikallisessa yhteisössä, mm. uskonnollisten tilaisuuksien yhteydessä, kulkutaudin tavoin.

Vuokraajien vastalause oli re-aktiivinen myös sikäli, että se oli reagoimista tarjoutuneeseen tilaisuuteen. Kun Suomen ja sen hallitsevien ryhmien asemaa uhattiin 1899, jännitykset purkautuivat esiin välittömästi. Suuren adressin kokoamisella niille suorastaan tarjottiin esiinpääsymahdollisuus. Sen sijaan käsityöläisten organisoituminen ja alkava politisoituminen eivät rytmittyneet yhtä selvästi hallitsevien ryhmien saamien kolausten mukaan. Suureen adressiin keskustan ja etenkin VPK:n käsityöläiset suhtautuivat myönteisesti niin kuin pitäjän yläluokkakin. Heidän politisoitumisensa alkoi paikan etsimisestä uudessa luokkajakoisessa yhteiskunnassa siihen kuuluvine järjestäytymismuotoineen, eikä sillä ollut itsestään selvää vastapuolta kuten isännät torppareille.

Torpparien organisoitumiselle oli ilmeisiä esteitä. Aksel Warén kirjoitti helmikuun manifestin alusvuonna.⁸⁷

Organisatiosiooniin puuttuu torppareilta kaikki edellytykset. He asuvat hajallaan ympäri maata, eivät tunne tarkemmin kuin korkeintaan naapuripitäjän olot, eivät voi kokoontua neuvottelemaan yhdessä, varsinkin kun riippuvaisuuden tunto vielä on estämässä, johtoa puuttuu heiltä tykkänään ja siitä mikä on kysymyksen huippu, ja joka epäuskoisimmallekin todistaa yhteiskunnallisen kysymyksen olemassaolon, työlakkoa, on mahdotonta ajatella torpparien tehtäväksi.

Jos Warénin käsityksen lukee niin, että torppareilta puuttui kykyä organisoitumiseen omin voimin, se tukee monia tuloksia köyhien talonpoikien ja maattomien järjestäytymisestä ja poliittisista haasteista. Tavallisesti heidän tyytymättömyytensä on politisoitunut ja organisoitunut vasta, kun heidän kanssaan on liittoutunut agraariväestön ulkopuolisia voimia, usein intellektuellien tai käsityöläisten johtamia liikkeitä tai puolueita, joille val-

taapitävien lamaanus tai hajaannus on tarjonnut toimintamahdollisuuksia.⁸⁸

Tällainen näkymä ei ollut vieras huittislaisillekaan. Käsiöläiset olivat menneinä vuosikymmeninä avustaneet alustalaisia näiden valituksissa, ja työväenyhdistyksen perustajajäsen sorvari Kustaa Renfors oli puhunut heidän puolestaan.⁸⁹ Knaapinen oli 1899 nähnyt torpparien tasajakovaatimuksissa samaa, mitä vaativat "ulkomaan sosialistit", ja työväenpuolueen omaksuttua 1903 selvästi sosialidemokraattisen ohjelman pitäjässä oli käsiöläisjohtoinen yhdistys, joka oli periaatteessa sitoutunut tähän ohjelmaan. Silti mitään selviä merkkejä näiden kahden ryhmän tyytymättömyyden yhteen sulautumisesta ei ennen suurlakkoa näkynyt.

III
VALLANKUMOUS

Huittisten VPK:n vuonna 1904 hankkima talo, jossa toimi myös Lauttakylän
(Huittisten) työväenyhdistys.

HULLUUDEN HETKI JA JÄRJESTÄYTYMINEN

SUURLAKKO

Lokakuun lopulla kuohunnan vuonna 1905 Venäjää järjestytti yleislakko. Pietarin radan rautatieläiset yhtyivät siihen sunnuntaina lokakuun 29. päivänä ja estivät hallituksen joukkojen siirrot ja pakkovallan käytön myös Suomessa. Jo seuraavana päivänä keisarin oli taivuttava ns. vapausmanifestiin. Siinä luvattiin saattaa valtakunnassa voimaan kansalaisvapaudet ja laajentaa poliittisia oikeuksia.

Tapahtumat tarjosivat suomalaisille ennen kokemattoman tilaisuuden kollektiiviseen toimintaan. Heti maanantaina ne laukaisivat Suomessakin yleislakon — ”suurlakon” —, joka kesti viikon. Helmikuun manifestin perusteella laaditut ja laittomina pidetyt säädökset peruutettiin keisarillisella manifestilla jo muuttaman päivän kuluttua, ja pian sen jälkeen lakko päättyi.

Tilanne kuitenkin avasi portit paljon yleisemmille poliittisten oikeuksien laajentamisvaatimuksille ja vieläpä koko poliittisen kulttuurin murrokselle. Laajan mobilisaation tukemat sosialidemokraatit ajoivat läpi vaatimuksen yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta ja yksikamarisesta eduskunnasta ja tunkeutuivat kerralla poliittisen järjestelmän piiriin. Tämä oli mahdollista, koska valtio oli lamaantunut — ensin keisarikunta ei pystynyt käyttämään pakkovaaltaansa Suomessa, ja myöhemmin sillä oli täysi

Lauttakylän kansakoulun johtajaopettaja Verner Väinölä henkilöi toiminnassaan sivistyneistön ja talollisten liittoa. Kuten Heikki Rantala hän oli säästöpankin, osuuskaupan, nuorisoseuran ja raittiusseuran johtajia ja Länsi-Suomen kansanopiston entinen oppilas, mutta hän oli myös pitkään kunnanvaltuuston sekä kansanopiston johtokunnan puheenjohtaja ja Lauttakylän yhteiskoulun perustajia. Myös puoliso Fanny Väinölä oli kansakoulunopettaja. 1920-luvulla Väinölöiden pojat Toivo, silloinen jumaluusopin ylioppilas, sekä hänen koululaisveljensä Ilmari olivat suojeluskuntalaisen urheiluseuran johtohahmoja.

työ vastarinnan kukistamisessa muualla valtakunnassa.

Huittisissakin Venäjän hallituksen lamaantumisen vaikutus näyttäytyi maanantaina 30. lokakuuta. Jo päivällä saapui tieto vapausmanifestista, ja illalla olivat Lauttakylän rakennukset valaistut. Valtava isänmaallinen innostus tempasi mukaansa kaikki organisoituneet ryhmät ja monet muutkin ihmiset. Keskiviikkona marraskuun 1. päivänä pidettiin VPK:n talolla ensimmäinen syksyn lukuisista kansalaiskokouksista. Väkeä oli puolisen tuhatta. Osaa ottivat ”kaikki puolueet”, ja enemmistö yleisöstä oli työväkeä. Suurlakkoa kannatettiin koko sydämestä, ja ”ilon ja kiittollisuuden tunteet” tuotiin julki maisteri Knaapisen ja kansanopiston uuden johtajan F.A. Hästeskon puheissa. Puhetta johti osuuskaupan hoitaja Matti Olli ja sihteerinä toimi useimpien paikallisten laitosten johtoelimissä istuva Lauttakylän kansakoulunopettaja Verner Väinölä. Kansanopiston apulaisjohtajatar Ida Vilenius (Vemmelpuu) esitti runon. VPK:n ja muiden yhdistysten yhteisen torvisoittokunnan säestyksellä yhdyttiin Työväenmarssiin ja Maamme-lauluun. Seuraavana päivänä pidettiin Huittisten kirkossa kiitosjumalanpalvelus.¹

Yhteinen toiminta keskittyi kaikille kalliiseen mutta erisisältöiseksi tulleeseen raittiusasiaan. Nyt raja fennomaanisen ja työväenhenkisen aatteen välillä hävisi. Lauttakylän oluttehdas pakotettiin lakkoon, eikä apteekista saanut suurlakon aikana alkoholipitoisia lääkkeitä. Talollisten ja herrasväen johtamassa raittiusseurassa harjoiteltiin Verner Väinölän johdolla Työväenmarssin säveltä.²

Voiman ja vaikuttamisen tunne humautti läpi koko pitäjän. Poliittisista oikeuksista keskusteltiin itse suurlakon aikana vielä kahdessa muussa kansalaiskokouksessa, ja joulukuussa näitä pidettiin ainakin kolme.³ Huippunsa yhteenkuuluvaisuus saavutti joulukuun 3. päivänä pidetyssä kokouksessa. Ääriään myöten täynnä olevaan VPK:n saliin oli kerääntynyt lähes tuhat henkeä vaatimaan valtiopäiviltä yleistä, yhtäläistä ja välitöntä äänioikeutta sekä yksikamarista eduskuntaa. Tilaisuuden puheenjoh-

tajana toimi Knaapinen ja sihteerinä kansakoulunopettaja Heikki Rantala, paikkakunnan aatteellisen järjestäytymisen kaksi keskushenkilöä. Toimihenkilöinä olivat myös osuuskaupan hoitaja Olli ja kaksi sen hallituksen jäsentä, eläinlääkäri John Engdahl sekä satulaseppä Emil Falén, joista jälkimmäinen oli VPK:n ja työväenyhdistyksen johtomiehiä. Pitäjää edustavan valtiopäivämiehen tuli olla sellainen, ”joka kaikessa toiminnassaan on esiintynyt äänioikeuden, raittiusasian, suomalaisuuden ja työväen asian lämpimänä ajajana”. Jos valtiopäivät eivät yleistä äänioikeutta ja yksikamarista eduskuntaa hyväksyisi, kokous ilmoitti yksimielisesti kannattavansa ”työväestön aikomaa yleislakkoa”.⁴

Suurlakko laukaisi siis poliittisten oikeuksien jyrkän laajentamisvaatimuksen kaikkien järjestäytyneiden ryhmien keskuudessa. Samalla syntyi valtava tarve pohtia ja selvittää eri asioiden suhdetta odotettuun demokratisoitumiseen, oli sitten kysymys raittisuudesta, naisasiasta, kirkon ja valtion erosta, yleisestä oppivelvollisuudesta, uskonnonopetuksesta tai kansanopiston suunnasta.⁵ Kun talollisten ja sivistyneistön sekä työväestön edustajat keskustelivat VPK:n talolla joulukuun puolivälissä 1905 yksikamarijärjestelmästä ja työväen kaavailemasta vaalilakosta, puheenvuoroja käytettiin peräti 90. Tuloksena oli keskinäisen yhteyden tunto: ”Asiat selvenivätkin niin, että lopulla vallitsi täydellinen toistensa ymmärtäminen.”⁶

Keskinäinen sopu oli etenkin porvarillisten piirien harras toive. Kansallinen hajaannus tuntui nyt väistyvän. Kaikki olivat yhtenä miehenä ja naisena palauttamassa Suomen rikottuja poliittisia oikeuksia ja saman tien eduskuntauudistuksella laajentamassa niitä. Äetsän tehdas lähetti 300 markan avustuksen suurlakkokomitealle Helsinkiin. Vielä syksyllä 1906 pitäjän isännät myöntivät kuntakokouksessa äänestykseen pääluvun mukaan, aivan ilmeisesti eduskuntareformin innoittamina. Sen vuoksi työväen ”kaikki” vaatimukset otettiin Huittisissa huomioon kunnallisia vaaleja toimitettaessa, kuten porilainen *Sosialidemokraatti* totesi.⁷ Useat talolliset suhtautuivat suopeasti palkollisten työ-

Herman Nikander (myöhemmin Nikander-Kossi ja lopulta Nurmela) oli pitäjän yritteliäimpiä talollisia, alun perin työnjohtaja, joka oli saanut ammatin Mustialan maanviljelyskoulusta. Maaomaisuutta hänellä oli 650 hehtaaria. Nurmela oli perustamassa nuorisoseuraa, osuusmeijeriä, osuus-

kauppaa, tiilitehdasta, viljanmyyntiyhtiötä, oriyhdistystä, eläinvaikutusyhtiötä ja maatalouskirjanpitoyhdistystä. Hän oli ensimmäisen kunnanvaltuuston jäsen 1903. Tullessaan suomalaisen puolueen edustajaksi keskustelukerhoon Nurmela johti maamiesseuraa.

päivän lyhentämiseen 10-tuntiseksi, ja työväenliikkeen edustaja kutsuttiin esittämään näkemyksiään maamiesseuraan (entiseen isäntäyhdistykseen). Raittiusseura osallistui Huittisten työväenyhdistyksen suureen mielenosoitukseen helluntaina 1906.⁸

Pitäjässä elettiin senkaltaista kollektiivisen toiminnan hui-pentumaa, jota Aristide R. Zolberg on nimittänyt ”hulluuden hetkeksi” (*moment of madness*). Tällaisia voi syntyä suurissa historiallisissa käännekohtissa. Kaikki vanha ja painostava näyttää sortuvan, uusi ja tuntematon nousee näköpiiriin vailla tarkkoja ääri viivoja mutta täynnä lupauksia. Tavanomaiset raja-aidat kaatuvat, ja juhlavuuden, keskinäisen yhteyden, vapautumisen, täyttymyksen, varmuuden, ja sopusoinnun tunteet valtaavat mielet. Kaikki näyttää mahdolliselta.⁹

Tällainen purkaus voi olla myös uuden poliittisen kulttuurin syntyhetki. Lyhyen ajan politiikka tuntuu nousevan suoraan elettävästä elämästä niin, että se on osa ihmisten jokapäiväistä kokemusta eikä mikään erillinen elämänalue. Uudet ajatukset, joita aikaisemmin on muotoiltu ja omaksuttu pienissä piireissä, leviävät hetkessä laajoihin joukkoihin ja juurtuvat uusiin sosiaalisiin verkostoihin ja organisoitumismuotoihin. Yhteisistä kokemuksista voi tulla kulttuurinen varanto, esiin leimahtaneis-

ta ajatuksista pysyviä tavoitteita, jotka jäävät eloon ”hulluuden hetken” mentyä ohi.¹⁰

Politisoituminen nojautui varhaisempaan, paljolti ei-poliittiseen järjestäytymiseen. Joulukuun puolivälissä 1905 perustettiin Huittisten keskustelukerho, jossa ensimmäistä kertaa keskustelua käytiin *poliittisten puolueiden* edustajien välillä. Johtokuntaan valittiin talollinen Herman Nikander (Nurmela) suomalaisen puolueen, eläinlääkäri John Engdahl perustuslaillisten ja vaskiseppä Adalbert Sevón sosialidemokraattien edustajana. Nikander oli maamiesseuran, osuusmeijerin, säästöpankin ja osuuskaupan johtomiehiä ja kunnanvaltuuston jäsen. Engdahl oli osuuskaupan hallituksen jäsen ja talollisten kanssa aktiivisesti mukana monissa muissa taloudellisissa yrityksissä. Sevón taas kuului VPK:n ja työväenyhdistyksen keskushenkilöihin. Ennestään tutut henkilöt kohtasivat uudenlaisella areenalla, joka oli sekä paikallinen että valtakunnallinen: paikalliset asiat sulautuivat yhdellä iskulla valtakunnallisiin. Edellä mainittu tilaisuus, jossa käytettiin 90 puheenvuoroa, oli keskustelukerhon ensimmäinen kokous. Talven aikana olivat aiheina mm. ”luokkataistelun syyt”, työväen ja suomettarelaiten suhteet, torppien itsenäistäminen (useaan kertaan), ruotsinkielen tarpeettomuus suomenkielisten paikkakuntien virkamiehille sekä papisto ja sosialismi.¹¹

Pian ”täydellinen toistensa ymmärtäminen” osoittautui kuitenkin harhaksi. Keskustelukerho näyttää kuihtuneen keväällä 1906,¹² samoihin aikoihin kuin uusi valtiopäiväjärjestys ja vaalilaki saivat lopullisen muotonsa. Yhteisen kerhon korvasivat erilliset poliittiset yhdistykset. Huittisten suomalainen seura aloitti toimintansa kesäkuussa, ja samana vuonna perustettiin myös vähäisemmäksi jäänyt nuorsuomalainen yhdistys.¹³ Työväenliike organisoitui ja politisoitui koko vuoden kestäneessä valtavassa mobilisaatioaallossa. Heikki Rantala ja Emil Falén, jotka olivat toimineet vuoden 1905 joulukuun suuressa yksimielisessä joukkokokouksessa ja alustaneet keskustelukerhossa,¹⁴ henkilöivät nyt poliittisen kamppailun kahta vastapuolta.

Edellinen oli suomalaisen seuran, jälkimmäinen Huittisten (Lauttakylän) työväenyhdistyksen puheenjohtaja, kun pitäjässä käytiin ensimmäisiin eduskuntavaaleihin 1907.

JÄRJESTÄYTYMISEN HYÖKYAALTO

Suurlakosta ensimmäisiin eduskuntavaaleihin 1907 kestänyt poliittinen hyökky ulotti työväenliikkeen kerralla kunnan syrjäsimpiin kolkkiin saakka. Hulluuden hetki johti järjestäytymiseen. Vuonna 1906 Huittisiin perustettiin seitsemän uutta työväenyhdistystä ja seuraavana vuonna vielä yksi (Kartta, s. 22 ja Taulukko 5). Yhdistysten luku kasvoi kahdesta kymmeneen, ja jäsenistö laajeni käsi- ja teollisuustyöläisistä varsinaiseen maatalousväestöön.

Keskustan käsityöläiset pikemminkin reagoivat järjestäytymiseen kuin ohjasivat sitä. Ainoastaan myöhään perustettu Räikän yhdistys liittyi saman tien sosialidemokraattiseen puolueeseen. Useat muut tekivät päätöksen vasta kuukausien kuluttua.¹⁵ Kysymys ei ollut niinkään epäröinnistä kuin siitä, että maanlaajuinen puoluekoneisto luotiin vasta nyt. Kunnallistoimikunta perustettiin yhdistysten keskinäiseksi siteeksi lokakuun lopulla 1907.¹⁶

Murroksen voimasta kertoo myös liikkeeseen vyöryneiden ihmisten määrä. Taulukko 5 antaa siitä vain kalpean kuvan. Sen tiedot vuosilta 1906 ja 1907 perustuvat puoluetilastoon eli periaatteessa jäsenmaksuihin. Sen sijaan yhdistyksiin ”kirjoittautuneita” tai ”jäsenilmoittautuneita” oli vuoden 1906 lopulla pitäjän pääosassa ilmeisesti ainakin viisi ja puoli sataa eli kymmenen kertaa edellisen vuoden puoluetilastoon ilmoitettu määrä. Keikyän yhdistys mukaan lukien kirjoittautuneita oli arviolta 650 eli viitisentoista prosenttia kunnan ammatissa toimivasta väestöstä.¹⁷ Kun Huittisten työväenyhdistykseen oltiin kesällä 1906 perustamassa lyhytikäiseksi jäänyttä torppariosastoa, sen tar-

TAULUKKO 5
Huittisten työväenyhdistysten jäsenmäärä 1904–1916¹

Vuosi	Keskusta	Keskustan ympäristö				Syrjäkylät				Keikyä	Yhteensä
	Lautta- kylän ty (per. 1896) ⁷	Loiman ty (1906)	Karhi- niemen ty (1906)	Sammun ty (1906)	Sutti- lan ty (1906)	Huhta- mon ty (1906)	Räikän ty (1907)	Palo- joen ty (1906)	Raija- lan ty (1906)	Keikyän ty (1898)	
1904	19	—	—	—	—	—	—	—
1905	53	—	—	—	—	—	—	—
1906	52	130	..	19	50	(42) ³	—	19	..	45 ⁴	..
1907	56	36	34	6	20	..	46	47 ⁵	..
1908	69 ²	55	31	17	27	—	—	—	21	50	270
1909	28	30	30	6	15	—	10	—	20	15	154
1910	20	43	19	—	17	16	8	30	16	31	200
1911	22	37	15	4	10	5	4	15	16	21	149
1912	24	40	15	12	10	10	—	11	18	24	164
1913	27	35	11	5	10	7	—	9	12	25	141
1914	22	35	18	10	10	6	6	3	9	23	142
1915	23	39	20	— ⁶	11	5	7	4	6	26	141
1916	20	38	28	—	14	6	8	8	7	26	155
Keski- määrin 1908–1916	28	39	21	6	14	6	5	9	14	27	168

1 Piirin jäsenmaksun suorittamisen mukaan, lukuun ottamatta vuosia 1904–1907, joiden tiedot perustuvat puoluetilastoon.

2 Tästä naisosaston piiriveroja 24 jäseneltä.

3 TA SP H. Korvenpään kirje 16.12.1906.

4 TA SP F. Terhon kirje 28.6.1906; K. Torckelin 14.11.1906 lähettämän kirjeen mukaan jäseniä oli 25.

5 TA SP F. Terhon kuitti piiritoimikunnalle 16.12.1907.

6 Yhdistys lopetettiin 1915.

7 Vuoteen 1912 virallisesti Huittisten työväenyhdistys.

Lähteet: TA Puoluetilasto 1904–1907; TA SP.

Ylioppilas Lauri Loimaranta, yksi kirkkoherra Lindstedtin viidestä lapsesta, etsi yhteyttä kansaan sekä helmikuun manifestin että suurlakon solidaarisuuskokemuksen jälkeen. Edellisellä kerralla hän piti oppikurssin Huittisten työväenyhdistyksessä ja jälkimmäisellä kerralla

pääpuheen työväen suuressa mielenosoituskokouksessa. Pian luottamus kansan ja sivistyneistön solidaarisuuteen haipui. 1910-luvulla kaupakoulun johtajan Lauri Loimarannan tapaa Äetsän villankehruutehtaan johtokunnasta.

peisiin tilattiin sata kappaletta sääntöjä. Saman määrän jäsenkortteja päätti hankkia Huhtamon työväenyhdistys. Ja kun Keikyän työväenyhdistykseen perustettiin vain hetken elänyt naisosasto, sille tilattiin 300 jäsenkorttia.¹⁸ Vuonna 1906 joukkokouksiin saattoi osallistua tuhat henkeä, ja 1907 kiertäviä agitattoreita kävi kuulemassa keskimäärin 210 huittislaista.¹⁹

Eräs merkki purkauksen kokonaisvaltaisuudesta on rahvaan ulkopuolelta rientäneiden panos. Se kuvaa porvarillisissa piireissä elänyttä toivoa solidaarisuudesta kaikkien ryhmien välillä. Kirkkoherran poika Lauri Lindstedt (Loimaranta), joka 1899 nuorena ylioppilaana oli opettanut Huittisten työväenyhdistyksen oppikursseilla, piti pääpuheen työväenyhdistyksen suuressa mielenosoituskokouksessa vuoden 1905 lopulla.²⁰ Samansuuntaisesti reagoivat tuolloin Suomessa monet muutkin ylioppilaat ja nuoret akateemiset henkilöt, äärimmäisenä esimerkkinä tietysti ns. marraskuun sosialistit.²¹ Loiman työväenyhdistyksen ensimmäisenä rahastonhoitajana ja kahtena ensimmäisenä sihteerinä toimi kolme parissakymmenissä olevaa ison talon poikaa. Kahden muun yhdistyksen alkuaikojen sihteeri oli kauppias. Nuorisoseuran puheenjohtajana toiminut kauppias Juho Rossi puuhasi torppariosastoa Lauttakylän yhdistykseen.

Ilmiö ei ollut harvinainen Satakunnassa. ”Ihan aito porvareita, ihan poroporvarillisten katsantokantojen läpipuremia keski-
luokkiin kuuluvia henkilöitäkin tuli [suurlakon aikoina] jos jonkinlaisista vaikuttimista joukkoomme, järjestöjemme jäseniksi ja pakottivat itsetiedottomiakin vallanalaisiaan, työläisiään, palvelioitaan y.m. kirjottautumaan puolueemme jäseniksi”, totesi puolueen piirisihteeri muutamaa vuotta myöhemmin.²² Pian nämä aidot porvarit jäivät pois. Suurlakkovaiheen jälkeen kaikki tällaiset huittislaiset katosivat työväenliikkeestä, ja jotkut toimivat myöhemmin aktiivisesti porvarillisissa järjestöissä.²³

Pois jäivät monet muutkin, mikäli päätelmiä tehdään jäsenmaksunsa maksaneiden luvusta. Vuonna 1908 heitä oli 270 mutta 1910-luvulla enää runsaat puolet tästä. Sitä paitsi suuri osa mukaan tulvineesta väestä ei näy edes ensimmäisissä tilastoissa. Kun esimerkiksi Rajjalan yhdistys perustettiin, jäseniä kirjoittautui toista sataa. Jäsenmaksun heistä maksoi alle puolet. Kesäkuussa 1909 kokoukseen saapui vain puheenjohtaja, sihteeri ja kolme jäsentä.²⁴ Samoin oli monissa muissa uusissa yhdistyksissä, joista eräät uinuivat kuukausia tai jopa vuosia.²⁵

Silti tämä ei merkitse, että hyöky olisi kulkenut jälkiä jättämättä. Kuumeinen aktiivisuus haipui, mutta tapahtunut muutos oli peruuttamaton. Tästä lähtien työväenliikkeen poliittinen haaste oli olennainen osa koko pitäjän elämää, mahdollinen ja todellinen vaihtoehto sen joka kolkassa. Vaaleissa sosialidemokraattinen vaihtoehto vahvistettiin kerta kerran jälkeen näyttävästi.²⁶

Myöskään liikkeeseen osallistuneiden määrä ei ollut niin vähäinen kuin tilastot kertovat. Vappukulkueet keräsivät 1910-luvullakin säännöllisesti 400–600 osanottajaa. Porilaista *Sosialidemokraattia* tuli 1915 Huittisiin 233 vuosikertaa eli huomattavasti enemmän kuin mitä kunnassa oli piiriveroa maksavia työväenyhdistysten jäseniä.²⁷ Ja mikä tärkeintä, melko vakaan mutta suppean ydinjoukon ympärillä toimi paljon muuta väkeä, osana samaa sosiaalista verkostoa. Siihen viittaa Huhtamon työväenyhdistyksen jäsenluettelo, ainoa lähes täydellisenä säilynyt. Vuo-

den 1906 huippuluvusta 67 pudotaan seuraavana vuonna 22:een ja 1910-luvun alussa 8–20:een jäseneen. Määrät ovat huomattavasti korkeampia kuin Porin piirin kirjaamat. Mutta luettelosta löytyvien kokonaismäärä nousee vielä paljon suuremmaksi, 122:een, mikä sekin on vähimmäisarvio. Tulos johdetaan tiuhasta vaihtuvuudesta, tutusta ilmiöstä Porin piiritoimikunnalle, jossa havaittiin, että ”järjestöt ovat kuin läpikäytäviä”.²⁸

Voi tietysti ajatella, että moni huhtamolainen pelkää käväisi työväenliikkeessä, sillä vain kerran merkittyjä on koko joukosta noin kolme viidennestä. Tärkeämpää kuitenkin on, että hyvin suuri osa tienoon väestä edes kerran sitoutui yksittäisinä ihmisinä symbolisesti työväenliikkeeseen niin vahvasti, kuin mitä itsensä kirjoittaminen jäseneksi merkitsee. Huhtamossa oli laajenevien kehien piiri, jonka keskellä oli suppea ydin — vähintään neljästi kirjoittautuneita oli 15 — ja sen ulkopuolella vaihtelevassa määrin jäseneksi sitoutunutta, monesti sukulaisuussiteiden lähentämää väkeä. Heidän lisäksi joukkoon täytyy laskea epäluokainen määrä muita iltama- ym. toimintaan osallistuneita, perheenjäseniä ja ystäviä. Jäseniksi merkittyjen kokonaismäärä 122 oli suunnilleen puolet koko kulmakunnan äänioikeutettujen luvusta, suunnilleen samaa luokkaa kuin äänestäjämäärä, joka kaikissa eduskuntavaaleissa toi sosialidemokraattiselle puolueelle enemmistön Huhtamon äänestysalueella.

Avoimen poliittisen haasteen suojissa tai liepeillä liikkui siis vuoden 1905 jälkeen paljon ihmisiä. Murros loi rahvaan piiriin verkoston, jonka kautta eri ryhmien suhteita ja samalla omaa paikkaa yhteisössä määriteltiin uudella tavalla. Tärkeitä olivat verkosto ja työväentalo sen keskuksena, vähemmän itse työväenkulttuurin sisältö, joka ei välttämättä ollut erityisen omintakeinen.²⁹

LIIKKEEN OSAT

KÄSITYÖLÄISET

Vuosien 1905–1907 mullistus muutti täysin Huittisten työväenliikkeen kokoonpanon: siitä tuli pääosin agraarinen. Tästä huolimatta käsityöläiset säilyttivät paikallisen johtoaseman.

Lauttakylän työväenyhdistys pysyi halki murroksen yhtä käsityöläisvaltaisena kuin ennenkin (Taulukko 6 ja Liite 2). Lisäksi lähinnä juuri sen aktiivit johtivat kunnallistoimikuntaa, ja heitä olivat useimmiten myös valtuuston ja muiden kunnallisten elinten sosialidemokraattiset jäsenet ja jopa valtakunnallisten torpparikokousten edustajat. Lauttakyläläiset leimasivat toimintaa niin vahvasti, että kruununvouti Karl Lydénin kertomuksissa toistuu valitus nimenomaan ”käsityöläisluokassa ilmaantuneista sosialisteista”.³⁰ Nyt heistä tuli liikkeen ja yleisemmin rahvaan *edustajia* sekä puolueeseen että ennen kaikkea paikallisyhteisöön päin.

Kuudestatoista tärkeimmästä johtohenkilöstä, joista tietoja on, viisitoista oli käsityöläisiä tai ammattitaitoisia työmiehiä (Taulukko 7). Puuseppiä on neljä, muurareita kolme (joista yksi toimi lähinnä rakennusmestarina), erilaisia seppiä samoin kolme, savenvalajia kaksi, lisäksi kivenhakkaaja, nahkuri ja räätäli-monttööri.

Rakennusmestarina toiminut Kusti Lindqvist rakensi osuus-

TAULUKKO 6

Huittisten työväenyhdistysten jäsenten ammatti ja sukupuoli 1913¹

Yhdistys	Ammatti					Suku­puoli		Yhteensä
	Teolli- suustyö- väkeä	Maanvil- jelystyö- väkeä ²	Muita ³	Perheen- jäseniä	Ammatti- tunte- maton	Miehiä	Naisia	
Lauttakylän ty	5	5	17	0	0	27	0	27
Loiman ty	0	18	9	6	0	20	13	33
Karhiniemen ty	0	11	0	0	0	8	3	11
Sammun ty	0	3	0	0	0	3	0	3
Suttilan ty	0	10	0	0	0	8	2	10
Huhtamon ty	0	3	0	0	3	6	0	6
Räikän ty	0	4	2	0	0	6	0	6
Palojoen ty	0	9	0	0	0	6	3	9
Raijalan ty	0	10	0	1	0	11	0	11
Keikyän ty	9	4	12	0	0	15	10	25
Kaikki	14	77	40	7	3	110	31	141
%	10	55	28	5	2	78	22	100

1 Tiedot ovat vuoden lopulta.

2 Sisältää torpparit.

3 Sisältää käsityöläiset.

Lähde: TA SP Turun pohjoisen vaaliipiirin puolue­tilastot 1913–1919.

meijerille juusto- ja suolakellarit ja suunnitteli VPK:n päällikön kauppias Walter Schultzin kolmikerroksisen liiketalon Lauttakylään. Suttilan nuorisoseuran taloon ”muurari herra Lingvist” teki muurit. Vuonna 1909 hän osti lohkotilan, jonka viljelyala oli 11 hehtaaria. Satulaseppä ja verhoilija Emil Falénilla oli tavallisesti kaksi tai kolme työntekijää. ”Hummat koristaa kau-neiksi E. Falénin satulasepänliike, joka vuosi vuodelta on kasvanut”, kuvailtiin 1912. Muutamaa vuotta myöhemmin hän osti 2–3 työntekijän nahkatehtaan. Adalbert Sevónin vaskisepänliike Lauttakylän torin laidalla teki omistajan ja muutaman palkatun voimin mm. kahvipannuja ja kattiloita sekä vesikattoja ja palo-ruiskuja. Kalle Kanevan neulomapyötä oli mukana Kuopion kä-

TAULUKKO 7

Lauttakylän työväenyhdistyksen johtajat ja heidän tehtävänsä muissa organisaatioissa
1905–1916¹

Nimi ja ammatti	Syntymävuosi ja -paikka; perhesuhteet	Vero- äyriä 1910	Tärkeimmät tehtävät LTY:ssä ja sos.dem. kunnallistoimikunnassa	Tärkeimmät tehtävät Huittisten VPK:ssa	Tehtävät muissa organisaatioissa
<i>Emil Falén</i> satulaseppä	1873, Hinnerjoki; naim., 3 lasta	4	pj 1906–07, 1916; vpj 1909; jk 1910; agitaatio- valiokunnan pj 1906; kunnallistmk:n pj 1908, 1911	päällikkö 1913–16; varapäällikkö 1909–12; osasto- päällikkö 1916	valtuusto 1906–15; osuuskaupan hall 1905–08, 1911, 1915; Lauttakylän-lehden perustaja 1913 ja jk 1914– 1918; raittiusseuran jk 1906; kunnallistk 1911
<i>Kalle Kaneva</i> puuseppä	1858, Huittinen; naim., 10 lasta	3	pj 1905–06	varaosastopäällikkö 1911; vararuisku- mestari 1901, 1903	
<i>Kosti Kaneva</i> puuseppä	1889, Turku (muutti pois 1912)	–	vpj 1910; siht 1908–09; kunnallistmk 1909		Länsi-Suomen kansan- opiston toveriliiton jäsen 1911
<i>Aleksander Kauppinen</i> muurari	1860, Luopioinen; naim., 4 lasta	2	pj 1907 (?), 1908–10, rh 1912; agitaatio- valiokunta 1906	tilintarkastaja 1913–14	osuuskaupan hall 1911, 1915–16
<i>Frans Keinonen</i> muurari	1883, Huittinen; naim.	–	pj 1912	ruiskumestari 1916; vararuiskumestari 1912–15	osuuskaupan hall:n varajäsen 1916
<i>K.E. Laaksonen</i> puuseppä monttööri	1871, Huittinen; naim., 4 lasta	3	siht 1913–14 jk 1909	osastopäällikkö 1903–10; varaosasto- päällikkö 1912–16	
<i>Kusti Lindqvist</i> muurari, rakennusmestari	1865, Kangasala; naim., 5 lasta	6	rh 1906–07	päällikkö 1908–09; varapäällikkö 1904; suihkunviejä 1905	valtuusto 1903–04; osuuskaupan hall 1905–08, 1911–13, vara- jäsen 1915; osuusmeijeri 1908
<i>Albert</i> <i>Myllykangas</i> savenvalaja	1859, Paavola; naim., 2 lasta (kuoli 1916)	9 ²	jk 1909	osastopäällikkö 1903– 07; rh 1903–16	valtuusto 1907–16; osuuskaupan hall 1916
<i>Erland Reunanen</i> kivenhakkaaja	1870, Vampula; naim., 7 lasta	2	jk 1909–10; kunnal- listmk:n pj 1907, jäsen 1910	suihkunviejä 1908, 1910	
<i>Juho Rossi</i> kauppias, palstatilallinen	1868, Jyväskylää; naim., 4 lasta	5	siht 1906–07; agitaatiovaliokunta 1906	varapäällikkö 1914– 16; suihkunviejä 1911–16	valtuusto 1905; osuusmeijeri 1905; nuorisoseuran pj 1904
<i>Erkki Salomaa</i> levyseppä, läkkiseppä	1881, Huittinen; naim., 5 lasta	2	rh 1908, 1913; jk 1909; kunnallistmk:n varajäsen 1907	ruiskumestari 1912–15; vararuiskumestari 1909	
<i>Juho Salomaa</i> nahkuri	1881, Huittinen; naim., 1 lapsi		pj 1913–15; jk 1910; kunnallistmk:n pj 1916	varaosastopäällikkö 1912–1916; vara- suihkunviejä 1911	
<i>A.V. Sevón</i> vaskiseppä	1870, Hinnerjoki; naim., lapsia	8	rh 1906, 1910; jk 1909–1910; kun- nallistmk 1909	osastopäällikkö 1908–09; suihkun- viejä 1911–16	kunnallistk 1908–10; Lauttakylä-lehden perustaja 1913
<i>Alvar</i> <i>Tammineva</i> monttööri, räätäli	1869, Nauvo; naim., 1 lapsi	3	agitaatiovalio- kunta 1906	huvitmk 1907	
<i>Fredrik Tuomi</i> puuseppä	1867, Huittinen; naim., 5 lasta	2	siht 1906–07, 1912, 1915–16; jk 1910; kunnallistmk:n siht 1907, 1909, 1911, 1914	taloudenhoitaja 1908, 1911–15; huvitmk 1904–16	valtuusto 1909–15; osuuskaupan hall:n varajäsen 1908, 1911; nuorisoseuran jk 1914, 1916
<i>Kustaa Vahala</i> savenvalaja	1883, Mynämäki; naim., 2 lasta	?	jk 1909	lipunkantaja 1909– 16; järjestysvalio- kunta 1909–16	

¹ Lauttakylän työväenyhdistyksen jäsenluetteloa ei ole säilynyt, ja eri lähteistä kootut tiedot ovat puutteellisia ja osaksi epä johdonmukaisia (ks. Liite 1).

Keskeisimmät johtajat (= vähintään johtokunnan jäsenyys tai jokin tehtävä työväenliikkeen kunnallisessa toiminnassa) ovat kuitenkin mukana.

² Tieto on vuodelta 1911.

Käytetyistä lyhenteistä ks. lähdeluettelon kohta "Lyhenteet".

Satulaseppä Emil Falén antoi sisältöä ja suuntaa työväenliikkeelle, joka haki hyväksytyä paikkaa pitäjäyhteisössä. Hän oli Lauttakylän työväenyhdistyksen, VPK:n ja osuuskaupan

johtajia ja valtuuston jäsen. Samaan aikaan kun Falén oli työväenyhdistyksen puheenjohtaja, hän kuului raittiusseuran ja paikallislehden johtokuntaan.

siteollisuusnäyttelyssä 1906. Hänen puusepäniikkeensä, jossa oli 2–4 työntekijää ja myöhemmin myös hänen poikansa Kosti, teki huonekalujen lisäksi rakennustöitä. Vuosisadan alussa Albert Myllykangas ja kaksi muuta työntekijää valmistivat Huittisten savesta astioita ja kaakeleita. Savenvalaja Kustaa Vahalan 1909 perustama liike oli yhtä suuri kuin Myllykankaan; vuonna 1913 työntekijöitä oli hänen lisäkseen kolme. Fredrik Tuomella, VPK:n soittokunnan perustajalla ja ensimmäisellä johtajalla, oli 1899 puusepäniikkeessään kaksi työntekijää valmistamassa huone- ja ajokaluja. Hän teki myös mallipuusepän töitä. Erland Reunanen kiviliikkeen hautakivet olivat hyvässä maineessa Huittisissa ja lähiseurakunnissa. Reunanen osallistui Kuopion käsiteollisuusnäyttelyyn kivilaudoituksella. Räättäli Alvar Tammineva oli suorittanut mekaanikkokurssin, ja hänellä oli 1915 korjauspaja. Myöhemmin häntä tituleerattiin räättälimestariksi. Puuseppä K. E. Laaksonen hoiti Lauttakylän puhelinkeskusta vuodesta 1899 vuoteen 1907.³¹

Jos johtoryhmää täydennettäisiin käytännön toiminnassa tärkeän huvitoimikunnan jäsenillä, puuseppien ja savenvalajien edustus ja samalla VPK-leima lisääntyisivät entisestään. Keskeinen joukko oli ammatillisesti varsin homogeeninen, työväenyhdistyksen ja VPK:n yhteen hitsaama kokonaisuus. Monet asuivat

Myös puuseppä Fredrik Tuomi kuului Lauttakylän työväenyhdistyksen, VPK:n ja osuuskaupan johto-

miehiin ja valtuustoon. Hän oli yhtä aikaa työväenyhdistyksen sihteerinä ja nuorisoseuran johtokunnassa.

lähekkäin, enemmistö Lauttakylässä Ala-Hannulan maalla. Lyhytikäisen naisosaston johtohenkilöistä jotkut olivat aktiivikäsi-työläisten vaimoja. Kiinteyttä lujitti ilmeisesti sekin, että jäsenen joukossa oli johtavien käsityöläisten palkkaväkeä. Myöhemmin saatettiin jopa arvioida, että yhdistykseen liittyivät vähitellen ”käsityöläisistä sekä työnantajat että -tekijät”.³²

Mikäli Huittisten työväenliikkeen johtavan kerroksen luonnetta haluaa kuvata lyhyesti, sen voi ilmaista pyrkimyksenä arvonannon saamiseen, *quest for respectability*, haluna näyttää kunnialliselta sekä omissa että ns. parempien ihmisten silmissä. Termiä on käytetty siinä kirjallisuudessa, joka on pohtinut käsityöläisten keskeistä asemaa radikaalissa joukkopolitiikassa ja etenkin työväenliikkeen järjestäytymisessä. Ilmiö on paitsi suomalainen ainakin yleiseurooppalainen. Yhtäältä käsityöläisillä oli koetellut taidot ja tavallista paremmat yhteydet paikallisen yhteisön ulkopuolelle — siis kykyä kollektiiviseen toimintaan. Toisaalta he pyrkivät löytämään reformistisen ratkaisun sille haasteelle, jonka johtoon he asettuivat. Craig Calhoun on todennut, että juuri heillä oli valmiutta ja halua toimia pro-aktiivisesti, so. perustaa muodollisia organisaatioita, jotka vaativat sellaista pätevyyttä kuin lukutaitoa ja rationaalisia suunnitelmia. Ne rajoittavat visioita siitä mikä on mahdollista ja tekevät toiminnasta jous-

tavan. Jo järjestöjen rakentamistyö tekee näistä tärkeitä ja säilyttämisen arvoisia.³³

Tällaisella tendenssillä on merkitystä vallankumouksellisen purkauksen jälkeen. Purkaus synnyttää valtavan mobilisaation, mutta kun aalto painuu alas, saavutetun järjestöpohjan säilyttäminen alkaa näyttäytyä puolustamisen arvoiselta. Siinä työssä käsityöläisillä on huomattava rooli.

Luonnehdinta kuvaa Huittisten sosialisti-käsityöläisten tilannetta suurlakon jälkeisellä vuosikymmenellä. He olivat kiinteä ryhmä, jota liittivät yhteen työ, vapaa-aika ja asuinympäristö. Useimmat olivat muuttaneet Huittisiin muualta, mikä viittaa tavallista laajempiin tiedollisiin näköaloihin mutta myös yhdistystoiminnan tärkeyteen paikkakunnalle juurtumisessa ja paikan löytämisessä siellä. Taksoitetuilta vuosituloiltaan he olivat samalla tasolla kuin Huittisten taksoitetut käsityöläiset yleensä eli siis varakkaampia kuin pitäjän kaikki käsityöläiset keskimäärin, vakaassa 35–45 vuoden keski-ikässä, ja lisäksi miehiä. 1910-luvulla naisia ei Lauttakylän työväenyhdistyksen maksavina jäseninä ollut lainkaan. Kaikkiaan siis varsin respektaabeli maskuliininen joukko.

Tietoineen, taitoineen ja keskinäisen yhteyden antamine voimavaroineen he asettuivat äkillisesti paisuneen liikkeen johonkin mutta vallitsevaa tilannetta haastaenkin pyrkivät myös sopeutumaan siihen. Heidän sovittautumisensa oli sovittautumista vallitsevaan organisoitumismalliin, mistä parhaiten kertovat VPK, osuuskauppa ja kunnallinen toiminta. He olivat järjestöihmisiä. "[M]inullakin on niin tavattoman paljon näitä seurain luotto toimia (...) jos näistä sivu toimista maksettaisiin palkkaa, että kannattas hellittää höylän kahvasta", tuskaili sosialidemokraattisen kunnallistoimikunnan sihteeri, VPK:n taloudenhoitaja ja valtuuston jäsen puuseppä Fredrik Tuomi 1914.³⁴ Käsityöläiset pystyivät aktiiviseen ja ennakkoluulottomaan toimintaan, ja he hakivat paikkaa ja identiteettiä yhteisössä, jonka eri piireihin heillä pienyrittäjinä oli välttämättä moninaiset yhteydet.

Paikkaa he hakivat myös lapsilleen. Monet panivat lapsiaan oppilaiksi Lauttakylän 1912 aloittaneeseen yhteiskouluun, mm. Falén, Lindqvist ja Sevón. Sopeutumista oli sekín, että ainakin Sevónilla oli paikallisen pankin ja liikeyrityksen osakkeita.³⁵

Laajemmassa katsannossa samansuuntainen paikan etsintä luonnehtii Huittisten käsityöläisiä läpi 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun, siis aikana jolloin käsiteollisuus kokonaisuutena koki nousun paikkakunnalla kuten Suomen maaseudulla yleisemminkin. Käsityöläiset eivät olleet aktiivisia vain ensimmäisessä raittiusseurassa, VPK:ssa ja varhaisissa työväenyhdistyksissä sekä osuuskaupassa. Heitä oli organisoimassa tilattomien valitusta senaatille 1877, herätysliikkeessä 1880-luvulla, lautamiesehdokkaana 1901, kirkonisäntänä Keikyässä 1901-1902, alustalaisten puhemiehenä vuoden 1905 alussa, lukuisten talollisvaltaisten organisaatioiden vähemmistöjäsenenä eri aikoina, moniin taloudellisiin hankkeisiin osallistujina jne. Suurlakon jälkivuosina käsityöläisvaltainen työväenliike yritti ”kaikilla lohkoilla” pureutua yhdistyselämään, sanoo Suur-Huittisten historiankirjoittaja Raimo Viikki. Vuonna 1908 kivityömies ja tunnettu sosialisti, mahdollisesti Erland Reunanen, asettui jopa kirkolliskokouksen edusmiesehdokkaaksi. Lähinnä käsityöläisistä saivat johtajansa myös kristilliset työväenyhdistykset, sosialidemokraattien kilpailijat sekä Huittisissa että Keikyässä.³⁶

Tällaisena aktiivisuutena käsityöläis-piennyrittäjien sosialismi näyttää vain yhdeltä muunnelmalta monista mahdollisista. Se löysi vastakaikua puusepistä ja muista sepistä, muurareista, nahkureista ja savenvalajista, mutta ainakaan johtoportaan ei kuulunut suutareita, ammattia harjoittavia räätäleitä, leipureita, kelloseppiä tai mylläreitä, joita myös asui pitäjän keskustassa. Huittisten keskustassa käsityöläiset asettuivat syntyvän keskiluokan ja työväenluokan välimaille, heterogeenisina ja vailla vaikiintunutta paikkaa. Sen löytämiseksi oli tarjolla useita strategioita, joista sosialistinen vaihtoehto oli tietylle osalle yksi.

TILATTOMAT JA TORPPARIT

Pyyhkäistessään läpi pitäjän mobilisaation aalto teki paikallises- ta työväenliikkeestä kerralla agraarisen. Kaikki uudet yhdistyk- set olivat maatalousköyhälistön organisaatioita. Siihen kuului nyt enemmistö Huittisten työväenyhdistysten jäsenistä ja johta- jista (Taulukko 6 ja Liite 2). Käsityöläisiä uusissa yhdistyksissä oli vähän, ja heistä varsinaisia pienyrittäjiä tuskin kukaan. Osit- taisia poikkeuksia olivat etäämmällä Lauttakylästä sijaitsevat keskuksset Loima — jonka yhdistyksestä tuli pitäjän suurin — sekä Suttila.³⁷

Ensi silmäyksellä näyttää, että torppareiden ja mäkitupa- laisten panos oli melko vähäinen ja että nämä yhdistykset olivat niin ollen nimenomaan maatyöväen yhdistyksiä. Totta ilmeisesti onkin, että johtoportaisissa torppareita ja suurempia mäkitupalai- sia oli heidän väestöosuuttaan vähemmän (14 prosenttia). Lisäk- si heidän viljelmänsä näyttävät olleen jonkin verran pienem- piä — mediaani viisi hehtaaria — kuin Huittisten torpat yleensä.³⁸

Silti yhdistykset kokosivat kaikkia agraariköyhälistön ryhmiä. Torpparien roolille antaa painoa se, että he olivat tavallista useammin ylintä johtoa — puheenjohtajia, varapuheenjohtajia, sihteereitä ja rahastonhoitajia. Raijalan yhdistyksessä peräti kaikki puheenjohtajat ja useimmat varapuheenjohtajat olivat torppareita tai mäkitupalaisia. Lisäksi rivijäseninä heitä oli ilmei- sesti yhtä usein kuin kaikkiaan erilaisissa johtotehtävissä.³⁹

Myös säilyneet pöytäkirjat kertovat siteestä maatyöväen ja pienvuokraajien välillä. Karhiniemen yhdistys piti ennen oman talon valmistumista kokouksiaan tienoon torpissa ja mäkituvis- sa, ja siellä kuten Loimassakin keskustelun aiheina olivat sekä työväen palkat että maanvuokra-asiat. Huhtamossa ainoa selvä pöytäkirjasta ilmi käyvä ohjelmallinen asia on juuri torppariky- symys.⁴⁰

Tavallista oli, että torpparipuheenjohtajaa tai -varapuheen-

Loimankylän tai Loiman työväenyhdistys oli jäsenmäärältään paikkakunnan suurin. Se kokosi maatyöväkeä ja pientorppareita, mutta johtoportaan oli myös käsityöläisiä ja yhteydet Lauttakylään olivat tiiviit. Yhdistys toimi suurtila-alueella, missä oli sekä taloja että niiden torppia. Läheisten torpparikulmien Palojoen ja Rajjalan yhdistykset saivat siltä avustusta, ja jälkimmäinen aloitti toimintansa sen alaosastona. Oma talo, "Loiman torppa", valmistui talolliselta vuokratulle tontille jo 1906. - Seuraavina vuosina talon rakensivat myös Keikyän, Karhinien, Palojoen, Rajjalan ja Huhtamon yhdistykset. (Ks. Kartta, s. 22.)

johtajaa avusti rahastonhoitajana tai sihteerinä torpan poika tai tytär — joita taas muusta työväestä ei juuri mikään erottanut. Usein ydinryhmässä oli paljon samojen perheiden tai sukujen jäseniä.⁴¹ Pääjoukko, siis varsinaiset tilattomat, oli yhtenäistä myös iältään. Se oli nuorta väkeä. Johtoporraskin oli lähes vuosikymmenen verran nuorempaa kuin Lauttakylän yhdistyksessä, keskimäärin noin 30-vuotiasta vuonna 1910. Mukana oli myös

naisia toisin kuin pitäjän keskustassa; heistä monet toimivat sihteereinä.

Yhdistysten kokoavaa luonnetta kuvaa sekin, että monesti ne toimivat rahvaan paikallisina yhdyssiteinä. Huhtamon yhdistyksessä keskusteltiin alkuaikoina postinkulusta ja osuuskaupan perustamisesta kylään.⁴² Oman talon — ”torpan” — rakentamiseen riitti voimia, vaikka yhdistys olisikin poliittisesti uinahdellut.⁴³ Taloilla pidettiin iltamia, niissä säilytettiin kirjastoja, ja niissä kokoontui vaihtelevasti yhdistysten näytelmä-, ompelu-, käsityö-, keskustelu- ja voimistelu- ja urheiluseuroja.⁴⁴ Kun Karhiniemen yhdistys perusti näytelmäseuran, mukaan saivat tulla ulkopuolisetkin. Loimassa työväentaloa vuokrattiin mm. kansakoululle ja lähetykselle ja Karhiniemellä ”porvari-puolueille”. Raamatunselityksiin Loiman työväenyhdistys antoi talonsa ilmaiseksi.⁴⁵

TEOLLISUUSTYÖLÄISET

Kun käsityöläisistä, tilattomista ja torppareista siirtyy pitäjän teollisuustyöläisiin, seuraa yllätys. Työväenliike tuntuu saaneen vähemmän vastakaikua kuin muualla. Siellä missä työn ja pääoman vastakkaisuus näyttää selkeimmältä, työväenorganisaatioiden läpäisykyky oli heikoin.

Äetsän tehtaan työläisistä ei suurlakon jälkeen monikaan kuulunut Keikyän työväenyhdistyksen johtohenkilöihin tai jäseniin. Edellisistä useimmat lienevät olleet (seka)työläisiä; tehdastyöläisiksi tunnistettuja on koko kymmenvuotiskaudella johdosta vain 15 prosenttia (Liite 2).⁴⁶ Kun yhdistys siis suurlakon jälkeen politisoitui ja liittyi 1906 sosialidemokraattiseen puolueeseen, tehtaalaiset alkoivat karttaa sitä. Toistuvasti valitettiin, että heitä on turha yrittää värvätä jäseniksi.⁴⁷

Vuoden 1905 jälkeen yhdistys ei toiminut niinkään tehtaalla kuin sen varjossa. Lähes kaikki johtohenkilöt, yhtä hyvin seka-

Kivityömies ja keikyäläisen maatyömiehen poika Frans Terho (kesk.) tuli Keikyän työväenyhdistyksen puheenjohtajaksi 26-vuotiaana 1906 ja toimi tehtävässä ainakin seitsemänä vuotena ennen kansalaissotaa. Huittisten kunnanvaltuustossa hyvä puhuja Terho oli neljä vuotta. Sukunimensä Gyldénin hän muutti Terhoksi suurena nimien suomentamisvuonna 1906, samoin kuin esimerkiksi rovasti Lindstedtin lapset oman nimensä Loimarannaksi, Herman Nikander Nurmelaksi ja Ida Vilenius Vemmelpuuksi. — Paikallisessa nimien suomentamiskomiteassa oli mukana Lauttakylän työväenyhdistyksen puheenjohtaja Emil Falén, joka ei omaa nimeään muuttanut miksikään.

tehdas- kuin käsityöläisetkin, tosin lukuun ottamatta pitkäaikaista puheenjohtajaa kivityömies Frans Terhoa, asuivat Pehulan kylässä, jossa villankehruu- ja kutomotehdas sijaitsi — tai ainakin muissa Kokemäenjoen pohjoispuolisissa kylissä. He eivät kuitenkaan asuneet tehtaan mailla. Elinvoimaa yhdistys sai vähemmän itse tehtaasta ja enemmän sen ympärille syntyneestä yhdyskunnasta, jossa voitiin harjoittaa muitakin kuin agraarisia ammatteja irrallaan tehtaan kontrollista. Oman talon yhdistys rakensi 1907–1912. — Tilattomista tai kotiteollisuuden harjoittajista, sarvikampojen ja sukkuloiden tekijöistä, yhdistyksessä oli tuskin kukaan.⁴⁸

Tehtaalaiset eivät olleet penseitä työn ja pääoman suhteen selkeydestä huolimatta vaan sen vuoksi. Vastakkaisuus merkitsi suurempaa riippuvuutta työnantajasta kuin muissa ammateissa. Suurlakko ja eduskuntauudistus eivät horjuttaneet tehtaan paikallista ylivaltaa, kuten ne horjuttivat auktoriteettia muilla aloilla. Tehdastyöväen organisoituminen pääsi alkuun vasta vuonna 1913 ja silloinkin työväenyhdistyksen ulkopuolisesta aloitteesta. Tuolloin perustettiin ensin sekatyöväen ammattiosasto — koska kutomotyöläisten osaston arveltiin pelottavan tehtaalaisia liikaa. Hanke ei onnistunut, sillä osastoon ei liittynyt aluksi yhtään tehtaan parista sadasta työläisestä.⁴⁹ Mutta saman vuoden lopulla Äetsään saapunut Suomen kutomoteollisuustyöväen liiton sihteeri perusti varsinaisen kutomotyöläisten ammattiosaston. Siihen saatiin pian puolisen sataa jäsentä. Järjestäytyminen jäi maailmansodan vuosina pysyväksi, ja jäsenten määrä säilyi suunnilleen ennallaan.⁵⁰

Tehtaan asunnoissa asuvia ei tähänkään osastoon juuri liittynyt. Erityisen passiivisia olivat naiset — joita enemmistö työväestä oli — ja etenkin tehtaan tiloissa asuvat nuoret naistyöläiset.⁵¹ Kysymys saattoi olla myös vastahakoisuudesta, sillä kristillinen työväenpuolue sai suhteellisesti eniten jalansijaa Keikyän pohjoisella äänestysalueella, missä tehdas sijaitsi. Tämän puolueen paikallisten aktiivien joukossa oli paljon naisia, ja tehtaan-

Äetsän tehtaan vuokralaisena toimi 1910-luvulla Keikyän tekstiiliyrityksistä toinen, "Carl Johanson Bandfabrik". Vanhan kehruurakennuksen yläkerrassa sen nelisenkymmentä työläistä, joista useimmat olivat naisia, valmistivat kahdessa vuorossa mm. kanti-, sukka- ja säärystinnaouhoja.

johtaja Viljasen sanotaan tukeneen sitä rahallisesti.⁵²

Sen jälkeen kun tehdastyöväen järjestäytyminen pääsi alkuun, yhteys työväenyhdistykseen muodostui läheiseksi. Jo kutomotyöväen ammattiosasto perustettiin 1913 työväentalolla. Vappumarsseja järjestettiin yhdessä. Kehitys täydentyi vuoden 1917 alussa, kun ammattiosasto liittyi työväenyhdistyksen alaosastoksi.⁵³

TORPPARIEN PAIKKA

Torppareita oli työväenyhdistysten piirissä sekä johtajina että jäseninä. Silti asemastaan epävarmojen pientuottajien sovittautuminen työväenliikkeen kehyksiin oli hankalaa. Asian osoittaa suurlakkomurroksen laukaiseman torpparitoiminnan luonne.

TORPPARIKOKOUKSET

Torppari- ja mäkitupalaiskokouksia järjestettiin suurlakon jälki-
 vuosina sosialidemokraattien aloitteesta.⁵⁴ Huittisissa niitä johtivat etupäässä Lauttakylän ja Keikyän työväenyhdistysten johtajat, vaikeivät he olleet vuokramiehiä.⁵⁵ Aluksi vuokraajat yrittiin juuri tätä kautta järjestää työväenliikkeen ei-agraarisen johdon alaisuuteen — Porin piirissä yleisesti vallinneen linjan mukaisesti.⁵⁶ Talven 1906 ensimmäisessä torpparikokouksessa Lauttakylässä valittiin torpparikomitea, ja seuraavassa kokouksessa päätettiin perustaa ”torppari liitto”, joka liittyisi sosialidemokraattiseen puolueeseen. Se muodostettiin Lauttakylän työväenyhdistyksen torppariosastoksi.⁵⁷

Yritys ei kuitenkaan onnistunut. Torppariosastoon liittyi 20 jäsentä, mikä oli mitättömän vähän verrattuna ensimmäisten torpparikokousten osanottajalukuihin. Osaston ainoassa tiedos-

sa olevassa kokouksessa keskustelu oli "laimeanpuoleista", ja osasto näyttää kuihtuneen kokonaan jo vuoden 1906 puolivälin jälkeen.⁵⁸ Hankausta aiheutti suhtautuminen torppien itsenäistämiseen. Sosialidemokraattisen kannan mukaan torpparikysymys tuli ratkaista perinnöllistä vuokraoikeutta vahvistamalla, ei torppia itsenäistämällä. Tämä kanta esitettiin esimerkiksi Lauttakylän ja Keikyän ensimmäisten, sosialidemokraattisjohtoisten torpparikokousten ponsissa. Mutta torpparien oma linja oli toisenlainen: heidän keskuudessaan itsenäistämisajatuksella oli kannatusta. Torppariosaston puuhamiehen kauppias (!) Juho Rossin mielestä torpat olisi pitänyt palstoittaa itsenäisiksi tiloiksi, ja *Sosialidemokraattikin* myönsi osaston mainitun kokouksen kulkua selostaessaan, että "useimmat (...) pitivät väliaikaisena parannuskeinona pienten palstojen perinnöksi ostamista".⁵⁹ Rossi jäi koko työväenliikkeestä pois seuraavana vuonna.

Puolue joutui havaitsemaan, että "vähemmän kehittyneitä ja turpeeseen kiinnitettyjä" torppareita ei saatu suoraan entisten johtajien alaisiksi.⁶⁰ "Torpparien järjestäminen ei muuten ole helpointa tehtävää sanovat kaikki, jotka ovat järjestämishommissa", kirjoitti Porin piirin sihteeri kesällä 1906.⁶¹ Kävi niin, että torpparikokoukset pysyivät torpparien tärkeimpänä järjestäytymismuotona, mutta erillään työväenyhdistyksistä. Työväenliikkeeseen ne kyllä edelleen kytkeytyivät, sillä niistä lähetettiin edustajia sosialidemokraattisen Maanvuokraajain liiton kokouksiin, usein puolueen paikallisia aktiiveja. Torppareilla ja puolueella oli yhteinen rintama myös sikäli, että kun vuonna 1909 asetettiin torpparien ehdokkaat perustettaviin maanvuokralautakuntiin isäntien ja vuokraajien riita-asioita sovittelemaan, valituiksi tuli enimmäkseen pitäjän työväenyhdistysten johtomiehiä.⁶²

Torpparikokousten omaleimaisuudesta kertovat useat seikat. Ensinnäkin osallistujia oli niin runsaasti, että suurin osa oli välttämättä työväenliikkeeseen kuulumattomia. Vielä vuoden 1907 lopulla pidetyssä, tosin tavallista suuremmassa kokouksessa sa-

nottiin olleen ”noin 1000 henkeä eli maan vuokraajaa”. Syrjäkulmillakaan satalukuinen joukko ei ollut poikkeuksellinen.⁶³

Toiseksi torpparikokousten aktiivit olivat kaiken kaikkiaan varttuneempia ja vakiintuneempia ja tulivat hieman isommista torpista kuin työväenyhdistysten torpparijohtajat. Etenkin alkuvaiheen näkyvistä torpparikokoushahmoista monet jäivät pois työväenliikkeestä. Vuoden 1906 ensimmäisissä kokouksissa valitun ns. torpparikomitean kuuden jäsenen torpasta pienimmästäkin oli ilmeisesti 10.5 hehtaaria viljelyalaa — peltoa ja niittyä — ja heidän keski-ikänsä oli 40 vuotta. Puheenjohtajana oli 40 viljelyhehtaarin suurtorppari. Komiteaa oli alun perin tarkoitus käyttää vuokraajien luotsaamiseen työväenliikkeen piiriin, mutta yritys meni myttyyn. Korkeintaan yhdestä komitean jäsenestä tuli myöhemmin jonkin työväenyhdistyksen johtohenkilö, ja toisista ei ole tietoja edes niiden rivimiehinä.⁶⁴

Lisäksi torpparikokousten ponsissa tuotiin selvästi esiin pientuottajaintressi, vaikka sosialidemokraattisen linjan mukaisesti pyrittiinkin jatkamaan ja laajentamaan vuokraviljelyä ja järjestämään uudelleen vuokraehtoja. Huittisten toisen vuonna 1906 pidetyn torpparikokouksen ponsien mukaan maan hallintaoikeutta tuli vahvistaa määräämällä lyhin vuokra-aika viideksikymmeneksi vuodeksi, takaamalla vuokraoikeuden jatkuminen senkin jälkeen vuokramiehelle tai hänen perilliselleen sekä antamalla torpparille täysi oikeus siirtää vuokratilansa toiselle viljelijälle. Vuokra tuli suorittaa rahana ja sen suuruus vaadittiin pidettäväksi samana koko vuokrakauden ajan. Toteutettuina ehdotukset eivät olisi jääneet kovin paljon puuttumaan siitä turvasta, jonka täysi omistusoikeus tuo. Toiseksi esitettiin markkinatoiminnan esteiden poistamista: ”Torpparilla olkoon täysi oikeus myydä kaikkia vuokramaansa tuotteita.”⁶⁵ — Keikyässä, missä torpat olivat pienempiä, kiinnitettiin enemmän huomiota vuokramiesten velvollisuuksiin talon työmiehinä, ja vaadittiin tilaisuutta uusien torppien perustamiseen.⁶⁶

Torpparikokousten ja työväenyhdistysten suhde kehittyi

kahdella eri tavalla pitäjän selväpiirteisimmillä torpparikulmilla, Huhtamossa ja Rekikoskella. Huhtamossa työväenyhdistys perustettiin varhain, heti vuoden 1906 alussa, ja ainakin alkuaikoina se näyttää olleen jonkinlainen kylän yleisyhdistys. Se kanavoit torpparien poliittisesta aktiivisuudesta niin suuren osan, ettei heillä ollut mainittavaa poliittista toimintaa sen ulkopuolella. Yhdistys piti oman torpparikokouksen jo maaliskuussa 1906, ja sen pöytäkirjoissakin torpparikysymys on ainoa selvä poliittinen aihe. Torpparikokousten osallistujamäärä ylitti roimasti työväenyhdistyksen jäsenmäärän — esimerkiksi vuonna 1910 se oli 6–7 -kertainen — mutta kokousten toimihenkilöt olivat lähes poikkeuksetta työväenyhdistyksen johtajia.⁶⁷

Sen sijaan Rekikosken tienoolla Räikän työväenyhdistys saatiin aikaan vasta myöhään, vuoden 1907 lopulla. Se jäi heiveröiseksi, eikä sen johdossa näytä vuoteen 1917 mennessä olleen torppareita (Taulukko 6). Lisäksi torppareilla oli kilpailevaa poliittisuontoista toimintaa. Juuri Rekikosken maanvuokraajat olivat erityisen aktiivisia talven 1906 ensimmäisessä torpparikokouksessa, sillä rekikoskelaisia oli ainakin puolet siinä valitun torpparikomitean jäsenistä. Silti he jäivät syrjään työväenliikkeestä.⁶⁸ Sosialidemokraattien yritykset järjestää torppareita entisen (käsi)työläisjohdon alaisuuteen kilpistyivät näkyvimmin juuri rekikoskelaisiin. Vuonna 1912 erillinen Räikän torppariosasto passivoi työväenyhdistyksen kokonaan. Sen aktiivijäsenet olivat muuta joukkoa kuin Räikän työväenyhdistyksen johto. Torppariosasto oli lyhytikäinen, mutta hieman myöhemmät yritykset perustaa uusi osasto sosialidemokraattiselle pohjalle jäivät nekin tuloksettomiksi.⁶⁹

Vaihtelu noudattaa eroa vuokratilijoiden asemassa ja varhaisemmissa poliittisissa reaktioissa. Rekikoskella oli monia pitäjän vanhimmista torpista. Niiden hallintaoikeus oli poikkeuksellisen vahva, ja ne olivat myös keskimääräistä suurempia. Vuonna 1899 juuri eräät Rekikosken torpparit olivat yhtyneet suureen adressiin ja siten erottautuneet protestoivista vuokraaja-

kumppaneistaan. Siellä, missä maan hallinta oli vakaata, sosiaalidemokraattien oli tavallistakin vaikeampi vetää torpparit poliittiseen toimintaan.

TALOUDELLINEN JA USKONNOLLINEN YHTEISTOIMINTA

Kulmakunnilla oli eroa myös taloudellisessa järjestäytymisessä. Meijeriosuuskuntia Rekikoskella ja Räikänmaassa oli ollut jo 1890-luvulla, ja vuosina 1906–1909 siellä toimi osuusmeijeri, jonka hallitukseen kuului torpparikokousaktivisteja ja muita vuokraajia.⁷⁰ Sinne perustettiin ensimmäiseksi osuuskassa, torpparien ja muiden pienviljelijöiden uusi organisoitumismuoto suurlakon jälkeen. Räikän ja Rekikosken osuuskassa aloitti 1907, Huhtamon 1909 ja kolmannen torpparitienoon Palojoen kassa 1912.⁷¹ Tarkoituksena oli maan lunastuksen helpottaminen ja viljelijäin taloudellisen toiminnan edistäminen. Lainoja käytettiin ”maatilain ostoon”, ojitukseen, pellonraivaukseen, saviin, väkirehuihin, apulantoihin, rakennuksiin sekä lehmien ja hevosten hankintaan.⁷²

Itsenäistämistavoite oli paikkakunnalla laajalti hyväksytty. Itsenäisen pienviljelyksen puolustus oli tavallinen aihe vuonna 1913 ilmestymisensä aloittaneessa *Lauttakylä*-lehdessä. ”On kieltämätön tosiasia, että hyvin yleisenä mielipiteenä [Huittisissa] esiintyy väestön kiinnittäminen maahan omistusoikeuden nojalla”, kirjoitettiin 1915.⁷³ Niihin aikoihin uutisia vuokratilojen muuttumisesta lohkotiloiksi oli lehdessä miltei viikoittain.

Torpparit ja itsenäistyneet torpparit eli lohkotilalliset olivat enemmistönä sekä Huhtamon että Räikän ja Rekikosken osuuskassoissa niiden alkuaikoina. Eräistä tuli lohkotilallisia pian liittymisen jälkeen. Molemmissa kassoissa torpparijäsenet olivat jonkin verran vauraampia kuin tienoon torpparit yleensä, ja monet lohkotilalliset olivat nimenomaan suurehkojen torppien ai-

empia haltijoita.⁷⁴ Johtoporras tuli vielä tätäkin vankemmilta tiiloilta. Taloudellisesti yritteliäinä tuottajina monet osuuskassalaiset olivat osakkaina Huittisten osuusmeijerissä — runsas kolmannes sekä Räikässä ja Rekikoskella että Huhtamossa. Osuuskaupan jäseninä oli vielä paljon useampi.⁷⁵

Silti kulttuurisesti⁷⁶ ja poliittisesti osuuskassojen jäsenet samastuivat rahvaaseen eivätkä olleet lähelläkään pitäjän mahtavia talollisia. Räikän ja Rekikosken osuuskassa kokosi torpparikousaktivisteja, mm. kaikki paikalliset torpparikomitean jäsenet. Huhtamossa tilanne oli samantapainen, mutta siellä oli lisäksi vahva side työväenyhdistykseen.⁷⁷

Säästämisen, eteenpäin pyrkimisen ja ankaran työn arvoilla oli juuria uskonnollisessa maaperässä. Vuoden 1905 jälkeen kulumakuntien evankelinen liikekin organisoitui uudella tavalla — ja Rekikosken johdolla. Suomen luterilaisen evankeliumiyhdistyksen nuorisoliiton osasto perustettiin Rekikoskelle 1907 ja saman liikkeen rukoushuoneyhdistys Huhtamoon 1912, aloitteentekijöinä osuuskassojen jäseniä.⁷⁸ Kun evankeliumijuhlat 1890-luvun alussa olivat laantuneet keskipitäjällä, ne olivat ennen häviämistään siirtyneet juuri Rekikoskelle.⁷⁹

Torppareiden uskonnollisuus näyttää jarruttaneen työväenyhdistysten toimintaa erityisesti Rekikoskella. Kun yhdistystä yritettiin perustaa ensi kertaa, ”suurin osa torppareista jäi ulkopuolelle, hakemaan Jumalaansa”.⁸⁰ Lauttakyläläinen agitaattori sai siellä ”taistella uskovaisten kanssa”. Mutta silti ”leipätaistelussa” tai ”elämän ehtojensa vuoksi” rekikoskelaiset myönsivät kuuluvansa sosialistien riveihin.⁸¹

Toteamukset ovat valaisevia. Vaikka järjestötoiminnassa torpparit erottautuivat sosialidemokraateista, vaaleissa he tukivat näitä. ”Leipätaistelun” tasolla he valitsivat työväenliikkeen — myös Rekikoskella, missä suurta adressia oli vielä muutamaa vuotta aikaisemmin allekirjoitettu miehissä. Ensimmäisissä eduskuntavaaleissa sosialidemokraattinen puolue sai huhtamolaisten äänistä kolme ja rekikoskelaisten äänistä peräti neljä vii-

desosaa, ja äänestysprosentit olivat kunnan korkeimmat.⁸² Ääniä ei annettu ehkä niinkään työväenliikkeen puolesta kuin niitä puolueita vastaan, jotka pitkittivät vuokratilajelijöiden epävarmaa asemaa. Suurlakon jälkeisessä tilanteessa kova työ, itsenäinen yrittäminen (jota torpparilaitos kahlitsi) ja uskonnollinen arvomaailma saattoivat sopia yhteen sosialidemokratian suomalaisen muunnoksen kanssa.⁸³

RAHVAAN LIITTO

ERÄS AGITAATIORETKI

Suurlakon aloittama murros toi saman liikkeen piiriin käsityöläisiä, tilattomia, torppareita sekä teollisuustyöläisiä. Eri ryhmien yhteensovittamisessa oli työtä, ja ensin mainitut olivat eräänlaisessa ison veljen asemassa. Kunnallistoimikunnan sihteeri puuseppä Fredrik Tuomi valitti usein hieman ylemmydentuntoisesti uusien yhdistysten kehnoa asioiden hoitoa. Moitteet etenkin ”palvelijakunnan” velttoudesta ja tietämättömyydestä olivat tavallisia.⁸⁴ Toisaalta, kun Huhtamon työväenyhdistys aloitti toimintansa loimaalaisen yhdistyksen suojissa, syyksi mainittiin paitsi Lauttakylän etäisyys myös sen työväenyhdistyksen outous. Sihteeri Hulda Korvenpään kirjeessä piiritoimikunnalle on sekä alemmuudentunnetta että luottamusta puolueelta tulevaan tietoon: kunhan saadaan lukutupa ja sinne työväenlehtiä, ”niin ehkä sitten asiat valkenee”.⁸⁵

Lauttakylän ja syrjäkylien yhteyksien luonnetta kuvaa Lauttakylän yhdistyksen puheenjohtajan muurari Aleksander Kauppinen kertomus agitaatiomatkasta vuosien 1910 ja 1911 vaihteessa. Retki noudatti Porin piirin ohjeita. Paikallisjärjestöjen jäsenten tuli joulukuun 26. päivän ja tammikuun 1. päivän välisenä aikana pitää puheita eri kylillä ja käydä yksittäisten puolueen jäsenten ja muiden luona harjoittamassa ”huoneagitatsioonia” sekä kerätä puolueen satakuntalaisen lehden *Sosialidemokraatin* tilauksia.⁸⁶

Waalijärjestysmatkat Huittisissa

26 päi. Kunnallisneuvoston kokous W.P.K. talolla. Esitin asiani kunnallisneuvoston järjestettäväksi antaen oman suunnitelmani joka melkeen semmosenaan hyväksyttiin paria poikkeusta lukuun ottamatta.

Lähdin taipaleelle. Samana päivänä oli oltava Palojoella. Tulostani Palojoelle oli seuraus että tupa lämmitettiin ja paikalle saapu kymmenkunta tyttöä ja saman verran poikia jotka alko tanssia huuliharpun säestyksellä. No olimar siellä sentän kaksi vanhempaakin henkilöä ja ne lupasivatkin ninkun miehet huolehtia paikallisesta vaalikiihotus työstä.

Sos draattilla oli asiamies jolta tilaaja saa 4 markalla vuosikerran. Yhdistys maksaa markan.

Seuraavana eli 27 päivän aamuna lähdin Huhtamon maahan, sekin torpparikulma ninkun edellinenkin.

Poikkeilin tien varrella oleviin torppiin. Tervehdykseni jälkeen tarjosin ensin Sos draattia. Kauppa ei käynyt. Esitin muutakin asiaani. Huonot oli tulokset paitsi niissä paikoissa jossa minua tunnettiin, vaikka ei muutakan kun nimi, nin siellähän ne puheet suju. Kaikki meni vaan ninkun alamäkee, ei mitään vastakkaista.

Illalla oli kokous Kauniston torpassa, läsnä 18 vakavaa torpan ukkoa. Osan ottoa vaaliin pidettiin (...) välttämättömänä, samoin vaalikiihotusta. Sosialidemokraattiselle eduskuntaryhmälle annettiin täysi tunnustus toivomuksena yhä edelleenkin toimivan niiten mahdollisuuksien mukaa mitä kulloinkin on niin hyvin Wenäläisen virkavallan vastustamiseen kuin myöskin kotimaisen porvarivallan sovittelu tarjouksiinkin ja taloudellisiin uudistuksiin nähden.

Paikallinen vaalikiihotus järjestettiin.

28 päi. Suttilan kylä, kokouspaikka Heikkilän talossa.

Tulostani ei ollut edeltäpäin tietoo. Aamupäivä kulu etsiskellessäni yhdistyksen virkailijoita jotka oli eri puolilla syrjäkulmilla. Ilmoittaminen oli helppo kun kylässä oli pari huutokauppaa. Kokous alko huutokauppain loputtua jo kolmelta. Kokouksen mielipiteet samat kuin edellisinä päivänä. Porvarilliset ei juuri saaneet kiitettävää arvostelua. Taloudellisina pikaisina uudistustarpeina hyvin vaativaisena tuotiin esille jo päätettyjen lakien voimaan saattaminen sekä Wanhuuden vakuutus. Pakkoviilijellys kuin myöskin laissa määrätty työpäivän pituus olis mitä pikemmin saatava. Osan ottaia kouksessa kolmisen kymmentä.

29 päi. Räikkä, kokous Saarelaisen torpassa. Tämäpäivä oli kinailujen päivä. Jo aamu hämärässä sain tai[s]tella uskovaisten kanssa. Lopulta sentän myönsivät leipätaistelussa kuuluvansa sosialistien riviin mutta täydellistä vaaliin meno lupausta en sittenkän saanut.

Eräässä toisessa paikassa oli mies joka oli kimpaantunut Sosialistille Humppilan metsätyöläkosta pari vuotta takaperin. Koitin saada ukolle selville että ei järjettömät työ selkkaukset ole missään yhteydessä Sosialististen periaatteiden kanssa johon ukko lopulta rupes myönteelenkin eikä sanonut olevansa sosialisteille vihanen johon vaimo huomautti että mitäs niitä sitte aina kir[o]ot.

Parissa kohden oli vielä vähemmän huomiota ansaitsevaa vastustusta. Ilta tuli oikeen juhmalliseksi sillä kokouksessa oli edustettuna kaikki puolueet. Alko semmonen mulina että täyty valita puheen johtaja ja siten se alko. Suometarelaisten ja ristillisten puolelta ei tullut mitään nin järkevää että siitä olis tullut ede pidempää keskustelua, mutta Nuor-suomalaisten edustaja ansaitsee saada kiitoksen järkevistä esiintymisestään, vaikkakin ei voinut puoluettaan puolustaa. Lopulta yksimielinen tunnustus elämän ehtojensa vuoksi kuuluvansa kaikki Sos deraattiseen puolueeseen.

Osan ottaia 50.

30 päi. Sammun kylä, Mörkin asunto. Osan ottaia 28.

Tältä päivältä ei muuta erityistä kerrottavaa paitsi että Sammun jo nukuksissa ollut t. yhdistys nostettiin uudesta pystyyn 14 jäsenellä.

31 päi. Keikyä T. yhdistys. Osan ottaia noin 80 henkee.

Uuden vuoden päivä.

Raijalan T. yhdistys. Kokous k:llo 9 aamulla, osan ottaia 28 henkee.

Kaikista näistä kokouksista voin mainita samaa kuin jo olen Huhtamon ja Suttilan kokouksista edestunut. Porvarillisten arvostelu paikoin hyvinkin ankaraa. Sosia d raattiselle Eduskuntaryhmälle lausuttu tunnustus ja toivottu eteenkin päin yhtä tarmokkaasti ja rehellisesti taisteleen nin hyvin kotimaista kun venäläistäkin sorto valtaa vastaan.

A. Kauppinen.

Vielä saan ilmottaa että Sosialidemokraattin tilauksia en minä saanut näillä matkoilla yhtään sillä jokainen jolle tarjosin sano tilaavansa paikalliselta asiamieheltä.

Paitsi yhdistysten jäseniä poikkesin 26 asunnossa.

Yhdistysten jäsenten vaalikiihotus perhelukua en ole saanut tietää. Nekin yhdistykset jotka lupas ilmottaa ei sitä ole tehnyt.

RAHVAAAN AATE

Huono-osaisuus voi kääntyä yhteiseksi toiminnaksi vallitsevia oloja vastaan vain, jos sellainen käsitys tulee yleiseksi, että ne eivät kuulu luonnolliseen tai väistämättömään maailman menoon vaan ovat muutettavissa. Silloin tieto omasta puutteenalaisesta tilasta voi täydentyä epäoikeudenmukaisuuden kokemuksella, tunteella siitä että ei saa osakseen inhimillisesti säädyllistä kohtelua. Toiminnan käyteaineeksi nousee eräänlainen moraalinen katkeruus tai vimma.⁸⁷

Huittisissa käsitys olevien olojen vääjäämättömyydestä katosi miltei yhdessä hetkessä. Sen nostattama moraalinen vimma esiintyy työväenliikkeen paikallisaktivistien käsityksissä, lomittuneena opilliseen ainekseen.⁸⁸ Seuranaan sillä oli itsekasvatusideaali ja järjestyneen toiminnan ihanne.

Vastapuolta kutsuttiin sellaisilla nimityksillä kuin ”joutilaat”, ”paikkakunnan hienoimmat”, ”sortajat”, ”harvat”, ”kermakerrokset”, ”parempiosaiset”, ”suomalainen aristokratia (ylimysvalta)”, ”herrat”, ”teollisuusherrat”.⁸⁹ Isäntiä nimitettiin paitsi isänniksi ja talollisiksi myös ”manttaalimiehiksi”, ”manttaalipomoiksi”, ”talon-Jusseiksi”, jotka ylläpitivät ”nykyistä orjuutusjärjestelmää”. Käytössä oli myös sosialistinen luokkaterminologia: ”omistava luokka”, ”porvaristo”, ”kapitalistit”.⁹⁰ Omaa joukkoa kuvattiin varmaan useimmin ”työläisiksi” ja ”työväeksi”, mutta lisäksi puhuttiin ”raatajatovereista”, ”työnraatajajoukosta”, ”työläiskansasta”, ”työkansasta”, ”sorretuista”, ”köyhälistöstä”, ”köyhistä”, ”köyhälistöläisistä”, ”köyhälistöluokasta”, ”kansanjoukoista”, ”kansasta”.⁹¹

Kahtiajaossa on moraalista paatosta ja epäoikeudenmukaisuuden kokemusta, joiden pohjalla oli ajatus työstä kaiken vau-

rauden lähteenä, "joutilaiden" ja "työnraataajajoukon" vastakkaisuus. "Parempi olisi, että antaisitte köyhille paremman arvon sillä ne ovat myöskin ihmisiä, eikä menettelemään kuten eläinten kanssa", sanottiin Loiman talollisille 1908.⁹² Arassa uskontokysymyksessä "kapitalistista kirkkoyhteiskuntaa" arvosteltiin siitä, että se oli hylännyt tärkeimmän eli rakkauden ja siveellisyyden.⁹³

Tavalliset omaa ryhmää tarkoittavat termit, yleisimpänä ehkä "köyhälistö",⁹⁴ sulkivat siis sisäänsä koko moninaisen kannattajakunnan, yhtä hyvin käsi- ja muut työläiset kuin vuokraviljelijät, yhtä hyvin teollisuuden kuin maatalouden. Mutta tietysti puhuttiin myös "työläisistä", "työntekijöistä" jne. erotukseksi "tillattomista" tai tarkemmin "torppareista", "mökkiläisistä", "irtolaisista" ja "palvelijoista" (tai "palvelusväestä", "palvelijakunnasta"). Puhuttiin "työläis- ja pikkueläjäluokasta" tai erikseen "teollisuustyöväestä" ja "maan muokkaajista"⁹⁵.

Vaikka yleistermejä käytettiin paljon, "rahvaasta" eivät huitislaiset näytä puhuneen. Sanalla oli ilmeisesti halventava kaiku, eikä se sopinut siihen kasvatukselliseen ihanteeseen, mikä työväenliikkeeseen yhdistettiin. "[J]arrut, teljet ja esteet on karsittava pois lujalla ja siveellisellä aatteen toiminnalla. Silloin koittaa vapaus." Syynä juopotteluun, ruokottomuuksiin ja epäsopuun oli "tietämättömyys". "Ottakaapa sosialidemokratia ohjaukseksenne, niin ette kulje harhaan." "Valistusta enemmän vaatii työläiset", sanottiin. Sosialidemokraattisessa nuorisoseurassa jäsenet saattoivat "kasvattaa (...) henkistä ihmistään".⁹⁶ Tältä pohjalta nousi myös tärkeä rahtiusaate, "työläiskansan kehitystä laumauttavan myrkkyaineen kieltäminen".⁹⁷

Tällaista itsekasvatus- ja sivistysajattelua on kutsuttu täydellistymisen moraaliksi. Siihen kuuluvia kunnian, oman arvon ja arvokkuuden aineksia on nähty esimerkiksi Ruotsin työväenliikkeessä.⁹⁸ Suomessa yhtäläisyyttä löytyy nuorisoseuraliikkeestä, jota lähellä Lauttakylän työväenyhdistys ensi vaiheessaan oli. Suttilan vuonna 1904 perustetun nuorisoseuran jäsenistä kaksi

kolmannesta oli alkuaikoina työväkeä, ja siinä ainakin käväisi puolet Suttilan työväenyhdistyksen johtavista jäsenistä.

Oman liikkeen etenemisessä nähtiin vääjäämättömyyttä, ja siihen suhtautumisessa oli samantapaisia uskonnollisia sävyjä kuin työväenliikkeen vastaanotossa muuallakin ja myös sen kaunokirjallisuudessa. "[N]ykyisessä nuorisossa on sosialismin autuus. Taistelumme on jaloa, pyhää ja kunnioitettavaa." "Oi sinä suloinen sosialismi", joka "näin tärkeinä vaalien valmistus-ajankoina, olet uurtanut tiesi, tähänkin suureen köyhälistö kylään", kirjoitettiin Karhiniemeltä ennen ensimmäisiä eduskuntavaaleja.⁹⁹ Samana vuonna 1906 Huhtamon työväenyhdistyksen perustavassa kokouksessa muualta tullut työväenliikkeen mies luki "Työväen Puolueen ohjelman ja selitti sen niin perinpohjaisesti että se tuli kaikille jotensakin selväksi", hieman niin kuin olisi ollut kysymys katekismuksesta.¹⁰⁰ "Taistelumme kapitalismia vastaan on päättyvä kerran meidän voitolla. Silloin ei ole sortajia, eikä sorrettuja, kaikki tasa-arvoisia." Jatkuvasti "lähempänä on se päivä jolloinka kansanvalta voittaa harvainvallan, oikeus vääryyden".¹⁰¹

Tasa-arvon tavoitetta tuli edistää järjestyneellä toiminnalla. Piiritasolla kanta oli selkeä: järjestöjä piti lujittaa ja puolueen vaikutusvaltaa lainsäädäntötyössä vahvistaa. Uusi poliittinen järjestelmä, joka oli saavutettu myönnötyksenä sekä Venäjän itsevaltiudelta että kotimaiselta porvaristolta, oli arvokas, ja sen vahvistaminen oli työväenliikkeen elinmahdollisuuksien puolustamista.¹⁰² Samoin ajattelivat eri ajankohtina huittislaiset. Keikyässä uskottiin, että huonoista palkoista ja erottamisuhkauksista päästään vasta "siksi kunnes kaikki kokoomme voimamme yhteen ja lain laadinnan avulla saamme itsellemme oikeutta".¹⁰³ Ottaessaan kantaa puoluekokouksen alustuksiin vuonna 1909 Loiman työväenyhdistyksen "kokous oli sitä mieltä että pysytään parlamenttaarisella kannalla".¹⁰⁴ Raijalassa Viaporin kapinan jälkeen jopa väitteet työväenliikkeen vallankumouksellisuudesta herättivät tuohtumusta. Kansakoululla pidetyssä vaalitulaisuu-

nessa nuorsuomalainen agitaattori ”alkoi väittää sosialistien olevan vallankumouksellisia!” ”Eräs sosialisti väitti, ettei sos.dem. puolue ole mikään vallankumouksellinen puolue. Silloin herra (...) väittää socialisteissa olevan anarkisteja, voimatta kuitenkaan sitä todistaa.”¹⁰⁵

Oppia käytännön politiikassa, sosialismin periaatteissa ja käytännön järjestötyössä huittislaiset saivat varsinkin 1910-luvulla säännöllisesti 1–5-päiväisillä luentokursseilla. Yksipäiväisiä kursseja oli seuraamassa keskimäärin lähes sata henkeä.¹⁰⁶

Suurlakkomurroksen jälkeistä työväenliikettä on kuvattu ”rahvaan tasa-arvolikkeeksi”.¹⁰⁷ Kuvaus sopii työväenliikkeen huittislaiseen aatesisältöön. Äkillinen mullistus tapahtui ennen kuin työnantajat ja työntekijät olivat joutuneet keskinäiseen konfliktiin,¹⁰⁸ eikä se rikkonut paikkakunnalla vallitsevia alistussuhteita. Huono-osaisuus politisoitui vahvoin moraalisiin sävyin, jotka asettivat omalle puolelle koko rahvaan ja vastapuolelle herrat ja talolliset ja yhtä lailla kotimaisen kuin venäläisen virkavallan. Sosialidemokraattinen ideologia tuli ihmisten elämään ulkoapäin ja muovautui sen ehtojen mukaisesti. Hyvin huittislaisia luonnehtii myös näkemys, jonka mukaan työväenliikkeestä tuli köyhän väen yhteisön kokoaja ja sisäinen yhdistäjä, jonka toiminta keskittyi moninasiin harrastuksiin työväentaloilla. Toiminta ei eriytnyt myöskään siksi, että kunnallinen demokratia jäi toteuttamatta. Paikallisella tasolla ei ollut institutionaalisia vaikutuskanavia. Puolueen merkitys eduskuntapuolueena korostui, etenkin maalaisköyhälistölle. Sille pääasiaksi tuli punaisen viivan vetäminen vaaleissa.¹⁰⁹

TALOLLISTEN, HERRASVÄEN JA RAHVAAN PAIKALLISYHTEISÖ

TALOLLISTEN JA HERRASVÄEN POLITISOITUMINEN

Hulluuden hetki oli temmannut pitäjän valtaa pitävät vapautumisen innostukseen, jossa keskinäiset raja-aidat hetkeksi kaatui-
vat ja syntyi politiikan kenttä. Paikalliset jaot sulautuivat valta-
kunnallisiin. Sosialidemokraatit, vanhasuomalaiset ja nuor-
suomalaiset kohtasivat poliittisten puolueiden edustajina samal-
la foorumilla, keskustelukerhossa. Vuonna 1906 perustettiin lu-
kuisten työväenyhdistysten lisäksi suomalainen seura ja nuor-
suomalainen yhdistys. Pian suomalaisesta puolueesta tuli maan-
omistajien ja herrasväen pääpuolue. Sen paikallisseura raken-
nutti Karhula-nimisen seuratalon kokousten ja ajanvieton kes-
kuspaikaksi, eräänlaiseksi VPK:n talon vastapainoksi.

Talollisten, virkamiesten ja keskiluokkaan kuuluvien politi-
soituminen oli kuitenkin erilaista kuin rahvaan. Edellisille poli-
tiikka nousi muun järjestäytymisen pohjalta ja vain täydensi sitä.
Tämä muu organisoituminen taas ei näyttäytynyt poliittisena, siis
haasteena valtasuhteille, vaan asioiden olemassa olevana tilana.

Porvarilliset poliittiset yhdistykset olivat löyhä organisaatioi-
ta, jotka toimivat lähinnä vaalien edellä. Niille olivat politiikkaa
valtakunnalliset asiat. Johtohahmonsia ne saivat muista, vireäm-
mistä yhdistyksistä tai laitoksista. Suomalaisen seuran puheen-
johtaja opettaja Heikki Rantala oli nuorisoseuran entinen pu-

Suomalaisen seuran rakennuttama seuratalo Karhula valmistui Lauttakylän keskustaan 1909, ja sen ottivat tukikohdaksi mm. kunta ja Lauttakylän aloitteleva yhteiskoulu.

heenjohtaja, ja johtokunnan jäsen talollinen Frans Kylä-Liuhalta oli raittiusseuran ja jonkin aikaa myös maamiesseuran puheenjohtaja. Suomalaisessa seurassa toimi näkyvästi rovasti Wilhelm Lindstedt perheineen, samoin kuin Ida Vemmelpuu, Länsi-Suomen kansanopiston entinen johtajatar, Huittisten naisyhdistyksen keskushahmo ja suomalaisen puolueen kansanedustaja 1907–1909. Nuorsuomalainen yhdistys sai johtajakseen nuori-oseuran ja maamiesseuran puheenjohtajana toimineen maanviljelijä Oskari Hannulan, joka toimitti *Lauttakylä*-lehteä.¹¹⁰

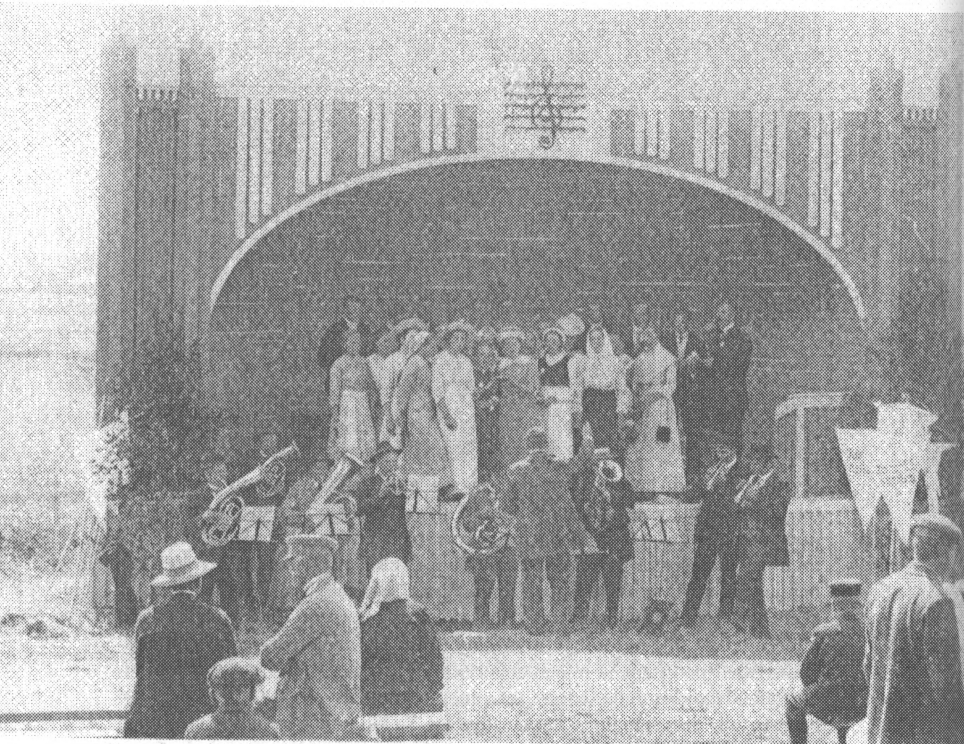
Politiikan alaa rajoitti kunnallisen hallintojärjestelmän säilyminen vanhoillaan. Rahvaan äänivalta pysyi mitättömänä, eikä siksi ole ihme, että poliittisten yhdistysten johtajat pysyttelivät usein tai jopa enimmäkseen poissa valtuustosta. Sen ehdokaslistoja laati erityisesti maamiesseura.¹¹¹ Kunnallismiesten joukossa oli yhtä lailla sekä vanha- että nuorsuomalaisia, ja kokoukset pidettiin porvarillisessa seuratalossa.

Ideologisessa varustautumisessa olivat yhä tärkeimpiä aatteil-

Maanviljelijä Juho ja Sofia Hannulan (takana kesk.) lapsissa tiivistyy eräs talollisten ja rahvaan järjestäytymistä välittävä linja. Sen valtakunnallinen nimittäjä oli nuorsuomalaisuus. Maanviljelijä ja asutusneuvoja Oskari Hannula (takana oik.) toimi maamiesseuran ja nuorisoseuran puheenjohtajana, oli aktiivinen VPK:lainen ja valittiin Lauttakylä-lehden toimittajaksi sekä talollisten että työväenliikkeen hyväksymänä ehdokkaana. Hän oli myös nuorsuomalaisen yhdistyksen puheenjohtaja silloin, kun yhdistys toimi. Anna Hannula (edessä oik.) oli naisyhdistyksen perustajia ja nuorsuomalaisen yhdistyksen sihteeri. Kansakoulunopettaja Mandi Hannula (edessä vas.) muutti Huittisista jo 1904; myöhemmin hänestä tuli edistyspuolueen kansanedustaja. Kaikki kolme ja vielä kaksi muuta sisarusta olivat käyneet Länsi-Suomen kansanopistoa.

liset organisaatiot. Raittiusseura kukoisti lyhyen aikaa suurlakon jälkeen, mutta pysyvämmiin vahvistui nuorisoseura. Se oli edelleen lähellä kansanopistoa ja maamiesseuraa, ja 1910-luvulla siinä oli lähes sata jäsentä, paljolti talollisnuoria. Seurassa julistettiin ja juurrutettiin synnyinmaan, kotiseudun ja lujan työn arvoa sekä yksilön vastuunalaisuutta omista teoistaan. ”Persoonallisen yksilöllisyyden” edellyttämän tasa-arvon ihanteeseen sopi, että kaikkia tituleerattiin yhtäläisesti rouviksi, neideiksi tai herroiksi. Samalla luotiin identiteettiä kasvavalle keskiluokalle, jonka ammatteihin useat nuoret talollisjäsenet pian siirtyivät. Nuorisoseuran jäsenten (tulevia) ammatteja olivat esimerkiksi kans-

Huittisten nuorisoseura järjesti kesällä 1914 Satakunnan nuorisoseurain liiton laulujuhlat, joille osallistui 3 000–4 000 henkeä. Ulkoilmaohjelmaa esitettiin laululavalla, ja sisätiloiksi vuokrattiin VPK:n talo.

lia-apulainen, tarkastuskarjikko, konttoristi, vakuutustarkastaja, kahvilanomistaja, liikeapulainen ja kirjanpitäjä. Mukana oli myös jokunen yksityiskauppias, pankinjohtaja, isännöitsijä, pastorin rouva, ylioppilas, yhteiskoulun opettajatar jne.¹¹²

Nuorisoseura edisti epäilemättä naisten emansipaatiota. Heitä oli jäsenistä kuutisenkymmentä prosenttia ja johtohenkilöistä kolmannes. Suurlakkomurros synnytti lisäksi erillisen naisyhdistyksen. Siinäkin toimi nuorisoseuralaisia, mutta se oli ennen muuta emäntien ja sivistyneistörouvien yhteenliittymä ja lähellä

suomalaista puoluetta varsinkin puheenjohtajansa Ida Vemmelpuun kautta. Nuorisoseuralla taas oli nuorsuomalaista sävyä.¹¹³

Myös keskustan ulkopuolella organisoiduttiin entistä voimalisemmin. Suttilaan oli perustettu oma nuorisoseura jo ennen suurlakkoa, mutta toiminta nousi huippuunsa sen jälkivuosina. Talollisten ja talollisnuorten panos johtokunnassa oli täälläkin vahva, mutta useimmat jäsenet olivat työväkeä, alkuvuosina peräti kaksi kolmannesta, ja seura oli selvästi suurempi kuin paikallinen työväenyhdistys. Suttilassa suurlakkokokemus yhdisti siinä määrin, että jäsenille annettiin vapaus toimia ”valtiollisessa liikkeessä” vakaumuksensa mukaan.¹¹⁴ Keikyässä koko talollisten ja lähinnä opettajien yhdistysverkko — osuusmeijeri, urheiluseura, maamiesseura ja nuorisoseura — syntyi vasta vuoden 1905 jälkeen. Kaksi jälkimmäistä rakensivat seuratalon, joka sai nimen Heimola. Koostumukseltaan jäsenistöt olivat monipuolisempia kuin kovin luokkajakaisessa pitäjän keskusosassa. Tehtaan herroihin näyttävät yhteydet olleen melko pintapuoliset, vaikka Viljanen olikin aktiivinen Keikyän kunnan ja seurakunnan perustamishankkeissa. Puoluekannaltaan hän oli suomettarelainen.¹¹⁵

VAALIT

Talollisten ja rahvaan kahtiajako kiteytyi ensimmäisissä eduskuntavaaleissa (Taulukko 8) samaan tapaan kuin muuallakin maakunnassa, ja puoluekannatuksen perusrakenne jäi pysyväksi. Odotukset olivat suuret, sillä uurnilla kävi neljä viidesosaa äänioikeutetuista. Sosialidemokraatteja kannatettiin koko rahvaan eikä vain työväen piirissä, ja he saivat äänistä yli puolet, 56 prosenttia. Suomalainen puolue oli varsinkin talollisväestön ja herrasväen suosiossa ja keräsi äänistä kolmanneksen. Muille jäivät rippeet.

Niillä neljällä äänestysalueella — Rekikoskella, Loimassa, Mommolassa ja Huhtamossa — joilla työväenpuolue sai yli 60

TAULUKKO 8

Puolueiden kannatus Huittisissa vuoden 1907 eduskuntavaaleissa äänestysalueittain, prosentteina.

Äänestys- alue	Sos. dem. puolue	Suomal. puolue	Nuor- suom. puolue	Krist. työväen- liitto	Muut	Yhteensä	N
Lauttakylä	49	39	8	2	2	100	379
Kirkonkylä	44	45	6	2	3	100	373
Sampu	46	43	4	7	0	100	455
Mommola	67	22	5	6	—	100	326
Loima	77	20	2	—	1	100	383
Suttila	44	43	6	5	2	100	368
Huhtamo	60	27	5	5	2	100	202
Rekikoski	79	11	8	2	1	100	283
Keikyä et	48	39	4	8	1	100	350
Keikyä po	54	32	6	8	0	100	365
Kaikki	56	33	5	5	1	100	3484

Äänioikeuttaan käyttäneitä 79.1 %

Lähde: Viikki 1990, 564, 568.

prosenttia äänistä, oli vuosisadan alussa eniten rahvaan tai ”köyhälistön” ruokakuntia.¹¹⁶ Toisaalta niistä kolmesta alueesta, joilla suomalaisen puolueen äänestäjiä oli yli 40 prosenttia, yhdellä eli Kirkonkylässä talollisten ja muun ylimmän kerrostuman osuus oli pitäjän suurin, ja lähellä olivat muutkin, Sampu ja Suttila. Suomettarelaisuus pohjautui ilmeisesti paitsi tilallisväestöön myös keskiluokkaisein ryhmiin eli kauppiaisiin, kauppa-apulaisiin ja moniin käsityöläisiin. Keskustan äänestysalueilla nuor-suomalaiset voittivat jonkin verran alaa vuoteen 1916 mennessä.

Keikyän teollisuustyöläiset eivät näytä juuri poikenneen muusta rahvaasta. Tosin kristillinen työväenpuolue oli keskimääräistä vahvempi Keikyässä. Ajan mittaan se lisäsi kannatus-taan etenkin pohjoisella äänestysalueella, missä asui paljon vilankehruutehtaan naistyöläisiä.¹¹⁷

YHTEYDET

Kahtiajako hahmottui siis sekä järjestäytymisessä että osallistumisessa valtiollisiin vaaleihin. Vaaleissa liikuttiin yhteisellä poliittisella kentällä mutta paikallisessa toiminnassa ei. Tarkemmin sanoen rahvaan laajapohjaisin organisoituminen oli poliittista, siis haaste, mutta muun asujaimiston tärkeimmät järjestäytymismuodot näyttäytyivät ei-poliittisina. Paikallisessa toiminnassa eri osapuolet eivät juuri kohdanneet yhteisellä ulottuvuudella; ne eivät olleet ikään kuin yhteismitallisia.

Äärimmillään ero merkitsi työväenliikkeen ulkopuolisuutta muusta yhteisöstä. Tällä kannalla oli Lauttakylässä asuva Loimaan kihlakunnan vanha kruununvouti Karl Lydén, joka jo vuonna 1900 oli pitänyt työväenyhdistyksiä ”mätähaavoina ja rikkaruohoina yhteiskunnassa”. Suurlakon jälkeen, 1906, hän purki sappeaan ”työväenyhdistysten tasajakolais-villipäitä” vastaan ja ennusti, että sosialistien ”mielettömällä periaatteella ei voi olla kannatusta tulevaisuudessa”. Työväenliikkeen agitaatio pyrki vain villitsemään ja raaistamaan valistumatonta rahvasta.¹¹⁸

Tämä äärikanta määritteli sosialidemokraatit koko poliittisen keskustelun ulkopuolelle puhumattakaan, että heidät olisi puolueensa edustajina hyväksytty organisoituneen yhteisön osaksi. Vallitseva linja oli kuitenkin toinen. Työväenliikettä arvosteltiin samaan tapaan kuin valtakunnallisessa poliittisessä keskustelussa, mutta käytännössä vakiintuivat sellaiset järjestelyt, jotka kiinnittivät sosialisteja paikallisiin laitoksiin ja järjestöihin sekä liikkeensä edustajina että muulla tavoin.

Edellisessä suhteessa ensisijaista oli työväenliikkeen pääsy kunnallisiin elimiin. Sen hyväksymällä talolliset tunnustivat, että sosialidemokraatit olivat rahvaan edustajia ja että myös pitäjän asioiden hoitoon sisältyi politiikkaa. Ajatus ei ollut outo: hyväksyttiinhan uusi osallistumista laajentanut kunnallislaki eduskunnassa 1908, vaikka se jäi vahvistamatta. Sosialidemokraatteja oli valtuustossa ja kunnallislautakunnassa sekä muissa elimis-

Huittisten jahtivoudin poika, kauppias Walter Hannibal Schultz oli VPK:n päällikkö 1916-1917. Puoluekannaltaan Schultz oli nuorsuomalainen. Myös hän oli käynyt kansanopistoa. Hän perusti Lauttakylään liikemiesyhdistyksen ja aloitti siellä säännölliset elokuvaesitykset 1919. Schultzin 1915 valmistuneen kauppa-liikkeen, jonka sanottiin olleen paikkakunnan suurimpia ja kauneimpia, suunnitteli Kusti Lindqvist, VPK:n aikaisempi päällikkö ja Lauttakylän työväenyhdistyksen johtomies.

sä kuten taksoituslautakunnassa ja kansakoulujen johtokunnissa. Vuosina 1906–1916 oli valtuustojäsenistä työväenyhdistysten nimeämiä — niiden johtomiehiä — lähes neljännes. Tosin heidän toimikautensa olivat tavallista lyhyempiä.¹¹⁹ Kuntayhteisö politisoitui siis sisäisestikin. Muutos jäi kuitenkin vaillinaiseksi, koska vain yksi osapuoli esiintyi poliittisen puolueen nimissä ja kysymys oli harkitusta myönnytyksestä eikä tasaveroisista edustusmahdollisuuksista.

Toisenlainen oli tilanne kaikille kallisarvoisessa osuuskaupassa. Työväenliikkeen osuus sen hallinnossa kasvoi. Lähes puolet oli sellaista väkeä, joka jossakin vaiheessa johti Lauttakylän työväenyhdistystä — mikä ei ole yllättävää siltä kannalta, että useimmat jäsenet olivat työläisiä, torppareita ja käsityöläisiä. Mutta johdossa oli runsaasti myös osuusmeijerin, säästöpankin ja maamiessseuran talollis- ja sivistyneistöeliittiä. Ainakin neljännes johtoportaan oli suomalaisen seuran johtajia tai muita aktiiveja.¹²⁰ Pääpuolueiden edustajien yhteistoiminta kävi päinsä siksi, että molemmilla tahoilla korostettiin politiikan pitämistä erossa osuuskaupasta. Jälkimmäiset olivat tyytyväisiä siihen, että osuuskauppa on ”voinut koota yhteistoimintaan jäseniä kaikista puolueista ja voinut pitää puolue-eripuraisuuden poissa keskuudestaan”; ”ainakin tässä asiassa olemme samalla kannalla puolueisiin ja yhteiskunta-asemaan katsomatta”. Työväenliikkeen puolelta todettiin samassa hengessä, että ”osuuskaupan jäseninä voimme olla yhtä hyvin, vaikkapa puolue- ja säätyeroituksemme olisi kuinkakin suuri”.¹²¹

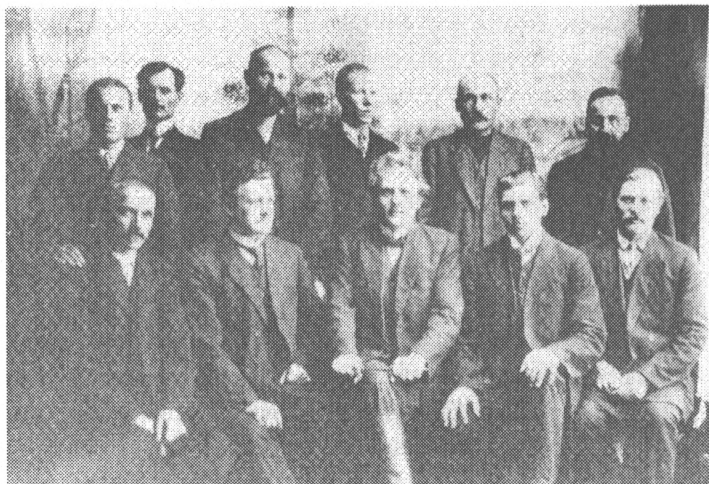
Osuuskaupan hallinnossa sosialidemokraatit olivat omalaa- tuisesti politiikan ja ei-politiikan rajalla. Heidät kyllä valittiin rahvasta edustavan poliittisen liikkeen miehinä, mutta valintansa jälkeen heidän oli määrä sulkea poliittisuus pois. Toisin sanoen työväenliikkeessä — siinäkin — politiikka nähtiin vain yhtenä yhteiskuntaelämän alueena, vaikkakin laajempaan kuin vastapuolella. Osuuskauppa näytti työväenliikkeelle tietä politiikan eriytymiselle omaksi erilliseksi lohkokseen ja edisti samalla elä-

mänalojen erillisyyteen perustuvaa modernia integraatiota. Kulluttaja-asemasta löytyi yhteinen ei-poliittinen määre kaikille: ”Osuuskaupan jäseninä olemme vaan, ja ainoastaan yhteenliittyneitä tarpeittemme ostajia, joita ei toisiemme puoluekannat vähääkään liikuta.”¹²²

Vielä vahvemmin piirre koskee VPK:ta. Se säilyi käsityöläisten hallussa, ja heistä lähes kaikki olivat edelleen Lauttakylän työväenyhdistyksen johtoportaan. Molempien johtajana, eri aikoina, toimi satulaseppä Emil Falén, joka suurlakon jälkivuonna oli myös raittiusseuran johtokunnassa.¹²³ Tässä tapauksessa yhteyksiä oli lähinnä kauppiasiin. Heitä olivat VPK:n päälliköt Vilho Vaaramo ja Walter Schultz. Kantavia voimia olivat myös nuorisoseuran entinen puheenjohtaja Juho Rossi sekä sen myöhempi puheenjohtaja, *Lauttakylä*-lehden toimittaja Oskari Hannula. Molemmat olivat nuorsuomalaisia kuten yleensä palokunnan porvarilliset johtomiehet.¹²⁴

Ero osuuskauppaan on siinä, että VPK:ssa sosialistit eivät edes olleet työväen *edustajia* niin kuin sentään osuuskaupassa, niin pitäjän keskeisiä sosialidemokraattisen liikkeen johtajia kuin olivatkin. He olivat yhteisen kunnallisen hyvän palvelijoita. ”Palokunnan olemassa olohan ei ole mikään puoluerajaviivoilla rakennettu tekele, sen toimintahan on etujensa puolesta yhtä lähellä jokaista yksilöä, siksipä sen ulkonainen että sisäinen toimintakin kuuluu kaikille ilman vähintäkään eroitusta”, sanottiin *Lauttakylä*-lehdessä 1915. Nimismies saatettiin hyvin kutsua VPK:n vuosijuhlaan.¹²⁵

Koska sekä osuuskaupan että VPK:n ja yleensä myös valtuuston sosialistijohtajat olivat käsityöläisiä, tilanne näyttää, millä tavalla tuo keskiluokan rajalla oleva ryhmä tai sen monet edustajat olivat ottamassa paikkansa yhteisön jäseninä. Samalla se kertoo koko työväenliikkeen paikallisesta integroitumismallista. Huolimatta poliittisesta hulluuden hetkestä ja uuden haasteen valtakunnallisesta vakiintumisesta työväenliike oli taloudellisesti ja sosiaalisesti asettumassa olemassa oleviin kehyksiin. Kuvaa

Huittisten mieslaulariin kuului 1910-luvun puolivälissä kaksi VPK:n päällikköä ja silloinen varapäällikkö: Walter Schultz (edessä toinen vas.), Emil Falén (takana toinen oik.) ja Juho Rossi (takana neljäs oik.). Ennen suurlakkoa kauppias Rossi oli ollut nuorisoseuran puheenjohtaja ja sen jälkeen lyhyen aikaa Falénin toveri työväenyhdistyksessä. Eturivissä on lisäksi mm. Lauttakylän kansakoulunopettaja Paavo Arvola ja takarivissä Lauttakylän laivayhtiön konemestari Vilho Vesikari, Huittisten kristillisen työväenyhdistyksen puheenjohtaja 1906.

täydentää torpparien liittyminen osuusmeijeriin sekä heidän aktiivisuutensa osuuskassoissa. Itse jokapäiväisen työn aherruksessa aikaisemmat henkilöiden väliset suhteet säilyivät paljolti ennallaan, etenkin poliittisen myrskyn laannuttua. Työväenliikkeen kautta rakentui yhtäältä laaja rahvaan yhteisö ja toisaalta erilaisia yhteyksiä hallitsevaan kerrostumaan.

VALLANKUMOUS

MUUTOKSEN JYRKKYYS

Monet vallankumous-termin käyttötavat korostavat katkoksen ohella täydentymistä. Kumousta voidaan pitkässä perspektiivissä pitää jo hautuneen muutoksen äkillisenä läpimurtona, eräänlaisena täyttymyksenä.¹²⁶ Tässä merkityksessä myös Suomen tapahtumat 1905–1907 ovat nähtävissä vallankumouksena. Suomessa tapahtui ”oikeastaan jo vuonna 1906 (...) vallankumous, joka vei pohjan pidemmälle menevältä kumousliikkeeltä”, sanoo Viljo Rasila.¹²⁷ Huittisten tapahtumat valaisevat sekä katkoksen että jatkuvuuden mittasuhteita.

Poliittinen tasa-arvo laajeni länsieurooppalaisittain ainutlaatuisen nopeasti ja perusteellisesti. Pääosan sai vastikään järjestäytynyt sosialidemokraattinen puolue, jonka edustamalla rahvaalla ei ollut poliittisia oikeuksia. Syksyllä 1905 tosiasiallinen valta oli hetken aikaa sen hallitsemilla lakkokomiteoilla. Sosialisteista tuli suhteelliselta jäsenmäärältään kerralla maailman suurin työväenpuolue ja ylivoimaisesti suurin uuden eduskunnan ryhmittymistä.

Myös Huittisten pitäjä mobilisoitui pohjiaan myöten. Myllyryksen ulottuvuuksista saa kuvan vertaamalla sitä poliittisten oikeuksien tavanomaisempaan laajenemistapaan. Kehitys esimerkiksi Ranskan maaseudulla muistuttaa siitä, että koko äänestä-

misen idea on kaikkea muuta kuin itsestään selvä. Äänestettäessä otetaan kantaa abstraktion, poliittisen ohjelman tai *mielipiteen* puolesta. Vaalit ovat ideaalisesti näiden välistä kilpailua, ja lopputuloksen ratkaisee erillisten yksilöiden, ”suvereniteetin atomien”, valintojen summa. Nämä yksilötkin kokonaisuutena, äänestäjäkuntana, ovat tähän malliin kuuluva symbolinen rakenne. Jos tällainen ajatustapa ei ole vakiintunut eli jos ei ole selvää, että ehdokkaita äänestetään tiettyjen mielipiteiden tai ohjelmien edustajina, on vaikea käsittää, miksi jokapäiväisen elämän menosta irrallaan pitäisi varta vasten mennä määrättynä päivänä antamaan äänensä jollekulle, jota ei edes tunne henkilökohtaisesti ja josta kukaan ei voi mennä takuuseen.¹²⁸

Ranskassa ja etenkin sen maaseudulla vaalien idea juurtui vaivalloisesti useiden vuosikymmenien kuluessa. Äänestäminen nivoutui osaksi henkilöllisiä valtasuhteita. Se rekisteröi riippuvuuteen ja naapuruuteen perustuvia siteitä. Paikallista politiikkaa hoitivat muihin tarkoituksiin perustetut organisaatiot ja ei-poliittiset yhdessäolomuodot kuten kapakat ja kahvilat. Erityiset puoluepoliittiset yhdistykset levisivät varsinaisesti vasta ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Yhtenäinen poliittinen kenttä ja valtakunnalliset puoluetunnukset kehkeytyivät vain vähitellen paikallisista valtasuhteista ja ristiriidoista.¹²⁹

Ei äänestämisen idea tietysti Huittisissakaan heti ollut kaikille itsestään selvä. Pitäjässä järjestettiin opettelutarkoituksessa ”leikkivaalit” tunnuksineen syksyllä 1906, ja vaalien alla ainakin Rajalan työväenyhdistys järjesti vielä omansa.¹³⁰ Mutta vuonna 1910 Lauttakylän vaalitoimituksesta kerrottiin.¹³¹

Juhlallisina astelivat ihmiset vaaliurnan ääreen kuin kirkkoon. Rukous on varmaan monen sydäimestä kohonnut, että herra johdattaisi minua oikeaan osaamaan, sillä ei niin suurta konnaa löytynekään, että astuisaan vaaliurnalle ajattelisi maan ja kansansa häviötä.

Tässä näkemyksessä on huima ero verrattuna vuosikymmenten mittaiseen vaivalloiseen oppimiseen ja itsenäistymiseen sekä lojalismiin, jolle valtakunnalliset asiat ovat vieraita. Siinä korostuu äänestämisen arvokkuus, miltei pyhyys, ja samalla äänestäjän itsenäisyys. Yhdellä iskulla toteutettu poliittisten oikeuksien ulottaminen kaikkiin, *kansalaisuuden* vakiinnuttaminen, oli Huittisissa valtava yksilöllisen tasa-arvon manifestaatio. Enää eivät rengit ja piit välttämättä seuranneet isäntiään niin kuin vielä suuren adressin aikoihin. Äänestämisestä tuli yhteisen kokemuksen kiteyttämä yksilöllinen ja kollektiivinen arvo, joka ei seuraavina vuosinakaan menettänyt merkitystään.

Äänioikeuden käyttö loi kerralla sellaisen mielipiteisiin perustuvan "kansallisen" mielipidekentän, jonka synty on monissa maissa kestänyt vuosikymmeniä. Rahvaan ihmisistäkin tuli nyt sekä kansalaisia että osa kansakuntaa — yhtä aikaa kun he tulivat tietoisiksi itsestään luokkana.

Samalla kun muutos oli dramaattinen, siinä oli vahvaa jatkuvuutta. Itse asiassa sen vaivatonta toteutumista on muuten mahdotonta ymmärtääkään. Huittisissa oli jo aikaisemmin alkanut muodostua kenttä, jolla saatettiin "suomalaisina" liittyä vapaasti yhteen sosiaalisesta asemasta riippumatta, ainakin periaatteessa. Kansallisuuden ja tasa-arvon ainekset kiteytyivät esimerkiksi ns. punaisessa julistuksessa, joka syksyn 1905 juhlallisina päivinä hyväksyttiin ilmeisesti myös Huittisissa.¹³² Julistuksessa vaadittiin sekä kansallista vapautumista että yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta.

Ainutlaatuisen jyrkkä mullistus oli kypsynyt aikaisempien vuosien mittaan sekä aatteellisesti että organisatorisesti. Kun tilaisuus tuli, vallinneet rakenteet olivat virittyneet ottamaan sen vastaan ja heti määrittelemään sen. Erilaiset poliittiset argumentaatiotavat pystyivät kukin "ottamaan haltuunsa" kriisin. Tie paikallisesta järjestäytymisestä valtakunnallisiin keskusjärjestöihin oli lyhyt.¹³³ Reaktio ilmeni kansallisena ja demokraattisena purkauksena, olkoonkin että yksimielisyys kesti vain hetken. Kan-

sallinen ulottuvuus oli olemassa myös työväenliikkeelle. Se oli itsestään selvä lähtökohta, jossa Venäjän itsevaltiuden vastustaminen kytkeytyi kotimaisen tasa-arvon vaatimukseen. Yhteinen merkitysjärjestelmä oli edellytys sille, että oikeudettomuuden kokemus saattoi yleistyä luokkaristiriidan kokemukseksi.

Mullistuksesta tuli yhteinen symbolinen tapahtuma, eräänlainen poliittisen kulttuurin varanto, josta oli mahdollista ammentaa erilaisia aineksia.

MUUTOKSEN RAJAT JA RAHVAAAN LIITTO

Huittisten mullistuksella oli myös rajansa. Niitä valaisee muutoksen kenties merkillisin tulos, laajan rahvaan liiton muodostuminen sosialidemokraattisen puolueen suojiin.

Liittosuhde käsityöläisten, vuokramiesten ja työväen välillä ei sinänsä ole harvinainen. Monet agraariset liikkeet ja kapinat ovat koonneet yhteen käsityöläisiä sekä köyhiä talonpoikia ja maatyöläisiä, vieläpä niin, että avainasemassa ovat olleet käsityöläiset tai jokin muu maatalousväestön ulkopuolinen ryhmä ja sen järjestö, joka on organisoinut ja suunnannut agraarista protestia.¹³⁴

Huittisten köyhälistön liittoutuman suurlakon jälkeen voi asettaa tähän laajaan perspektiiviin. Mutta se ei riitä. Poikkeuksellista Huittisissa ja muualla Suomessa oli, että tällainen liitto syntyi yhtäkkiä; että se toteutui osana siirtymistä joukkodemokratiaan; että se asettui reformistisiin vapaaehtoisen järjestäytymisen uomiin; ja että se oli niin kattava. Muutamassa vuodessa runsaasti väkeä käsityöläisistä tilattomiin ja torppareista tehtaalaisiin ensinnäkin liittyi yhden ja saman poliittisen liikkeen järjestöihin, ja toiseksi vaaleissa tuo liike kokosi valtaosan samojen ryhmien äänistä.

Molemmat seikat ovat kansainvälisesti katsoen omalaatuisia; lisäksi ne ovat eriluonteisia asioita. Organisoituminen valtiota ja

valtaa pitäviä vastaan edellyttää voimavaroja. Juuri sillä on selitetty käsityöläisten ja pientalonpoikien johtavaa roolia useissa kapinaliikkeissä. Heillä on enemmän resursseja kuin kokonaan tilattomilla ja osattomilla. Mutta viivan vetäminen vapaissa vaaleissa — kun siis poliittiset oikeudet ovat jo olemassa — ei sisällä samanlaista ponnistelua eikä edellytä samanlaista vastaanpanon kykyä kuin ehkä hyvinkin pitkä poliittinen kamppailu valitsevia valtasuhteita vastaan. Suomen työväenliikkeen laajalle agrariselle vaalikannatukselle ja erityisesti torpparien asettumiselle samaan rintamaan maattomien, teollisuustyöläisten ja monien käsityöläisten kanssa ei löydy vertailukohtaa Euroopan demokratioista, ei esimerkiksi muista Pohjoismaista. Huittisissa se toi sosialidemokraateille 56–64 prosentin ääniosuuden vuosina 1907–1916.¹³⁵

Miksi poliittisten oikeuksien laajentaminen ei jakanut köyhän väen rivejä niin kuin muualla?

Huittisten kokemuksista päätellen perussyy on murroksen ajoituksessa yhdistyneenä sen luonteeseen. Ajoitus tarkoittaa sitä, että poliittisia oikeuksia lisättiin, vaikka niitä ei ollut aikaisemmin laajamittaisesti ajettu. Edes köyhälistön tyytymättömyyden politisoitumisesta ei 1900-luvun ensi vuosina ollut Huittisissa selviä merkkejä, lukuun ottamatta torppareita ja mäkitupalaisia. Suurta adressia allekirjoitettiin melko sävyisästi, eikä mainittavia konflikteja ollut. Työväenpuolue oli syntynyt vain muutamaa vuotta aikaisemmin, ja vielä vähemmän oli aikaa siitä, kun se oli omaksunut sosialistisen ohjelman. Huittisissa tuo ohjelma oli alkanut haparoiden voittaa alaa lähinnä pienessä käsityöläispiirissä.

Jos muutoksen vallankumouksellisuutta voi havainnollistaa kontrastoinnilla Ranskan tilanteeseen, sen rajoja voi valaista vertailulla Ruotsiin. Siellä kolme suurta kansanliikettä — vapaakirkollinen liike, raittiusliike ja ammattiyhdistysliike — olivat jo 1800-luvun loppuvuosikymmeninä organisoineet Suomeen verrattuna moninkertaisen määrän ihmisiä, ja niiden kaikkien pii-

rissä haluttiin laajentaa poliittisia oikeuksia. Kun sitten vastarinta alkoi murentua ja poliittisia oikeuksia asteittain lisättiin viime vuosisadan jälkipuolella ja tämän vuosisadan alussa, ne pureutuivat omista lähtökohdistaan uusiin mahdollisuuksiin ja tarjosivat maaperää erilaisille poliittisille puolueille, sekä liberaalille että sosialidemokraattiselle haasteelle. Äänestäjäpohja oli jo alustavasti organisoitumisen muokkaama, ja oli syntynyt tai syntymässä eri näkemyksiä siitä, miten poliittisia oikeuksia tulisi käyttää. Sosialidemokratiasta ei koskaan ollut sellaiseksi köyhän väen yhteiseksi kattojärjestöksi kuin Suomessa.¹³⁶

Syvämmälle mennessä ajoitus tarkoittaa sitä, että poliittisia oikeuksia lisättiin hetkellä, jolloin agraarista Suomea yhä jäseni kahtiajako herrasväkeen ja suureen yhteiseen rahvaaseen — sillä tärkeällä täsmennyksellä, että talolliset olivat 1800-luvun lopun taloudellis-kulttuurisessa muutoksessa nousseet osaksi edellistä ryhmää tai sen vertaisiksi. Juuri tämä ryhmä oli Huittisissa organisoitunut ennen vuotta 1905; yhteinen rahvas ei. Mutta vaikka rahvas ei ollut järjestäytynyt, maaperää sen organisoitumiselle oli muokattu 1800-luvun lopulta lähtien. Ryhmien suhteet olivat muuttumassa markkinatalouden vähitellen kehittyessä. Uudenlaisen keskiluokan ryhmiä oli syntymässä, mm. keskustan käsityöläiset. Kansakoulua, lukutaitoa, oppimisen ja (kansallisen) sivistyksen sisältämää tasa-arvon ihannetta oli levitetty, ja helmikuun manifestin jälkeen ponnistuksia oli lisätty. Tällainen, epäilemättä epävakaa ja hetkellinen tilanne vallitsi 1900-luvun alussa. Edellytyksiä huittislaisten organisoitumiselle ja oman yhteiskunnallisen paikan poliittiselle määrittelylle oli mutta itse organisoitumista ei. ”Yhdistykset, lehdet, anomukset, mielenosoitukset, vaalit, iltamat ja poliittinen agitaatio olivat todellisuutta jo ennen työväen joukkojärjestäytymistä.”¹³⁷

Murroksen luonne taas tarkoittaa, että se oli äkillinen, totaalinen ja helppo ja että se tapahtui koko valtion tasolla. Se tuli ylhäältä alaspäin eikä alhaalta ylöspäin. Suomen poliittisen järjes-

telmän murros oli Euroopan rajuin sikäli, että kaikkein vanhakantaisimpiin kuuluneesta systeemistä siirryttiin yhdellä kertaa kaikkein moderneimpaan. Suomessa ajettiin kaikkien maiden ohi ottamalla suoraan käyttöön yleinen ja yhtäläinen äänioikeus miehille ja naisille sekä yksikamarinen eduskunta; äänioikeutettujen määrä kymmenkertaistui. Se oli helppoa, koska muutoksen mahdollisti ulkoinen kriisi. Venäjän yksinvaltiuden lamaanuessa syntyi äkillinen valtatyhjiö. Uudistukseen ei Huittisissa(kaan) vaikuttanut jo aikaisemmin organisoituneiden ja eriytyneiden, poliittisten oikeuksien laajentamiseen tähänneiden liikkeiden sinnikäs toiminta: sellaisia ei ollut. Huittisten kehitys ilmaisee sen, että suuri reformi ei tosiaankaan ollut tulosta ristiriitojen vähittäisestä hahmottumisesta ja kiteytymisestä ns. ruohonjuuritasolla, konkreettisista paikallisista vastakkaisuuksista luokkien tai muiden ryhmien välillä ja niiden sulautumisesta maanlaajuiseksi, valtion sisäiseksi haasteeksi.

Päinvastoin. Suurlakko, joka mursi vanhan vallan, oli kansallinen lakko. Venäjän kriisin luoma tilanne yhdisti aluksi kaikkien rivit, koska maassa vallinnut komento painoi kaikkia. Vasta hie-man myöhemmin kävi ilmi, että oikeuksien palauttamisen ja vapautumisen sisältö oli eri piireille erilainen.

Tässä tilanteessa Huittisten ainoa suurimittaisia uudistuksia esittävä vaihtoehto oli heikkonakin työväenliike. Sen käsityöläisjohtajat nousivat hetkessä hyökyaallon harjalle laajan tasa-arvon ajajina. Syksyn 1905 ensimmäisestä joukkokokouksesta alkaen he saivat tärkeän roolin siinä missä pitäjän elämää hallinneet talolliset ja opettajat. Epäilemättä alustavia yhteyksiä maalaisköyhälistöön oli ennestään. Käsityöläiset olivat jo 1800-luvun puolella muutamissa tapauksissa toimineet torpparien edusmiehinä, eikä tuon yhteyden merkitys varmaankaan vähentynyt vuosisadan alussa. Mutta silti sosialidemokratia tapasi neitseellisen maaperän. Siinä oli tyytymättömyyttä ja valmiuksia organisoitumiseen, mutta sitä ei aikaisempi politisoituminen ollut karaissut eikä rokottanut uusilta yrittäjiltä niin kuin Ruotsissa, missä eri-

laiset organisaatiot ja liikkeet saivat aikaan poliittisen demokra-
tian paljolti omilla ponnistuksillaan. Siksi työväenliikkeen haas-
te saattoi humahtaa läpi pitäjän ja puhjeta koko rahvaan liik-
keeksi, organisoida köyhälistön — joka itse organisaatio-
muodossaan iltamineen kaikkineen vain toisti opettajien jo va-
kiinnuttamaa kansallista järjestäytymistapaa.

Suomen murroksen luonnetta kuvaa torpparien poliittinen
sijainti; se on huomattava erityispiirre. Silti Huittisten vuokra-
miesten toiminta osoittaa myös erillisen organisoitumisen tär-
keyden. Jos poliittisten oikeuksien puolesta olisi jouduttu käy-
mään vähittäinen ja sitkeä kamppailu vakaata kotimaista halli-
tusvaltaa vastaan, oma organisoituminen olisi hyvin voinut saa-
da myös oman poliittisen leiman. Mutta hulluuden hetki liitti
heidät suureen rahvaan liikkeeseen. Vasta sen jälkeen alkanut
oma järjestäytyminen torpparikokouksiin, osuuskassoihin ja eh-
kä jopa evankeliseen liikkeeseen ei heitä enää työväenliikkeestä
erottanut, ei etenäkään vaaliurnilla.

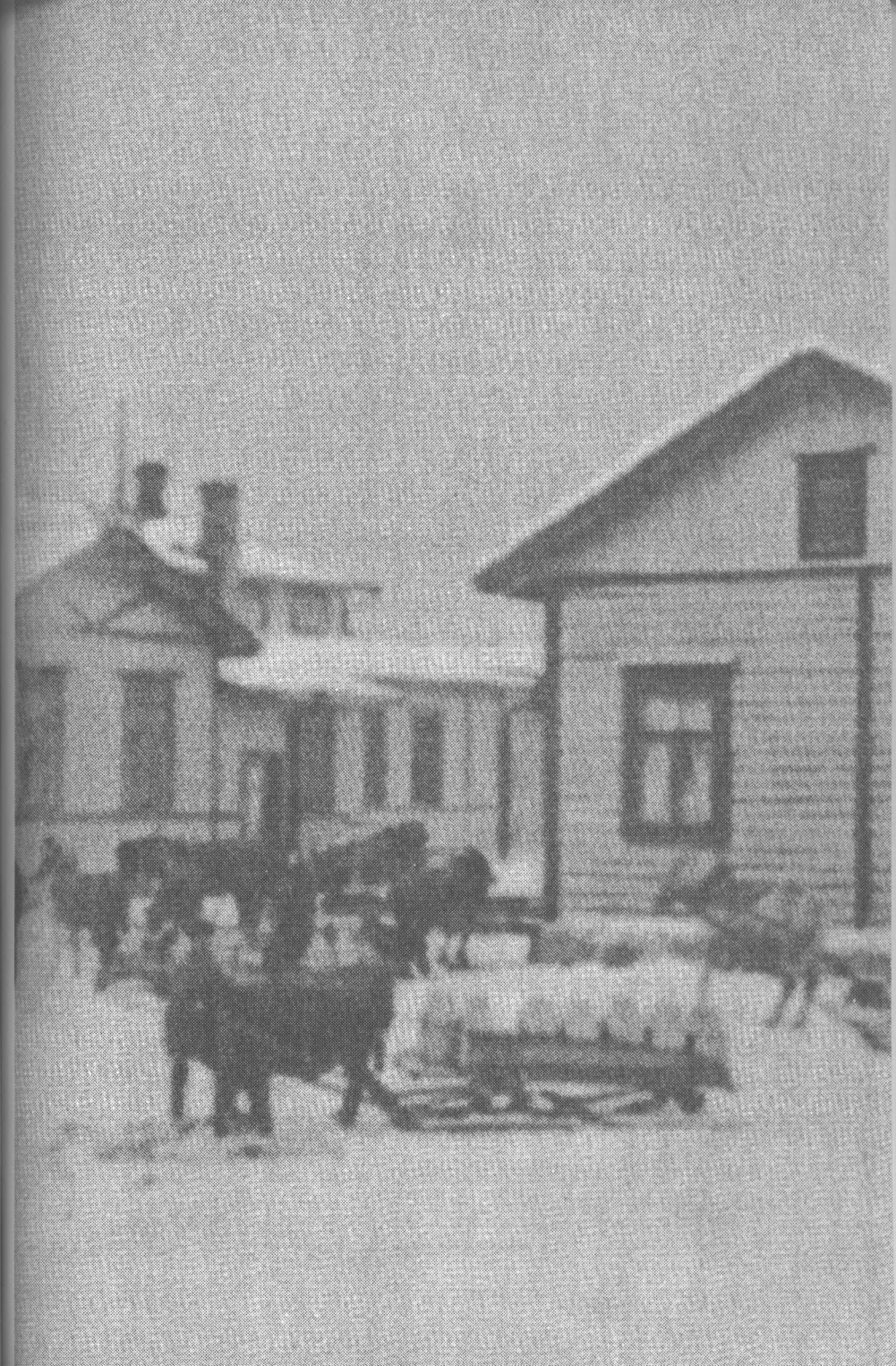
Yhtäältä politiikan äkillinen läpimurto syrjäkyliä myöten oli
entisen täydennyksenäkin vallankumouksellinen murros, jonka
mittasuhteita valaisee vertailu Ranskaan. Toisaalta, koska muu-
tos tuli ylhäältä alaspäin, se oli pintapuolisempi kuin Ruotsissa.
Siellä valtakunnanpolitiikka asettui jatkoksi jo kypsyneelle pai-
kallisen auktoriteetin murenemiselle; kamppailua käytiin alhaal-
ta ylöspäin. Poliitiikka läpäisi Huittisten pitäjän, mutta se tuli ul-
koapäin ja koski ennen kaikkea valtiollista tasoa. Eron voi il-
maista niin, että Ruotsissa paikallinen mobilisoituminen ja jär-
jestäytyminen suuntautuivat olemassa olevaa valtiota *vastaan*
mutta Suomessa ne olivat *osa* kansallisvaltion muodostumis-
ta.¹³⁸

Samalla näyttää käyneen niin, että Suomessa itse paikallisuuden
merkitys vahvistui. Paikallishallinto oli ollut jo vanhastaan
vahva, mutta nyt esimerkiksi työväenliikkeen valtakunnallinen
paisuminen teki siitä ennen kaikkea paikallisten järjestöjen yh-
dyssiteen. Huittisissa moni työväenyhdistys ehti syntyä ennen

kuin alueellinen ja valtakunnallinen puoluekoneisto saatiin kuntoon. Paikallisuus tuli osaksi syntyvää kansakuntaa ja leimasi sitä.¹³⁹

Venäjänsuhteiden liikahtukset tahdittivat Huittisten poliittisoinnista alusta pitäen. Postimanifestin jälkimainingeissa oli perustettu kansanopisto ja luotu pohja sivistyneistön ja talollisten yhteiselle kansalliselle varustautumiselle; helmikuun manifestin yhteydessä 1899 se oli käännetty kohti rahvasta; ja itsevaltiuden lamaantuminen 1905 mursi jähmettyneen poliittisen päälysrakenteen ja ulotti poliittisen kansalaisuuden rahvaaseen saakka. Jokainen liikahtus oli osa nousevaa sarjaa. Mutta huippu oli vielä edessä.

IV
VASTA-
VALLANKUMOUS

Huittisten meijeri toimi Kivirannan maalle 1899 valmistuneessa puurakennuksessa vuoteen 1922.

YHTEISKUNNAN VAPAUTUMINEN JA VALTION JÄRJESTYSVALLAN HEIKKENEMINEN

VAPAUTUMINEN

Huittislaisten ensi reaktio Venäjän helmikuun vallankumoukseen 1917 oli yhteinen vapautumisen riemu, aivan kuten 1905. ”Me emme voi olla lausumatta suurinta iloamme siitä, että vapaampi aika on alkanut; virkavalta, sorto- ja mielivalta on kukistunut; tie vapauteen veljeyteen ja tasa-arvoisuuteen on taasen avoinna”, kirjoitti paikkakunnan lehti. Sinivalkoisia ja punaisia lippuja nostettiin liehumaan ja kauppoja suljettiin.¹

Ensimmäinen kansalaiskokous pidettiin Lauttakylässä 18. maaliskuuta, kaksi päivää sen jälkeen kun väliaikainen hallitus oli muodostettu Pietarissa. Ääriään myöten täydellä VPK:n talolla oli ”ilman eroitusta väkeä kaikista kansankerroksista”, vaikka näkyvimmin olikin esillä työväenliike. Puheenjohtajana oli rakennusmestari Kusti Lindqvist. Uusi kokous pidettiin hyvässä yhteisymmärryksessä ja nyt Emil Falénin johdolla samassa paikassa kolmen päivän kuluttua. Tyytyväisinä tervehdittiin Suomen valtiolliset vapaudet palauttavaa Venäjän hallituksen manifestia, ja lähetettiin sitä koskeva sähkösanoma edellisen eduskunnan puhemiehelle K.J. Ståhlbergille. Sanamuotoa olivat laatimassa mm. Falén, kokouksen sihteeri leipuri Heikki Mikkola ja eläinlääkäri John Engdahl. Lopuksi laulettiin Maamme-laulu ja Työväenmarssi.²

Kansakoulunopettaja J. Osk. Salonen, huittislaisen palvelijattaren avioton poika, oli tehtailija Viljasen ohella tärkein Keikyän kunnan seurakuntahankkeiden ajaja. Hän oli perustamassa Keikyän säästöpankkia, osuus-kassaa, osuusmeijeriä, nuorisoseuraa ja maa-

miesseuraa, hoiti Huit-tisten osuuskaupan Keikyän myymälää ja tuli vuonna 1920 uuden kunnan kunnallis-lautakunnan puheen-johtajaksi. Kuten Heik-ki Rantala ja Verner Väinölä myös Salonen oli Länsi-Suomen kan-sanopiston ensim-mäisiä oppilaita.

Suurin juhla pidettiin 30. maaliskuuta. Kouluilla — joiden seiniltä keisarin kuvat oli jo aikaisemmin poistettu — oli lupapäivä, ja monet muut työt pysäytettiin. VPK:n talolle pyrkineistä parista tuhannesta ihmisestä vain osa mahtui sisään. Pankinjohtaja ja osuuskaupan johtokunnan jäsen Matti Olli ylisti Venäjän vapaustaistelijoita, VPK:n johtomies kauppias Vilho Vaaramo lausui sepittämänsä runon, ja syntyään huittislainen sosialidemokraattinen kansanedustaja Oskari Leivo puhui kuten aikaisemmissakin kokouksissa.³

Keikyässä kokoonnuttiin kaksi kertaa työväentalolla, ja työväenyhdistyksen puheenjohtaja Frans Terho oli näkyvästi mukana. Ennen ensimmäistä kokousta työt Äetsän tehtaalla oli yhteisestä sopimuksesta lopetettu. Koululla repäistiin Venäjän lipusta punainen osa, ja siitä tehtiin vallankumousruusukkeita rinnassa pidettäväksi. Maaliskuun 30. päivänä puhui ensimmäisenä opettaja Oskari Salonen, paikkakunnan yhdistysrienteiden keskushenkilö.⁴

Jälleen olivat siis Venäjän vallankumoustaapahtumat avanneet tien vapauteen ja veljeyteen. Jälleen vapautumisesta innostuttiin yhdessä. Mutta nyt innostuttiin sellaisten oikeuksien palauttamisesta, jotka kaikilla yhdessä jo oli. Heti ensimmäisessä joukkokokouksessa esitettiin toivomus eduskunnan koollekutsumi-

sesta. Tunnelmaa kuvattiin tyyneksi ja vakavan juhlalliseksi.⁵ Keisarivallan romahdus herätti tällä kertaa hyvin käytännöllisiä kysymyksiä.

JÄRJESTYKSENPIITO

Kiireisin niistä oli järjestyksenpiito. Ensimmäisessä helmikuun vallankumouksen jälkeisessä *Lauttakylä*-lehdessä oli näyttävä julistus ”arvoisille kansalaisille”:⁶

Suurten valtiollisten muutosten tapahtuessa on useimmiten huomattavissa kansalaisissa levoton ja kiihtynyt mieliala joka pienienkin syiden takia voi muuttua vallattomuudeksi. Tämän tuntien ja tietäen valitsi t.k. 18 p:nä pidetty kansalaiskokous keskuudestaan n.k. järjestystoimikunnan joka sittemmin on avukseen valinnut eri kulmilta pitäjää järjestyksen valvoja. Toimikunta vedoten kaikkien kuntalaisten hyvään tahtoon pysyttää järjestys ja rauhallisuus kunnan alueella voimassa kehoittaa jokaista erikseen ja kaikkia yhdessä auttamaan valitsemaansa toimikuntaa näissä pyrkimyksissä. Toimikunta pyytää siis itse kutakin esiintymään kaikkialla rauhallisesti, tyynesti ja arvokkaasti ja on vakuutettu että täten rauhallisuus ja järjestys ilman muita toimenpiteitä säilyy. (...) [Venäjän manifesti] ja eduskunnan kokoonkutsuminen takaavat että vallinneet epäkohdat tulevat korjatuiksi oikeassa järjestyksessä ja laittomat toimenpiteet peruutetuiksi.

Järjestystoimikuntaan oli mainitussa kokouksessa valittu kunnallislautakunnan esimies rusthollari F.O. Juusela, pankinjohtaja Matti Olli, rakennusmestari Kusti Lindqvist, satulaseppä Emil Falén sekä leipuri ja kahvilanpitäjä Heikki Mikkola, siis eri piirien edustajia, enemmistönä Lauttakylän työväenyhdistyksen johtajat. Samaan tapaan eri ryhmiä ja järjestöjä edustivat eri kulkuntien järjestysmiehet. Muutamaa päivää myöhemmin valtuusto vahvisti tapahtuneen ja tehdyt valinnat yksimielisesti.⁷

Ensi töikseen toimikunta vaati kruununnimismies Gustaf Mathias Caloniuksen erottamista ja sai siihenkin valtuuston yksimielisen siunauksen. Muutamaa viikkoa myöhemmin Calo-

nus katsoi parhaaksi poistua paikkakunnalta.⁸

Järjestysvalta oli siirtynyt maaherran nimittämältä virkamieheltä kansalaiskokouksen valitsemaalle toimikunnalle. Tällä pohjalla järjestystä pidettiin kesään saakka, tosin huhtikuusta lähtien uudella lainvartijalla vahvistettuna. Tapahtuma oli tyypillinen helmikuun vallankumouksen jälkitilanteessa. Silloin ympäri Suomea monet venäläistä virkavaltaa palvelleet nimismiehet ja poliisit erotettiin. Caloniustakin pidettiin vanhan järjestelmän kätyrinä. Sota-ajan määräyksiä toteuttaessaan hän oli saanut päälleen tuottajien ja kauppiaiden vihat sekä kansan ärtymyksen.⁹ Kaikki halusivat päästä hänestä eroon.

Otettu askel, niin olojen sanelemalta ja väliaikaiselta kuin se saattoi näyttääkin ja niin vilpitön kuin huoli järjestyksestä olikin, sisälsi periaatteellisen muutoksen ja loi epämääräisen tilanteen. Järjestyksenpito siirtyi valtiolliselta poliisivirkakunnalta suureksi osaksi paikkakunnan asukkaille itselleen tai heidän edusmiehilleen. Eikä aloite tullut edes miltään kunnalliselta elimeltä vaan kansalaiskokoukselta, tosin eri piirien yhteiseltä. Valtuusto vain virallisti päätöksen. Vallankumouksen juhlatunnelmassa järjestyksen säilyttäminen sai oikeutuksensa täyden demokratian periaatteesta: ”kaikkia” kuntalaisia kehoitettiin tukemaan ”valitsemaansa” toimikuntaa.

Eri ryhmien joutuessa mahdollisesti kannauksiin järjestyksen ylläpito oli nyt paljolti niiden omien edustajien, pohjaltaan asianosaisten käsissä.

MOBILISOITUMINEN JA JÄRJESTÄYTYMINEN

Helmikuun vallankumous vapautti huittislaiset ja muut suomalaiset sotatilamääräyksistä. Ne olivat panneet kansalaisyhteiskunnan aisoihin mm. kieltämällä lakot. Samaan aikaan monet teollisuudenhaarat olivat hyötyneet sotamarkkinoista ja elinkus-

tannukset olivat nousseet. Vuoden 1916 alussa näiden arvioitiin Huittisissa kohonneen puolella maailmansotaa edeltäneeseen aikaan verrattuna; tosin myös palkat olivat nousseet.¹⁰

Elintarvikekysymys olikin ensimmäisten kansalaiskokousten toinen pääaihe. Sokeri oli ollut kortilla jo edellisestä marraskuusta ja voin sekä polttopuiden puute keskeinen asia joukkokokouksessa tammikuussa. Syömäviljan loppumista ei viljapitäjässä pelätty, mutta kysyntään nähden alhaiset paikalliset rajahinnat lisäsivät painetta sen myyntiin muualle. Sama koski voita.¹¹

Tämänkin herkän asian hoidossa työväenliikkeen osuus nyt vahvistui. Edellisen vuoden lopulla perustettuun kunnan elintarvikelautakuntaan ehdotettiin lisää työväkeä edustavia jäseniä, ja kun valtuusto oli jälleen yhtä mieltä, heidän osuutensa nousi yli puoleen. Lautakunnan tehtävä oli hankala. Oli puutetta ja epävarmuutta ja siksi myös hermostuneisuutta ja huhuja. Talollistaholla mielialaa yritettiin tyynnyttellä muistuttamalla sovinnollisuuden tärkeydestä ja työväen tarpeista. Viljaa takavarikoitiin kesäkuussa uuden elintarvikelain mukaisesti, ja toimituksen sanottiin sujuneen verrattain hyvin. Varsinaisia joukkokokouksia elintarvikeasiasta pidettiin keväällä ilmeisesti yksi, Keikyässä.¹²

Kuten edellisellä kerralla vapautuminen johti laajamittaiseen työväen organisoitumiseen. Nyt näköaloja avarsi entisestään sosialidemokraattienemmistöisen hallituksen muodostaminen. Vuoden 1917 alkupuolella työväenyhdistysten tilastoitujen jäsenten määrä liki kaksinkertaistui ja nousi 270:een, suunnilleen samaan kuin suurlakon jälkivaiheessa. Tilastoimatontakin väkeä liepeillä varmasti liikkui niin kuin Huhtamossa, missä oma jäsenluettelo ilmoittaa miltei saman moninkertaisen huippuluvun kuin 1906.

Toiminta laajeni myös uudelle alalle, ammatilliseen järjestäytymiseen. Tämä oli huomattava periaatteellinen muutos. Karhiniemelle perustettiin maa- ja sekatyöväen ammattiosasto huhtikuussa ja Lauttakylään kesäkuun alussa. Edelliseen liittyi heti 23 ja jälkimmäiseen yli sata henkeä. Keikyässä entiset ammattiosas-

tot paisuivat. Huittisten vappukulkueessa oli 800 ihmistä ja juhlapaikalla 1 200 ja Keikyän marssillakin 520. Agitaattorien yleisöt olivat viimeksi olleet yhtä lukuisat 1907.¹³

Uusi joukko oli nimenomaan työväkeä, ei vain ammattiosastoissa vaan myös yhdistyksissä sekä Lauttakylän ja Keikyän nuorisosastoissa. Uusia jäseniä oli paljon. Huhtamon työväenyhdistyksen jäsenluetteloon koko vuoden 1917 aikana rekisteröidyistä ensikertalaisia oli runsas kolmannes, lähinnä työläisiä, maatyöläisiä, renkejä, piikoja.¹⁴

Sen sijaan uusia torppareita ei tällä kertaa näytä työväenyhdistykseen liittyneen, ei ainakaan Huhtamossa. Keikyään kyllä perustettiin huhtikuussa erityinen torppariosasto 26 jäsenen ja heinäkuussa Rekikosken tienoille Kiikan ja Huittisten rajamaiden torppariosasto 42 jäsenen voimin. Nyt ne jopa kytkeytyivät työväenliikkeeseen siitä huolimatta, että jälkimmäistä johtivat muutamat entiset rekikoskelaiset torppariaktivistit, jotka aikaisemmin olivat vältelleet puoluetta. Mutta into lopahti, komea alku jäi eleeksi toisin kuin tuli käymään työväen liikehdinnässä. Mistään toiminnasta ei ole tietoa lukuun ottamatta sitä, että Rekikoskella päätettiin ostaa osastolle oma tila! Sitä paitsi sen rahastonhoitaja työnjohtaja Frans Heikkilä osti itselleen lohkotilan vielä ennen vuoden 1917 loppua.¹⁵ Toimet ovat merkkejä siitä, mitä torpparit eniten kaipasivat ja mikä heitä työväestä erotti. Torpparivapautus oli näköpiirissä; se kuului uuden senaatin ohjelmaan. — Vaaliurnillakin torpparit kenties hienokseltaan etääntyivät työväenliikkeestä.¹⁶

Työväestöä liikuttivat elintarvike-, palkka- ja työaikakysymykset, jotka tietysti liittyivät yhteen. Kahdeksan tunnin työpäivä oli vanha vaatimus, mutta uutta oli sen ajaminen suoraan työnantajia painostamalla, ei lainsäädäntöteitse. Keväällä hanke eteni eduskunnassa ja tuli lakkojen vauhdittamana yleiseksi teollisuudessa. Huittisissäkin monet yksittäiset työnantajat hyväksyivät sen. Mobilisoituneet maatyöläiset vaativat samaa, ja Keikyässä tehdas- ja sekatyöväen (!) ammattiosasto aloitti sen

puolesta työnseisauksen kevään kylvökaudella toukokuussa, osana laajempaa maatalouslakkojen aaltoa. Vaatimus myös saatiin läpi.¹⁷

Pitäjän pääosassa lakkoon ei kuitenkaan yhtä helposti menty. Siellä molempien osapuolten järjestöt, vanhat ja uudet, pyrkivät neuvotteluratkaisuun tavalla, joka sopii kuvaan aikaisemmasta vastakkaisuuksien sääntelystä. Toukokuun puolivälissä työaika- ja elintarvikekysymyksestä pidettiin kansalaiskokous työväenliikkeen aloitteesta. Sen järjestivät sosialidemokraattinen kunnallisjärjestö ja maamiesseura. Työaikaongelmaa asetettiin selvittämään eri osapuolten yhteinen toimikunta.¹⁸ Kokoukseen oli kutsuttu huittislaisille tuttu sosialidemokraattinen kansanedustaja ja eduskunnan elintarvikevaliokunnan puheenjohtaja Oskari Leivo, joka puolueen linjan mukaisesti suositteli lakkojen sijasta organisoitumista.¹⁹

Ja ennen kaikkea on maataloustyön tekijöiden järjestyttävä, siihen viittaa esimerkit ulkomailtakin. Jos sekä työnantajat että työn tekijät olisivat järjestäytyneet, ei tulisi niin paljon lakkoja. Järjestyneet ihmiset oppivat ajattelemaan kansantaloudellisesti. He huomaavat, että lakossa menetetään paljon sellaista, mitä ei voida koskaan jalestäpäin korvata.

Juuri tämän kiistan aikana perustettiinkin Lauttakylän maatyöväen ammattiosasto, vanhojen sosialidemokraattisten järjestömiesten johdolla.²⁰ Mutta tilanne organisoitiin uudella tavalla myös vastapuolta. Monet työnantajat hyväksyivät työväen vahvistuneen aseman lähtökohdaksi. Huhtikuussa *Lauttakylä*-lehti katsoi, että ”maalaisoloissakin kaivataan kipeästi suurempaa tasarvoisuuden toteuttamista taloudellisessakin suhteessa, sillä se on yksi vallankumouksen ja siksi nykyajankin johtavista aatteista”. Kesäkuun puolivälissä sanottiin, että ”työväen sana tulee olemaan tuotannon voitonjaossa ratkaisevampi kuin koskaan ennen”.²¹ Samaan aikaan eräiden maamiesseuralaisten aloitteesta perustettiin Huittisten maataloustuottajain paikallisyhdistys. Sen tarkoituksena oli toimia tuottajien taloudellisena etujärjestönä ja työkiistojen neuvotteluosapuolena.²²

Rusthollari ja suuren sahan omistaja Evert Heikkilä oli vaikutusvaltainen maatalous- ja teollisuusyrittäjä ja kunnan johtohenkilö, osuusmeijerin ja osuuskaupan perustaja sekä nuorisoseuran puheenjohtaja. Kesällä

1917 hän oli panemassa alulle maataloustuottajain paikallisyhdistystä. Kansanopistoa Heikkilä kävi sen toisena toimintavuotena 1893–1894. Ennen kansalaisotaa hän oli nuorsuomalainen.

Sopimukseen ei silti päästy. Maanomistajat asettuivat Oskari Leivon ja yleisemminkin sosialidemokraattien linjalle, jonka mukaan työpäivä olisi ollut kahdeksan tuntia koko vuoden keskiarvona, mutta eivät hyväksyneet sitä kesätyöajaksi. Työasteiluun päädyttiin heinäkuun alussa, jolloin maassa oli alkanut uusi maatalouslakkojen aalto. Pitkään säilyneet henkilöiden väliset suhteet työssä rikkoontuivat Huittisissäkin. Maatyöväen ja vuokraajien lakko päätettiin aloittaa kuukauden 12. päivänä.²³

Kärkevimmäksi vastakkaisuus kehittyi kevään mittaan kuitenkin sillä tuotannon alalla, jolla työväenliikkeen järjestäytyminen oli ollut kaikkein vaivalloisinta. Äetsän tehtaalaiset olivat tohtineet järjestäytyä ammatillisesti vasta maailmansodan aattovuonna. Sodan aikana tehtaalla oli mennyt erinomaisen hyvin, sillä se teki täydellä paineella vaatteita Venäjän armeijan tarpeisiin. Samaan aikaan lakot olivat sotatilamääräyksillä kiellettyjä.²⁴ Nyt tehtaan hegemonia murtui. Palkat ja työaika nousivat esiin ensimmäisen kerran Äetsässä heti maaliskuun 19. päivänä, varsinaisen kansalaiskokouksen jälkeen pidetyssä tehtaalaisten kokouksessa. Tunnelma oli heti vaativainen: vaikka ammattiosaston puheenjohtaja Toini Palo johti neuvonpitoa, häntä ei edes valittu toimikuntaan, joka lähti esittämään palkankorotus-

vaatimusta tehtaan johdolle. Ammattiosastoon liittyi yhdessä kuukaudessa kolmisenkymmentä uutta jäsentä. Huhtikuun lopulla Viljanen myöntyi kahdeksan tunnin työpäivään samoin kuin tapahtui monissa muissakin Suomen tehtaissa, ja urakkapalkkoja korotettiin. Mutta isommasta periaatteesta hän ei luopunut. Hän ei hyväksynyt valtakunnallisella tasolla tehtyä työsopimusta eli siis työläisten järjestöä sopimuskumppaniksi. Toukokuun puolivälissä tehtaalla alkoi sitkeäksi osoittautuva lakko.²⁵

Patriarkaalisten suhteiden sortuessa tehtaan taipumattomuus kohtasi työväen katkeruuden. Huhti-toukokuussa ajaututtiin konfliktiin Keikyän työväen ja paikallisen poliisin K. Aallon välillä. Porvarilliset järjestysmiehet halusivat pysyttää Aallon tehtävässään järjestysvallan uudelleenorganisoinnin jälkeenkin, mutta työväen piirissä hänet samastettiin paikkakunnalla vallinneeseen tehtaan komentoon. Kun lakko alkoi, poliisitausta sen enempää kuin järjestysmiesten osittainen tukikaan eivät Aaltoa auttaneet. Toukokuun jälkipuolella "kansaa" "erotti" Aallon, otti hänen aseensa ja lähetti ne Helsinkiin "työ- ja sotilasneuvostolle".²⁶

Tämä oli merkki uuden järjestyksenpidon haavoittuvuudesta. Järjestysmiehet, niin kunnanvaltuuston siunaamia kuin olivatkin, edustivat eri yhteiskunnallisia ryhmiä, ja näinä aikoina akuutit ongelmat koskivat juuri niiden välisiä suhteita. Systemi saattoi lamautua sisältä päin. Ei ollut voimaa, joka tiukan paikan tullen olisi ulkopuolisena voinut pitää järjestystä voimassa. Havahduminen tällaiseen mahdollisuuteen oli ahdistavaa ja herkisti kahnauksille, joita tapahtui muualla. Pelko epäjärjestyksestä ja oikeusturvan puutteesta tuotiin esiin Huittisten maataloustuottajain yhdistyksen kokouksessa heinäkuun 8. päivänä, neljä päivää ennen kuin maatalouslakon oli määrä alkaa.²⁷

MEIJERIKAHAKKA JA SUOJELUSKUNTIEN SYNTY

YHTEENOTTO

Maatalouslakon toisena päivänä, 13. heinäkuuta, Huittisten meijerillä tapahtui välikohtaus.

Lakkokomitea oli sisällyttänyt meijerin työnseisauksen piiriin niin kuin aikaisemmin Keikyässä sillä perusteella, että sinne tuotiin maitoa lakon alaisista taloista. Meijerin johtokunta oli valmis myöntymään, mikäli sille esitettäisiin nimenomainen sulkemisvaatimus. Eräät talollisosakkaat ja ilmeisesti muutamat muut henkilöt päättivät kuitenkin pitää meijerin käynnissä.²⁸ ”Päätöksestä ilmoitettiin sekä tohtori John Engdahlille että nimismies Leopold Öllerille, jotka lupasivat valvoa, että työrauha meijerillä tulisi turvatuksi”, kertoo tapauksen kronikoitsija.²⁹ Engdahl järjestikin ensimmäiseksi lakkoamuksi meijerille kymmenkunta miestä. Hänen ja nimismiehen lisäksi joukkoon kuului ainakin toinen eläinlääkäri, merikapteeni, rakennusmestari, liikemies, insinööri ja poliisi. Meijerin luo kerääntyi lakkolaisia, mutta vähäisen nahistelun jälkeen he poistuivat uhaten palata seuraavana aamuna suuremmalla joukolla.³⁰

Sulkemisen vastustajat ”antoivat (...) nimismies Öllerin ja tohtori Engdahlin tehtäväksi kerätä miehiä suojaamaan meijeriä hävitykseltä”.³¹ Nämä kehottivat isäntiä saapumaan varhain seuraavana päivänä meijerille ja ottamaan aseita mukaan. Aikaisin

Meijerin puolustuksen organisonut piirieläinlääkäri John Engdahl oli paikkakunnan huomattavimpia liikemiehiä. Maailmansodan aikana hän oli turvepehkuosuuskunnan ja höyryveneosakeyhtiön toimitusjohtaja, mylly- ja sahayhtiön johtokun-

nan puheenjohtaja sekä liikemiesyhdistyksen johtohenkilö. Sotavuosina Engdahl harrasti laajamittaista ja tuottoisaa maakauppaa kuten eräät muutkin suojeluskunnan perustajat. Osuuskaupan johtokunnassa hän oli monet vuodet, myös 1917.

aamalla pidettiin kokous, jossa meijerin johtokunnan puheenjohtaja vaati edelleen sen sulkemista väkivaltaisuuksien välttämiseksi. Mutta useimmat läsnä olleet johtokunnan jäsenet ja eräät muut paikalle tulleet päättivät pysäyttää lakkolaiset meijerille johtavalle ylikäytävälle, koska he arvelivat, ettei tulijoita olisi enempää kuin edellisenäkään aamuna.³²

Puhkesi yhteenotto, joka alkoi käsirysynä ja kivien ja halkojen viskelynä ja päättyi usean, ilmeisesti kahdeksan meijerin puolustajan ampumisiin laukauksiin. Ne haavoittivat puolta tusinaa lakkolaista ja ajoivat muut pakoon. Isäntien puolella loukkaantui yksi henkilö.³³

Lakkolaiset ryhtyivät heti vastatoimiin. Nimismies joutui heidän käsiinsä jo itse välikohtauksessa, ja hänet vietiin arestiin omaan virkahuoneeseensa. Myöhemmin päivällä lakkolaiset pidättivät kahdeksan muuta vastapuolen keskushenkilöä, lähinnä ampumiseen osallistuneita, ja sulkiivat heidät seuratalo Karhulaan. Useimmat pidätetyistä kuuluivat paikkakunnan sivistyneistöön.³⁴

Saatuaan tiedon välikohtauksesta Turun ja Porin läänin kuvernööri määräsi nimismies Öllerin heti vapautettavaksi, mikä tapahtuikin, sekä Loimaan kihlakunnan vt. kruununvoudin ja Tyrvään nimismiehen toimeenpanemaan kuulustelut. Ne aloi-

tettiin Karhulassa vielä samana päivänä. Kuultavina oli sekä lakkolaisten pidättämiä meijerin puolustajia että kahakoineita lakkolaisia. Lakkokomitea vaati ja sai edustajansa paikalle. Kuulustelun jälkeen pidätetyt vietiin yöksi vartioituihin tiloihin. Seuraavana päivänä paikalla olivat myös itse kuvernööri ja jälleen kerran, nyt senaatin edustajana, kansanedustaja Oskari Leivo. Jatkokuulustelujen päätyttyä kuvernööri, kruununvouti ja nimismies katsoivat, että pidätetyt olisi päästettävä vapaiksi. Lakkolaisten edustajat taipuivat tähän, ja pidätetyt vapautettiin.³⁵

Juttua ei koskaan tuotu oikeuteen. Viranomaiset hidastelivat asian käsittelyssä loppukesällä ja syksyllä. Tammikuun 18. päivänä seuraavana vuonna Loimaan kihlakunnan kruununvouti vihdoin lähetti Huittisten nimismiehelle haastepyyynnön, jotta ”tehtyä väkivaltaa” olisi voitu käsitellä seuraavilla talvikäräjillä. Niiden oli määrä alkaa huhtikuun 5. päivänä 1918.³⁶

Yhteenoton vuoksi maatalouslakko loppui tuskin alettuaan. Huittisten maataloustuottajat kokoontuivat jo kahakkapäivänä ja päättivät pyrkiä sovintoon. Lakkolaiset puolestaan valitsivat edustajiston neuvottelemaan työnantajien kanssa. Neuvottelut aloitettiin seuraavana päivänä kuvernöörin ja Oskari Leivon läsnäollessa, ja sitä seuraavana päivänä solmittiin työehtosopimus, jossa molemmat osapuolet perääntyivät osaksi aikaisemmista vaatimuksistaan. Kahdeksan tunnin työpäivä maataloustöissä tuli voimaan sekä talvella että kesällä. Heinäkuun lopulla Huittisten maataloustuottajain yhdistys päätti kehottaa Lauttakylän maatyöväen osastoa painattamaan ja myymään työsopimusta yhdistykselle, jotta tämä voisi jakaa sitä jäsenilleen. Samalla päätettiin kehottaa tuottajia noudattamaan sopimusta, ”jos työntekijät niin haluavat, ja valvomaan, että koko työaika käytetään tehokkaaseen työskentelyyn”.³⁷

Mitä tapaus kertoo paikkakunnan ristiriidoista? Ennenminikin kuin merkki niiden syvyydestä se on havainnollinen esimerkki siitä, miten valtiollisen järjestysvallan lamaantuminen voi johtaa väkivaltaiseen yhteenottoon, vaikka syviä ristiriitoja ei

Meijerivälikohtauksen jälkeen solmitun työehtosopimuksen vahvisti isäntien puolesta viisi talollista, joista Kalle Kuiko lisäsi nimikirjoituksensa yläpuolelle: "Vaatimuksesta eli pakotuksesta kirjoitan." Muita allekirjoittajia olivat mm. Herman Nurmela ja Evert Heik-

kilä. Herastuomari Kuikon 27-vuotias poika K.I. Kuiko oli osallistunut kahakkaan polkupyöränketju aseenaan ja saanut kivistä päähänsä. — Kuikon tilalla Mommolassa oli vuonna 1901 sata peltohehtaaria; torppareita oli seitsemän.

ole. Tällaisen tilanteen oli Huittisissa ja laajemmin koko Suomessa synnyttänyt se tapa, jolla maa tällä kertaa oli vapautunut Venäjän paineesta.

Maaliskuisten päätösten jälkeen vain vajaasti toimintakykyinen valtiollinen järjestysvalta oli meijerillä alistettu yksityiselle järjestyspyrkimykselle, pohjaltaan ns. oman käden oikeudelle. Järjestyksen pitäjät organisoivat sinne ennen muita eläinlääkäri John Engdahl, ja nimismiehen rooli oli häneen verrattuna toissijainen. Heille kahdelle meijerin sulkemista vastustavat osakkaat "antoivat (...) tehtäväksi" miesten kokoamisen. Tämä joukko päätti ottaa asian omiin käsiinsä tarvittaessa väkivaltaa käyttämällä, ja nimismies oli selvästi vain reagoiva osapuoli.

Kahakan jälkeen taas lakkolaiset ottivat järjestyksenpidon omaan haltuunsa. He pidättivät vähäksi aikaa nimismiehen (!) ja vastapuolen johtajat.

Valtiollinen reaktio tilanteeseen oli avuttoman kaksinainen. Asian selvittelystä ei vastannut mikään kiistelevien ryhmien ulkopuolinen instanssi vaan molemmat asiaan sekaantuneet ryhmät yhdessä. Lakkolaiset saattoivat jatkaa vastustajiensa pidätystä senkin jälkeen, kun valtiiovallan edustajat olivat tulleet paikalle, ja heidän valtuutettunsa olivat läsnä kuulusteluissa. Korkeina valtion edustajina saapuivat asiaa selvittämään porvarillinen

kuvernööri ja sosialistinen kansanedustaja. Mihinkään toimenpiteisiin heidän työnsä ei johtanut. Lopuksi asia pyrittiin hautaamaan kokonaan. Valtiollinen järjestyksenpito ei toiminut.

Paradoksaalisesti yhteenotto paljasti sen, että halu välien säänneltyyn hoitoon oli edelleen vahva, vaikka niiden luonne olikin muuttunut sikäli, että kamppailu ulottui nyt työhön, suhteisiin tuotannossa. Ensiksikin lakkoa edelsivät jatkuvat neuvottelut, ja niinpä se puhkesikin vasta osana maatalouslakkojen toista aaltoa eikä ensimmäistä kuten yleensä Satakunnassa ja myös Keikyässä. Osapuolet yrittivät pitkään ratkoa erimielisyyksiään.

Toiseksi työehtosopimus syntyi heti yhteenoton jälkeen. Sekä maataloustuottajat että lakkolaisten johtajat samoin kuin sovitteluun osallistunut Oskari Leivo³⁸ katsoivat, että pikainen töihin palaaminen oli kärjistyneessä tilanteessa tarpeen. Lakkojohton maltillisuuteen viittaavat jopa porvarillisen puolen lausumat sekä heti tapahtuman jälkeen että myöhemmin. Lapualaisvuosina kirjoitetussa selostuksessa sanotaan, että ”vanhempi, todellinen työväestö sekä useat lakkolaisten paikalliset johtomiehet käyttäytyivät yleensä kunnollisesti ja tahdikkaasti”. Miltei kaikilla jälkimmäisistä olikin kokemusta työväenyhdistysten johtotehtävistä lähinnä Loimassa ja Lauttakylässä.³⁹

Ja mikä kaikkein kuvaavinta, porvarillisen puolen pääkahaikoitsijat olivat John Engdahlia lukuun ottamatta muita kuin pitäjän järjestöelämän keskushenkilöitä ja nimenomaan muuta joukkoa kuin lakon osapuolena olevia maataloustuottajia. Kun ampumavälikohtaukseen olivat aamulla osallistuneet eläinlääkärit John Engdahl, Ivar T. Nyman ja Anders Gustaf Backman (joista Backman oli tullut virkaa tekeväksi Huittisiin edellisvuonna), liikemies Oskari Laurila, maanviljelijä Kalle Kenni, merikapteeni Väinö Ryti, rakennusmestari Uno Ryti ja nimismies Leopold Öller (joka oli tullut pitäjään virkaa tekeväksi muutamaa kuukautta aikaisemmin), niin päivällä isäntien yhdistys pyrki sovitteluun. Meijerin johtokunta oli jo ennen lakkoa

katsonut parhaaksi myöntyä sulkemiseen, ja sen puheenjohtaja talollinen Erkki Kanni pysyi koko ajan samalla kannalla. Kahdeksasta ampujasta vain yksi oli maanviljelijä ja samalla meijerin osakas.⁴⁰ Kaikkiaan he olivat sivullisia, kuten meijerin isännöitsijä myöhemmin kuvasi eräitä kahakka-aamun kokoukseen osallistuneita.⁴¹

Kun Huittisten meijerivälikohtaus on myöhemmin nähty kansalaissodan lähtölaukauksena, on ajateltu pitkäjänteistä porvarillista työväen nujertamissuunnitelmaa, joka kärjistyi 1918. Itse asiassa kahakka oli kansalaissodan alkusoitto aivan toisessa mielessä. Kuten kansalaissota laajemmin, Huittisten välikohtaus suppeammin oli tulosta hallituksen repressiokvyttömyyteen liittyvistä, monin tavoin satunnaisista seikoista. Se ei ollut väistämätön niin kuin ei kansalaissotakaan. Se ei perustunut pitkälisiin suunnitelmiin tai syviin ristiriitoihin.

Mutta siitä voi sanoa samoin kuin kansalaissodasta: kun se oli koonnut hahmottoman pelon, sen olemassaolosta tuli keskeinen myöhempään jakautumiseen vaikuttanut fakta.

VARTIJA-YHDISTYS JA SUOJELUSVARTIO

Ensimmäiseksi se tiivistä meijerillä ampuneiden ja nöyryytettyjen pahimmat aavistelut: kurittomuus ja anarkia olivat pääsemässä valloilleen, ja valtiovalta oli voimaton. Päätäväisimmät pitivät neuvoa paikallisen järjestyskunnan muodostamisesta heti yhteenoton jälkeen, ja hanke kiinteytyi heinä-elokuussa. Se antoi John Engdahlin kautta vauhtia myös maakunnallisille pyrkimyksille. Hän oli järjestämässä laajempaa kokousta Poriin, missä elokuun alussa perustettiin Satakunnan järjestyskunta. Maatalouslakot ja ”huliganismin” leviäminen olivat koko yrityksen kasvupohjana niin kuin ne olivat Huittisissäkin.⁴²

Elokuun lopulla pitäjässä perustettiin muodollinen organi-

saatio, Vartija-yhdistys. Sääntöjen mukaan sen tarkoituksena oli "suojella jäsentensä henkeä ja omaisuutta ryöstöä, murtovarkautta ja muuta väkivaltaa vastaan". Yhdistys palkkasi kuusi entistä poliisia pitämään järjestystä Lauttakylässä ja sen ympäristössä. Lokakuussa senaatti virallisti heidät nimismiehen alaisiksi poliisikonstaapeleiksi, mutta senkin jälkeen palkan maksoi yhdistys, ja he olivat sen palveluksessa.⁴³ Syntyi uudenlainen yksityisen ja julkisen järjestysvallan sekamuoto. Jos maaliskuiset päätökset olivat sitoneet järjestyksen hoidon työväkeen, porvarillinen vastaveto liitti sen nyt pitäjän valtaa pitäviin. Se luisui yhä enemmän kansalaisyhteiskunnan sisälle, eri ryhmien kiistakapulaksi.⁴⁴

Yhdistys pyrki ilmeisesti alusta pitäen jäsentensä aseistamiseen. "Varsinainen" suojeluskunta siitä sanotaan tulleen elossyyskuun vaihteessa. Jonkinlainen taskuase kaikilla aktiivisesti toimivilla oli suurlakon puhjetessa marraskuussa. Silloin Lauttakylää valvoikin suojeluskunta eivätkä lakkolaiset.⁴⁵

Perustajaryhmä kantoi meijerikahakan leimaa alkaen piirieläinlääkäri John Engdahlista, jota Suomen vapautuminen oli aktivoinut sekä 1905 että 1917. Molemmilla kerroilla hän osallistui näkyvästi ensimmäisiin kansalaiskokouksiin. Engdahl oli mukana myös osuuskaupan hallinnossa. Paikkakunnan huomattavimpiin kuuluvana liikemiehenä hän teki suurimittaisia maakauppoja ja oli lukuisten yritysten johtoportaisissa. Liikemiehiä olivat myös Engdahlin alainen konttoristi Allan Krogius, Os-kari Laurila sekä tilanomistaja Toivo Packalén. Meijerivälikoh-tauksesta tuttua ydinjoukkoa olivat lisäksi Anders Gustaf Backman, veljekset Väinö ja Uuno Ryti sekä Kalle Kenni. Paikalla oli ollut myös talollinen K.I. Kuiko, joka oli haavoittunut päähän, ja sieltä oli täpärästi myöhästynyt maanviljelijä Selim Salonen.⁴⁶

Jos keskeiseen ryhmään lisätään puolisenkymmentä muuta suojeluskunnan johtajaksi tai aktiivijäseneksi vuonna 1917 kuvattua, talollisten osuus nousee hieman, mutta ryhmän perusluonne säilyy samankaltaisena.⁴⁷

Ryhmästä voi sanoa samaa kuin jo edellä meijerikahakan yhteydessä: aseellinen varustautuminen alkoi pääasiassa pitäjän talolliseliitin ulkopuolelta. Eivät perustajat mitään vähäisiä hahmoja olleet, etenkin Engdahl, mutta pitäjää pyörittävään, keskeisiin kunnallisiin ja tuotannollisiin laitoksiin hoitamaan joukkoon heistä kuului tuskin kukaan.⁴⁸ Tämän suuntaista piilokritiikkiä esitettiin kansalaissodan jälkeen. Elokuussa mainitaan olleen paljon sellaisia, jotka eivät "uskaltaneet" liittyä suojeluskuntaan. "Vakavampi väestö" ei antanut sille täyttä arvoa. Jotkut liittyneet jättäytyivät pois, kun toiminta selkeytyi, kaikesta päätellen esimerkiksi kunnanvaltuuston puheenjohtaja ym. ym. Verner Väinölä, joka Vartija-yhdistyksen perustavassa kokouksessa valittiin sen puheenjohtajaksi. "'Viisaat ja varovaiset' (...) alkoivat (...) vetäytyä syrjään", sanotaan vapaussotakronikassa ylenkatseellisesti syksyn vaiheista.⁴⁹

Epäjärjestyksen pelko edes meijerikahakalla vahvistettuna ei niin vain murentanut vakiintuneita järjestelyjä. Talollisilla oli mahdollisessa kahtiajaossa ja yhteenotossa enemmän menetettävää kuin liikemiehillä tai lääkäreillä, jotka olivat erillään siitä organisoitumisesta, jonka avulla säänneltiin eri ryhmien välejä. Jälkimmäiset olivat myös toisenlaisia sivistyneistön jäseniä kuin opettajat ja papit, joille kansan yhtenäisyyden ihanne oli kallis. Lisäksi järjestyskunnan puuhaajat olivat kaiken kaikkiaan nuorempia kuin talolliseliitti, keskimäärin 35–39 -vuotiaita, mikä sekin on suhteellisen irrallisuuden merkki.

Silti olisi erheellistä pitää maatalouslakon ja meijerivälikohdauksen vaikutusta talollisiin vähäisenä. Vaikutus vain oli luultavasti ennemminkin välillinen kuin välitön. Työehtosopimus, joka sisälsi kahdeksan tunnin työpäivän ja vieläpä kesäajaksikin, kajosi uudella tavalla työnantajien ja -tekijöiden suhteisiin ja muutti niitä jälkimmäisten eduksi. Talollisten vallitseva suhtautuminen suojeluskuntaan oli ehkä ennen kaikkea varovainen suojeisuus tai hiljainen hyväksyntä kaiken varalta ja varmuuden vuoksi, ilman huomattavaa osallistumista. Luultavasti vallan

menetyks jäi kytemään, kun itse kriisi oli mennyt ohi. Paikallisen valtakamppailun jatkuessa lakon avaama näköala saattoi kutoutua talollisten muuhun tyytymättömyyteen ja pelkoihin.

Myöhemmin arvioitiin suojeluskunnassa olleen syksyllä 40–80 ja tammikuussa 160–200 henkeä; ne lienevät maksimilukuja. Pelkoa ruokkivat loppukesällä ja syksyllä entistä kiivassanaisemmat puheet paikkakunnan kokouksissa ja työväenlehdissä. Suojeluskunta sai rahaa aseiden hankkimiseen paitsi Äetsän tehtaan johtajalta, Engdahlilta ja Packalénilta myös, tai ennen kaikkea, paikkakunnan pankeilta. Syksyn mittaan mukaan tulleet olivat ilmeisesti lähinnä talollisia sekä heidän poikiaan, ja osaksi virkamiehiä ja keskiluokan jäseniä.⁵⁰

Keikyässä aseellinen varustautuminen lähti suoraan paikkakunnan keskeisestä valtaulottuvuudesta, vastakkaisuudesta tehtaan ja sen työläisten välillä. Ristiriita oli katkerampi kuin pääpitäjällä. Tehtaalle lienee jo keväällä lakkouhkan vallitessa perustettu ”suojelusvartio”. Sen tarve ei ainakaan vähentynyt sen jälkeen, kun lakko alkoi ja etenkin kun Viljanen heinäkuusta alkaen pyrki murtamaan lakon, ajan mittaan yhä paremmalla menestyksellä. Varsinaisesti Keikyän järjestyskunta hahmottui syyskuussa ja toimi edelleen pääasiassa Äetsän tehtaalla. Harjoituksia pidettiin seuratalo Heimolassa. Tarkoituksena oli ”hulikaanimaisuuden” ja muiden ”rettelöiden” estäminen ja erityisesti myös lakkoihin varautuminen. Yhtenä päällikkönä oli tehtaan poliisi tai järjestysmiehen Otto Mäkinen, ja miesvahvuus oli kolmissenkymmentä, joista vain ilmeisesti osalla oli jonkinlainen tuliase.⁵¹

Mäkinen oli toisen tehtaan järjestysmiehen kanssa lokakuun lopulla osapuolena yhteenotossa, jossa kaksi työmiestä loukkaantui ja ilmeisesti kostona myös jompikumpi järjestysmiehistä. Tilanteen kireyttä kuvaa, että *Sosialidemokraatti* puhui ”Äetsän Keikyän verilöylystä” ja ”Viljasen palkkasotureista”.⁵²

Keikyässäkin suojeluskunnan tuki laajeni talollisväestöön, tehtaan ulkopuolelle. Sen ensimmäisenä päällikkönä oli lyhyen

aikaa nuori talollinen Lauri Torpo, paikkakunnan urheiluseuran puheenjohtaja, ja varoja suojeluskunta sai Viljasen ohella maanviljelijöiltä.⁵³

Tällainen oli toinen erä helmikuun vallankumouksen jälkeisessä kamppailussa. Ensin yleinen vapausinnostus oli muuttanut paikallisia voimasuhteita työväestön eduksi. Sama murros oli poistanut pidäkkeet työtaisteluilta, joita kärjisti elintarvikepula. Pitäjän pääosassa järjestystä pidettiin osaksi työväen voimin, ja maatalouden työehtosopimus oli muuttanut myös itse järjestyksen ehtoja.

Toisessa vaiheessa tälle järjestykselle organisoitui vastaliike, joka oli valmis käyttämään aseita. Se ei hyväksynyt muutosta, ja sitä ruokkivat epävarmuus ja epäjärjestyksen pelko. Pitäjän pääosassa se lähti talolliseliitin ja porvarillisten kansalaisjärjestöjen ulkopuolelta. Keikyässä se syntyi suoraan paikkakunnan keskeisestä työhön perustuvasta vastakkaisuudesta.

Miten reagoivat työväki ja sen järjestöt?

TYÖVÄEN HAASTE JA PUOLUSTAUTUMINEN

KAMPPAILU KUNNALLISESTA VALLASTA

Pelkoja ja epävarmuutta oli työväenkin keskuudessa. Ihmisiä huolettivat elintarvikkeiden puute ja siihen liittyen työttömyys ja elintarvikekeinottelu, jotka pahenivat vuoden jälkipuolella. Joulukuussa ns. leipäkortin piirissä oli 31 prosenttia väestöstä.⁵⁴ Valtiollisella tasolla puutteen hallinnointi oli poukkoilevaa ja puolinaista eikä pystynyt tehokkaasti estämään keinottelua ja paikallisia hintaeroja. Siksi kunnallisen säännöstelyn toteuttajat olivat paljon vartijoina — ja Huittisissa heitä olivat perimmältään talolliset eli tuottajat itse. Tilanne oli omiaan luomaan epäluuloja, joita paikalliset keinottelutapaukset helposti syvensivät.⁵⁵ Työväen liikehännän tavoitteeksi tuli vahvistaa otetta säännöstelyn hoidosta ja valvonnasta. Kamppailu kiihtyi, ja sitä jäsensivät entistä selvemmin elintarvikekiistat.

Mutta kiistojen pohjana ei ollut pelkästään pula vaan myös pulan organisointi ja maaliskuusta lisääntynyt työväen itsetietsius. Joukkokokouksissa ei vaadittu vain elintarvikkeita ja töitä vaan myös niiden saamiseksi työväenliikkeelle lisää valtaa kunnan hallinnossa. Työväen tosiasiallinen osuus vallasta oli vuoden aikana lisääntynyt, ja kunnallinen demokratia oli keskeinen ja oikeutettuna pidetty tavoite.⁵⁶ Se oli hyväksytty jo vuonna 1908 eduskunnassa mutta ei silloin tullut voimaan. Nyt se näytti vih-

doin olevan luvassa, sillä kunnallislakien eduskuntakäsittely saatiin loppuun heinäkuussa. Työväen haasteen ja paikallisen vastakkaisuuden kärjistymiselle aivan olennaista on, että kun valtalaki pian sen jälkeen kaatui, eduskunta hajotettiin ja määrättiin uudet vaalit, lait jäivät vahvistamatta. Tilanteen sinetöi sosialidemokraattien tappio lokakuun eduskuntavaaleissa. Samalla kun työväenliikkeellä oli vankka ote paikallisesta vallasta, valtan legitimointi luisui viime hetkessä käsistä. Valtakunnallinen ja paikallinen haaste eivät enää kulkeneet käsi kädessä, vaan edellinen katkesi mutta jälkimmäinen jatkui.⁵⁷ (Kunnallislait vahvistettiin marraskuussa suurlakon paineessa.)

Epäsuhta oli omiaan tiivistämään työväenliikkeen rivejä kunnallisessa kamppailussa. Epävarmuus elintarvikkeiden saannista yhtyi vaatimuksiin oikeutettuna pidetystä mutta etäännyvästä demokratiasta. Molemmat seikat sulautuivat yhteen ja loivat kiireän ilmapiirin. Kireyttä ei vähentänyt tehokkaan paikallisen järjestysvallan puuttuminen. Painostus saattoi olla helpompaa, mutta suurempi oli myös vastapuolen pelko mahdollisista yllälyönneistä ja epäjärjestyksestä. Taustalla väikkyivät ampumavälikohtaus ja porvarilliset järjestyskuntapuuhut.

Eräs etappi voimainmittelyssä oli heinäkuun 29. päivänä järjestetty suuri joukkokokous Lauttakylän torilla. Samana päivänä kokoonnuttiin myös Keikyässä. Elintarvikelautakunta vaadittiin hajotettavaksi ja korvattavaksi uudella, jossa työväen edustajilla olisi selvä enemmistö. Lautakuntaa arvosteltiin elintarpeilla keinnottelusta, ja kunnalta vaadittiin joko työtä tai elintarvikkeita. Keikyän kokouksen pöytäkirjassa työväenjärjestöt ilmoittivat uhmakkaasti, että ”ellei Huittisten kunnan hallinto näihin toimenpiteisiin ryhdy niin on se vastuunalainen jos elintarpeitten puutteen takia jotain erikoista sattuisi tapahtumaan”. Valtuusto kuitenkin torjui vaatimukset samoin kuin työläisjäsenien eronpyynnön. Sama kamppailu jatkui sosialidemokraattisen kunnallisjärjestön esityksenä syyskuussa hyvän aikaa eduskunnan hajotuksen jälkeen. Esityksen mukaan elintarvikelautakunnan työ-

läisjäsenien valinta olisi tullut antaa kokonaan työväen organisaatioille. Tämäkin esitys torjuttiin.⁵⁸

Kiista näyttää osan siitä valtiota vaivanneesta voimattomuudesta, joka vuonna 1917 ruokki paikallisia ristiriitoja. Kesäkuussa oli annettu epämääräiseksi jäänyt asetus, jolla haluttiin saada laaja tuki säännöstelylle. Elintarvikelautakuntiin esitettiin valittavaksi "tasapuolisesti jäseniä eri yhteiskuntaluokista".⁵⁹ Mutta kun esitys jäi suositukseksi ja määrällisistä suhteista ja valintamenettelystä ei sanottu mitään, jouduttiin helposti kahnauksiin sekä työväen edustajien luvusta että heidän valitsijoihin. Välit saattoivat kärjistyä entisestään, etenkin reformien pyrhdyttyä valtakunnan tasolla.

Toisaalta kiista osoittaa, että maatalouden työehtosopimuksen solmimisen jälkeen työväen haaste kohdistui *kuntaan* eikä esimerkiksi laajentunut enää suoraan talollisten suuntaan. Se oli jatkoa työväenliikkeelle sellaisena rahvaan liikkeenä, joka oli keskittynyt valtiolliseen toimintaan, "valtiollisen luokkataistelun" paikallinen sovellutus.

Näissä kehyksissä pysyttiin myös syksyn 1917 kollektiivisessa toiminnassa. Väkivaltaisia yhteenottoja ei ollut lukuun ottamatta jo mainittua välikohtausta Keikyässä, ja työväenliikkeen ja talollisten kunnallinen yhteistoiminta jatkui erimielisyyksistä huolimatta. Jälkimmäisten osalta se on yksi osoitus kompromissivalmiudesta meijerikahakan jälkeen. Syyskuussa valtuustoon valittiin 11 jäsentä joista kahdeksan oli työväenyhdistysten johtomiehiä, mm. Kusti Lindqvist ja levyseppä J.O. Nordlund Lautakylästä, työmies Kustaa Elonen Loimankylästä, työmies Kustaa Tamminen Raijalasta sekä työmiehet Frans Terho ja Toivo Kapali Keikyästä. Samaan tapaan kävi Keikyässä, missä valittiin kunnallislautakunta hoitamaan uuden kunnan asioita; Keikyän oli määrä itsenäistyä vuoden 1918 alussa. Syyskuussa valittiin myös työttömyyslautakunta, jonka kuudesta jäsenestä kolme oli työväenjärjestöistä, mukaan lukien puheenjohtaja, sosialidemokraattisen kunnallistoimikunnan puheenjohtaja Aleksander

Kauppinen. Kun elintarvikelautakuntaa ruvettiin joulukuussa uusimaan, sosialidemokraattinen kunnallistoimikunta sai nyt esittää työväen ehdokkaat, joista tuli samalla lautakunnan enemmistö. Vielä tammikuun 11. päivänä valtuusto nimitti hätäaputoitita hoitamaan ”ylijohtajiksi” kunnanhallituksen puheenjohtajan F.O. Juuselan ja Kusti Lindqvistin sekä ”alijohtajiksi” neljä työväenliikkeen aktivistia.⁶⁰

Jo edellä mainitut ”viisaat ja varovaiset” yrittivät säilyttää hyvät välit työväen johtajiin sodan alkupäiviin saakka, arvosteleen vapaussotahistoriikki.⁶¹

JÄRJESTÖT

Vaikka liikehdintä ei rikkonut työväenliikkeen kehyksiä, se toi uuden sävyn. Yhdistyksiin tuli runsaasti ennen järjestäytymätöntä väkeä. Vuoden 1917 lopulla Keikyästä ilmoitettiin, että sikäläisten viiden organisaation — luultavasti työväenyhdistyksen, nuorisoliiton osaston, sekatyöväen ammattiosaston, Äetsän tehtaan ammattiosaston ja torppariosaston — yhteinen jäsenmäärä oli lähes kolmesataa.⁶²

Vuonna 1917 järjestöjen ohjaksissa olivat enimmäkseen vanhat ja vakiintuneet puheenjohtajat ja johtokunnan jäsenet. Uutakin verta löytyi, lähinnä Lauttakylän työväenyhdistyksestä ja tietenkin Äetsän tehtaan ammattiosastosta, jonka kärjessä 1917 oli pääasiassa uusia henkilöitä.⁶³ Kuitenkin ennen helmikuun vallankumousta valitut johtajat pitivät pintansa myös sen jälkeen. Vuoden alkupuolella ja kesällä useimmiten juuri he johtivat kansalaiskokouksia, kävivät neuvotteluja ja laativat kirjelmiä. Maatalouslakkolaisten edusmiehet sekä ennen kahakkaa etä sen jälkeen olivat pääasiassa vakiintunutta joukkoa.

Vuoden kuluessa tapahtui silti havaittavaa muutosta. Koustehtäviin, järjestöjen elimiin ja kunnan toimiin nousi tuttu-
jen rinnalle suunnilleen tasamäärä sellaisia nimiä, joita ei näky-

nyt aikaisempina vuosina tai jotka ainakin olivat olleet välillä poissa.⁶⁴ Jo maaliskuun 18. päivän kansalaiskokouksesta lähtien esiintyi näyttävästi Kusti Lindqvist, joka edellisvuosina oli ollut muualla. Leipuri Heikki Mikkola tuli samoin uutena mukaan jo maaliskuussa. Vuoden jälkipuolella nousi eri yhteyksissä esiin vaskiseppä J. O. Nordlund, Adalbert Sevónin apulainen. Sevón itsekin palasi vuosien tauon jälkeen etualalle. Vuoden 1917 hahmoja olivat myös savenvalaja Oskar Reunanen, joka oli aktiivinen maatalouslakon yhteydessä, sekä työmies Toivo Kapali Keikyästä.

Selvästi uutta sävyä oli niissä johtajavalinnoissa, jotka tehtiin vuosien 1917 ja 1918 vaihteessa ja jotka siis heijastelivat menneen syksyn mielialoja. Pitäjän pääyhdistyksessä muutos jatkui ja vakiintui. Emil Falénin sijaan puheenjohtajaksi tuli pitkän tauon jälkeen Kusti Lindqvist, ja varapuheenjohtajana ja sihteerinä jatkoivat näitä tehtäviä jo vuonna 1917 hoitaneet Oskar Reunanen ja Heikki Mikkola. Uusia olivat ilmeisesti myös johtokunnan jäsen suutari A.E. Kallio sekä rahastonhoitaja J.O. Nordlund. A.V. Sevónista tuli johtokunnan varajäsen. Vaikuttaa oireelliselta, että Lindqvist oli ollut vuosia poissa paikkakunnalta, samoin Mikkola. Oskar Reunasella ja A.E. Kalliolla ei ollut takanaan VPK-historiaa (Nordlundilla kyllä oli). Toisin sanoen näiden johtajien siteet paikkakuntaan ja sen yhdistyselämään olivat ohuimmat kuin entisten. He olivat henkilöitä, joiden oli helpompi panna kova kovaa vastaan kuin muiden, ja siihen uusi tilanne tarjosi mahdollisuuksia. Sevón oli yhdistyksen perustajajäsen, mutta hän oli tunnettu käräjäoitsijä, joka vuonna 1911 oli erotettu "rettelöimisensä tähden".⁶⁵ Nyt hän nousi uudelleen esiin.

Myös Keikyän yhdistys eli kovassa paineessa ja sielläkin johdo näyttää saaneen uutta ilmettä, vaikka Frans Terhon asema säilyi. Muiden yhdistysten johdon yhteisenä piirteenä oli työläisleiman vahvistuminen.

Vuoden 1917 paine ravisteli enemmän tai vähemmän kaikkia

järjestöjä ja teki niistä vaativaisempia kuin ennen. Silti olisi väärin ajatella, että paikallisen työväenliikkeen luonne oli radikaalisti muuttunut. Johtohenkilöstö vaihtui vain osittain. Fredrik Tuomi, Emil Falén, Aleksander Kauppinen ja monet muut edustivat edelleen työväenliikettä keskeisissä tehtävissä. Lauttakylässä uudetkin kasvot olivat käsityöläisiä. Uhmakkuuden lisääntyäkin järjestöjen toimintaperiaatteet pysyivät vanhoissa puitteissa, kuten kamppailun keskittyminen kunnalliseen valtaan ja kamppailun luonne kertovat.

Loka–marraskuussa tultiin kuitenkin tilanteeseen, jossa vaikiintuneet toimintaperiaatteet alkoivat antaa periksi.

JÄRJESTÖKAARTIT

Meijerikahakka herätti työväen keskuudessa tyrmistynyttä pelkoa ja vihaa, joka purkautui työväenlehtien syytöksinä ”Huittisten verihurtia” vastaan. Kun lokakuun lopulla kaksi tehtaan poliisia ja kaksi työmiestä ottivat yhteen Keikyässä, porilainen Sosialidemokraatti puhui ”Keikyän lahtarikaartilaisista”.⁶⁶ Molempia termejä käytettiin tietysti myös Huittisissa. Meijerillä ampuneiden väitetään saaneen Lauttakylän teillä ja toreilla osakseen solvauksia ja joutuneen pimeällä kivitysten kohteeksi.⁶⁷

Eräänlainen merkki pelosta ja sen työstämisestä on pitäjässä ”Huittisten verilöylyn” nimellä seipitetty laulu, jota esitettiin Oolannin sodan sävelellä.⁶⁸

*Huittisissa verilöylyn aloitti
herrat tohtorit, liikemiehet, kulassit,
sumffa raa, sumffa raa, sumffa rallallalei,
hurraa huh hei.*

*Sehän oli herroilla meininki,
että lakkolaisten muijat saara leskiksi,
sumffa raa jne.*

*Herrat ne meijerillä ampui,
että meijerin seinät ne kaikuili,
sumffa raa jne.*

*Konstaapeli Malmikin konstin ties,
hän puolikkaalla tiilellä heitti kun mies,
sumffa raa jne.*

Tässäkin kahakan aloittajat ovat herroja, eivät meijerin talol-
lisosakkaita. Poliisikonstaapeli Juho Fredrik Malm oli 17 vuotta
aikaisemmin ollut Huittisten työväenyhdistyksen sihteeri...

Yhteenottoon reagoitiin myös vaatimalla syyllisten saattamis-
ta oikeuteen. Kun Loimassa — jonka työväenyhdistyksellä oli
ollut aktiivinen rooli lakossa — pidettiin kahden viikon kulut-
tua tapahtumasta kokous, syyllisille vaadittiin ankaraa laillista
rangaistusta. Sama käy ilmi Huittisten vapaussotakronikasta. *So-
sialidemokraatti* käytti ampujista kovaa kieltä mutta vetosi työvä-
keen maltillisuuden säilyttämisen ja väkivallan välttämisen puo-
lesta.⁶⁹ Kiihtymys ei johtanut aseelliseen varustautumiseen, ei
edes alkusyksyllä, jolloin Huittisten suojeluskuntalaiset näyttäy-
tyivät ensimmäisiä kertoja julkisesti — pitäjän ulkopuolella —
yhtenä joukkona⁷⁰ ja jolloin Keikyässä suojeluvartiosto toimi jo
näkyvästi.

Kun työväenkaartien perustaminen paikkakunnalla lopulta
lähti liikkeelle, se alkoi järjestöpäätöksen pohjalta samalla tavoin
kuin useimmissa muissakin kunnissa. Työväenliikkeen johto
julkaisi kaartien perustamiskehotuksen lokakuun 20. päivänä
Suomen Ammattijärjestön julistuksena, pari viikkoa sen jälkeen
kun sosialidemokraattien vaalitappio oli tullut selville. Spontaa-
nin liikehännän pelättiin ryöstäytyvän irti, ja se haluttiin saada
työväenliikkeen hallintaan. Huittisissa vastakkaisuudet hahmot-
tuivat samoin kuin aikaisemminkin kuluneen vuoden aikana. Jo
kolme päivää julistuksen jälkeen Keikyän työväenjärjestöjen toi-
mikunta ryhtyi perustamaan ”järjestö kaartia”, joka pääsi toi-
minnan alkuun marraskuun alussa. Lauttakylässä oltiin hitaam-

pia. Kunnallisjärjestö päätti perustaa kaartin marraskuun 11. päivänä. Samassa kokouksessa vaadittiin eduskuntaa pysymään valtalain kannalla.⁷¹

Kaartit syntyivät siis työväenorganisaatioiden sisältä, mikä tarkoittaa, että niiden piti olla näiden valvonnassa, mutta samalla ne periaatteessa aseellisina (puolustus)organisaatioina poikkesivat luonteeltaan aikaisemmasta järjestäytymisestä. Hajatietojen perusteella monet rivimiehet kummassakin kaartissa olivat työväenyhdistysten tai ammattiosastojen jäseniä, mihin säännötkin velvoittivat.⁷² On myös kuvaavaa, että molempia kutsuttiin aluksi nimenomaan järjestökaarteiksi, vaikka myös järjestys- ja punakaarti-termit yleistyivät. Järjestökaarti-sana oli Huittisten kaartin leimassa.⁷³

Asian toiselle puolelle kuvaavaa on se, että Lauttakylässä kaartin hallintoon asetui lähinnä 1917 esiin nousseita käsityöläisiä. Ns. johtavan toimikunnan puheenjohtajaksi tuli J.O. Nordlund. Muita hallintohenkilöitä olivat mm. Oskar Reunanen, A.V. Sevón, A.E. Kallio, Heikki Mikkola ja työmies Kalle Virta. Kuva on siis varsin yhdenmukainen. Vain työmies Kalle Virta oli järjestöveteraani, Loiman työväenyhdistyksen monivuotinen johtomies. Katkeruuden kierrettä valaisevat tämän joukon yhteydet meijerikahakan aikaisiin tapahtumiin. Kalle Virta oli ollut lakkokomitean puheenjohtaja ja Nordlund, Reunanen sekä Mikkola sen edustajia yhteenoton jälkeisissä kuulusteluissa. Lakkokomitealle läsnäolo virallisissa kuulusteluissa oli koko tapahtumasarjan uhmakkaimpia episodeja ja meijerin puolustajille sen nöyryyttävimpiä kohtia. Kaartin ”ylipäälliköksi” valittiin monttööri-räätäli Alvar Tammineva. Paikallisia luottamustehtäviä Tamminevalla oli ilmeisesti ollut vain suurlakon jälkivaiheessa, mutta hänen sanotaan palvelleen Venäjän armeijassa.⁷⁴

Sotilaallisia harjoituksia aloitettiin VPK:n talolla ”suljettujen akkunaverhojen takana” muutama päivä perustamispäätöksen jälkeen. Sieltä käytiin kahvilla Heikki Mikkolan ja hänen vaimonsa Amandan pitämässä Tarkan kahvilassa. Samaan aikaan

alkoi suurlakko, joten Huittisissa suojeluskunnan jäsenet ja aloitteleva työväenkaarti olivat fyysisesti läsnä samalla paikalla kahtena vastapuolena ensi kertaa juuri tuon konfliktin aikana. Suojeluskuntalaiset pitivät majaa Engdahlin omistamassa Risti-Raution talossa Lauttakylän keskustassa, vähemmän kuin kilometrin päässä VPK:n talosta. Melkein kaikilla aktiivisesti toimivilla oli jonkinlainen taskuase, ja he olivat näkyvästi esillä. Itse lakko kului kaikin puolin rauhallisesti.⁷⁵

Suurlakko antoi vauhtia molemmille ääripuolille. Lakon jälkeen John Engdahl tehosti aseiden hankintayrityksiä. Tammikuun alussa suojeluskuntalaiset kantoivat ensi kertaa julkisesti käsipommeja, tosin eivät omassa pitäjässä, ja samassa kuussa saatiin vielä konekivääri. Työväenkaartille koettivat aseita saada Heikki Mikkola ja Kusti Lindqvist. Yritykset olivat turhia, eivätkä kaartit Huittisissa sen enempää kuin Keikyässäkään olleet aseistettuja ennen kansalaissodan syttymistä. Keikyässä harjoiteltiin kivääriotteita puuseipäillä. Mutta kaarteihin halukkaiden määrää suurlakko kasvatti niin, että vuoden vaihteessa jäsenmääräksi tiedotettiin Lauttakylästä 210 eli noin kahden komppanian miesvahvuus.⁷⁶ Huittisissa suurlakko oli osoittanut suojeluskunnan voiman, ja se näytti yleensäkin päättyneen työväen kannalta tuloksettomana. Eli kuten Porin piirijärjestön toimintakertomus asian ilmaisee: suurlakon päätyttyä ”eivät mielet ottaneet rauhoittuakseen koska monet työläiset olivat tyytymättömiä saavutettuihin tuloksiin ja katsoivat puoluejohdon menetelleen työläisille vahingollisesti lopettaessaan lakon liian aikaisin, ja kun porvaristo edelleenkin varusti joukkojaan aseilla sekä muilla sotatarpeilla kasvoi luokkaviha yhä voimakkaammaksi jota oli vaikea saada hillityksi”.⁷⁷ Vihaan sisältyi pelkoa. Heti lakon jälkeen pitäjän työväenjärjestöt yhtyivät valtakunnallisiin kannanottoihin armeijan perustamista ja asevelvollisuutta vastaan, ja ne uusivat kantansa tammikuussa sen jälkeen, kun päätös suojeluskuntien julistamisesta hallituksen joukoiksi oli tehty.⁷⁸

Keikyässä liikuttiin jälleen muutaman piirun verran lähempä-

nä avointa konfliktia, sen rajalla. Kaartin johto rekrytoitui pitkäaikaisemmasta järjestäväestä kuin Lauttakylässä. Haaste tai vastakkaisuus oli avoimempi kuin pääpitäjällä. Toimihenkilöinä oli sellaisia monivuotisia Keikyän työväenyhdistyksen johtomiehiä kuin työmies Frans Alava (kaartin johtavan toimikunnan puheenjohtaja), suutari-työmies Oskari Heinonen (johtokunnan puheenjohtaja), räätäli-työmies Vihtori Mäkinen, työmies Vilho Oittinen, kirvesmies Frans Vennonen ja jopa paikkakunnan keskeisin työväenjohtaja Frans Terho. On luonnollista, että monet kuuluivat myös ammattiosastojen johtoon. Esimerkiksi Oskari Heinonen valittiin suunnilleen samoihin aikoihin Äetsän tehtaan ammattiosaston puheenjohtajaksi (vuodeksi 1918). Ensimmäisenä lyhytaikaisena päällikkönä oli tukkipäälliköksi mainittu Juho Kustaa Tolonen, jonka ansiot eivät liittyneet työväenliikkeen vaan ehkä hyväksi katsottuun johtamis- ja komentokykyyn.⁷⁹

Keikyän kaartin syntyvaiheisiin kietoutuu kaksi välikohtausta, jotka syvensivät paikallista kahtiajakoa entisestään. Tehtaan poliisien ja työläisten käsirysy tapahtui vain joitakin päiviä sen jälkeen, kun päätös kaartin perustamisesta oli tehty. Sen johdosta pidätettiin työmies O. Heinonen, joka oli kenties sama henkilö kuin kaartin johtaja Oskari Heinonen. Suurlakon aikana Keikyässä oli levottomampaa kuin Lauttakylässä, ja mikä huomattavaa, sinne kutsuttiin Kokemälle majoitettuja venäläissotilaita, jotka yhdessä Keikyän ja Kiikan työväenkaartilaiden kanssa etsivät aseita Äetsän tehtaalta. Etsintä sujui rauhallisesti, ja sotilaat poistuivat, mutta tehtaan koskemattomuuteen oli puututtu ennenkuulumattomalla tavalla.⁸⁰

Uutta tapauksessa oli venäläisten sotilaiden kutsuminen työväen avuksi. Se antoi konkreettisen ja samalla epä määräisen uhkaavan lisälatauksen porvarillisen puolen peloille.

VASTAKKAISUUS JA SEN RAJAT

Rinnakkain työväenkaartien perustamisen, suurlakon ja molemminpuolisen aseiden etsinnän kanssa paikkakunnan yhdistyselämä jakautui entistä syvemmin kahtia. Työväenliike otti haltuunsa siihen saakka yhteisinä ja yhtenäisinä säilyneet osuuskaupan ja VPK:n. Osuuskaupassa valta vaihtui kahdessa peräkkäisessä kokouksessa lokakuun lopulla ja marraskuun puolivälissä keskellä suurlakkoa. Edellisessä päätettiin liittyä sosialidemokraattien edellisvuonna perustamaan Kulutusosuuskuntien Keskusliittoon, minkä porvarilliset jäsenet olivat vielä valmiit hyväksymään, mutta jälkimmäisessä erottiin Suomen Osuuskauppojen Keskuskunnasta, mikä oli heille jo liikaa. Joulukuussa valittiin uusi johtokunta työväenliikkeen edustajista puheenjohtajana Emil Falén ja varapuheenjohtajana Aleksander Kauppinen. Muutokset hyväksyttiin selvin luvuin, minkä selittää massiivinen uusien työläisjäsenten liittyminen vuoden aikana ja erityisesti syksyllä. Jäsenten tulva nousi huippuunsa kahden ratkaisevan kokouksen väliviikkoina.⁸¹

Syksyn mobilisaatiossa ja pelkojen ja vaatimusten kierteessä politisoituminen ulottui siis sinnekin, mistä se aikaisemmin oli pidetty visusti poissa. Osuuskaupasta tuli yksi poliittisen taistelun rintama työväestölle ja sellainen rintama, jolla taistelua käy-

tiin samoin kuin itse politiikassakin. Turhautuneisuus kunnallisen demokratian vaillinaisuuteen näyttää purkautuneen työväen voimannäyttöön siellä, missä ratkaisut voitiin tehdä pääluvun mukaan.

Tämä toistui marras- ja joulukuussa VPK:ssa. Ei paljon auttanut, vaikka opettaja Heikki Rantala vielä talon peruskorjauksen jälkeen marraskuun alussa puhui kuulijoille ”seuratalojen merkityksestä maalaisolojen sivistyspyrinnöille”. Suurlakon aikana talolla piti kokouksiaan lakkokomitea ja ensimmäisiä harjoituksiin punakaarti. Eri osapuolet eivät enää mahtuneet VPK:n kehyksiin. Työväenjärjestöjen edustajat täyttivät joulukuun 16. päivänä koko johdon hylättyään ensin entisen johtokunnan tekemän kompromissiehdotuksen. Edellisvuosien johtajat Walter Schultz ja Emil Falén saivat mennä, ja päälliköksi nimitettiin Kusti Lindqvist. Viimeistään tällä valinnalla hän nousi paikallisen työväenliikkeen vaikutusvaltaisimmaksi johtajaksi. Puolueettomuuttaan korostaneen laitoksen henkilövaihdoksista ilmoitti *Sosialidemokraatti*: ”Kumous jatkuu Lauttakylässä. Lauttakylän V.P.K:ssa tehty ajanmukainen uudistus. Kaikki porvarilliset jäsenet eroitettu ja sijaan asetettu sosialidemokratinen päällystö.”⁸²

Politiikka ulottui yhä enemmän eri elämänaloille, niillekin, jotka vuosien 1905–1907 murroksen jälkeen olivat vakiintuneet ei-poliittisiksi. Yksi periaate kattoi entistä laajemman osan todellisuudesta ja tarjosi kokonaisuutena sille tilanteelle, missä ihmiset elivät. Vallalla oli ”puolueraivo”, jota ylläpitivät ”vaistoryhmät”.⁸³ Vapautuminen oli keväällä johtanut järjestysvallan heikkenemiseen ja työväen kuumeiseen organisoitumiseen ja toimintaan. Porvarillisella puolella se oli synnyttänyt valmiutta myönnetyksiin mutta myös pelkoa ja epävarmuutta sekä väkivaltaisen reaktion, joka syksyllä huipentui aseelliseen organisoitumiseen järjestyksen takaamiseksi. Työväen vastavetona oli valtalain kaatumisen ja vaalitappion kärjistämä marssi kunnallisen päätöksenteon piiriin, ei-poliittisten järjestöjen valtaus sekä aseellisen vastarinnan hyväksyminen.

Tammikuun 22. ja 23. päivänä eri osapuolten aseistautuvat linjat joutuivat ensi kertaa vastakkain. Keikyän kaartilaiset pidättivät yhdessä muutaman venäläisen sotilaan kanssa Venäjän armeijaan kuuluneen sotilaan sekä keikyäläisen talollisen ja veivät heidät työväentalolle. Yöllä saapui Lauttakylästä Huittisten suojeluskuntalaisia, jotka vapauttivat pidätetyt ja pitivät puolestaan työväentalolla olleita pariakymmentä henkilöä pidätettyinä seuraavaan aamupäivään asti. Maakunnallisten lehtien kuvaukset välikohtauksesta vahvistavat kuvaa eri osapuolten peloista. Porvarillisen *Satakunnan Kansan* kertomassa tarinassa rauhalliset ihmiset, talollinen ja hänen palveluksessaan ollut entinen venäläinen sotilas, törmäävät punakaartilaiden motivoimattomaan huliganismiin, ja suojeluskuntalaiset palauttavat laillisuuden. *Sosialidemokraatti* keskittyy kertomaan pidätyksen syystä, siitä että järjestyskaartilaiset pidättivät talollisen ja sotilaskarkurin, koska jälkimmäinen oli myynyt edelliselle kiväärin ja talollinen oli uhkaillut sillä työläisiä. Ase otettiin pois.⁸⁴

Porvarilliselle puolelle kysymys oli järjestyksen palauttamisesta, työväenliikkeelle puolustautumisesta porvarillista varustautumista vastaan.⁸⁵

Kuinka syvältä Huittisten pitäjä oli jakaantunut vuoden 1918 alkaessa? *Lauttakylä*-lehti arvioi mennyttä ja hahmotteli tulevaa tammikuun 12. päivänä näin:

Ennen muuta [vuosi 1917] on ollut vallankumouksen vuosi, jonka hedelmät vasta tulevaisuudessa kypsyvät. Toiselta puolen (...) sodan ja taistelujen vuosi (...) Se on kärjistänyt taloudelliset pulat yhä kauheammiksi, saaden siten yhteiskuntaelämän monessa suhteessa horjumaan ja yhdessä vanhan valtiollisen järjestelmän sortumisen kanssa, nostanut pinnalle suuren joukon anarkistisia ilmiöitä. Samalla on eri väestöryhmien välinen vihamielisyys kehittynyt tavattomassa määrässä ja johtanut kansalaisten keskeisiin ikäviin taisteluihin, joista meidänkään kotipaikkamme ei suinkaan ole kokonaan säästynyt.

Uusi vuosi, joka on edessämme, alkaa kuitenkin kaikista nykyään esiintyvistä vaikeuksista huolimatta varsin valoisilla toiveilla (...) Suomen itsenäinen vapaa tasavalta, tämä sorretun kansan vuosisatainen toive, on toteutumassa.

Kirjoittajan, arvatenkin lehden päätoimittajan opettaja Heikki Rantalan sävy on sovitteleva ja toiveikas. Epäilemättä siinä on tilanteen arvioinnin lisäksi myös rauhoittamisen halua. Mutta silmään pistää erityisesti perspektiivi, jossa pian alkavasta yhteentotosta ei ole mitään aavisteluja. Menneen vuoden arvellaan jopa ajan mittaan kantavan hyvää hedelmää.

Näkökanta ei ollut mitenkään poikkeuksellinen. Monet tiedot antavat kuvan, että alkavaan vuoteen valmistauduttiin kaikesta huolimatta olevien olojen ja niiden jatkumisen pohjalta. Tammikuun 24. päivänä — heti sen jälkeen kun työväenkaartilaiset ja suojeluskuntalaiset olivat kahinoineet Keikyässä — nimitettiin yleiseen äänioikeuteen perustuvia kunnallisvaaleja varten vaalilautakunnat, joihin kaikkialla tuli tietysti yhtä hyvin talollisten kuin työväenliikkeen edustajia. Joulun ja tammikuussa talolliset olivat valmiita uusiin toimiin työttömyyden lievittämiseksi. Kokouksia ja iltamia pidettiin kuten ennenkin. Keikyän työväenyhdistys päätti tammikuun alussa vuokrata taloan porvarillisille seuroille ja yhdistyksille niin kuin aikaisemminkin. Sitä askarrutti vanhemman väen vähäinen iltamissakäynti. Suttulan ja Keikyän nuorisoseuroissa korostettiin itsekasvatustyön tärkeyttä vallitsevassa tilanteessa. Jälkimmäisen vuosikokous suunnitteli uuden vuoden toimintaa tavalliseen tapaan. Keikyän maamiesseurassa keskusteltiin tammikuun 29. päivänä 10-vuotisjuhlan viettämisestä, kylläkin jo varauksella, ”jos ajat muuten sen sallivat”. Tammikuun 11. päivänä valtuusto antoi Kusti Lindqvistin tehtäväksi räjähdysaineiden hankkimisen sepelikiivien hakkaamista varten...⁸⁶

Vihamielisyys oli kasvanut, mutta yleensä vallankumous ei näköalaan mahtunut. Vasta helmikuun puolella tajuttiin, että kysymyksessä oli sota.⁸⁷

TYÖVÄEN VALLANKUMOUS

VALLANVAIHTO

Vallankumous tuli Huittisiin helmikuun 4. päivänä, mutta paikkakunnan punakaarti saapui sinne vasta päivää myöhemmin.

Kansalaissodan selkiintymättöminä alkupäivinä Lauttakylän otti valvontaansa Huittisten suojeluskunta. Pian hallituksen saatua eduskunnalta valtuudet lujan järjestysvallan luomiseen (12.1.) Huittinen valittiin yhdeksi joukkojen keskityspaikaksi Satakunnassa. Samaan aikaan kun suojeluskunnille annettiin virallinen asema hallituksen joukkoina (25.1.), siis pari päivää Keikyän välikohtauksen jälkeen, suojeluskunta miehitti puhelinkeskukset, alkoi valvoa paikkakuntaa jalka- ja ratsupartioin ja otti haltuunsa VPK:n talon. Pitäjään kokoontui suojeluskuntalaisia muualta maakunnasta, ja punakaartilaisten johtajia ja kaartilaisia pakeni Kiikkaan.⁸⁸

Helmikuun 4. päivän aamulla Lauttakylään saapui punakaartilaisosasto Porista ja ajoi suojeluskuntalaiset pakoon. Toinen ryhmä suuntasi pitäjään Punkalaitumelta päin. Varsinaista taistelua ei syntynyt, mutta sen sijaan läpikulkijat tekivät paikkakunnalla sodan ensimmäiset murhat. Huittisten vauraimpiin kuulunut kauppias Frans Malmberg ammuttiin kotinsa eteiseen Lauttakylässä ja vanha poliisikonstaapeli Matti Juti VPK:n talolla, minne valtaajat majoittuivat. Punkalaitumelta tulleet surma-

Helmikuun 4. päivänä 1918 tapetun leipurin ja torpparin pojan Frans Joel Malmbergin yritys oli Huittisten suurimpia. Hänellä oli leipuri-, kahvila- ja ruokatavaliike, matkustajakoti sekä teurastamo, joka möi raakanahkoja maan ulkopuolellekin. Malmberg kävi myös viljakauppaa ja tarjosi hää- ja hautauspalveluja.

sivat — kostona sinne tehdystä suojeluskuntaretkestä — tilallisen pojan Kustaa Keskitalon. Sekasorto oli sellainen, että erehdyksessä ammuttiin myös yksi punakaartilainen.⁸⁹

Äetsään taas saapui seuraavina päivinä Tampereelta suuri joukko punakaartilaisia, jotka veivät tehtaalta kankaat. Enemmän ryöstelyn paikkakuntalaiset estivät, niin kerrotaan, naulamalla tehtaan ovet kiinni.⁹⁰

Huittisten kaarti palasi Lauttakylään 5. helmikuuta, ja elämää alettiin järjestää eteenpäin.

KUMOUS HALLINTOTOIMENA

Kunnan hallinnossa lähdettiin vanhalta pohjalta, mutta sitä organisoitiin sota-ajan tarpeita varten uudelleen. Valtuusto oli kokoontunut ennen punaisten tuloa helmikuun 2. päivänä, ja yhtä lukuun ottamatta työväenliikkeen edustajat olivat olleet mukana. Seuraava kokous oli helmikuun 11. päivänä Verner Väinölän alaisuudessa kuten ennenkin. Paikalla oli kuitenkin niin vähän valtuutettuja (14), ettei kokous ollut päätösvaltainen. Maaliskuun alussa yritettiin vielä kerran turhaan: joukko oli supistunut entisestään.⁹¹

Helmikuun aikana löytyi muoto hallinnon järjestämiselle valankumouksen oloissa. Kuukauden 18. päivänä Huittisten sosialidemokraattinen kunnallisjärjestö teki päätöksen kunnallisen vallan ottamisesta työväen haltuun. ”Kunnan asioiden hoitoa” varten valittiin 7-jäseninen kunnallinen valtuuskunta. Se piti muutamia kokouksia Karhulassa puheenjohtajana Kusti Lindqvist, varapuheenjohtajana Emil Falén ja sihteerinä Heikki Mikkola. Keikyää edusti Frans Terho. Mikkolaa lukuun ottamatta he olivat kunnan asioissa kokeneita, entisiä tai silloisia valtuutettuja. Vallanotto käsitettiin sotaolojen vaatimaksi tilapäistömeksi niin kuin muuallakin, missä vastaavia elimiä perustettiin.⁹² Olihan olojen rauhoituttua odotettavissa uusien lakien mukainen demokraattinen kunnallishallinto.

Jyrkkään katkokseen ei viittaa sekään, että valtuuskunta päätti pyytää kunnallislautakunnan esimiestä rusthollari F.O. Juuse-
laa jatkamaan tehtävässään seuraaviin kunnallisvaaleihin saakka. Elintarvikelautakunta ja työttömyyslautakunta jatkoivat työtään miltei kokonaan työläisvoimin, mutta mukana oli myös muutama maanviljelijä. Edellisen entinen puheenjohtaja Oskari Hannula valittiin maaliskuussa kunnan "elintarvikekomissaariksi", ja jälkimmäisen jäseninä pysyivät maanviljelijät Herman Nurmela ja Yrjö Uola. Valkoiseen Suomeen lähteneden taloille elintarvikelautakunta asetti ns. hoitokunnat.⁹³

Valta eri elimissä oli tietysti työväenliikkeellä. Silti on varsin ymmärrettävää, että sen edustajat pyrkivät äkkiä syntyneessä tilanteessa kompromisseihin. Elintarvikkeiden puute ei ollut ainakaan helpottunut, ja työttömien uhkailut aiheuttivat päänvaivaa nyt työväenhallinnolle. Ongelman ratkaisussa oltiin riippuvaisia talollisista niin kuin ennenkin. Heidän passiivista vastarintaansa yritettiin rajoittaa. Kun kansanvaltuuskunta maaliskuussa antoi määräyksen tuottajatalouksien siirtämisestä korttijakelun piiriin, uudistus otettiin vastaan viileästi, eikä sitä pantu käytännössä toimeen. Helsinkiin lähetettiin valtuuskunta neuvottelemaan määräyksen toteuttamisesta, "ettei se nostaisi jyrkempää vastarintaa" paikkakunnalla.⁹⁴

Tavallisimmat ristiriidat talollisten kanssa liittyivätkin juuri elintarvikevarastojen tarkastamiseen ja valvontaan — syytöksiin viljan kätkemisestä, elintarpeiden salaamisesta. Niitä käsitteli toinen sota-ajan ja työväenvallan hallintoelin, vallankumousoikeus. Paikallisen kontrollin yhtenä välineenä se oli siviili- ja sotahallinnon rajalla, lähempänä jälkimmäistä. Sen nimitti sosialidemokraattinen kunnallisjärjestö, mutta valinnat oli sitä ennen tehnyt punakaarti.⁹⁵ Menettely on merkki järjestöllisten hierarkiasuh-
teiden ainakin symbolisesta ylläpitämisestä myös sodan aikana.

Vallankumousoikeudet saattoivat antaa varoituksia ja tuomita sakkoihin, virasta erottamiseen, sekä omaisuuden, vapauden ja erinäisten etujen ja oikeuksien menetykseen. Ankarampiin

rangaistuksiin syytetyt, joilla oli käytössään avustaja, saattoivat hakea muutosta vallankumoukselliselta ylioikeudelta.⁹⁶ Huittisissa puheenjohtajaksi ja sihteeriksi valittiin jo tutuksi tullut pari, Kusti Lindqvist ja Heikki Mikkola, ja syyttäjänä oli ainakin yhtä tuttu henkilö, Adalbert Sevón. Useimmat syytteet koskivat joko elintarvikkeiden piilottamista tai suojeluskunnan jäsenyyttä tai avustamista, ja tavallisimpia tuomioita olivat erisuuruiset sakot. Osan tuomitut maksoivat, osaa eivät lykättyään asiaa valittamalla päätöksestä. Mylläri Reinhold Erkkilä tuomittiin viljan kätkemisestä sekä valkokaartiin kuulumisesta ja työväen vangitsemisesta Keikyän yhteenotossa tammikuussa puolentoista vuoden vankeuteen sekä menettämään myllynsä ja siihen liittyvää muuta omaisuutta. Hänet lähetettiin Turkuun lääninvankilaan. Myös poliisikonstaapeli Uljas Saari oli ollut Keikyässä; hänet toimitettiin oikeuteen Helsinkiin. Liikemies Oskari Laurila, yksi meijerillä ampuneista — jonka talossa vallankumousoikeus piti istuntojaan — taas lähetettiin tuomittavaksi Tampereelle samoin kuin neljä keikyäläistä talollista. Huomattavin oikeuteen joutu-neista oli valtuuston puheenjohtaja Verner Väinölä, jota maaliskuun puolivälissä syytettiin valkokaartiin kuulumisesta ja sen avustamisesta. Väinölä myönsi kuuluneensa vain Vartija-yhdistykseen, ja kanne hylättiin.⁹⁷

PUNAKAARTI

Jokapäiväisen elämän menoon vaikutti kuitenkin eniten punakaarti, sillä se valvoi sotatilan alaista pitäjää ja huolsi paikalliset punakaartilaiskomppaniat. Käytännössä sen valta oli suurempi kuin muiden elinten. Molemmissa tehtävissään se joutui suoraan hankaukseen talollisväestön kanssa.

Punakaartiin kuului esikunta, muonituskomitea ja elintarviketarkastajat sekä viisi komppaniaa, joista yksi Keikyässä. Kokonaisuudessaan nousi lopulta ilmeisesti noin 500 mieheen, mutta

paikkakunnalla oli samanaikaisesti vain osa, eivätkä suinkaan kaikki käyneet rintamalla. Sinne ja takaisin liikuttiin vilkkaasti. Kansalaissodan taisteluissa punakaartilaisia kaatui 28 (valkoisella puolella vastaava luku oli 9).⁹⁸

Esikunnan päällikön ja rahastonhoitajan nimet eivät enää ole mikään yllätys. Johdossa oli Kusti Lindqvist apunaan Heikki Mikkola. Heidän alaisuudessaan esikunta majoittui John Engdahlin taloon, jota suojeluskunta oli pitänyt tukikohtanaan ennen pakoon joutumistaan. Jäseniin kuului syksyisiä johtajia, mm. J.O. Nordlund, A.E. Kallio, Oskar Reunanen, sekä mahdollisesti A.V. Sevón ja Alvar Tammineva. Keikyäläisillä oli yksi edustaja. Myös muonituskomitealla, elintarviketarkastajilla sekä punakaartin komppanianpäälliköillä oli runsaasti järjestökokemusta. Vähintäänkin työväenyhdistysten ja ammattiosastojen jäseniksi — useimmiten jonkinasteisiksi aktiiveiksi — heistä on tunnistettavissa kolme viidennestä, mikä tietojen puutteellisuu-den takia on alaraja. Komppanian- ja platoonanpäälliköt olivat muita nuorempaa väkeä ja ehtivät nähtävästi vaihtua usein. Vain Huhtamon ja Rajjalan punakaartin osastoissa komentoa pitivät yhdistysten monivuotiset johtomiehet, suutari-työmies Erland Mäkelä ja työmies Frans Hyörä.

Sotilaallisina yksikköinä komppaniat olivat vaatimattomia, vaikka helmikuun alkupuolella kerrotaan saadun uusien venäläisiä ja vanhoja japanilaisia kivääreitä sekä kaksi Maxim-konekivääriä. Kaartiin liittyi ennen muita työväenjärjestöjen jäseniä. Muistitiedon mukaan punakaartiin määrättiin nimiluetteloiden mukaan työväenyhdistyksiin ja sosialidemokraattisiin nuorisosastoihin kuuluvia. Läheskään kaikki eivät tätä määräystä noudattaneet, ja huhtikuussa sanotaan miehiä otetun kaartiin pakolla. Myös puute ja työttömyys ajoivat mukaan, sillä kaartissa maksettiin palkkaa ja sieltä sai ruokaa ja vaatteita.⁹⁹

Valvontaa punakaartin esikunta harjoitti määräämällä asukkaille pakolliset kulkuluvat, joita teille ja silloille sijoitetut vartiomiehet tarkastivat. Erityiseen tarkkailuun joutuivat suojelus-

kuntaan kuuluneet ja niiden ihmisten asumukset, joista joku perheenjäsen oli lähtenyt valkoisten joukkoihin. Heidän luonaan tehtiin kotitarkastuksia ja takavarikoitiin aseita. Muutamia vietiin esikuntaan kuulusteltaviksi ja saatettiin pitää useita päiviä pidätettyinä. Noin 30 talolliselta otettiin kunniasana, etteivät he enää vastaisuudessa toimi työväkeä vastaan. Eläinlääkäri Ivar T. Nymanin omistama Huhkolan tila sekä John Engdahlin, Oskari Laurilan ja kauppias Walter Schultzin talot julistettiin valtiolle menetetyiksi. Edelliset olivat aktiivisia suojeluskuntamiehiä, ja suojeluskuntalaiset olivat majailleet ja pitäneet harjoituksia heidän samoin kuin Schultzin tiloissa. Engdahlin, Laurilan ja Schultzin talot otettiin lisäksi punakaartin tai vallankumousjoukkojen käyttöön.¹⁰⁰

Punakaartin muonittamista talollisten oli vaikeampi hyväksyä kuin muuta elintarvikkeiden säännöstelyä. Ruokittavana oli satoja ihmisiä, ja kun rahasta oli puute, ruokatavaroita jouduttiin antamaan kaartilaisille usein palkan osana. Elintarvikkeita piti toimittaa myös muualle, erityisesti Tampereelle. Punakaartin tarkastajat olivat periaatteessa yhteistyössä elintarvikelautakunnan tarkastajien kanssa ja käyttivät samaa piirijakoa, mutta sodan jälkeen valitettiin punakaartin sekaantuneen jälkimmäisten toimintaan. Muonituskomitean tilikirjan mukaan se silti ainakin useassa tapauksessa maksoi ruokatarvikkeista. Meijeristä hankittiin maitoa, voita ja juustoa, ja niistä suoritettiin korvaus. Viljelijöiltä otettiin lehmiä ja hevosia.¹⁰¹

PUNAISET JA VALKOISET

Millainen oli punainen valta luonteeltaan ja millaiset sen jokapäiväiset suhteet valkoiseen väestönsosaan?

Johto oli vankasti paikallisen työväenliikkeen käsissä, mutta pääosassa olivat ne voimat, jotka olivat nousseet kärkeen vuonna 1917. Kusti Lindqvistin alaisuudessa olivat yhtä hyvin puna-

kaartin esikunta, vallankumousoikeus kuin kunnallinen valtuuskuntakin. Kaikissa häntä säesti sihteerinä tai rahastonhoitajana Heikki Mikkola. Hallitseva asema punakaartissa ja vallankumousoikeudessa teki parivaljakosta talvella 1918 Huittisten keskeiset vallanpitäjät. Heidän seuranaan jälkimmäisissä elimissä oli enimmäkseen tuoretta johtoväkeä.

Eräiden vanhojen aktiivien osittainen tai jopa täydellinen syrjäntääminen oli selvää. Emil Falén tyytyi kunnallisen valtuuskunnan varapuheenjohtajuuteen, Frans Terho sen jäsenyyteen. Juho Salomaa, Falénin edeltäjä Lauttakylän yhdistyksen puheenjohtajana ja VPK:n näkyvä johtaja, kuului pelkästään punakaartin muonituskomiteaan. Ja Fredrik Tuomi, sosialidemokraattisen kunnallistoimikunnan ja Lauttakylän työväenyhdistyksen pitkäaikainen sihteeri ja VPK:n johtomies vuoteen 1916, vetäytyi kokonaan pois vallankumousohallinnosta. Terhon lailla hän pysytteli kuitenkin kunnallisen työttömyyslautakunnan jäsenenä. Aleksander Kauppista ei näy missään tehtävissä; hän kuoli huhtikuussa ennen sodan päättymistä.

Vallanvaihto oli sinetöity helmikuun 4. päivänä verisesti. Järkytyksen aalto oli syvä, vaikka syypäitä eivät olleetkaan oman pitäjän miehet. Mutta murhat eivät jääneet tähän. Vajaata kahta viikkoa myöhemmin surmattiin Toivo Packalén, Huittisten suojeluskunnan perustajajäsen ja rahoittaja sekä maailmansodan aikana suuria vilja- ja maakauppoja tehnyt liikemies. Kolme punakaartilasta, joista yksi oli paikkakuntalainen työmies Uuno Vahlroos, vei Köyliöstä Huittisiin kuljetetun Packalénin keskellä yötä keskustan ulkopuolelle, ja joku heistä ampui hänet. Viikkoa sen jälkeen murhattiin talollinen Kalle Siuko. Hänet haettiin kotoaan, vietiin läheiseen metsikköön ja ammuttiin. Siukon murhaajia olivat huittislaiset työmiehet Oskar Salmi (tai Sivunen) ja Kalle Vilén.¹⁰²

Surmanteot eivät sovi vallankumousohallinnon toimintatappaan. Ne olivat nähtävästi yksittäisten ja työväenliikkeeseen ennestään kuulumattomien kaartilaiden kurittomuutta. Vahlroo-

sin, Salmen (Sivusen) ja Vilénin nimiä ei löydy minkään paikallisen työväenjärjestön jäsentiedoista. Sen sijaan Huittisten vallankumousoikeuden papereiden joukossa on kahden jälkimmäisen papintodistukset varustettuna merkinnällä "Oikeuteen". Teot olivat luonnollisesti punaisen hallinnon vastuulla, sillä se ei ollut pystynyt estämään niitä. Vallankumousoikeus asetettiin vasta sen jälkeen, kun Packalén oli surmattu. Lisäksi ihmisiä uhkailtiin ja heidän tavaroitaan anastettiin. Vapaussotakronikassa on Reinhold Erkkilän oma kertomus siitä, kuinka häntä pahoinpideltiin.¹⁰³

Helmikuun 4. päivänä ja heti sen jälkeen aktiivisimmat suojeluskuntalaiset olivat poistuneet paikkakunnalta tai paenneet monien muiden kanssa syrjätorppiin ja metsiin. Valkoisiin joukkoihin etsiytyi noin 70 huittislaista, mutta useimmat suojeluskuntatoimintaan osallistuneet palailivat vähitellen koteihinsa tai piileskelivät pitäjän eri kulmilla, niin kuin Walter Schultz, joka pysytteli metsätorpassa aina valkoisten tuloon asti. Useimmat kuitenkin sopeutuivat elämään työväenvallan alla liikkumalupineen, tarkastuksineen ja mahdollisine kuulusteluineen — pahempaa välttääkseen. Monet virkamiehet nimismiestä ja muutama opettajaa lukuun ottamatta pysyttelivät tehtävissään. Jumalanpalvelukset toimitettiin, ja liikkeet pitivät ovensa auki. Huittisten osuusmeijeri kärsi, mutta johtokunta saattoi kokoontua, ja "liike pyöri sittenkin". Sama koskee Keikyän meijeriä. Pankit olivat avoinna, eikä ainakaan säästöpankin toiminta "sanottavasti" häiriintynyt.¹⁰⁴ Äetsän tehdas oli asetettu kansanvaltuuskunnan hallintaan, ja työväki piti sitä käynnissä. Edellisuoden lakon ansiosta raaka-ainetta oli jäänyt käyttämättä, ja nyt sitä oli yllin kyllin.¹⁰⁵

MILLAINEN VALLANKUMOUS?

Millainen vallankumous Huittisissa tapahtui? Oliko se yleensä kumous? Arvioidessaan Saksan sosialidemokraattisen vallankumouksen puolinaisuutta ensimmäisen maailmansodan päätösvaiheessa Barrington Moore on huomauttanut, että sitä yritettiin tehdä ilman vallankumouksellisen diktatuurin tavanomaisia välineitä eli vahvaa poliisivoimaa, halukkaita teloittajia sekä aatteiden ja ajatusten levittämisen tiukkaa kontrollia. Saatu valta ikään kuin hyväksyttiin, otettiin vastaan monine vanhan järjestelmän piirteineen; sitä ei aktiivisesti temmattu haltuun. Työväenjohtajien näköpiirissä eivät realistisina mahdollisuuksina olleet sellaiset kumouspolitiikan muodot kuin tuotannon ottaminen työläisten käsiin puhumattakaan leniniläisestä vähemmistö-diktatuurista.¹⁰⁶

Kuvaus sopii myös Huittisten vallankumouksen luonteeseen sekä selittää Äetsän tehtaan käynnissäpidon. Kumous ei lähtenyt muuttamaan perinpohjaisesti yhteiskunnallisia suhteita murtamalla vallitsevan järjestelmän selkärankaa. Sillä ei ollut visiota, joka olisi tehnyt jyrkän katkoksen mahdolliseksi. Paikallinen vallanotto kyllä tapahtui, mutta se näytti sota-ajan vaatimalta väliaikaistoimelta. Mistään yleisestä vallankumousinnosta ei ole merkkejä. Vallanotto oli käsiin pudonneen vallan hyväksymistä tai vastaanottamista, ja jokapäiväistä elämää lähinnä hallinnoitiin. Mielessä oli uusi kunnallinen demokratia, mikä sekin tuo mieleen saksalaisten aatetoverien uskon vaalidemokratian voimaan. Suomen kumous oli "itsetuhoisen lempeä", on Anthony F. Upton sanonut.¹⁰⁷

Väite ei tarkoita, etteikö punaisten voitto olisi lopulta voinut johtaa Huittisissäkin radikaaleihin muutoksiin, esimerkiksi Venäjän vallankumouksen pakottamana. Mutta sellaisena kuin kumous tosiasiaissa tapahtui, se kertoo enemmän menneestä kuin tulevasta. Se on johdonmukainen päätös koko sille linjalle, joka Huittisissa oli kehittänyt säätelemään eri ryhmien välejä. Moder-

ni säätely- tai kontrollijärjestelmä oli aikaisempina vuosina alkanut syntyä nimenomaan paikalliselle, tarkemmin sanoen kunnalliselle pohjalle — siitäkin huolimatta, että itse kunnallista demokratiaa ei ollut. Kamppailun tai integraation päärintama ei ollut talonpoikaispitäjän työssä ja tuotannossa vaan kunnallisessa vaikutusvallassa ja muutamissa ei-tuotannollisissa paikallisissa järjestöissä. Tosin vuonna 1917 oli puhjennut työtaistelu maataloudessa ja Äetsän tehtaalla. Maataloudessa se oli johtanut työnantajien ja -tekijöiden sopimukseen, joka lisäsi jälkimmäisten vaikutusvaltaa. Silti ryhmä- tai luokkaidentiteetit muodostuivat ennen kaikkea rahvaan — ”köyhälistön” — ja toisaalta talollisten ja herrasväen vastakkainasettelun pohjalle.

Paikallinen vallankumous oli jatkoa tälle kehitykselle. Siinä näkyy Huittisten työväenliikkeen pitkä linja aina vuosisadan alusta asti. Lauttakylän käsityöläisjohtoisesta työväenliikkeestä tuli lopulta vallankumouksen paikallinen toteuttaja. Vaikka henkilötasolla tapahtui muutosta 1917, eräänlainen yhteisön täysivaltaiseen jäsenyyteen pyrkivä käsityöläismentaliteetti yhdisti edelleen ydinryhmää. Sitä ruumiillistaa Kusti Lindqvistin hahmo, muurarin josta tuli rakennusmestari ja lohkotilallinen, nuorisoseuralainen josta tuli VPK:n ja osuuskaupan johtomies, kunnanvaltuuston jäsen ja työväenliikkeen johtaja. Edes häntä ei ole helppo ajatella vallankumouksellisen diktatuurin toimeenpanijaksi Mooren esittämässä mielessä puhumattakaan Emil Falénista, jolla yhden väitteen mukaan oli suurempi vaikutus- ja sananvalta talvella 1918 kuin koko punakaartin esikunnalla yhteensä.¹⁰⁸

Kysymys on myös siitä, että Huittisissa ei ollut sisäsyntyistä tyytymättömyyttä, joka tilaisuuden tullen olisi räjäyttänyt vanhan järjestelmän alhaalta päin pirstaleiksi ja nostanut esiin kokonaan uudet johtajat. Työväki eli puutteessa, mutta sen tyytymättömyys ei ollut vallankumouksellista vihaa vallitsevan järjestelmän perusteita vastaan, talollisia vastaan, omistamista vastaan, valtiota vastaan sinänsä. Se pysytteli samassa järjestöllises-

sä ajattelukehyksessä, joka menneinä vuosina oli muodostunut. Kovin kaukana se oli sellaisesta jokapäiväisestä ja työperustaisesta vastakkaisuudesta, joka vaikkapa Englannin historian eräässä vaiheessa teki vaihtoehdoisen yhteiskunnallisen järjestyksen mentaalisesti ja aatteellisesti käsitettäväksi monille. Tällainen käsitys syntyy vaivalloisesti, eikä se Huittisten rahvaan keskuudessa hahmottunut missään vaiheessa. Juuri sen varassa voi kiteytyä määrätietoinen etujoukko ja sille aito mahdollisuus vedota muihin kamppailussa koko järjestelmää vastaan.¹⁰⁹

Punakaartiin kyllä onnistuttiin rekrytoimaan (järjestö)väkeä, mutta monia sinne houkutteli ruoka ja useita otettiin pakolla. Palojoelta *Sosialidemokraattiin* lähetetyssä kirjoituksessa valitettiin huhtikuun alussa, että kun pääsiäisenä värvättiin miehiä punakaartiin, vain kolme ilmoittautui, heistäkin kaksi vanhanpuoleista. Silti kirjoittaja ei halunnut mennä niin pitkälle, ettei olisi pitänyt kunnan kansalaisina niitäkin, jotka eivät halunneet vallankumouksen puolesta aseeseen tarttua. Vain nuorten tanssikummetta hän suri.¹¹⁰

Huittisten vallankumous oli järjestömiesten vallankumous. Mutta sellaisenakin se oli yhdenlainen kumous ja haastoi vallinneet olot ennenkuulumattomalla tavalla. Sellaisenakin se oli luonut maahan ja Huittisiin kokonaan uuden asetelman, tilanteen, ”jota historia ei tunne”, kuten Keikyästä arvioitiin.¹¹¹

PAKO

Uusi vaihe koitti vähän ennen huhtikuun puoliväliä. Kuukauden 11. päivänä alkoi Porin rintamalla punaisten peräytyminen. Naisia, lapsia ja vanhuksia tulvi kauttakulkumatkallaan päivittäin yhä enemmän Huittisiin. Pitäjän läpi liikkui pakenevia punakaartilaisia, jotka ottivat mitä tarvitsivat — hevosia, ajoneuvoja, ruokaa. Huhtikuun 16. ja 17. päivänä saapuivat perääntyvät joukot ja synnyttivät pakokauhua. Ihmisiä pakeni taas metsiin ja

syrjäkulmille. Joukot poistuivat seuraavina päivinä, mutta sitä ennen ne tuhosivat Lauttakylään kokoamiaan ruoka- ja muita varastoja, upottivat höyryveneen ja Karhiniemen lautan ja sytyttivät tulipaloja. Liikkeitä ja yksityisten ihmisten taloja ryöstettiin. Äetsän tehtaan varastot tyhjennettiin, ja osa koneistoa rikottiin tai vietiin pois.¹¹²

Myös pitäjän omat asukkaat veivät elintarpeita, mutta heillä oli sivurooli. Pelottavampaa oli sen kohtaaminen, mitä tuleman piti. Jotkut lähtivät karkuun kohti Hämeenlinnaa, aina Lahteen asti, tai metsiin. Useimmat jäivät odottamaan.

VASTAVALLANKUMOUS

VALKOINEN TERRORI

Valkoiset saapuivat Lauttakylään lauantai-iltana 20. päivänä huhtikuuta. Viikonvaihteessa teloitettiin ensimmäiset kapinoitsijat.¹¹³ Heidän joukkoonsa kuuluivat yhtä hyvin punakaartin komppanianpäällikkö työmies Kalle Matara, 23, kuin työmiehen vaimo Maijastiina Virtanen, 66, Palojoelta. Edellisen kerrotaan viimeiseksi työkseen olleen estämässä Lauttakylän syyttämistä tuleen läpikulkevien punaisten joukkojen lähtiessä. Jälkimmäinen ammuttiin henkilökohtaisten kaunojen vuoksi. Ensi päivinä murhattiin myös kaksi punakaartin elintarviketarkastajaa, työmies Uno Harhio ja palstatilallinen Antti Kantonen.¹¹⁴

Heitä seurasivat pian monet muut, myös isommat johtajat. Kusti Lindqvistiä muistelun mukaan pahoinpideltiin ennen kuin hänet surmattiin.¹¹⁵ Suutari Juho Rannikko oli ollut punakaartin elintarpeiden hankkija. Esikunnan ja vallankumousoikeuden jäseniä olivat teloitetuista J.O. Nordlund, A.E. Kallio, A.V. Sevón (Hämeenlinnaan ehtineenä) sekä työmies Frans Virta. Alvar Tamminevan matka päättyi Toijalassa. Emil Vanhamäki oli edustanut keikyäläisiä punakaartin esikunnassa. Punakaartilais-tehtävien välttely ei pelastanut Fredrik Tuomea eikä Frans Terhoa. Tuomi murhattiin toukokuun 1. päivänä, Terho kolme päivää aikaisemmin Kytälän aseman luona olevassa mäessä.

Punakaartin esikunnan päällikkö ja vallankumousoikeuden puheenjohtaja muurari-rakennusmestari Kusti Lindqvist, 53, teloitettiin näkyvistä kumous-

johtajista ja punaisista hallintomiehistä viimeisenä, kolme ja puoli viikkoa sen jälkeen, kun valkoiset olivat saapuneet paikkakunnalle.

Vaskiseppä J.O. Nordlund oli työnantajansa Adalbert Sevónin tavoin pitkäaikainen VPK:lainen. Vuonna 1916 edellinen valittiin suihkumieheksi vanhaan isoon ruiskuun ja jälkimmäinen samaan tehtävään uuteen isoon

ruiskuun. Lauttakylän työväenyhdistyksessä Nordlund kuitenkin nousi näkyviin vasta 1917, jolloin hänet valittiin myös järjestyskaartin johtoportaiseen. Nordlund, 39, ammuttiin Toijalassa.

Myös suutari Antti Erkki Kallio, 39, surmattiin Toijalassa ja samoihin aikoihin kuin Nordlund. Häinkin oli järjestyskaartin johtohenkilöitä syksyllä 1917. Silloin hän avasi jalkineliikkeen Lautta-

kylässä. Vuodeksi 1918 Kallio valittiin Lauttakylän työväenyhdistyksen johtokuntaan ja huvitoimikuntaan, ja talvella 1918 hän oli vallankumousoikeuden ja punakaartin esikunnan jäsen.

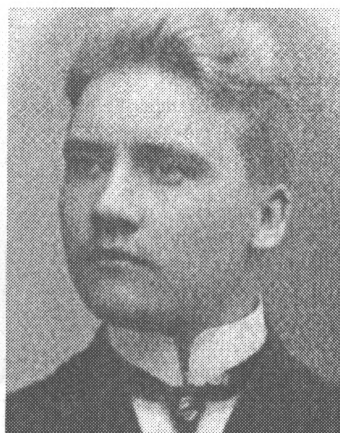
Vuokraaja-työmies Frans Virran, 29, murha kuohutti työväkeä tavallista enemmän. Surmaajaksi eri muistelijat mainitsevat Virran isännän Selim Salosen. Tämä oli taistellut sodassa valkoisella puolella, ja Virta, punakaartin esikunnan jäsen, oli toiminut hä-

nen omaisuutensa hoitajana. Salonen oli torpparin poika, joka oli hankkinut tiluksensa omalla työllään. Vuonna 1917 Virta oli osallistunut meijerikahakkaan lakkolaisena, Salonen taas oli ollut aktiivisimpia suojeluskunnan perustajia kahakan jälkeen.

Heikki Mikkolan vaimo Amanda surmattiin toukokuun alussa Hauholla, mutta hänen miehensä teloitettiin vasta syksyllä valtiorikosoikeuden päätöksellä, ainoana tämän proseduurin läpikäyneenä huittislaisena vallankumousjohtajana. Suojeluskunnan esikunta ja oikeudenkäynnissä kaksi todistajaa ilmoittivat Mikkolan panneen toimeen murhia, mistä hänet myös tuomittiin valtio- ja maanpetoksen ohella. Toinen todistajista oli kauppias ja poliisikonstaapeli Juho Rossi, joka 1906 oli puuhannut torppariosastoa Lauttakylän työväenyhdistykseen. Vankikoppinsa seinään Lahdessa Mikkola kirjoitti: "Heikki Mikkola Lauttakylästä, määrätty murhattavaksi 27 p:nä syyskuuta 1918. Kuolee iloisena päästessään vaimonsa luokse (...) Jäi kolme poikaa: Heikki, Matti ja Lauri, joita kuulemma säilytetään Huittisten köyhäintalolla."¹¹⁶

Kaikkiaan huittislaisia ja keikyäläisiä teloitettiin ilmeisesti ainakin 48, mikä ympäröivään Satakuntaan verrattuna ei suhteellisesti ole poikkeuksellisen suuri luku.¹¹⁷ Samaan joukkoon kuuluneen epäluukuinen määrä 28 kadonneesta. Paikkakuntien väkimäärään nähden Keikyän vero oli kovempi kuin Huittisten, noin neljännes. Se kuvaa hyvin vuoden 1917 ristiriitoja mutta ei sotahallintoa, jonka alaisuudessa Keikyässä ei veritöitä tehty. Is-

Amanda Mikkola, s. Tarkka, talollisen tytär Karkusta, osti leipurinliikkeen Lauttakylästä 1901. Vuonna 1905 hän oli perustamassa Huittisten naisyhdistystä. Syksyllä 1917 Tarkan kahvilassa kävivät virkistätymässä mm. VPK:n talolla harjoittelevat järjestyskaartilaiset, joiden johtajia oli Heikki Mikkola. Amanda Mikkola, 39, tapettiin toukokuun 3. päivänä pakomatalla, jolle hän oli lähtenyt kolmen lapsensa kanssa.

Heikki Mikkola Kokemäeltä tuli serkkunsa ja tulevan vaimonsa Amanda Tarkan liikkeeseen ensin leipurinoppiin, ja tämä koulutti hänet myös kirjanpitäjäksi: Heikki Mikkola kävi kauppakoulun. Teloitettaessa Mikkola oli 32-vuotias.

ku osui raskaana punakaartin esikuntaan ja vallankumousoikeuteen, mutta siitä saivat osansa myös kaarti ja sen muonittajat. Sotaa edeltäneiden työväenjärjestöjen johtohenkilöitä surmatuista oli runsaat kymmenen. Ammatiltaan uhrin olivat suhteellisesti katsoen usein, 10 tapauksessa, käsityöläisiä.

Surmantlyöt alkoivat samana päivänä kun Lauttakylään asetettiin Satakunnan rintamaoikeus istuntopaikkanaan VPK:n talo, ja suurin osa teloituksista tehtiin sen pikatuomioiden perusteella. Keikyässä tutkijalautakunta kokoontui Äetsän tehtaalla. Muutamia tuomioita jaettiin Honkolan kylän kansakoululla. Huittisten suojeluskunta organisoitiin välittömästi, ja kuolemantuomiot riippuivat monessa tapauksessa sen yksittäisistä jäsenistä. Paikkakunnalle koottiin satoja vankeja lähipitäjistä. Vai-

moineen ja lapsineen heitä oli vähintään 700–800. Kaikkien surmattujen määrä lienee ollut 120–150 eli keskimäärin 4–5 teloitettua päivittäin noin kuukauden ajan. Kesä- ja heinäkuussa vankien keskuudessa puhkesi isorokkoa.¹¹⁸

VPK:n talon leirillä, kerrotaan kahden vartiopalvelusta suorittaneen muisteluissa, vartija luki vankien kuunnellussa paperilapusta teloitettaviksi määrättyjen nimet. Jotkut joutuivat pakokauhun valtaan, ja monet täytyi tuoda väkisin ulos. He tarrautuivat tuoleihin ja ovenpieliin, joista kädet piti irrottaa kiväärinperällä iskemällä tai potkaisemalla. Noin kuuden tai kahdeksan hengen ryhmä marssitettiin teloituspaikalle; toisinaan joku yritti turhaan lähteä karkuun. Teloitukset tapahtuivat illalla tai yöllä ja aluksi ilman vakiopaikkaa. Sitten siirryttiin hautausmaalle, kunnes papiston vastustuksesta teloitukset huhti-toukokuun vaihteessa siirrettiin muualle. Monet niistä pantiin toimeen hiekkakuopilla Kokemäelle menevän tien varrella tai kansanopiston läheisellä kankaalla. Osa ammuttavista joutui kaivamaan oman hautansa. Ruumisrattaat olivat noina viikkoina tavallinen näky. Teloitusryhmässä tai -ryhmissä oli sekä vieraspaikkakuntalaisia että huittislaisia, vakituisempia ja tilapäisempiä.¹¹⁹

Surma-aalto päättyi Lauttakylässä huittislaisten osalta toukokuun 23. päivänä, jolloin viimeiset kolme ammuttiin. Mutta edessä oli vielä kesän ja syksyn vankileiritaival, jota kulkeneista menehtyi noin 150, nuorista poikasista ja tyttösistä vanhuksiin; valtaosa oli miehiä. Lähes kaikki olivat työläisiä; torpparit puuttuvat miltei kokonaan. Tähänkin joukkoon voi lisätä osan kadonneiden mykästä ryhmästä. Useimpien päivät päättyivät Hämeenlinnassa, joidenkin Lappeenrannassa tai Lahdessa. Joku-
nen harhautui kuolemaan Tammisaaressa tai Suomenlinnassa. Valtaosa oli kuulunut työväenjärjestöihin tai punakaarteihin tai (usein) molempiin. Rivimiesten ja -naisten ja kokonaan sotaan osallistumattomien ohella tauteihin, nälkään ja muuhun kurjuuteen katosivat mm. puuseppä ja työväenyhdistyksen johtomies Frans Alava, joka helmikuun alussa oli naulannut Äetsän teh-

taan ovet kiinni ryöstelyn pysäyttämiseksi,¹²⁰ sekä Keikyän nuoris-osaston puheenjohtaja Toivo Kivi, joka talvella oli todennut eletävän tilannetta ”jota historia ei tunne”. Saman kohtalon kokivat myös Fredrik Tuomen lapsi Yrjö sekä Niilo Lindqvist, Kusti Lindqvistin viidestä jälkeläisestä ainoa poika.

Isku ei ollut täysin odottamaton, mutta sen hirvittävyys oli. Sen jälkeen mikään ei ollut ennallaan. ”[E]mme voi henkiin herättää niitä satoja eri yhdistysten toimihenkilöitä, jotka ovat henkensä menettäneet”, sanotaan eräässä sosialidemokraattisen puolueen Porin piirin alustuksessa 1919.¹²¹ Kysymys ei ollut vain järjestöistä vaan koko työväestä. Kun ammutut, vankileiril-

Työmies Kalle Evert Jokinen, 40, ammuttiin Huittisissa toukokuun 3. päivänä, jolloin teloitettiin yhteensä seitsemän paikkakuntalaista. Jokinen oli kuulunut Huhtamon työväenyhdistykseen 1906 ja liittynyt punakaartiin maaliskuun puolivälissä 1918. Osalliseksi tuomioon mainitaan talollinen, joka kansalaissodan aikana oli uhattu tappaa. Silminnäkijä muistelee: ”Jouruin maantiellä tuleen vastaan erästä ryhmää kun vietiin teloituspaikelelle ryhmässä oli kuusi teloitettavaa joista kaksi hyvin läheistä tuttavaa. (...) Kalle Jokinen läheinen naapuri asteli reippaasti lausuen morjes nyt Artturi. Veivät noin puoli kilometriä näime hyvin kun toimitus suoritettiin. Pitivät toista vuorokautta ennenkuin veivät pojjes.”

Surmatun taskusta löytyi vaimolle tarkoitettu paperilappu, jossa oli seuraava teksti:

”Armaani nyt piirrän jonkun sanan ja sanon ikuisesti Hyvästi ja jätän teitin herran haltuun lasteni kansa koska olen joutunu teuraksi lahtareille paljon pääsi vaapaaksi jotka oli paljon rikolisempia minua mutta kerran ihminen kuole. Muista niistä minua etä olen olu kumppanisi sinulle kans tule kerran lähtö ikuista kohti.”

Jokisella oli viisi lasta ja viisi veljeä. Vaimo Manda Jokinen, hänkin Huhtamon työväenyhdistyksen jäsen 1906, laati runon kuolinilmoitusta varten:

Se saapui kuin taivaalta salama
tuo kuoleman käsky niin kurja
Et tiennyt sä tehneesi rikosta
sä ammuttiin kostosta kurjan.
Mä laukaukset kuulin nyt
vaan arvannut en sitä
Että se luoti lävisti
sun viattoman sydämmesi hyvän.

(SKS "1918"/12 Artturi Laineenoja, 118–120, 126; TA TT Huittinen; Lohi 1961, 121–122; KA Vuoden 1918 luokkasota, Henkilökohtainen aineisto [Jokinen, Kalle Evert])

lä kuolleet ja kadonneet lasketaan yhteen, huittislaisia ja keikyäläisiä uhreja oli noin 230. Useat muut onnistuivat palaamaan leireiltä ja jatkamaan elämäänsä, aluksi nimismiehen valvonnassa. Vaikka kuolleet olivat tavallisesti nuoria, heistä oli naimisissa vähintään kaksi viidesosaa, ehkä selvästi enemmän. Vanhemmat tai sisaruksia heillä usein ainakin oli. Kesän 1918 kirkollisissa ilmoituksissa luettiin runsaasti kuolleita työmiehen lapsia. Kaikkiaan kuolleiden määrä ylitti tuona vuonna syntyneiden määrän Huittisissa 152:lla ja Keikyässä 43:lla.¹²² Seuraavana vuonna punaorpoja sanottiin Huittisissa olleen 181.¹²³ Terrori kosketti konkreettisesti hyvin monia, ja kollektiivisena järkytyksenä se oli työväen yhteinen.

Pääasiassa 1960-luvulla kerätyssä muistitiedossa on myyttisiä aineksia ja yksityiskohtia, jotka kuvaavat kokemuksen musertavuutta ja sen työstämisen tarvetta enemmän kuin antavat siitä täsmällisiä tietoja.¹²⁴ Muutaman kerran toistuu maanomistajan sanomaksi väitetty lause, jossa tämä rinnastaa toimeenpanemansa teloituksen porsaan teurastukseen.¹²⁵ Se on eräänlainen koetun tiivistymä, oli repliikki lausuttu tai ei.

Nyt oli raunioina se rahvaan tasa-arvoliike, jonka Venäjän ensimmäinen vallankumous 1905 oli päästänyt vauhtiin ja toinen vallankumous 1917 oli aluksi ulottanut entistä pitemmälle. Tähän linjaan nähden pitäjässä oli tapahtunut vastavallankumous.

KAPINAN KÄSITTÄMÄTTÖMYYS JA KANSAKUNNAN RAJAT

Toisenlainen kollektiivinen ilmiö oli se reaktio, joka syntyi valkoisella puolella keväällä ja jatkui sen jälkeenkkin. *Lauttakylä*-lehden ensimmäinen sodanjälkeinen numero ilmestyi toukuukuun 15. päivänä, keskellä joukkoteloituksia. Juuri mennyt vallankumousaika nähtiin "hirmuvallan ja täydellisen anarkian" kautena, joka oli kasvanut "kateuden, itsekkyyden ja valheen

valtaan pääsystä". "Kukapa olisi uskonut kansamme keskuudessa vielä löytyvän niin paljon raakuutta ja petomaisuutta, että se pääsi puhkeamaan sellaisiin murhiin, rosvouksiin ja hävitykseen, minkä olemme nyt saaneet itse kokea..." "Suuri Jumala oli sallinut tämän kansan vaipua alas pimeyden yöhön", mutta nyt kodit ja isänmaa oli vapautettu "pimeyden voimien tuhoavasta vallasta". Huittisissa olivat mellastaneet sen läpi kulkeneiden "ryssälaumojen"¹²⁶ jälkeen "omat huligaani-ainekset", "oman paikkakunnan punaryssät". "Kaikkiällä näytti inhimilliset käsitteet järjettömiin hävinneen ja varsinkin Lauttakylä kuhisi kuin muurahaispesä naisia ja miehiä, joilta puuttui oikeaa ihmisjärkeä." Heinäkuussa Suontaustan nuorisoseuran puheenjohtaja Oskari Aaltonen laitapitäjältä oli sitä mieltä, että "[v]erellä tahrattu Suomi on taas kukilla kaunistettu. On syntynyt uusi valkoinen Suomi..."¹²⁷

"Kukapa olisi uskonut." Seuraavan vuoden alussa lehdessä arvioitiin, että "tuskinpa pari vuotta taaksepäin kukaan osasi aavistaakaan", miten "näin voi tapahtua oman kansan, omain kansalaisten keskuudessa".¹²⁸ Ja todellakin, edes tammikuussa 1918 pitäjän talolliseliitillä ei ollut tulevan talven luonteesta mitään todellista käsitystä. Kapina oli uskomaton, käsittämätön, *loukkaava* asia. Miten oli ymmärrettävissä, että osa kansaa oli noussut ikään kuin itseään vastaan?

Ainoa mahdollisuus oli, että kapinalliset eivät kuuluneetkaan Suomen kansaan. He olivat hylänneet sen, saaneet tartunnan venäläisistä ja nousseet omaa kansaansa vastaan perustaakseen Suomeen ja myös Huittisiin "bolshevikihirmuvallan".¹²⁹ He olivat viholliseen liittyen olleet valmiita tuhoamaan oman maansa. "Oman paikkakunnan punaryssät" eivät olleet ihmisiä kuten muut. Tällaiselta pohjalta nousi keväinen terrori. Punaiset olivat kavaltajia, isänmaan ulkopuolelle asettuneita, sairauden ja rikollisuuden saastuttamia, ja siksi heidät voitiin leikata kansakuntaruumiista pois. Näkemyksen perustana oli tietenkin keväästä 1917 alkaneen kehityksen kytkeytyminen Venäjän vallanku-

Gustaf W. Stenros oli pitkään kappalaisena, ennen kuin hänestä tuli kirkkoherra 1917. Hän oli naimisissa edeltäjänsä Wilhelm Lindstedtin tyttären Hilma Elisabethin kanssa ja oli näiden ta-

voin näkyvä suomalaisen puolueen kannattaja. Kirkkoherran lanko Eero Loimaranta toimi terrorikeväänä 1918 kenttäoikeuden puheenjohtajana Lauttakylässä.

moustapahtumiin. Se sinetöi maanpetturuuden itsestään selväksi totuudeksi. Nyt mennyt aika näytti johdonmukaiselta pyrkimykseltä tähän, vaikka edellisenä syksynä asiaa ei ollut nähty näin — huolimatta venäläisten sotilaiden läsnäolosta naapurikunnissa ja heidän avunannostaan työläisille.¹³⁰

Sota ja sen jälkeinen tilanne näyttäytyivät taisteluna järjestyksen ja kaaoksen, terveen ja sairaan, pyhän ja jumalattoman, oman ja vieraan, sivistyksen ja raakalaisuuden välillä. Tulkintakehykseksi tarjoutuivat kansallinen aate ja sen itsekasvatusihanteet, joista talolliset ja sivistyneistö olivat ammentaneet kansakouluissa, kansanopistossa, nuorisoseuroissa ja muissa järjestöissä. Kansallisen sivistyksen ja siveellisyyden vastakohtaksi asettuivat kansan keskuudesta löytynyt raakuus ja petomaisuus, työväestön ”huonomoraalinen johtaja-aines”, ”kiihoitetut ja harhaanjohdetut”, ihmisyyden ja sivistyksen pintapuolisuus.¹³¹ Oli tullut selväksi, että kansallinen aate vaati kurissapitoa ja kontrollia. Sen ala kaventui ja se itse koventui. Uuden Suomen ei tullut sietää ”laiskottelijoita eikä ihannemaailman haaveilijoita”.¹³²

Reaktiota valaisee kesällä 1918 käyty keskustelu orpokodin perustamisesta punaorvoille. Se aloitti toimintansa vuoden lopulla. Kirkkoherra G. W. Stenros ei pitänyt tarkoituksenmukai-

sena jättää näitä lapsia äitiensä hoitoon. Orpokodissa pienokaiset voisivat saada kasvatusta, joka "ei lietso vihan ja raakuuden tulta" vaan "istuttaa heihin rakkautta Jumalaan, isänmaahan ja kansalaisiin". Samalla he voisivat totuttautua työntekoon. Naisyhdistyksen puheenjohtajan Ida Vemmelpuun mielestä orpokodin kasvatuksella yhteiskunta voisi välttyä saamasta "myrkyttävää ja alasrepivää ainesta" keskuuteensa. Orpolapsi voisi oppia hyviä tapoja ja työteliäisyyttä, ja hänestä voisi tulla "terve jäsen siihen kansaan, johon hän ja me kuulumme". Ensimmäisten joukossa orpokotiin sijoitettiin Heikki ja Amanda Mikkolan 2-, 7- ja 9-vuotiaat pojat.¹³³

UUSI SUOJELUSKUNTA

Keväällä ja kesällä 1918 Huittisten suojeluskunta oli poliittisen valvonnan ja repression väline. Se kuulusteli punaisia ja päätti ihmisten kohtaloista, kontrolloi vangittuja ja muuta epäilyttävää väkeä, hoiti vapautettujen työnvälitystä, ylläpiti järjestystä ja tarkkaili, ettei paikkakunnalla levitetty "väärää huhuja".¹³⁴ Nyt sillä oli vankka porvarillinen kannatus. Ensimmäiseen suojeluskunnan esikuntaan kuului sitä talolliseliittiä, joka edellisenä syksynä oli pitänyt etäisyyttä aseelliseen toimintaan.¹³⁵ Touko-kuun alussa valtuusto myönsi avustuksen "suojeluskuntavartiostolle", ja heinäkuussa pidettiin suuri vapausjuhla suojeluskunnan hyväksi ja sodasta palanneiden kunniaksi.¹³⁶

Tällaisena järjestö oli sodan jälki-ilmiö. Uusi vaihe alkoi elokuussa, kun suojeluskuntien asema virallistettiin asetuksella. Huittisissa suojeluskunta organisoitui koko pitäjän kattavaksi, ja syksyllä valittiin uusi esikunta sekä alettiin pitää aseellisia harjoituksia. Muilta kuin suojeluskuntalaisilta ja erityisen luvan haltijoilta kerättiin aseet pois.¹³⁷ Seuraavina kuukausina suojeluskunta vähitellen vakiintui, ja voittajien järkytys asettui osaksi pitäjän järjestöelämää.

Vakiintuminen ei käynyt hankauksitta. Syksyllä 1918 suoje-
luskunnat saivat uutta pontta, kun järjestysvaltakysymys Suo-
messä jälleen ajankohtaistui. Saksan luhistuttua sen joukot ve-
dettiin pois Suomesta, ja Neuvosto-Venäjä saattoi siirtyä hyök-
käävämpään ulkopoliitiikkaan. Itsenäisen Suomen oli hoidettava
järjestys omin voimin, vaikka armeijan organisointi oli kesken.
Lisäksi voittajavaltiot edellyttivät Suomen palaavan demokraat-
tiseen hallitsemistapaan, mikä avasi työväenliikkeelle mahdolli-
suuksia toiminnan uudelleen virittämiseen.¹³⁸ Tässä tilanteessa
Huittisten suojeluskunta vahvistui ja kokosi piiriinsä laajan val-
koisen rintaman. Sen kannattaviksi jäseniksi liittyivät esimerkik-
si kunnallislautakunnan pitkäaikainen ja arvovaltainen puheen-
johtaja F.O. Juusela sekä kuntakokouksen puheenjohtaja ja kes-
keinen järjestömiehenä, nuorsuomalainen ja edistysmielinen rust-
hollari K.A. Härkälä. Herrasrouvien ja talonemäntien johdolla
perustettiin suojeluskunnan ompeluseura.¹³⁹

Suojeluskunta joutui ottamaan kantaa rooliinsa poliittisen
kontrollin välineenä. Yksi vaihtoehto oli entisen vastavallanku-
mouksellisen linjan jatkaminen. Suuntauksella oli niin paljon
kannatusta, että Huittisissa sosialidemokraatit suljettiin pois
kunnallisvaaleista tammikuussa 1919 — toisin kuin Keikyässä.
Tällä kannalla oli esimerkiksi vaalien jälkeen perustettu kokoo-
muslainen Huittisten kansallisseura. Keskusvaalilautakunnan
sihteerinä toimi kauppias Walter Schultz, joka oli myös suojelus-
kunnan kansliapäällikkö.¹⁴⁰ Linja huipentui suojeluskunnan ko-
kouksen julistukseen pari viikkoa ennen kunnallisvaaleja ja run-
saat kaksi kuukautta ennen eduskuntavaaleja. Julistuksessa sa-
nottiin.¹⁴¹

Jokaisen joka ei hyväksy ryöstöjä, murhia, murhapoltoja y.m. väkivallan
töitä on viipymättä liityttävä suojeluskuntaan. (...) jokainen, joka vielä-
kin edelleen jää toimeettomaksi, merkitään punakaartilaisina luetteloi-
hin, koska he toimeettomuudellaan avustavat väkivaltaisista pimeistä voi-
mia. Kokous kehoittaa myös jokaista luopumaan sellaisesta harhaluulos-
ta, että kun on "puolueeton" voi mahdollisesti säästää omaisuutensa ja
henkensä siinä tapauksessa, että bolshevikihirmuvalta vielä saisi vallan.

Suojeluskunnan lipun vihkiäisjuhlassa 20.4.1919 muistutettiin mieliin, että Satakunnan suojeluskunta-aatteen alkukoti oli Lauttakylässä. Lipun vihki kirkkoherra G.W. Stenros, ja lahjoittajien puolesta puhui naisyhdistyksen puheenjohtaja Ida Vemmelpuu. - Vanha hakaristiaihe sisältyi sekä Huittisten että Keikyän suojeluskuntien lippuihin.

Näin jyrkällä kannalla eivät läheskään kaikki enää olleet. Kokoukseen, joka hyväksyi julistuksen, oli saapunut vain vähän "vanhempaa väkeä", minkä katsottiin osoittavan, että vakavampi väestö ei vielääkään antanut suojeluskunnalle asiaan kuuluvaa arvoa. *Lauttakylä*-lehti puolestaan lainasi kritiikkiä, jossa julistusta arvosteltiin suojeluskuntien vapaaehtoisuusperiaatteen vastaiseksi.¹⁴²

Pian ylilyönnin jälkeen Huittisten suojeluskunnan asema kuitenkin lujittui ja vakaantui. Muutos tapahtui talvella ja keväällä

1919 eli samoihin aikoihin, kun maa sai suojeluskuntien roolia vahvistavan uuden asetuksen ja paikallinen työväenliike palasi julkisuuteen eduskuntavaaleissa. Helmikuussa kirkkoherra Stenros otti vastaan suojeluskuntalaisten valan, ja tilaisuudessa oli väkeä yli odotusten. Suojeluskunnalle valittiin esikunta, joka edusti pitäjän keskeisiä talollis- ja muita järjestöjä. Valkoisten joukkojen paikkakunnalle tulon ensimmäisenä vuosipäivänä suojeluskunta otti vastaan "Huittisten naisten" lahjoittaman lipun, ja kirkkoherra vihki sen juhlallisesti käyttöön. Vuonna 1919 järjestön vahvuus nousi 202 toimivaan ja 50 kannattavaan jäseneseen. Syksyllä perustettiin suojeluskunnan tueksi vielä Lotta Svärd -yhdistyksen osasto, paljolti Huittisten naisyhdistyksen voimin. Ja samana vuonna vakiintui erilliseksi järjestöksi myös Keikyän suojeluskunta.¹⁴³

Runsaan vuoden kuluessa suojeluskunta muuttui siis vastavallankumouksen välineestä porvarilliseksi järjestöksi, joka mukautui poliittisen demokratian palauttamiseen. Yhtäältä se sopeutui niihin puitteisiin, jotka pitäjässä ja Suomessa muodostuivat, mutta toisaalta se määritteli rajat politiikan tekemiselle. Sodan perintö, vihamielisyys työväenliikettä kohtaan koteloitui voittaneiden aseelliseen organisaatioon. Ei tunnu yllättävältä, että vuonna 1918 nimenomaan aktiiviset suojeluskuntalaiset ottivat johtoonsa Huittisten osuuskaupan ja etenkin VPK:n.¹⁴⁴ Ennen edellistä syksyä juuri niiden kautta oli säädely eri ryhmien suhteita.

Jo organisaatiomuotonsa kautta suojeluskunta kertoo kansalaissodan pysyvistä vaikutuksista. Se liittyi kyllä perinteeseen, koska siitä tuli uusi vapaaehtoinen järjestö, jolla oli sisäinen demokratia. Se kytkeytyi kuitenkin tiiviimmin valtiovaltaan kuin aikaisemmat kansanliikkeet, sillä se kuului viralliseen pakkovaltakoneistoon ja myös samastui valtioon sotaisan kansakuntakäsityksen pohjalta. Sitäpaitsi sen toiminnassa noudatettiin sotilaallisia käskyvaltasuhteita. Se oli demokratian ja tottelemisen yhdistelmä, joka nojautui kansallisuuteen ja aatteelliseen jalostamiseen mutta muunsi niitä autoritaariseen suuntaan. Suojelus-

kunta oli kansalaisjärjestö mutta *aseistettu* kansalaisjärjestö.¹⁴⁵

Ideologisesti suojeluskunta ymmärsi itsensä kansallisen linjan jatkajaksi uusissa oloissa. Sillä oli vahva yhteys Huittisten nuorisoseuraan. Sodassa kaatuneiden valkoisten hautajaisissa juuri nuorisoseura laski oman seppeleen — ymmärrettävästi, koska sen jäseniä oli ollut rintamalla. Heinäkuussa 1918 suojeluskunnan hyväksi pidetty vapausjuhla oli nuorisoseuran järjestämä. Mutta lisäksi sekä syksyllä 1918 että talvella 1919 suojeluskunnan esikuntaan valittiin huomattavan monia entisiä aktiivisia nuorisoseuralaisia. Muutenkin seuran kasvatusihanteet ja uuden tilanteen niille asettamat vaatimukset olivat paljon esillä 1918 ja 1919.¹⁴⁶

MIKSI TYÖVÄEN VALLANKUMOUS, MIKSI VASTAVALLANKUMOUS?

Huittisten työväen vallankumous kehkeytyi paikallisesta reagoinnista maan kansainvälisen aseman murrokseen ja valtakunnallisiin muutoksiin. Ne tekivät järjestäytyneestä työväenliikkeestä kumouksen toimeenpanijan.

Venäjän helmikuun vallankumous käynnisti Suomessa poliittisen vapautumisen, halvaannutti järjestysvallan ja avasi portit työtaisteluille ja työehtojen muuttamiselle. Huittisissa poliittinen vapautuminen johti painostukseen kunnallisen demokration puolesta samaan aikaan, kun tätä valmisteltiin valtakunnallisella tasolla. Liikkumavaraa painostukselle loi järjestysvallan puutteellisuus ja pontta antoivat elintarvikepula ja työttömyys. Pakkovoiman vajanaisuus provosoi porvarillisen puolen vastamaan työtaisteluun omin aseihin. Muutamaa viikkoa meijerikahakan jälkeen valtalaki kaadettiin ja kunnallisreformi joutui jäihin. Lokakuun alussa sosialidemokraatit menettivät eduskuntaenemistön vaaleissa, joita työväenliike ei koskaan tunnustanut lailliseksi.¹⁴⁷

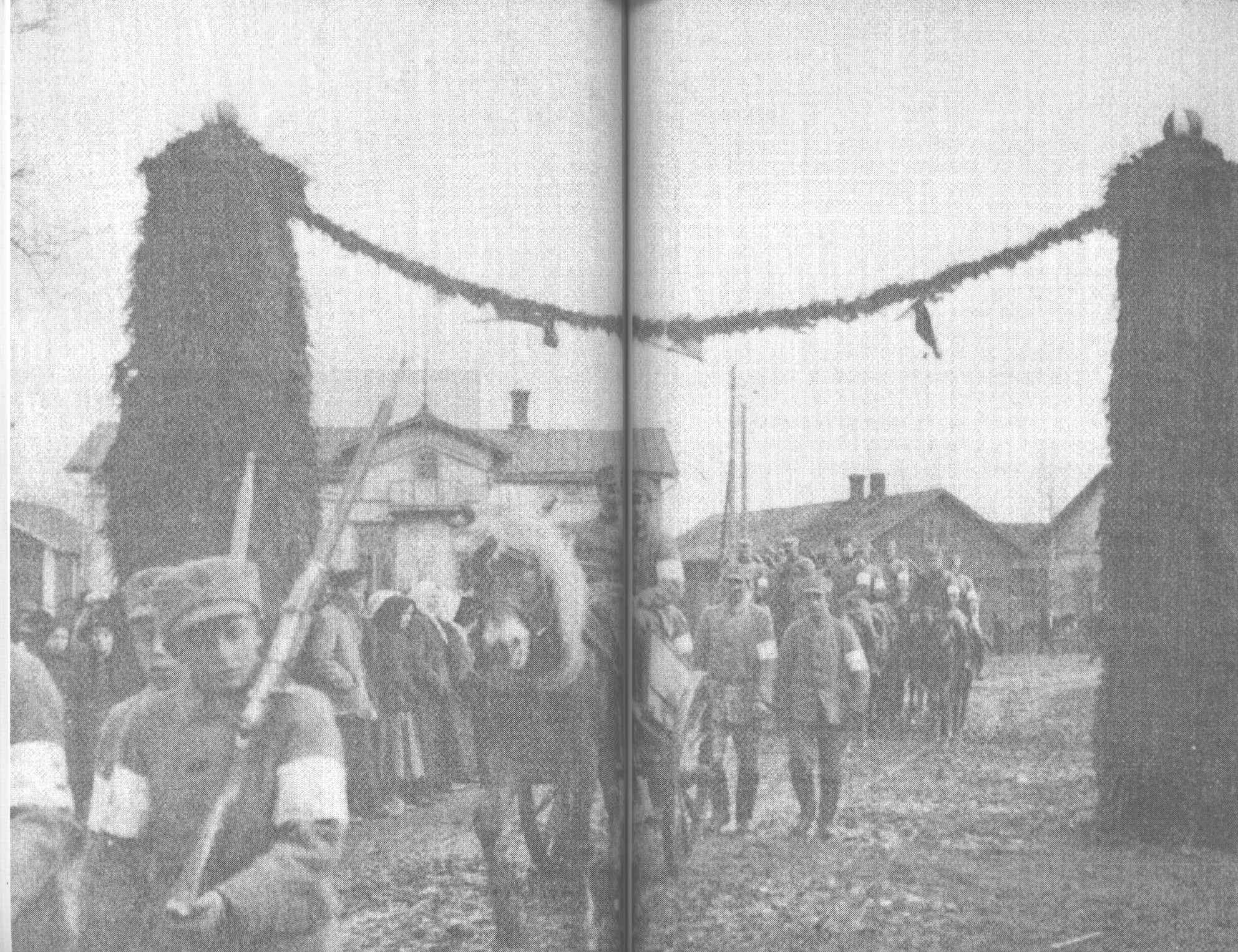
Syntyi tilanne, jota on kuvannut osuvasti Ilkka Liikanen.¹⁴⁸ Syksyn 1917 vaalien jälkeen työväenliikkeen poliittinen merkitys väheni valtakunnan tasolla, mutta työväenyhdistyksillä oli edelleen vahva ote paikallisesta vallasta. Työväenliikkeen vaikutusvalta oli laajalti hyväksytty verrattuna syrjäytettyyn ”tsaristiseen” järjestysvaltaan tai perinteiseen kunnalliseen ”manttaali-valtaan”. Peräytyminen valtakunnanpolitiikassa vain vankisti paikallista mobilisaatiota ja lisäsi sen päättäväisyyttä. Kahtiajako korosti porvarillinen aseistautuminen. Paikallinen halkeama syveni. Syksyllä työväenliikkeen voimakeskus tiivistyi ja sen haaste laajeni. Se otti yhtäältä haltuunsa ennen epäpoliittisina pidettyjä järjestöjä ja alkoi toisaalta muodostaa aseistettuja organisaatioita, valtakunnallisen järjestöpäätöksen mukaisesti.

Vaatimusten esittäjiksi nousivat pitäjän vakiintuneet työväenjärjestöt ja niiden piirissä syntyneet uudet yhteenliittymät. Toiminta oli aktiivista joukkopolitiikkaa ja -painostusta mutta ei vallankumoukseen pyrkimistä. Aseellinen varustautuminen syksyllä 1917 tähtäsi saavutettujen etujen puolustamiseen. Sen jälkeen kun suojeluskunnat oli julistettu hallituksen joukoiksi, työväenkaartit määrätty hajotettaviksi ja vallankumous julistettu, on vain luonnollista, että tästä voimakeskuksesta tuli paikallisen vallan haltija. Se toteutti eräänlaisen hallinnollisen vallankumouksen. Rivit eivät hajonneet muuten kuin niin, että muuttamat vetäytyivät hieman sivummalle.

Vuoden 1917 aikana Huittisten työväenliike lujitti otettaan vallasta ja esitti vaatimuksiaan yhä tiukemmassa äänilajissa, mutta vallanottoon se ei pyrkinyt. Sen päätavoitteena oli osallisuus kunnalliseen valtaan etenkin sen jälkeen, kun maatalouden voimasuhteita oli työehtosopimuksella muutettu, ja sen vaatimukset ja visiot myös pysyivät loppuun asti kunnallisen hallinnon ja demokratian rajoissa.¹⁴⁹ Tämä tausta on tärkeä vastavallankumouksen ymmärtämiseksi. Vuoden 1917 kehitys teki pitäjän talolliseliitille, ainakin sen pääosalle, mahdolliseksi ymmärtää punaisen vallan tuloa. Kumous oli kuin veitsenisku sel-

kään, jotakin uskomatonta ja ennalta käsittämätöntä. Oli kuin verho olisi revennyt ja paljastanut hirviön, joka halusi tuhota kaiken arvokkaan — omaisuuden, sivistyksen, koko isänmaan. Keväällä ja kesällä 1918 mennyt ahdistus ja pelko tiivistyivät näihin tuntemuksiin samaan tapaan kuin muuallakin. Kuten työväenvalta niin valkoinen terrorikin oli vastausta valtakunnalliseen kriisiin — sen paikallinen versio ja samalla osallistumista siihen.

V
UUSI KANSAKUNTA

Huittisten suojeluskunnan paraati 1921.

ISÄNMAAN TULKINNAT

KESKEINEN KANSALAI SJÄRJESTÖ

Suojeluskuntaa on syystä sanottu Huittisten keskeisimmäksi kansalaisjärjestöksi 1920-luvulla. Vuoden 1932 loppuun mennessä siihen liittyi noin 470 toimivaa jäsentä ja lisäksi monia arvohenkilöitä ja muuta varttuneempaa väkeä kannattavina jäseninä.¹ Siihen kuului selvä enemmistö maamiesseuran, maataloustuottajain yhdistyksen, säästöpankin ja osuusmeijerin johtoporaasta. Järjestön esikunnassa oli pitkään esimerkiksi talollinen Kalle Käyrä, kunnanvaltuuston puheenjohtaja vuodesta 1924 sekä eri vuosina Huittisten maamiesseuran ja Huittisten maataloustuottajain puheenjohtaja. Kaksi muuta maamiesseuran puheenjohtajaa, V.E. Toivola ja Yrjö Hälli, olivat esikunnan jäseniä 1920-luvun puolimaista alkaen. Verner Väinölä kuului siihen kolmen vuoden ajan. Suojeluskuntaa avustivat säännöllisesti mm. osuusmeijeri ja säästöpankki ja usein myös Huittisten kunta sekä manttaalin omistajat.²

Suojeluskuntalaisten enemmistönä olivat talolliset ja heidän poikansa, joita täydensivät sivistyneistö ja kaupallinen johtokeros koululais- ja opiskelijapoikineen sekä toimenhaltijat ja pikkuvyyrittäjät. Työmiesten, lohkotilallisten ja muiden osuus jäi runsaaseen kymmenekseen. Esikunnan jäsenistä toinen puoli oli yleensä talollisia, toinen lähes kokonaan virkamiehiä tai muuta

Kotitalonsa pihalla kirkkorattailla istuvat veljekset Felix (vas.) ja Lauri (kesk.) Torpo olivat Keikyän järjestöelämän keskushenkilöitä. Felix Torpo johti ennen kansalaissotaa Keikyän nuorisoseuraa ja sen jälkeen maamiesseuraa. 1920-luvulla hän oli Keikyän suojeluskunnan paikallispuhemies, valtuuston jäsen, Keikyän maataloustuottajain paikallisyhdistyksen puheenjohtaja sekä useiden taloudellisten yritysten johtomies. Myös Lauri Torpo oli nuorisoseuralainen ja lisäksi 1910-luvulla seuran piirissä perustetun urheiluseuran Keikyän Vesan puheenjohtaja. Syksyllä 1917 hän oli aktiivisimpia suojeluskuntalaisia, ja vuonna 1918 lähes kaikkien Vesan jäsenten sanotaan liittyneen suojeluskuntaan. Veljekset osallistuivat 1920-luvulla myös keikyäläiseen pienviljelijätoimintaan toisin kuin talolliset suurten luokkaerojen Huittisissa. Felix Torpo oli silloin näkyvä maalaisliittolainen.

lukeneistoa ja liike-elämän ylempää kerrosta.

Pienemmässä Keikyässä suojeluskunta kokosi järjestömiehet vielä tarkemmin kuin Huittisissa. Johtoelimiin kuuluivat vuonna 1920 itsenäistyneen uuden kunnan valtuuston varapuheenjohtaja tilallinen Verner Kyläkoski ja monet muut tienoon kärkihahmot.

Paikallispäällikkönä oli talollinen Felix Torpo, joka oli toiminut sekä maamiesseuran että maataloustuottajain puheenjohtajana. Suojeluskuntien tukijärjestöissä paikallisissa Lotta Svärd -yhdistyksissä olivat aktiivisimmin mukana sivistyneistörouvat (Huittisissa) ja emännät sekä heidän tyttärensä, monesti samoista perheistä kuin suojeluskuntien ydinjoukko.³

Huittisten ja Keikyän suojeluskunnat tekivät työväestä eräänlaisia toisen luokan kansalaisia jo pelkästään siksi, että ne olivat porvarillisia aseellisia kaarteja. Lisäksi ne olivat valtion kontrollipolitiikan välineitä, jotka harjoittivat poliittista valvontaa yhdessä sotilas- ja siviiliviranomaisten kanssa.⁴ Edellisille ne antoivat salaisia lausuntoja kutsuntaikäisten poliittisesta luotettavuudesta. Lausunnot perustuivat tietoihin järjestöihin kuulumisesta, lähiomaisten poliittisesta kannasta ja osallisuudesta kansalaisuuteen sekä ystävä- ja tuttavapiiristä.⁵ Työnantajat saattoivat lähestyä Huittisten suojeluskuntaa varmistuakseen työnhakijoista, niin kuin hämeenkyröläinen apteekkari, joka halusi tietää, kannattivatko apteekkioppilas Kaarina Sevón ja hänen sisarensa isänsä mielipiteitä.⁶ Työväenyhdistysten ja ammattiosastojen luonteesta tuli ottaa selvää ja pitää silmällä niiden jäsenistöä. Et-sivä keskuspoliisi pyysi usein suojeluskunnan apua poliittiseen kontrolliin liittyvissä asioissa.⁷

Suojeluskuntalaiset katsoivat puolustavansa vaarassa olevaa isänmaata, jota uhattiin yhtä aikaa sisältä ja ulkoa. Väljästi käytetty kommunisti-sana maanpetturin synonyymina liitti yhteen molemmat puolet. "Isänmaaton" tai "isänmaata tuntematon" olivat termejä, joilla Huittisten suojeluskunta luonnehti epäluotettavia kutsuntaikäisiä.⁸ Suojeluskunnan tunnuksia olivat uskonto, koti ja isänmaa, ja Porin piirin Lotta Svärd -yhdistysten tunnuslauseena oli: "Jumalan avulla isänmaan puolesta".⁹ Kapina ja sen uhka olivat ennen kaikkea yhteiskuntamoraalin ongelmia. Ne olivat rinnastettavissa esimerkiksi juoppouteen ja rikollisuuteen.¹⁰

Vanhan sukutilan isäntä Kalle Kirra oli alansa ammatillisen järjestäytymisen keskushenkilö. Vuonna 1917 hänestä tuli 24-vuotiaana Huittisten maataloustuottajain paikallisyhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja ja uudenaikaisen, kaik-

kien viljelijöiden yhteisen "ryhmittekkyyden" määrätietoinen ajaja. Myöhemmin hän oli maalaisliiton kansanedustaja ja Maataloustuottajain keskusliiton johtomies. Suojeluskunnassa Kirra oli monta vuotta kurinpitolautekunnan jäsen.

YHTEISEN POHJAN LAAJENTAMINEN

Suojeluskuntalaisen isänmaan rajat olivat ahtaat. Oltiin ikään kuin jatkuvassa sotatilassa; rivit oli pidettävä tiiviinä ja oltava vartiossa kaaoksen voimia vastaan. Mutta myös toisenlainen tulkinta sodasta ja isänmaan rajoista oli mahdollinen. Vuonna 1921 käytiin mielipiteiden vaihtoa suojeluskunnan esikunnan jäsenen kunnanlääkäri Viljo Rantasalon ja Länsi-Suomen kansanopiston johtajan J.E. Tuompon välillä. Rantasalon mukaan punakapina oli osa maailmanlaajuista kamppailua työn ja pääoman välillä, "taloudellisten epäkohtien ja rikollisten vaistojen aiheuttama sairaaloinen teko (...) Se oli kansamme vapaustaistelu". Rantasalo arvosteli Tuompoa, jonka mielestä kapinan siemenenä oli ollut eri kansanryhmien erilainen sivistysaste ja joka oli siksi ehdottanut erityisen vapaaopiston perustamista Lauttakylään.¹¹ Tuompo vastasi:¹²

Jos olisi ollut enemmän kansanelämän tuntemusta ja yhteiskunnallista ymmärtämystä kehittyneemmällä, asioista vastaavalla kansamme osalla, olisi esim. torpparikysymys ratkaistu jo paljon ennen eikä vasta sitten, kun siihen oli pakko (...) Samoin, jos kansansivistyksen kohottamiseen

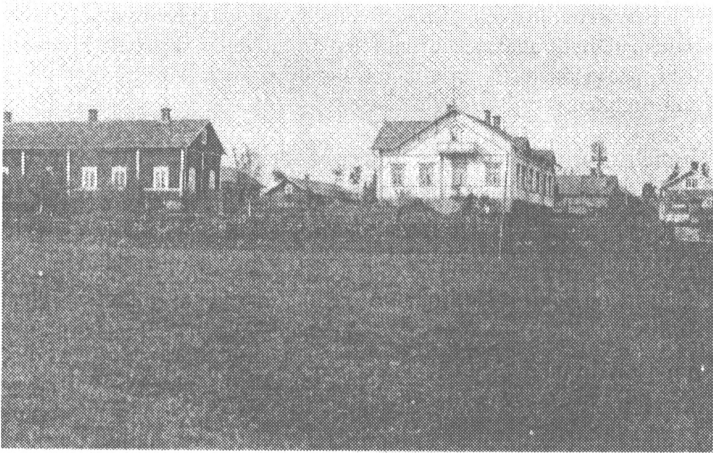
olisi aikaisemmin voitu panna enemmän painoa, olisi herännyt oma-ajatus jättänyt punakaartin rivit jotenkin harvoiksi varsinkin kunnollisista maalaismiehistä, jotka sinne houkuteltiin ja kun arvostelukyky puuttui, menivät.

Suojeluskuntanäkemyksen mukaan sota oli paljastanut sivistyksen näennäisyyden. Aikaisemmat kaunosieluiset kuvitelmat kansasta olivat olleet harhaa. Tuompo sen sijaan tavoitteli yhteyttä juuri sotaä edeltäneeseen sivistysoptimismiin. Hänen mukaansa sivistyksen vaillinaisuus ja siksi myös kapina olivat olleet osaksi lukeneiston tai yläluokan omaa syytä. Tämä ei ollut pystynyt täyttämään tehtävänsä ja aidosti kasvattamaan syviä rivejä. Nyt oli elvytettävä entisiä jalostuspyrintöjä. Hävinneet oli nähtävä hairahtuneina ja rakennettava yhteyksiä heihin päin.

Tällainen käsitys isänmaasta oli sovittelevampi kuin se oikeistolainen kanta, joka oli vallalla suojeluskunnassa. Arvostellessaan yläluokkaa Tuompo antoi epäsuorasti ymmärtää, että toinen ryhmä, jolla oli parempia edellytyksiä yhteyksien solmimiseen, nimittäin kansaa lähellä oleva talonpoikaisto.¹³ Tämä oli keskustalainen ja erityisesti maalaisliittolainen näkemys. Tuompo toimikin 1920-luvulla aktiivisesti maalaisliitossa — hän oli mm. kahdesti sen kansanedustajaehdokkaana — ja lisäksi ns. aitosuomalaisessa liikkeessä.

Aatteellisten yhteyksien lisäksi etsittiin tuotannollisia. Maataloustuottajain paikallisyhdistys vahvistui sodan jälkeen ja oli aktiivinen kunnallispolitiikassa. Se korosti jo vuonna 1918, että kapitalismin aikakaudella kaikkien maataloudenharjoittajien on pidettävä yhtä. Kiristyvän taloudellisen kilpailun toivottiin ja uskottiin murtavan poliittisia vastakkaisuuksia ja tuovan entiset torpparit samaan rintamaan muiden viljelijöiden kanssa.¹⁴ Maataloustuottajien johtajasta Kalle Kirrasta tuli maalaisliiton kansanedustaja 1922 ja myöhemmin mm. Satakunnan aitosuomalaisen kerhon puheenjohtaja.

Samoilla linjoilla oli muitakin, joista osa oli maalaisliiton jäseniä, osa ei. Monien kylien järjestömies-kansakoulunopettajat

Evert Heikkilän tilalla Mommolassa oli 1920-luvulla kaksi asuinrakennusta. Vuosisadan alussa asuinhuoneiden määräksi oli laskettu 12, lypsylehmien luvuksi 20 ja tilusalaksi 359 hehtaaria. Heikkilä kannatti jo 1910-luvulla torppien muuttamista lohkotiloiksi ja möi ennen kansalaissotaa kaksi ja 1919 neljä torppaa niiden haltijoille. Jälkimmäisenä vuonna hän kirjoitti: "Vanhentuneen torpparilain [alainen väki] käypi nykyisin kilvan katkomaan vuosikymmeniä kahlehdittua iestä." 1920-luvulla Heikkilä oli maataloustuottajain paikallisyhdistyksen sihteerinä sekä maamiesseuran, maalaisliiton paikallisosaston ja valtuuston puheenjohtajana. Suojeluskunnan näkyviä tehtäviä hänellä ei ollut.

olivat sellaisia, samoin esimerkiksi *Lauttakylän* päätoimittaja Heikki Rantala, hänkin kansakoulunopettaja.¹⁵

Vaikka suojeluskunta oli jyrkällä kannalla, sen asema puolueisiin nähden ei ollut yksiselitteinen. Sen johtelimissa oli nimittäin kaikkiin porvarillisiin ryhmiin kuuluvia. Tosin näin oli varsinkin sodan jälkivuosina, jolloin puoluekannat olivat usein häilyviä ja kovaa kuria vaadittiin yleisesti. Edistyspuolueen ja kokoomuksen paikallisyhdistykset perustettiin ensimmäisten eduskuntavaalien edellä 1919 ja maalaisliiton yhdistys noin vuotta myöhemmin,¹⁶ mutta monet vaihtoivat puoluetta 1920-luvun alussa. Vuosikymmenen taitteessa suojeluskunnan esikuntaan kuului useita edistyspuoluelaisia ja maalaisliittolaisia.¹⁷

Sen jälkeen siinä oli enemmän näkyviä kokoomuslaisia kuin näkyviä maalaisliittolaisia — päinvastoin kuin kunnassa yleensä. Silti J.E. Tuompo ja Kalle Kirrakin olivat suojeluskuntalaisia,¹⁸ samoin useimmat maataloustuottajain aktiivijäsenet.

Pelkät puoluelaskelmat eivät kuitenkaan tavoita suojeluskunnan poliittisuuden luonnetta. Järjestön oman näkemyksen mukaan suojeluskunnan tuli edeltää puolueita. Se, että paikkakunnan keskeisellä kansalaisjärjestöllä oli tällainen näkemys, kertoo paljon puolue-erojen rajallisuudesta sodan jälkeen. Tietysti talolliset olivat ennenkin pitäneet itseään kansallisen edun valvojina sosialistien luokkapoliitiikkaa vastaan, ja porvarillisten puolueiden paikallisyhdistykset olivat olleet heikkoja. Mutta nyt kokonaisuusajatuksesta tuli kaiken pohja ja perusta.

Lähtökohtana oli yhteinen ja leppymätön kommunisminvastaisuus. Se oli yhtä kuin isänmaallisuus, joka oli määritelmän mukaan puoluepyyteiden yläpuolella. Ajateltiin, että koska suojeluskunta oli isänmaan asialla, se ei ollut poliittinen järjestö; vain sen arvostelu oli poliittista. Näkemys oli osa suojeluskunnan hegemonista asemaa, minkä kannalta oli luonnollista, että kaikki isänmaalliset eli siis porvarilliset puolueet olivat mukana — mutta yhtä luonnollista oli, että suojeluskunnassa erilliset puolueintressit piti unohtaa. Koska totalistinen isänmaakäsitys oli kuitenkin oikeistolainen, käytännössä kokoomuslaisten osuus nousi korkeaksi. Nimenomaan heille isänmaa ja suojeluskunta olivat puolueajattelun yläpuolella. Ei olekaan ihme, että varsinainen kokoomuksen paikallisyhdistys Huittisten kansallisseura oli 1920-luvun alkupuolella nukuksissa eikä edes pitänyt osuuttaan seuratalo Karhulasta.¹⁹

Maalaisliittolaisten panos merkitsee, että ajatus ei ollut vieras heillekään. Mutta toisaalta se merkitsee, että suojeluskunnan sisällä piili halkeama, mahdollisuus asettua totalismia vastaan ja eturyhmäpolitiikan — ”ryhmäitsekkyiden”²⁰ — puolelle. Avoin ristiriita ei helposti puhjennut, koska totalistisella isänmaallisuudella oli vahva symbolinen lataus. Kritiikin esittäjiä voitiin

Satakunnan laulujuhlat 1927 olivat nuorisoseuran järjestämät kuten vuonna 1914. Voimisteluesitykset tapahtuivat Lauttakylän juuri valmistuneella urheilukentällä, jonka osakkaina olivat nuorisoseura, suojeluskunta, VPK ja urheiluseura Lauttakylän Luja. Laulujuhlien toimikunnassa oli useita Huittisten suojeluskunnan johtomiehiä, mm. paikallispäällikkö.

helposti arvostella isänmaan hajottajiksi. Vakaina aikoina kommunisminvastaisuus riitti yhdistämään kaikkia, mutta mahdollinen kriisitilanne saattoi kärjistä eron.

UUDENAIKAISUUS

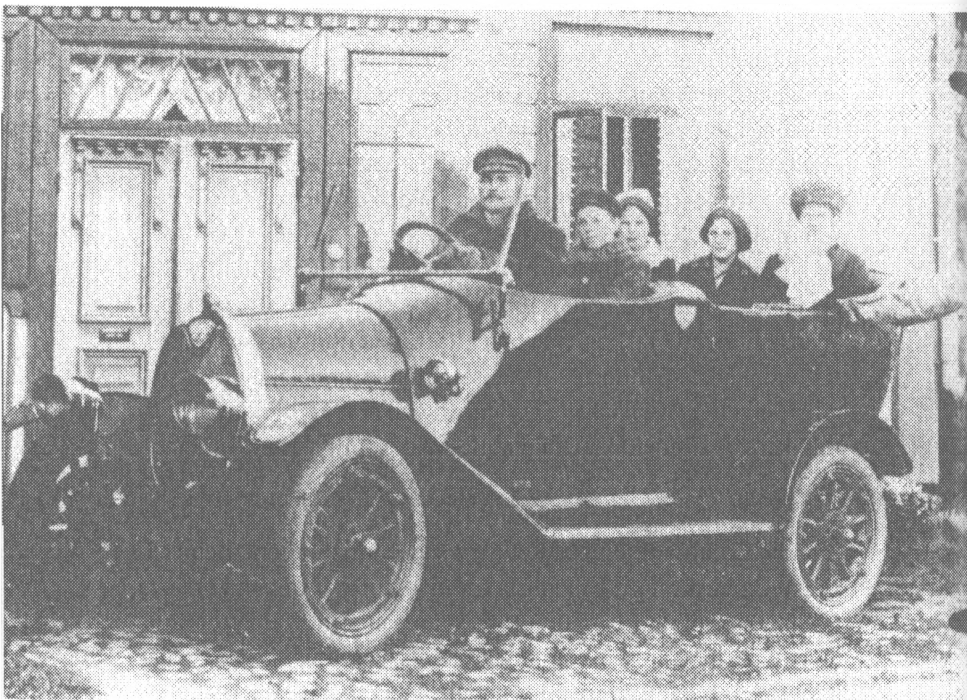
Suojeluskunta ei suuntautunut vain oman syntymänsä traumaan. Se oli myös uuden sukupolven liike, joka etsi muotoa uudelle itsetietoiselle Suomelle ja isännyydelle omassa maassa. Mennyt näyttäytyi naiivin ihanteellisuuden, ylenmääräisten myönnytysten ja säälintunteiden, ilmassa leijuvan kamarioppineisuuden haaksirikkona. Tulevan lupaus sisältyi lujuteen, ter-

veyteen, realismiin, sotilaallisuuteen, urheilullisuuteen, itseluotamukseen. Kaikkea sitä edusti suojeluskunta, eikä ole ihme, että se veti puoleensa monilukuisen joukon nuoria niin sivistyneistön kuin talollistenkin piiristä. Sen henki sävytti muuta aatteellista järjestäytymistä. Suojeluskunta näytti ikään kuin suuntaa ja asetti tärkeät kysymykset ja hallitsi ilmapiiriä siksi yleisemminkin.

Nuorisoseuraan ilmapiirin muutos vaikutti kahdella tavalla. Se taipui ajanmukaiseen suuntaan muotoilemalla omaa tehtäväänsä niin, että tarkoituksena oli kasvattaa nuoriso ”siveellisesti voimakkaaksi, ihmisinä ja kansalaisina kunnollisiksi ja pystyviksi, oikein ajatteleviksi, syvästi tunteviksi ja tarmokkaasti toimiviksi”.²¹ Noin kaksi kolmannesta miespuolisista Huittisten nuorisoseuralaisista kuului suojeluskuntaan. Kun nuorisoseura 1927 järjesti Satakunnan laulujuhlat, toimikunnassa oli runsaasti suojeluskunnan johtoa. Keikyässä esikunnan jäsenet leimasivat vielä vahvemmin paikallista nuorisoseuraa. Toisaalta omassa toiminnassaan nuorisoseurat tunsivat eräänlaista voimattomuutta, jota usein valitettiin. Optimistinen itsekasvatus- ja edistysajatus ei elähdyttänyt niin kuin ennen. Heti sodan jälkeen jäsenmäärät nousivat, mutta sitten tuli taantuma. Etenkin murehdittiin oppineempien ja sivistystä saaneiden välinpitämättömyyttä ja kylmäkiskoisuutta nuorisoseura-asiaa kohtaan.²²

Urheilusta tuli 1920-luvulla entistä keskeisempi vapaa-ajanviettomuoto, ja sen moottorina oli juuri suojeluskunta. Urheiluseura Lauttakylän Lujan perustivat 1923 suojeluskunnan urheilijat, ja ensimmäisenä puheenjohtajana oli suojeluskuntalainen jumaluusopin ylioppilas Toivo Väinölä, Verner Väinölään poika. Johtokuntaan kuuluivat 1920-luvulla mm. hänen koululaisveljensä Ilmari, kunnansihteeri Martti Kauppila ja seuraavana puheenjohtajana maanviljelijä V.E. Toivola. Kauppila ja Toivola olivat suojeluskunnan esikunnan jäseniä. Sen paikallispäällikkö Väinö Kauppi oli monta vuotta seuran varapuheenjohtaja.²³

Samaan urheilullis-sotilaalliseen kokonaisuuteen liittyi Huit-

Perheajelulla oleva pankinjohtaja Matti Olli oli kiinnostunut autoista jo ennen 1920-lukua. Vuonna 1914 hän oli hankkinut kahden muun henkilön kanssa pitäjän ensimmäisen matkustajaliikenteen tilausajoihin tarkoitettun auton: Lauttakylä oli Turun–Tampereen ja Helsingin–Porin maanteiden risteyspaikka. — Olli oli Huittisten osuuskaupan ensimmäinen ja monivuotinen myymälänhoitaja, ja vuoden 1910 tienoilla hän oli usein mm. Lauttakylän työväenyhdistyksen tilintarkastaja. Suuren kansallisen yksimielisyyden juhlahetket ottivat hänet valtaansa sekä 1905 että 1917. Solidaarisuuden luhistuminen näyttää olleen hänelle erityisen kova isku. Syksyllä 1917 Olli yritti turhaan estää työväenliikettä valtaamasta eri piireille yhteistä osuuskauppaa, ja kansalaissodan jälkeen hän syytti katkerasti sen ”luokkavihaan kiihoitettua ja harhaanjohdettua jäsenenemmistöä” sekä osuuskaupan anastaneita ”saalistajia”. Kuollessaan vuonna 1921 Olli oli ollut suojeluskunnan esikunnan jäsenenä kolme vuotta.

tisten VPK, joka kansalaissodan jälkeen puhdistettiin työväenliikkeen aktiiveista. Muutama heistä tosin jäi, ”tehtailijaksi” nimitettyinä. Väinö Kauppi oli muutaman vuoden myös VPK:n

päällikkönä. Suojeluskunta kunnosti Lauttakylään urheilukentän yhdessä VPK:n ja nuorisoseuran kanssa.²⁴

Ei voi kieltää, että suojeluskuntahenkiset lujuuuden ja suori-tuskyvyn arvot korostivat eräänlaista modernin yksilöllisyyden periaatetta. Se sisältyi sekä ajatukseen suojeluskunnan omasta sisäisestä hierarkiasta — joka ideaalisesti oli riippumaton yhteis-kunnallisesta asemasta — että muuhun sen hallitsemaan toimintaan. Uusi kansalaisihanne saattoi murentaa pitäjän erittäin sää-tytietoista talonpoikaisuutta, tasoittaa eroja porvarillisen puolen sisällä ja muotoilla uudella tavalla sosiaalisia suhteita. Uudet ar-vot vetosivat nuorisoon, ei vähiten kasvavan keskustaajaman keskiluokkaiseen väkeen, joka oli saanut enemmän koulutusta kuin vanhempansa joko Lauttakylän yhteiskoulussa tai muissa oppilaitoksissa. Sen osuus Huittisten suojeluskunnan jäsenistös-tä ei ollut suuren suuri, runsaan kymmeneksen luokkaa, mutta sen piiristä rekrytoitui useita aktiiveja.²⁵

Tämäkin piirre mahdollisti eräänlaisen monoliittisuuden mu-renemisen mutta ei niinkään poliittisesti kuin sosiaalisesti.

TYÖVÄEN PAIKKA

YHDISTYSTEN NOUSU JA TUHO

Työväenliikkeen toimintakielto päättyi vuoden kuluttua valkoisesta terrorista. Maaliskuussa 1919 sosialidemokraatit olivat palanneet näkyvästi eduskuntaan. Sen jälkeen yhdistykset pääsivät aloittelemaan toimintaansa, osa toukokuussa ja muut kesän jälkeen. Tapahtunutta voitiin ensimmäisen kerran käsitellä laajemmin joukoin yhdessä ja tuoda katkeruus esiin. Porin piirin vaalipuhuja teki ”pelvolla ja vapistuksella” lyödyistä ihmisistä havaintoja, jotka pätevät varmasti myös Huittisissa.²⁶

Ihmiset ovat kuunnelleet aivan henkeään pidätellen ja nyt kun ei niillä ole kiire tanssimiseen ym. kuten ennen omissa taloissaan, luulisin olevan mainion ajan valistustyöhön, nyt ne jo uskaltaa tulla kokouksiinkin kun näkivät näiden menneen rauhallisesti. (...) Innostus yhdistyksiin ja yleensä järjestäytymiseen on huomattavan suuri. Katkeruus suojeluskuntiin työkansan keskuudessa, sekä yleensä nykyistä järjestelmää vastaan on ääretön. (...) Koston henki on niin voimakas, että kauhistaa ajatella kuka, tai mikä, voi estää tai johtaa noita joukkoja niiden noustessa vaatimaan oikeuksiaan, sillä yleensä eivät ne luota parlamenttariiseen toimintaan.

Huittisissa ja Keikyässä elvytettiin kaikki yhdistykset yhtä lukuun ottamatta. Joulukuussa 1919 Huittisten työväenliike sai osallistua kunnallisvaaleihin. Hieman myöhemmin Lauttakyläs-

sä ja Suttilassa kerättiin rahaa muistomerkkiin valkoisen terrorin uhrien haudalle sekä Lauttakylässä ja Keikyässä vankien hyväksi. Lauttakylän yhdistys piti iltaman sotaorpojen ja -leskien tukemiseksi. Loimankylän yhdistys vetosi eduskuntaryhmään vangittujen auttamiseksi ja ehdonalaisessa vapaudessa olevien kansalaisoikeuksien palauttamiseksi.²⁷ Innostus oli suuri. Esimerkiksi Räikässä ja Suttilassa ensimmäisiin kokouksiin syksyllä 1919 osallistui 100–125 henkeä. Vuoden lopulla kaikissa yhdistyksissä yhteensä oli 264 jäsenmaksun maksanutta, saman verran kuin huippuvuosina 1908 ja 1917, ja Porin piirissä oltiin tyytyväisiä Huittisten voimakkaaseen nousuun. Seuraavana vuonna Lauttakylän vappujuhlassa oli 300 kuulijaa.²⁸

Palojoen työväenyhdistyksen puheenjohtaja Svante Vuorio muisteli vappurunossaan 1920 kahden vuoden takaista aikaa:²⁹

*Tuhansittain uhreja on niellyt hirmuvalta tuo.
— Synnyinmaa, oi, synnyinmaa nyt kylläisenä verta juo.
Terrori on valloillansa, välkky nauhat valkeat;
pyövelit ja kirkonmiehet veljenmaljan maistavat.
(...)
Elävä on haudassaankin kansan aate kallehin, -
nouseva on sieltä, vaikka vaino kuink' ois' julmakin,
nouseva on kruunaamahan ihmis-elontaistelon...
Sill: suotu verikylpy karaiseva sitä on.*

Mutta ”ylösousemusta” kesti vain hetken, ja lyhyessä ajassa seurasi täysi romahdus. Vuonna 1920 maksavia jäseniä oli vielä 153 ja 1921:kin 142, mutta seuraavina kahtena vuotena Huittisissa ja Keikyässä yhteensä ensin 48 ja sitten vain 34. Sen jälkeen Keikyä piti pintansa, mutta Huittisissa luku laski 1920-luvun loppuun mennessä 15:een.³⁰ On kyseenalaista, voiko silloin enää puhua yhdestäkään todella toimivasta yhdistyksestä.

Osaksi oli kysymys illuusion hajoamisesta. Syvä katkeruus oli toimintakiellon päätyttyä koonnut ihmisiä yhteen puhumaan katkeruudestaan ja tekemään jotakin pahiten kärsineiden hyväksi ja oman arvon palauttamiseksi. Katkeruus ei kuitenkaan

Politiisiviranomaisen merkintöjä:

N:o 213.

N: 181

Vapauspassi.

Nimi: *Jalonen Frans August.*

Kotipaikka: *Quittin Saimonkylä*

Rtkos: *Armas v. 1890*

Rangaistus: *6 v. 8 kk.* kuritushuonetta.
vankeutta.

Kansalaisluottamus menehty: *14 v.* — *kk.*
yli rangaistusajan.

Vapausrangaistusaika alkoi *heinä* kuun *20*
p:nä 1918.

Ehdonalaisesti vapautettu *maalä* kuun *16*
p:nä 1920.

Passitettu: *Quittin*

Rangaistusaika päättyy *maalä* kuun *20* p:nä
1922.

Vapauspassin antoi *Jarvin* pakko-
työlaitoksella *maalä* kuun *20* p:nä 1920.

H. H. H.

No *207* 19. *19.*
vapauslaitoksen johtajalla
1920-22

Politiisiviranomaisen merkintöjä:

2/3 lo. Kaitala, W. J. J.
2/4 lo. W. J. J.
2/5 lo. W. J. J.
2/6 lo. W. J. J.
2/7 lo. W. J. J.
2/8 lo. W. J. J.
2/9 lo. W. J. J.
2/10 lo. W. J. J.
2/11 lo. W. J. J.
2/12 lo. W. J. J.
2/13 lo. W. J. J.
2/14 lo. W. J. J.
2/15 lo. W. J. J.
2/16 lo. W. J. J.
2/17 lo. W. J. J.
2/18 lo. W. J. J.
2/19 lo. W. J. J.
2/20 lo. W. J. J.
2/21 lo. W. J. J.
2/22 lo. W. J. J.
2/23 lo. W. J. J.
2/24 lo. W. J. J.
2/25 lo. W. J. J.
2/26 lo. W. J. J.
2/27 lo. W. J. J.
2/28 lo. W. J. J.
2/29 lo. W. J. J.
2/30 lo. W. J. J.
2/31 lo. W. J. J.
2/32 lo. W. J. J.
2/33 lo. W. J. J.
2/34 lo. W. J. J.
2/35 lo. W. J. J.
2/36 lo. W. J. J.
2/37 lo. W. J. J.
2/38 lo. W. J. J.
2/39 lo. W. J. J.
2/40 lo. W. J. J.
2/41 lo. W. J. J.
2/42 lo. W. J. J.
2/43 lo. W. J. J.
2/44 lo. W. J. J.
2/45 lo. W. J. J.
2/46 lo. W. J. J.
2/47 lo. W. J. J.
2/48 lo. W. J. J.
2/49 lo. W. J. J.
2/50 lo. W. J. J.
2/51 lo. W. J. J.
2/52 lo. W. J. J.
2/53 lo. W. J. J.
2/54 lo. W. J. J.
2/55 lo. W. J. J.
2/56 lo. W. J. J.
2/57 lo. W. J. J.
2/58 lo. W. J. J.
2/59 lo. W. J. J.
2/60 lo. W. J. J.
2/61 lo. W. J. J.
2/62 lo. W. J. J.
2/63 lo. W. J. J.
2/64 lo. W. J. J.
2/65 lo. W. J. J.
2/66 lo. W. J. J.
2/67 lo. W. J. J.
2/68 lo. W. J. J.
2/69 lo. W. J. J.
2/70 lo. W. J. J.
2/71 lo. W. J. J.
2/72 lo. W. J. J.
2/73 lo. W. J. J.
2/74 lo. W. J. J.
2/75 lo. W. J. J.
2/76 lo. W. J. J.
2/77 lo. W. J. J.
2/78 lo. W. J. J.
2/79 lo. W. J. J.
2/80 lo. W. J. J.
2/81 lo. W. J. J.
2/82 lo. W. J. J.
2/83 lo. W. J. J.
2/84 lo. W. J. J.
2/85 lo. W. J. J.
2/86 lo. W. J. J.
2/87 lo. W. J. J.
2/88 lo. W. J. J.
2/89 lo. W. J. J.
2/90 lo. W. J. J.
2/91 lo. W. J. J.
2/92 lo. W. J. J.
2/93 lo. W. J. J.
2/94 lo. W. J. J.
2/95 lo. W. J. J.
2/96 lo. W. J. J.
2/97 lo. W. J. J.
2/98 lo. W. J. J.
2/99 lo. W. J. J.
2/100 lo. W. J. J.

Rangaistusten täytäntöönpanosta

18 p:nä joulukuuta 1890 annetun asetuksen 2 luvun 14 §:n mukaan tulee ehdollisesti vapautetun

1. pöytäkirja heti lähtöä määrättyyn eläuspäivään;
 2. kahden vuorokauden kuluessa siitä kuin on ensin tullut, ja sen jälkeen kerran kuukaudessa merkittävänä näyttäessä passinsa mailla nimismiehelle ja kaupungissa pormestariin, taikka, missä poliisiammari on, poliisimestariin;
 3. jällellä olevana rangaistusaikansa, joka on vapauspassin kirjoitettava, eikä hiljaisesti ja huomaamatta sekä välttää seurukselta pahamaineisten ihmisten kanssa, jotka eivät ole hänen läheisiä omaisiansa; sekä
 4. asuinpaikka muuttaessaan, jota hän ei saa tehdä ilman tarkoituksellista syytä, merkittäväksi näyttäessä passinsa edellismainitulle poliisiviranomaiselle siinä paikkakunnassa, jossa on oleskellut, ja sitten siinä paikkakunnassa, mihin muuttaa, sekä sinne tullessaan sitä sen jälkeen kerran kuukaudessa:
- kaikki sillä uhalla, että, jos tästä jotakin laimelyödään, ehdon-
alaisen vapaus on menetetty.

sellaisenaan voinut olla pysyvän organisoitumisen pohja. Se saattoi muuntua jonkinlaiseksi masennukseksi, mihin viitannee runsas alkoholinkäyttö yhdistysten tilaisuuksissa ja taistelu sitä vastaan.³¹ Valkoisen vallan paine ei hellittänyt, vaikka järjestöjen toimintamahdollisuudet oli palautettu. Kun Suttilan yhdistys ”keskeytti” toimintansa vuosien 1922 ja 1923 vaihteessa, ”tuo-ttiin esille porvaristo[n] taholta osoittamaa vasta vaikutusta jonka vuoksi yhdistyksen olisi mahdoton toimia”.³²

Porvarillinen ylivalta lamautti yhdistyksiä sekä masentamalla ihmisiä että pelottamalla heitä liittymästä niihin. Ei tämä silti ainakaan heti kaikkea toimintaa lopettanut. Monet saattoivat edelleen käydä yhdistysten tilaisuuksissa, ja agitaattoreilla saattoi olla lukuisia kuulijoita. Esimerkiksi niissä Suttilan kokouksissa, joissa päätettiin toiminnan keskeyttämisestä jäsenten puutteen vuoksi, väkeä oli tuvan täydeltä.³³ Mutta yhdistysjäsenyys oli voimakkaampi kannanotto kuin ennen, jolloin se ei merkinnyt erottautumista rahvaan yhteisöstä.

Valkoisen hegemonian näkökulmasta voi tarkastella myös toista jäsenkadon aiheuttajaa, jakautumista sosialidemokraatteihin ja kommunisteihin — tai ”kommunisteihin”, niin kuin olisi oikeampaa kirjoittaa. Eräät yhdistykset liittyivät sosialistiseen työväenpuolueeseen tai jättäytyivät ainakin erilleen sosialidemokraattisesta puolueesta. Edellinen ratkaisu johti käytännössä

Valtiorikosoikeudessa tuomittuja punaisia valvottiin ns. vapaussavilla, jollaisen he saivat ehdolliseen vapauteen päästessään. Tuomitun tuli ilmoittautua se mukanaan kerran kuussa nimismiehelle, välttää muuttamista ja ”elää hiljaisesti ja nuhteettomasti sekä välttää seurustelua pahamaineisten ihmisten kanssa, jotka eivät ole hänen läheisiä omaisiansa”. Avunanto valtiopetokseen oli punakaartin rivimiesten tavallisin rikos. Perusteluna oli se, että kaarti oli noussut kapinaan maan laillista hallitusta vastaan. Sampulainen Frans August Jalonen, joka 29-vuotiaana oli osallistunut taisteluihin Kärkyn rintamalla ja viety Hämeenlinnan vankileirille, joutui istumaan yli kuuden ja puolen vuoden kuritushuonetuomiostaan runsaat puolitoista vuotta. Ilmoittautumiset harvenivat pian joka toiseen kuukauteen ja päättyivät ainakin vapaussavisiin merkittyinä hieman yli vuoden kuluttua.

ensin repiviin sisäisiin riitoihin ja sosialidemokraattisen liikkeen heikkenemiseen ja sitten kommunistisen puolen tehokkaaseen tukahduttamiseen.

Porvarillisen painostuksen lisäksi entisenlaista työväenliikettä murensi kaksi muuta suurta muutosta. Agraarireformit rapauttivat sen pohjaa ikään kuin alhaalta, ja kunnallinen demokratia muutti politiikan luonnetta ja siirsi sen painopistettä pois yhdistyksistä. Nämä muutokset vaikuttivat edellistä hitaammin mutta vääjäämättä kautta 1920-luvun. Kaikkien kolmen tekijän paineessa Huittisten yhdistykset kulkivat kohti sammumista sosialidemokraattisina ja agraarisina tai tulivat tukahdutetuiksi kommunistisina. Vain Keikyän työväenyhdistys selvisi läpi lapu-alaisvuosien. Silloin muut vielä kituvat saivat lopullisen armoniskun.

MAANLUNASTUS JA TYÖVÄENLIIKKEEN KUIHTUMINEN

Vuokra-alueiden lunastus täydentyi nopeasti sodan jälkeen (s. 256) ja muutti kaikkien sosialidemokraattisten maatyöläis- ja pienvuokraajayhdistysten elinympäristöä. Se vaikutti suoraan moniin vanhoihin ja uusiin aktiivijäseniin ja epäsuorasti koko mahdolliseen jäsenpohjaan. Mäkitupalaisista ja torppareista tuli palsta- ja lohkotilallisia, ja kaikkialle syntyi uusia pienviljelijäyhdistyksiä. "Maaseudulla (...) ent. alustalaisväestö on viime ajat häärinyt tilojensa itsenäistymispuuhissa, jättäen järjestötoiminnan oman onnensa nojaan", havaittiin Porin piirissä 1920-luvun alussa.³⁴ Ilman tätä muutosta ei esimerkiksi Suttilan työväenyhdistys varmaan olisi uuvahtanut niin nopeasti. Sen kahdesta ensimmäisestä sodanjälkeisestä puheenjohtajasta samoin kuin ensimmäisen sihteerin isästä tuli 1920-luvulla lohkotilallisia. Karhniemellä taas muutos vaikutti sillä tavoin, että kun toiminta toisen kerran elvytettiin 1924 — se oli lamautunut työväentalon poltta-

miseen neljä vuotta aikaisemmin —, yhdistys joutui kamppailemaan paikallista pienviljelijäjärjestäytymistä vastaan. Yhtäältä se teki kunnallisvaaleissa liiton pienviljelijöiden kanssa ja toisaalta yritti turhaan estää ei-sosialidemokraattisen pienviljelijäyhdistyksen perustamista. 1920-luvun lopulla yhdistys ajautui siäsiin poliittisiin ja henkilökohtaisiin riitoihin ja kuihtui.³⁵

Vaikka siis työväenliikkeen vuokraaja-aktivistit olivat säästyneet terrorilta paremmin kuin maatyöläisjohtajat ja pääsivät hyvin mukaan alusta pitäen, toimintainto ei säilynyt.

Kahdella eri tavalla nuutui työväenliikkeen järjestötoiminta Huhtamossa ja Rekikoskella, aivan niin kuin se oli eri tavoin elänytkin. Huhtamon yhdistys pysyi elossa koko 1920-luvun, mutta edes vuosikymmenen alkupuolella poliittinen toiminta ei ollut kovin vireätä. Silloin jäi pois osa vanhoista johtomiehistä, mm. muutamat itsenäistävät vuokraajat, eikä pysyviä uusia johtajia ilmaantunut. Yhdistys jäi joidenkin veteraaniaktivistien varaan. Aluksi omassa jäsenkirjassa oli vuosittain parikymmentä nimeä mutta lopuksi enää puolet siitä ja 1931 vain viisi. Vuoden 1919 tulokkaat jäivät pian pois, ja sen jälkeen tuli harvaksen uusia lyhytkaikaisiksi jääviä jäseniä. Toisaalta näyttää, että yhdistys oli edelleen eräänlainen kylän yleisseura. Sillä oli kulmakunnan ainoa yhdistysrakennus, jossa pidettiin runsaasti omia iltamia, ja taloa vuokrattiin muillekin — myös nuorisoseuroille, Huhtamon raittiusyhdistykselle ja pienviljelijäyhdistyksille. Linja oli huomattavasti väljempi kuin esimerkiksi Keikyässä. Vuonna 1929 työväentalon ravintolanpito ”myytiin” vahtimestarille, josta seuraavana vuonna tuli yhdistyksen puheenjohtaja. Iltamatoiminta jatkui, vaikka muu toiminta pysähtyi.³⁶

Räikässä ja Rekikoskella työväenyhdistys näyttää sammuneen miltei heti uudesti synnyttyään. Jo 1920 sen ilmoitettiin lopettaneen toimintansa ”toistaiseksi”. Tilalle syntyi sosialidemokratista pientuottajatoimintaa. Vuonna 1921 perustettiin Pienviljelijäin liiton paikallisosasto 35 hengen voimin, ja sen aktiivit esiintyivät omalla listallaan kunnallisvaaleissa — ennen pitäjän

muita pienviljelijöitä. Myöhemmin ”puolueosaston” herättämisestä vielä keskusteltiin, mutta katsottiin parempana pitää toiminta Pienviljelijäin liiton osastossa, koska se pystyisi paremmin kilpailemaan paikkakunnalle syntyneen ei-sosialistisen Pienviljelijäin keskusliiton yhdistyksen kanssa.³⁷

Huhtamon ja Rekikosken torpparikulmien erot näyttävät siis säilyneen aina sitä tapaa myöten, jolla työväenliikkeen toiminta kuihtui. Räikkään ja Rekikoskelle työväenyhdistys ei juurtunut sodan jälkeenkään, ja väljänä sekä vähäisenä kehikkona pysyi tuottajajärjestäytyminen. Huhtamossa sen sijaan poliittinen aktiivisuus kanavoitui työväenyhdistykseen, mutta vuokramiesten itsenäistyessä se liukui yleisen sosiaalisen kanssakäymisen suuntaan ja järjestö hiipui poliittisena organisaationa. Vuonna 1929 Huhtamossa ilmoitettiin kaikkien jäsenten olevan ”maanviljelijöitä”.³⁸

MAATYÖLÄISET JA VASEMMISTOSUUNTAUS

Vasemmistolinja pääsi voitolle pitäjän eteläosassa. Suuntaa näytti Loimankylän yhdistys, joka oli ensimmäisenä ja aktiivisimmin elvyttämässä työväenliikkeen toimintaa sodan jälkeen ja oli yhä Huittisten suurin.³⁹ Sitä säestivät Raijalan ja Palojoen yhdistykset Loimankylän kahden puolen. Edellinen oli alun perin perustettu Loiman yhdistyksen alaosastoksi.

Loimankylässä riitaisuudet alkoivat 1920 eli samana vuonna, jolloin sosialistinen työväenpuolue perustettiin. Vuoden 1923 alussa yhdistys erosi sosialidemokraattisesta puolueesta ja muutti sääntöjään niin, että toiminnan lakatessa varat tuli luovuttaa Suomen Ammattijärjestölle, jota hallitsivat vasemmistososialistit ja kommunistit.⁴⁰ Sosialistiseen työväenpuolueeseen se ei kuitenkaan liittynyt kuten Raijalan ja Palojoen yhdistykset edellisvuonna. 1923 sellainen ei enää ollut mahdollista tai järkevää, sil-

lä silloin puolue määrättiin lopettamaan toimintansa. Niinpä Loiman yhdistystä ei 1920-luvulla lakkautettukaan samalla tavoin kuin Rajjalan (1924) ja Palojoen (1926) yhdistykset. Vielä 1924 jäsenluettelossa oli 53 nimeä, mutta lakkautuspaine lisääntyi, 1926 luku romahti 11:een ja sen jälkeen yhä alemmaksi. Lapualaisaikana yhdistys yritti turhaan pelastautua liittymällä uudestaan sosialidemokraattiseen puolueeseen. Vuonna 1931 Loimankylän työväentalon ovet suljettiin, ja muutamaa vuotta myöhemmin se myytiin pakkohuutokaupalla.⁴¹

Johdon ja jäsenten aaltoilu yhdistykseen ja siitä pois kertoo, millainen kannatuspohja oli organisoituneella huittislaisella kommunismilla, toisin sanoen sosialidemokratiaa uhmakkaamalla ja vihamielisemmällä suhtautumisella kansalaissodan terroriin ja valkoiseen ylivaltaan.⁴² Vuonna 1919 toimintaa asettuivat johtamaan maatyömiehet Evert Molander, Kustaa Elonen ja Frans Lehtonen sekä torppari-lohkotilallinen Jalmari Suonpää, kaikki yhdistyksen veteraaniaktiiveja. Parin seuraavan vuoden aikana kolme viimeksi mainittua erosivat ja tilalle tuli Molanderin seuraksi ja varsinaiseksi keskushahmoksi maatyöläinen Kalte Virta, vankilasta palannut monivuotinen puheenjohtaja. Näiden kahden ”kommunistin” alaisuudessa jatkettiin 1930-luvun alkuun saakka.

Jäsenten tulva oli aluksi suuri mutta ehtyi pian. Vuonna 1919 jäsenkirjan mukaan liittyneistä 73:sta oli seuraavana vuonna mukana enää alle puolet. Useiden mukana pysyneiden sekä tilalle tulleiden uusien tie katkesi suuntariidan aikana, 1922–1923. Jyrkemmän linjan vakiinnuttua tuli 1924 taas runsaasti uutta ja varsinkin nuorta, monesti alle 20-vuotiasta väkeä, josta valtaosa jäi kuitenkin yksivuotisiksi. Loppuun asti sinnittelivät muutamat yksittäiset ihmiset ja heidän perheensä.

Sekä ydinjoukko että vaihtuva piiri sen ympärillä olivat ensin valtaosaltaan ja vuoden 1922 jälkeen yksinomaan (maa)työläisiä. Samoin näyttää olleen Rajjalassa.⁴³ Ennen vuotta 1918 Loiman yhdistyksessä oli ollut jokunen käsityöläisjohtaja mutta

Svante Vuoriosta tuli Palojoen torpparitie-noon työväenyhdistyksen sihteeri 1908 ja puheenjohtaja 1910-luvulla. Lauttakylä-lehti julkaisi toisinaan hänen isänmaallisia ja muita runojaan. Sen jälkeen, kun Palojoen yhdistys

oli 1920-luvulla kommunistisena hajotettu, Vuorio pyrki perustamaan sen uudelleen sosialidemokraattisena. Yritys katkesi Lapuan liikkeeseen. — Vuorion isällä oli 1920-luvun lopulla 15 peltohehtaarin lohkotila.

ei enää sen jälkeen. Raijalassa ensimmäinen sodanjälkeinen puheenjohtaja puuseppä Aarne Markus Nurminen savustettiin suuntariidan aikana ulos.⁴⁴ Huittisten vasemmistososialismi oli maatyöväen liikettä.

Perusasiaa ei muuta se, että pitäjän menestyksekkäin vasemmistososialisti oli käynyt kauppakoulun ja työskennellyt konttorialalla ja oli sitä paitsi torppari-lohкотilallisen poika. Hän oli Svante Vuorio, Palojoen työväenyhdistyksen keskushahmo so-taa edeltäneeltä ajalta. Vuoriosta tuli sosialistisen työväenpuolu-teen ehdokas vuoden 1922 eduskuntavaaleihin, ja 1924 hänet valittiin kansanedustajaksi. Jo 1920-luvun alusta hän kävi tiuk-kaa kampanjaa työväenluokan yhtenäisyyden puolesta ja Palojo- en porvarillisten yhdistysten houkutuskuksia vastaan. Sosialide- mokraatit pitivät Vuorion vaikutusta keskeisenä Palojoen yhdis- tyksen kääntymyksessä.⁴⁵

Ilmeisesti maatyöläisvaltaisuus sinänsä ei johtanut Loiman ja Raijalan yhdistyksiä vasemmalle. Juuri tällä alueella oli suurtilo- jen lisäksi paljon samojen talojen vuokramaita. Isännät ja vuok- raajat olivat ennen kansalaissotaa olleet lähempänä toisiaan kuin muilla tienoilla, mikä lienee sävyttänyt koko ilmapiiriä ja akti- voinut Loimankylän työväenyhdistystä. Tässä ilmapiirissä yhdis- tys oli voinut vetää paljon väkeä, tietysti pääasiassa maatyöläisiä.

Koska se sodan jälkeen oli edelleen suurin kaikista, sen oli helppointa olla haastavin ja militantin, ja nyt siihen jäivät vuokraajien itsenäistyessä nimenomaan maatyöläiset. Vastikään lohkotilalliseksi muuttanut Jalmari Suonpää jättäytyi pois 1921 valittaan katkerasti kommunistien vaikutusta ja ”nuorukaisten” ymmärtämättömyyttä.⁴⁶ Juuri maatyöväen keskuudessa oli pohjaa ainakin jonkinlaiselle vastarinnalle, jos vain voimavarat sen sallivat. Samaan aikaan kun Kalle Virrasta tuli puheenjohtaja, 1922, Loimankylään perustettiin erityinen maatyöväen ammattiosasto SAJ:n alaisuuteen. Kalle Virta johti sitäkin, ja paineen kasvaessa työväentalo siirrettiin sen omaisuudeksi. 1920-luvun lopulla siinä oli paljon enemmän jäseniä kuin kituvassa työväenyhdistyksessä.⁴⁷

Kysymys oli eräänlaisesta aktionismista. 1920-luvun ammattiyhdistystoiminta Suomessa oli aktionistista sikäli, että siinä valmistauduttiin joukkopohjaiseen toimintaan ja tarvittaessa työtaisteluun. Sellaiseen ei Huittisissa ollut käytännön mahdollisuuksia, mutta jo ajatus, työnantajan ja työntekijän kahdenvälisten suhteen rikkomisen, näyttäytyi kumouksellisena.⁴⁸

Loimassa aktionismilla oli perinnettä. Sen työväenyhdistyksen johtajilla ja monilla jäsenillä oli keskeinen osa kesän 1917 maatalouslakossa. Kalle Virta oli ollut lakkokomitean puheenjohtaja ja vienyt joukkonsa sulkemaan meijeriä verisin seurauksin. Evert Molander oli siellä saanut luodinhaavan käteensä. Frans Lehtonen oli neuvotellut isäntien kanssa kahakan jälkeen.⁴⁹ Ja juuri Loiman yhdistyksessä oli sodan jälkeen monia entisiä punakaartilaisia: siellä kaartiin oli liitytty aktiivisemmin kuin syrjäkylillä.

Työväenyhdistyksen vahvuus ja yksittäisten henkilöiden kokeemukset ja asenteet siis liittyivät yhteen. Parhaiten niiden yhteyttä voi kuvata niin, että yhdistyksen keskeinen asema oli vienyt sen johtajat konfliktiin jo 1917. Tämä loi pohjan, joka oli olemassa sodan jälkeenkin.

KUNNALLISTOIMINTA JA EDUSTUKSELLINEN TYÖVÄENLIIKE

Lauttakylän työväenyhdistys ja sen käsityöläisjohtajat olivat ennen kansalaissotaa vakiinnuttaneet asemansa rahvaan edustajina eri laitoksissa. Juuri siksi he olivat joutuneet vallankumouksen johtoon 1918; keskeinen järjestörooli oli heittänyt heidät siihen. Niinpä vastavallankumous iski erityisesti heihin. Valkoinen terrori harvensi poikkeuksellisen paljon heidän rivejään, ja hieman syrjemmällä pysytelleetkin kuten Emil Falén menettivät ainakin kansalaisluottamuksensa. Lisäksi osuuskaupasta tehtiin porvarillinen, ja siitä erotettiin kaikki kapinaan sekaantuneet tai sitä myötäilleet. VPK siirtyi suojeluskunnan huomaan.

Siksi ei ole ihme, että Lauttakylän yhdistys pääsi vain vaivalloisesti alkuun sodan jälkeen, ja suuntaerimielisyyksiä oli alusta pitäen. Nyt jäseniksi tuli pääasiassa teollisuustyöväkeä. Toiminta aloitettiin vasta Porin piirin puhujan käytyä paikkakunnalla myöhäisyyksyllä 1919.⁵⁰ Heikoksi yhdistys jäikin siitä huolimatta, että vappuna 1920 VPK:n talo oli täynnä väkeä, Lauttakylässä pidettiin kahdet luentokurssit ja 1921 vielä piirin kesäjuhlan houkuttimena Taavi Tainio. Jälkimmäisenä vuonna jäseniä sanottiin olevan peräti 60. Mutta jo 1922 sosialidemokraattisella suuntauksella oli niin vähän vastakaikua, että agitaattori ei pitänyt edes puhetilaisuuttaan. Seuraavana vuonna maksettiin viimeisen kerran jäsenmaksuja puolueelle, ja 1924 yhdistyksen tilaa pidettiin toivottomana kommunistisen vaikutuksen takia. Siitä puolestaan pitivät huolen viranomaiset. Vuonna 1923 lakautettiin Lauttakylän sosialidemokraattinen nuorisosoasto, jo-

Lauttakylän työväenyhdistyksen 1922 esittämän näytelmän rooleista löytyvät yhdistyksen, sosialidemokraattisen kunnallispolitiikan ja työväen osuuskaupan keskushenkilöt. Yhdistyksen puheenjohtaja räätäli Kaarlo Unho oli ollut tunnettu lausuja nuorisoseurassa 1910-luvulla. Useimmat esiintyjät olivat vähintään johtokunnan varajäseniä. — Näytäntö tuotti 1207 eli nykyisessä rahassa noin 1720 markkaa.

Teuvo Pakkalan

TUKKIJOELLA

∴ Laulunsekainen huvinäytelmä 4:ssä näytöksessä ∴

Lauttakylän T.P.K. talolla 19 p:nä Helmi kuuta 1922
kello 8 illalla.

tehtaan puolelta nimismiehen kontto-
ssa 1922 k. 19 p:nä

Henkilöt:

Turkka	Kaarlo Unho
Tolari	Kalle Haampää
Huotari	tukkilaisia.	Vilho Salminen
Kasuri	Emil Falén
Oterma	Nestor Kiviniitty
Malja, kaupustelija	Ilma Unho
Pietola, talokas	Vihtori Niemi
Katri, hänen tyttärensä	Laila Laaksonen
Anni, mökintyttö	Anna Ekroos
Rättäri	Markus Nurminen
Pöyhö-Kustaa, lyhytjärkinen poika	Kaarlo Lähde
Poru-Pirkko	Emma Nordlund
Pahna-Malja	Hilda Kallio
Leena	Hanna Rantanen
Karjapilka	Lempi Kulmala
Tukkilainen	Yrjö Siltanen
Pekka	Aku Astala

Tukkilaisia ja kylän tyttöjä.

I näytös: Pietolan pirtti. II näytös: Metsässä Maljan asunnon edustalla. III näytös:
Metsän aukeama tukkimiesten työpaikalla. IV näytös: Pietolan pihamaa rakennuksineen.

Tuntuu tanssaa!

Pilettien hinnat: Istumapaikat: 10.- 8.- 6.-, seisomaan 5.-.

Näytös alkaa täsmälleen kello 8 illalla. Pääsylippuja ennakolta:

Osuusliike Kansassa

Lauttakylän Työväenyhdistys.

O.-Y. Kehityksen Klrjapaino, Pori, 1922.

ka oli ”kommunistinen”. Toiminta kuihtui, vaikka vuosikymmenen loppupuolella yritettiin uudelleen kokoamalla mukaan entistä järjestöväkeä pitäjän eri puolilta.⁵¹

Liikkeelle lähdettiin tälläkin kertaa käsityöläisten alaisuudessa. Puheenjohtajana oli kahtena ensimmäisenä vuotena suutari — ”suutarimestari” — Toivo Lantto, ja häntä seurasi räätäli Kaarlo Unho. Kun kunnallistoimikunta valittiin ensi kertaa, puheenjohtajaksi tuli lauttakyläläinen satulaseppä Lauri Jokinen. Mutta haparoiva toiminta katkesi, ja syykin on selvä. Lauttakylän työväenyhdistys ei enää saanut sitä keskeistä roolia, mikä sillä oli ennen ollut. Siitä ei tullut sellaista suhteiden säätelyn solmukohtaa kuin aikaisemmin, ja käsityöläiset ja muut aktiivisimmat sosialidemokraatit menettivät mielenkiintonsa siihen. Yhtäältä painoi valkoinen ylivalta, ja toisaalta aukeni kunnallinen demokratia. Keskeiseksi areenaksi tuli kunnallispolitiikka.

Päästyään ensi kertaa äänestämään sosialidemokraatteja syksyllä 1919 pitäjän rahvas toi heille kahdeksan valtuustopaikkaa jaossa olevista 17:sta. Vuonna 1922 työväenliike, lähinnä sosialidemokraatit, sai vähäksi aikaa enemmistön, ja sen jälkeenkin heillä oli vahva vähemmistö. Kaksissa ensimmäisissä vaaleissa lauttakyläläisehdokkaat olivat vielä aika näkymättömissä, mutta joulukuussa 1921, jolloin vasemmistososialisteilla oli ensi kertaa oma lista, sosialidemokraattien kärkinimiä olivat Emil Falén, kaupanhoitaja Kaarlo Lähde ja räätäli Kaarlo Unho, kaikki Lauttakylästä. Unho ja Falén olivat kahtena seuraavana vuonna valtuuston puheenjohtajina, ja jälkimmäisestä tuli sen jälkeen monivuotinen varapuheenjohtaja. Myös Lähde hoiti tätä tehtävää lyhyen aikaa. 1930-luvun alkuun mennessä valituista sosialidemokraateista lähes puolet oli lauttakyläläisiä ja heistä valtaosa käsityöläisiä. Muilta kulmilta valittiin enimmäkseen työläisiä sekä muutamia pienviljelijöitä; tällaisia olivat myös harvat äärivasemmistolaiset edustajat.

Samaan aikaan Lauttakylään syntyi uudenlainen työväenliik-

keen tukikohta. Heinäkuussa 1919 siellä avasi myymälänsä Työväen osuusliike Kansa, johon vuoden loppuun mennessä oli liittynyt lähes 350 huittislaista. Osuuskauppa kasvoi tasaisesti ja oli muutaman vuoden kuluttua liikevaihdoltaan suurimpia Kansan myymälöitä. Kaupanhoitajana oli Kaarlo Lähde, ja myös Emil Falén oli aktiivisesti mukana alusta pitäen. Jälkimmäinen kuului suurimman osan 1920-lukua Kansan edustajistoon muutamien muiden huittislaisten kanssa ja oli sen hallintoneuvoston varapuheenjohtajanakin.⁵²

Pitäjän keskustan aktiiveille tuli siis keskeiseksi kunnallinen toiminta ja järjestölliseksi perustaksi työväen osuuskauppa. Molemmat korvasivat työväenyhdistystä. Yhdistyksen vähäinen omaisuuskin siirrettiin vuonna 1922 Kansan myymälään.⁵³ Porin piirissä tällaista suuntausta aluksi arvosteltiin: etenkin kunnallinen toiminta satoi toimihenkilöitä, ja varsinainen järjestötyö jäi kesannolle.⁵⁴ Asia on ilmaistu myös niin, että se mitä sosialidemokraattinen työväenliike ymmärsi politiikalla kehittyi edustukselliseen suuntaan. Vaikuttamisen painopiste siirtyi kunnallisen järjestelmän piiriin. Siinä oli mahdollista saada sananvaltaa, ja se katsottiin tärkeäksi, koska kunnassa päätettiin sellaisista suuriarvoisista kysymyksistä kuin oppivelvollisuuden toteuttamisesta ja sairauden- ja köyhäinhoidosta. Asioita hoitava aktiivikerros eriytyi yhä enemmän kannattajaryhmistään, edustamaan niitä. ”Valtuustoissa olevat luottohenkilöt eivät [monesti] ole juuri minkäänlaisessa kosketuksessa valitsijainsa kanssa”, valitti porilainen sosialidemokraattinen *Uusi Aika* vuonna 1920.⁵⁵

Muutos edisti sellaista politiikan muotoa, jonka lähtökohtana olivat muut kuin suoraan työhön liittyvät intressit. Poliittinen kamppailu ei noussut työstä ja tuotannosta; se liikkui niiden ulkopuolisella elämänalueella. Työväenyhdistyksen korvautuminen osuuskaupalla niveltyi hyvin tällaiseen kehitykseen. Työväen osuuskauppakin ajoi jäsentensä etuja välillisesti ja liiketaloudelliset vaatimukset huomioon ottaen. Jäsenet, joiden joukossa

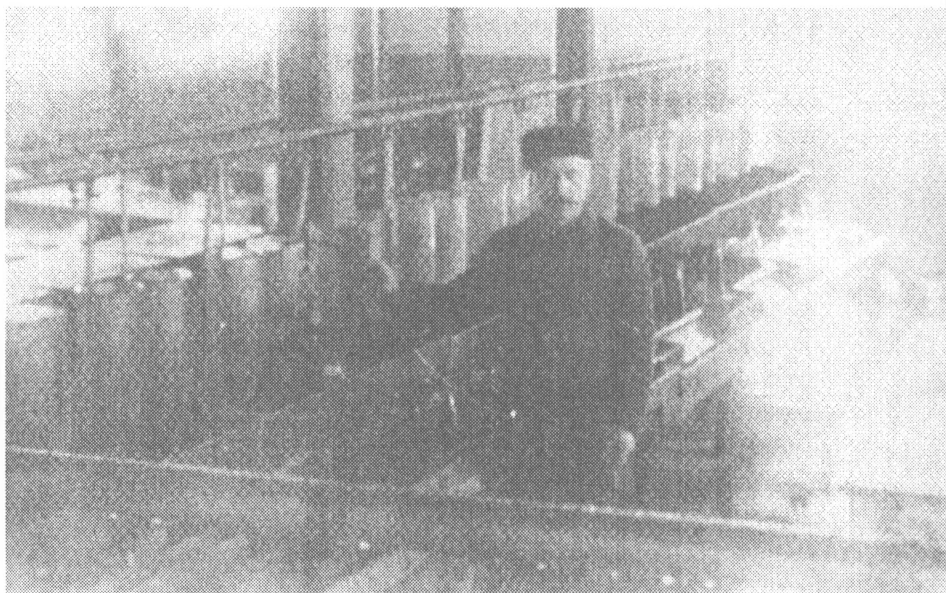
oli runsain määrin huittislaista järjestöväkeä, eivät olleet toimijoita vaan asiakkaita.⁵⁶

Tällaisen toiminnan suuntaan Huittisten työväenliikettä työnsi porvarillinen hegemonia ja veti kunnallinen äänivalta. Vain ns. kommunistit harasivat vastaan pitämällä esillä työstä johtuvia alistussuhteita, niin provokatorista kuin se olikin. Vaikka muutos oli suuri, samansuuntaisia aineksia oli liikkeeseen sisällytynyt jo ennen vuotta 1918. Jo silloin sosialidemokraattiset aktivistit, käsityöläiset etujoukkonaan, olivat rakentaneet sääteilyjärjestelmää, jossa he eri tavoin edustivat pitäjän rahvasta. Kunnallinen demokratia täydensi nyt tätä linjaa. Ei pitäjän työväenliike ollut ennenkään keskittynyt henkilöiden väliseen, työhön pohjautuvaan luokkataisteluun vaan yhtäältä välittyneeseen valtiolliseen kamppailuun ja toisaalta edustukseen kunnan elimissä ja osuuskaupassa. Nyt linja jatkui ja vakiintui kunnan sisällä. Siksi Lauttakylän käsityöläiset saattoivat omaksua ja hyväksyä uuden aseman, vaikka vallan ehdot kovenivatkin.

JÄRJESTÖLLINEN VAKIINTUMINEN

Koko entisestä Huittisten pitäjistä vain Keikyässä työväenyhdistys säilyi ja selvisi myös läpi lapualaisvuosien. Täälläkin sen kanssa kilpailivat 1920-luvun alkupuolella vasemmistososialistit.

Keikyän työväenyhdistyksen jäsenmäärä vaihteli vuosikymmenen mittaan vain vähän, johtoporras pysyi monta vuotta samana, yhteydet sosialidemokraattiseen puolueeseen olivat kiinteät, pöytäkirjaa pidettiin huolellisesti, ja vappu- ja muita juhlia järjestettiin säännöllisesti. Kesällä 1927 työväentalolla vierailut agitaattori raportoi "harvinaisen onnistuneesta vaikuttavasta" illasta. Ohjelma oli arvokasta ja sekä vanhempien että nuorempien mielenkiinto harrasta. Yleisöä oli 130 henkeä.⁵⁷

Keikyän työväenliikkeen johtomies Vilho Pohja oli valtion kalanviljelylaitoksen hoitaja. Laitoksen avulla ylläpidettiin voimalaitosten ja tukinuiton rasittaman Kokemaäenjoen vesistön lohi- ja siikakantaa. Pohjalla oli työväenliikkekokemusta Kiikasta, mistä hän muutti Keikyään 1917. Hän tarttui runnellun työväenyhdistyksen johtoon heti 1919, ja jo seuraavana vuonna hänestä tuli Keikyän ensimmäisen kunnanvaltuuston puheenjohtaja.

Kuva on eheä ja miltei idyllinen. Mutta Keikyässä oli myös kommunistista vaikutusta niin kuin Lauttakylässä. Arvattavasti maaperää tarjosi valkoinen terrori, joka oli ollut vielä kovempi kuin pääpitäjällä. Kuten Huittisten keskustassa yhdistyksen jäsenenä oli runsaasti teollisuustyöläisiä. Lisäksi Meskalankoskeen rakennettiin 1920-luvun alkuvuosina suuri voimalaitos, joka työllisti enimmillään 600–700 ihmistä. Hanke oli porilaisen Rosenlew & Co:n, jonka omistukseen kutomotehdas oli siirtynyt heti sodan jälkeen; Alfred Viljanen muutti pois paikkakunnalta. Vasemmistolaiset yrittivätkin rakennusperiodin aikana 1921 vallata työväenyhdistyksen sekä kutomotehtaan ammattiosaston

mutta turhaan. Sen sijaan nuoriso-osasto päätyi vasemmistososialistien haltuun aivan kuten Lauttakylässä ja lakkautettiin samalla kertaa tämän kanssa 1923. Keikyäläiset perustivat kuitenkin vielä uuden järjestön, sosialistisen nuorisoyhdistyksen, jolla oli henkilöyhteyksiä lakkautettuun osastoon.⁵⁸

Silti Keikyässä työväenyhdistys ei hajonnut suuntariitoihin. Kävi niin, että kunnallispolitiikka, osuuskauppa ja työväenyhdistys tulivat täydentämään toisiaan. Työväen osuusliikkeen myymälä avattiin Pehulaan, lähelle Äetsän tehdasta, 1920.

Tärkeänä syynä näyttää olleen se, että Keikyässä työväenliike onnistui alun pitäen saaman hyväksytyimmän aseman kuin kovin suurtila- ja suojeluskuntavaltaisessa Huittisissa. Kun vasemmistolaisten sosialistien toiminta estettiin, sosialidemokraattinen yhdistys vankistui osana sen itsensä, kunnallistoiminnan ja osuusliikkeen kolmiyhteyttä. Keikyäläiset sosialidemokraatit saivat enemmistön uuden kunnan valtuustoon heti vuoden 1920 alusta, ja heidän johtomiehensä Vilho Pohja oli sen puheenjohtajana lähes koko 1920-luvun.

Keikyän työväenyhdistys asettui yhteisöön osana tätä kolminapaista verkkoa eikä keskittynyt esimerkiksi tehtaalle — jonka koko toiminta loppui 1930 (työntekijöitä oli silloin 60). Johtonsa osalta se sai respektabelia sävyä. Vilho Pohja, pitkäaikainen rahastonhoitaja, varapuheenjohtaja ja puheenjohtajakin oli Äetsässä sijaitsevan suuren kalanviljelylaitoksen hoitaja. Pari vuotta toimi puheenjohtajana Kansan myymälänhoitaja J.A. Fahler, myöhempi sosialidemokraattinen kansanedustaja. Työmiesten lisäksi johtotehtävissä oli monia käsityöläisiä, ja useimmat puheenjohtajat tai varapuheenjohtajat kuuluivat jossakin vaiheessa Kansan edustajistoon.

Keikyään syntyi myös kukoistava työväen urheiluseura Yritys työväenyhdistyksen johtajien aloitteesta. Jäseniä se kokosi paljon enemmän kuin yhdistys, 67:n ja 112:n välillä. Voimistelun, hiihdon, painin ja yleisurheilun ohella sen piirissä laulettiin, näyteltiin ja lausuttiin. 1920-luvun lopulla kutomotehtaan am-

mattiosasto osallistui yhteisiin juhliin työväenyhdistyksen ja Yrityksen kanssa.⁵⁹

Kaikkiaan järjestäytyminen kertoo, kuinka nopeasti ja pitkälle kansalaissodan jälkeinen integroituminen saattoi edetä, kun kunnalliset toimintamahdollisuudet kasvoivat ja äärimmäinen vasemmisto tukahdutettiin. Valkoisen terrorin kokemus vaikutti kahtalaisesti. Yhtäältä se asetti ehdot, jotka oli hyväksyttävä. Toisaalta se kenties suorastaan helpotti tilanteeseen tarttumista, sillä ydinjohto oli uutta joukkoa. Oli pakko paeta eteenpäin. Eräässä mielessä respektabelius oli hinta, joka maksettiin; mutta liikkeen vakiintuminen oli myös työväen oman arvokkuuden palauttamista. Itsetietoisuutta ja tilanteen sisäistämistä kuvaa Keikyän työväenyhdistyksen sihteerin kammantekijä Einar Selinin kirje piiritoimikunnalle lapualaisterrorin huippuvaiheessa elokuussa 1930. Selin ehdotti, että Helsinkiin järjestettäisiin mahdollisimman suuri mielenosoitus laillisuuden ja kansanvalan puolesta.⁶⁰

TYÖVÄENYHTEISÖ

Rahvasta kokoavien työväenyhdistysten luonne muuttui Huittisissa ja Keikyässä kolmella eri tavalla. Keskeisessä muunnelmassa yhdistyksen aseman määritteli osallistuminen kunnan hallintoon. Muutosta tuki työväen osuuskauppa. Ne joko korvasivat työväenyhdistyksen kuten Lauttakylässä, tai työväenyhdistys niveltui osaksi kunnallispolitiikan ja osuustoiminnan kokonaisuutta niin kuin Keikyässä. Jälkimmäisessä tapauksessa yhdistys kannatteli erillistä työväen yhteisöä. Sen kulttuuri iltamineen, näytelmäkerhoineen ja urheilukilpailuineen ei sisällöltään välttämättä poikennut paljonkaan porvarillisesta kulttuuriharrastuksesta, niin kuin ei ollut poikennut ennenkään.

Kenties kulttuurioptimistinen perinne säilyi jopa paremmin työväen keskuudessa kuin kovasävyisissä porvarillisissa pyrin-

nöissä. Se saattoi korostua, kun vääryyttä ja kosta kokeneet ta-voittelivat omaa arvokkuuttaan. Esimerkiksi lauttakyläläinen johtomies ja entinen nuorisoseura-aktiivi räätäli Kaarlo Unho puhui hehkovasti opiskelun ja itsekasvatuksen tärkeydestä yh-distyksensä sivistys- ja valistuspiirin käsinkirjoitetussa äänen-kannattajassa 1921. Sivistystyö oli Unhon mukaan entistäkin tärkeämpää sen jälkeen, kun korkeasti koulutettujen sivistys oli 1918 rikkoutunut kuin saippuakupla. Kuvaan sopii, että Unho ja Emil Falén osallistuivat edellä mainittuun Lauttakylän vapaa-opistohankkeeseen. Siihen Lauttakylän sosialidemokraattinen työväki lupasi osallistua, jos opisto pyrki täysin puolueetto-masti vain yleissivistyksen kohottamiseen. Itseopiskelun ja it-sensä kehittämisen puolesta Falén puhui vielä vuosikymmenen lopullakin.⁶¹

Toinen vaihtoehto oli, että työväenyhdistys kuihtui joko suo-raan tai liukumalla yhdessäolojärjestön suuntaan. Tämä oli yleistä entisillä torpparikulmilla, missä vuokramaita lunastettiin.

Kolmas oli aktionistinen reaktio. Loimankylän työväenyhdis-tys rikkoi valkoisen hegemonian sääntöjä ja hyviä tapoja vas-taan, kun se asetti työtä koskevat alistussuhteet kyseenalaisiksi. Kuten ensimmäisellä variaatiolla tälläkin oli juuria työväenliik-keen varhaisemmissa vaiheissa. Tässä tapauksessa ne juontuivat vuoden 1917 maatalouslakon kokemuksiin.

Kaikissa tapauksissa entisenlainen rahvaan yhteisö rapautui. Keikyässä järjestöjen sitoma yhteisö säilyi, mutta se rajoittui en-tistä enemmän ei-agraariseen työväkeen. Lauttakylässä työväen leiriä yhdisti osuuskauppa. Edes yhteistä kokoontumispaikkaa entiseen tapaan ei ollut, vaikka VPK:n taloa voitiinkin alku-vuosina vuokrata työväenliikkeen tilaisuuksiin.⁶²

Torpparikulmilla työväenyhdistyksen ja -talon ympärille ke-rääntynyt yhteisö hajosi, kun itsenäistyvät vuokramiehet alkoi-vat kaikota liikkeestä. Maatyöväki jäi erilleen, vaille verkostoa, joka heitä oli liittänyt paikallisesti yhteen.⁶³ Monissa yhdistyk-sissä ydinjoukoksi jäivät lopulta yksittäiset maatyöläisten perhe-

kunnat — Virrat ja Molanderit Loimassa, Mäkelät Huhtamossa ja ehkä Santaset Palojoella. Porvarillisessa paineessa ja rahvaan yhteisön murentuessa organisoituminen vetäytyi ennen lopullista kuihtumistaan ikään kuin fundamentaaliseen verkkostoon, sukulaisuusjärjestelmän suojiin. *Gesellschaft* ripustautui *Gemeinschaftiin* ennen kuin hajosi.

Rapautumista vauhditti työväenyhdistysten muuttuminen asemaltaan puolueosastoiksi, mikä oli sosialidemokraattisen työväenliikkeen reaktio yhtä aikaa valkoisen Suomen ankariin ehtoihin, kunnalliseen demokratiaan ja vasemmistolaiseen kilpailuun. Entistä enemmän keskityttiin edustukselliseen politiikkaan ja vaalitoimintaan, toisin sanoen ennemminkin hakemaan kannatusta omalle linjalle kuin aktivoimaan ihmisiä joukkotoimintaan. Taistelu vasemmistosuuntauksen kanssa pakotti muutamia yhdistysten sääntöjä niin, että puoluekoneiston ote tiukkeni.⁶⁴ Poliitiikan luonteen muuttuminen täydensi rahvaan yhteisön kaventumista.

Vasemmistososialisteille kollektiivinen toiminta oli tärkeämpää kuin sosialidemokraateille. Silti kovin jyrkkää eroa ei ollut. Käytännössä ns. kommunistit eivät lakkoilleet, osallistuivat sinnikkästi kunnallisvaaleihin niin pitkään kuin voivat ja saivat muutamia edustajiaan valtuustoon. Osuusliike Kansaan he liittyivät niin kuin muutkin, ja Kalle Virta istui pääosan 1920-lukua sen edustajistossa, osaksi yhdessä rajjalalaisen toverinsa kanssa. Tästä on kovin pitkä matka sellaiseen agraariseen aktionismiin, jota löytyy monista Euroopan maista.⁶⁵

PIENVILJELIJÄIN NOUSU

JÄRJESTÖVERKKO

1920-luvulla nousi pienviljelijöiden liike, järjestäytymisen kolmas aalto. Ensiksi olivat liittoutuneet talolliset ja sivistyneistö, ja vuodesta 1905 organisoituivat työväki ja pienvuokraajat. Uusi pienviljelijäliike levisi koko pitäjään miltei heti sen jälkeen, kun torpparit, joilta Aksel Warénin mukaan oli puuttunut edellytyksiä omaan ”organisatiooniin”, astuivat laajoin joukoin markkinoille maansa omistavina tuottajina.

Kansalaissota vakuutti pääosan maan porvarillisista piireistä maanomistusuudistuksen välttämättömyydestä. Muuttamalla vuokraajat osaksi omistavia luokkia voitaisiin taata, etteivät he nouse niitä vastaan. Lunastuslaki vahvistettiin lokakuussa 1918.⁶⁶ Huittisissa ja Keikyässä jo ennen sotaa alkanut torppien ja mäkitupien itsenäistäminen toteutettiin muutamassa vuodessa. Kesällä 1919 asetettiin Huittisiin kolme vuokralautakuntaa yhden entisen sijaan, ja vuoden 1921 loppuun mennessä ne olivat käsitelleet lähes kaikkien lunastukseen oikeutettujen 160 torpan ja 420 mäkitupa-alueen asiat. Keikyässä lunastukseen oli oikeutettu yksi lampuotitila, 34 torppaa ja 157 mäkitupa-alueita, ja keväeseen 1922 tultaessa oli lunastettu kaikki muut paitsi 20 mäkitupaa.⁶⁷ Kun vuosisadan alussa neljä viljelmää viidestä

oli vuokramaalla, 1920-luvun lopulla vastaava osuus oli vain kuutisen prosenttia.⁶⁸ Muutos oli valtava.

Työ sujui kaiken kaikkiaan sopuisasti. Isäntien enemmistöllä oli koetun kapinan jälkeen selkeä käsitys itsenäistämisen siunauksellisuudesta. Uudistus lisäisi viljelmien haltijoiden tyytyväisyyttä ja isänmaanrakkautta.⁶⁹ Huittisten maataloustuottajain paikallisyhdistyksen kokouksessa oltiin jo kesällä 1918 sitä mieltä, että olisi ensiarvoista saada runsaasti itsenäisiä tiloja ja palstoja ja nimenomaan vapaaehtoisin kaupun. Puheenjohtaja Kalle Kirran mukaan toiminta edistäisi oikeaa maahenkeä, sillä se supistaisi juopaa itsenäisten ja vuokraviljelijöiden välillä. Samalla yhdistys toivoi jäsenikseen myös entisiä torppareita, ”itsenäisen Suomen itsenäisiä maanviljelijöitä”.⁷⁰ Suurten tilojen omistajien keskuudessa esiintyi happamuutta, mutta maamiesseurassakin arvioitiin, että torpparilaki olisi tuotannollisesti hyödyllinen ja lujittaisi uuden Suomen yhteiskuntarakennetta.⁷¹

Maataloustuottajien toive ei juuri toteutunut. 1920-luvulla Huittisiin ja Keikyään syntyi 14 pienviljelijäyhdistystä, joista 13 kuului ei-sosialistiseen, ns. gebhardilaiseen Suomen pienviljelijäin keskusliittoon. Gebhardilaisten valta-asema johtui varmaan ainakin osaksi siitä, että Huittisten torpat ja uudet lohkotilat olivat yleensä suurempuoleisia. Etenkin suurempien torpparien haltijoita oli ollut vaikea kytkeä työväenliikkeeseen jo ennen kansalaissotaa. Keskinäiseksi siteekseen yhdistykset perustivat ns. keskuksen 1925 ja paikallisliiton 1931. Seuraavan vuosikymmenen alussa ne kokosivat pelkästään Huittisissa yli puoli tuhatta jäsentä ja samalla valtaosan pienviljelijöistä (Taulukko 9).⁷² Ne olivat tienoon mittavin joukkojärjestö. Täysi ”valtiollinen puolueettomuus” oli yhdistysten toiminnan ohjenuorana. Niiden tuli edistää pienviljelyksen tuotantokykyä ja pienviljelijäluokan taloudellista ja henkistä kohottamista. Tämä tarkoitti ammatillista ohjausta — opintokursseja, maataloustuotteiden näyttelyjä, kilpailuja jne. — ja iltamatoimintaa sekä pienviljelijäasemaan perustuvaa etujen valvontaa.⁷³

TAULUKKO 9

Huittisten pienviljelijäyhdistysten jäsenmäärä 1922–1933¹

Vuosi	Läntinen	Huhtamon	Kirkonkylän	Palojen	Reki-kosken	Pohjoinen	Keikyän-Karhinie-men	Korvenkylän	Saviojan	Lauhankylän	Suttilan	Yhteensä	Keskimäärin
1922	82	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	82	82
1923	82	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	101	51
1924	78	14	18	25	17	—	—	—	—	—	—	152	30
1925	80	14	24	30	18	26	12	—	—	—	—	204	29
1926	96	12	21	48	36	49	175	30	—	—	—	467	58
1927	73	31	30	58	32	45	165	29	22	—	—	485	54
1928	69	20	15	53	43	49	80	29	32	—	—	390	43
1929	48	12	29	30	60	39	111	29	32	—	—	390	43
1930	48	12	32	34	60	70	77	31	32	34	39	469	43
1931	38	10	33	40	60	119	119	33	20	66	19	557	51
1932	31	20	28	44	51	138	121	29	20	58	25	565	51
1933	25	16	29	40	38	150	131	27	17	41	15	529	48
Keskim.63		16	26	40	42	76	110	30	25	50	25	366	

¹ Mukana ovat Suomen pienviljelijäin keskusliittoon kuuluneet yhdistykset.

Lähde: Ytti 1936, liitetaulukko 70.

Aalto kulki karkeasti ottaen vankimmista torpparikylistä pitäjän keskustaan ja sitten Keikyään sekä sellaisille syrjäkulmille, jotka vasta nyt tulivat organisoitumisen piiriin. Nousua vahvistivat uudet osuuskassat. Vanhoilla alueilla — Räikässä ja Reki-koskella, Huhtamossa ja Palojoella — sellaiset jo toimivat, mutta nyt perustettiin kolme uutta.

Ensiksi, 1921, ehtivät rekikoskelaiset ainoalla sosialidemokraattiseen Pienviljelijäin liittoon kuuluvalla osastollaan. Huhtamossa pienviljelijäyhdistys aloitti 1923 ja seuraavana vuonna Palojoella sekä uusi, gebhardilainen, Rekikoskella. Vuosina 1924 ja 1925 perustettiin yhdistykset Kirkonkylään ja pitäjän historialliseen keskustaan Sampuun lähialueineen (Huittisten pohjoinen pienviljelijäyhdistys). Molempiin perustettiin myös osuuskassat. Samoin 1925 oli vuorossa Karhiniemi ja siihen vastikään tiellä yhdistetty osa Keikyää. Vuosikymmenen jälkipuolella mukaan liittyivät Korvenkylän ja Saviojan torpparikulmat, Keikyä kahdella yhdistyksellä sekä Lauhankylän entiset vuokraviljelijät Huittisten luoteisreunalla (Kartta, s. 22).⁷⁴

Tästä linjasta poikkesi Raijala, jonka tienoille perustettiin Läntinen pienviljelijäyhdistys jo 1922; Raijalan osuuskassa oli aloittanut toimintansa edellisenä vuonna. Suttilassa aloitettiin vasta 1930.

Gebhardilainen pienviljelijäliike merkitsi irtautumista entisestä sosialidemokraattisesta rahvaan liikkeestä. Siltä osin isäntien toive ei ollut turha, vaikka pienviljelijäyhdistyksiä he aluksi vastustivatkin.⁷⁵ Mutta miten välit muihin kehittyivät, ja millä pohjalla niitä säädeltiin? Millä tavoin pikkuutilalliset asettuivat kahtia revenneeseen yhteisöön ja miten he vaikuttivat sen kaksijakoisuuteen? Millaiseksi muodostui suhde siihen liikkeeseen, jonka piiriin he ennen kansalaissoata olivat kuuluneet? Ja millaiseksi voittajiin ja maan vapauttajiin, jos ei Suomen niin torpan ja pellon?

TYÖVÄENLIIKKEESTÄ PIENVILJELIJÄLIIKKEESEEN

Nousevalle pienviljelijäjärjestäytymiselle työväenliike edusti menneisyyttä. Mikäli vanhan työväenliikkeen vuokramiehet jatkoivat tuottajatoimintaa, he tekivät sen pienviljelijäyhdistyksissä, mahdollisesti työväenliikkeen lyhyttä jälkinytkähdystä lukuun ottamatta. Useat ikätoverit ja omistajiksi muuttuneet omat tai sukulaispojat siirtyivät suoraan pienviljelijäliikkeeseen.

Tämä yleislinja toteutui eri tavoin. Vuosina 1920 ja 1921 Suttilan työväenyhdistyksen rahastonhoitajana oli Alarik Salonen, josta samaan aikaan tuli seitsemän peltohehtaarin pikkutilan omistaja.⁷⁶ Kun paikallinen pienviljelijäyhdistys perustettiin kymmentä vuotta myöhemmin, hän toimi sen varapuheenjohtajana. Yhdistyksen perustavan kokouksen varapuheenjohtaja ja myöhempi piirimies Evert Jalonen taas oli ollut työväenyhdistyksen puheenjohtajana sekä ennen kansalaissotaa että sen jälkeen. Muutamat muutkin suttilalaiset pienviljelijäaktiivit olivat vuotta 1918 edeltäneen ajan työväenjohtajia.

Suttilassa ja Palojoella työväenyhdistys uupui ensin ja sitten perustettiin pienviljelijäyhdistys. Karhiniemellä kävi niin, että jälkimmäinen syrjäytti edellisen. Ennen kansalaissotaa virkeällä Karhiniemen työväenyhdistyksellä oli ollut mäkitupalais- ja torpparijohtajia sekä eräänlainen yleisyhdistyksen rooli. Sitä se näyttää tavoitelleen vielä 1920-luvun puolivälissä, mutta pian paikan otti Keikyän-Karhiniemen pienviljelijäyhdistys, joka koki paljon myös työväkeä.⁷⁷ Sosiaalidemokraattinen yhdistys joutui sivuraiteelle ja kuivui kokoon.

Raijalan tapahtumat taas ovat kertomus kääntymyksestä. Läntinen pienviljelijäyhdistys perustettiin jo hieman ennen itse Pienviljelijäin keskusliiton syntyä sen vuoksi, että paikkakunnalla asui Hannes Gebhardin järjestämän ns. Oriveden kurssin käynyt maatalousneuvoja Frans Korpela.⁷⁸ Hän oli vastikään lunnastanut itselleen neljän peltohehtaarin torpan, ja hänestä tuli

myös yhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja. Korpela oli ainakin vuosina 1908 ja 1909 ollut torpparin poikana Raijalan työväenyhdistyksen sihteeri. Uuden yhdistyksen sihteeriksi tuli samoin juuri itsenäistynyt pientilallinen Väinö Kohijoki, hankin entinen Raijalan työväenyhdistyksen sihteeri. Johtokuntaan kuului lohkotilallinen Frans Suonpää, joka vielä kansalaissodan jälkeen oli kuulunut Loimankylän työväenyhdistykseen. Kun Läntisestä yhdistyksestä irtaantui Korvenkylän pienviljelijäyhdistys, Suonpäästä tuli sen sihteeri ja rahastonhoitaja. Uuden yhdistyksen varapuheenjohtajana oli 1919 itsenäistynyt torppari Evert Kulmala, joka ennen sotaa oli toiminut jonkin vuoden Loiman työväenyhdistyksen puheenjohtajana. Luetteloa voisi jatkaa. Se valaisee pienviljelijäliikkeen syntyperustaa mutta vahvistaa myös kuvaa Raijalan ja Loimankylän ”kommunismista”. Torpparivapautus imi vuokraajat työväenyhdistyksistä ja jätti ne maatyöväelle.

Rekikoskella jatkettiin sitkeästi omaa linjaa pitämällä yllä vassemmistoväriä. Siellähän oli gebhardilaisen yhdistyksen ohella pitäjän ainoa sosialidemokraattinen pienviljelijäyhdistys. Aina-kin aluksi molemmat olivat aktiivisia. Etenkin jälkimmäisellä mutta myös edellisellä oli henkilösiteitä vanhan työväenliikkeen torppariosastoihin. Kaksijakoisuus oli merkki rekikoskelaisten pienviljelijäidentiteetin poikkeuksellisen vahvoista juurista. Pulavuosina Rekikoskelle perustettiin vielä Suomen pienviljelijäin puolueen osasto, ja siellä puolue sai ylivoimaisesti suurimman kannatuksensa koko pitäjässä.⁷⁹

Huhtamo tarjoaa havainnollisen esimerkin siitä, miten nousevan pienviljelijätoiminnan ja kuihtuvan työväenliikkeen suhteet kietoutuivat laajempaan sosiaalisen yhdessäolon muutokseen. Itsenäistäminen korosti osuuskassan merkitystä ja synnytti pienviljelijäyhdistyksen lisäksi elinvoimaisen raittiusseuran. Uusi itsetietoisuus ilmeni myös oman kunnan perustamispyrkimyksissä, joihin liittyi kirkkohanke;⁸⁰ Huhtamohan oli etäämpänä Lauttakylästä kuin mikään muu kulmakunta. Kävi niin, että kun

Huittislaisen torpparin poika Frans Fredrik Punovuori tuli Huhtamoon Jylhänmaan kansakoulun ensimmäiseksi opettajaksi 28-vuotiaana 1908. Järjestötoiminnan lisäksi hän oli puuhaamassa Huhtamoon mm. osuuskauppan myymälää ja puhelin-

yhteyttä. Valtuustoon hänet valittiin ensi kerralla huhtamolaisten pienviljelijäin listalta. Punovuoren omalla lohkotilalla oli 1920-luvun lopussa peltoa 45 hehtaaria. Länsi-Suomen kansanopiston hän kävi vuosisaadan vaihteessa.

ennen sotaa työväenyhdistyksen ja osuuskassan välillä oli ollut yhteyttä, ja työväenyhdistyksen johto ja jäsenet olivat olleet ytimenä Huhtamon torpparikokouksissa, nyt osuuskassa kytkeytyi uuteen organisoitumiseen, mutta työväenyhdistys jäi syrjään. Tämän vanhoja torpparijohtajia ja -jäseniä siirtyi Huhtamon pienviljelijäyhdistykseen ja Huhtamon raittiusyhdistykseen. Jälkimmäinen sai riveihinsä myös kansalaissodan jälkiperiodin sosialidemokraatteja.

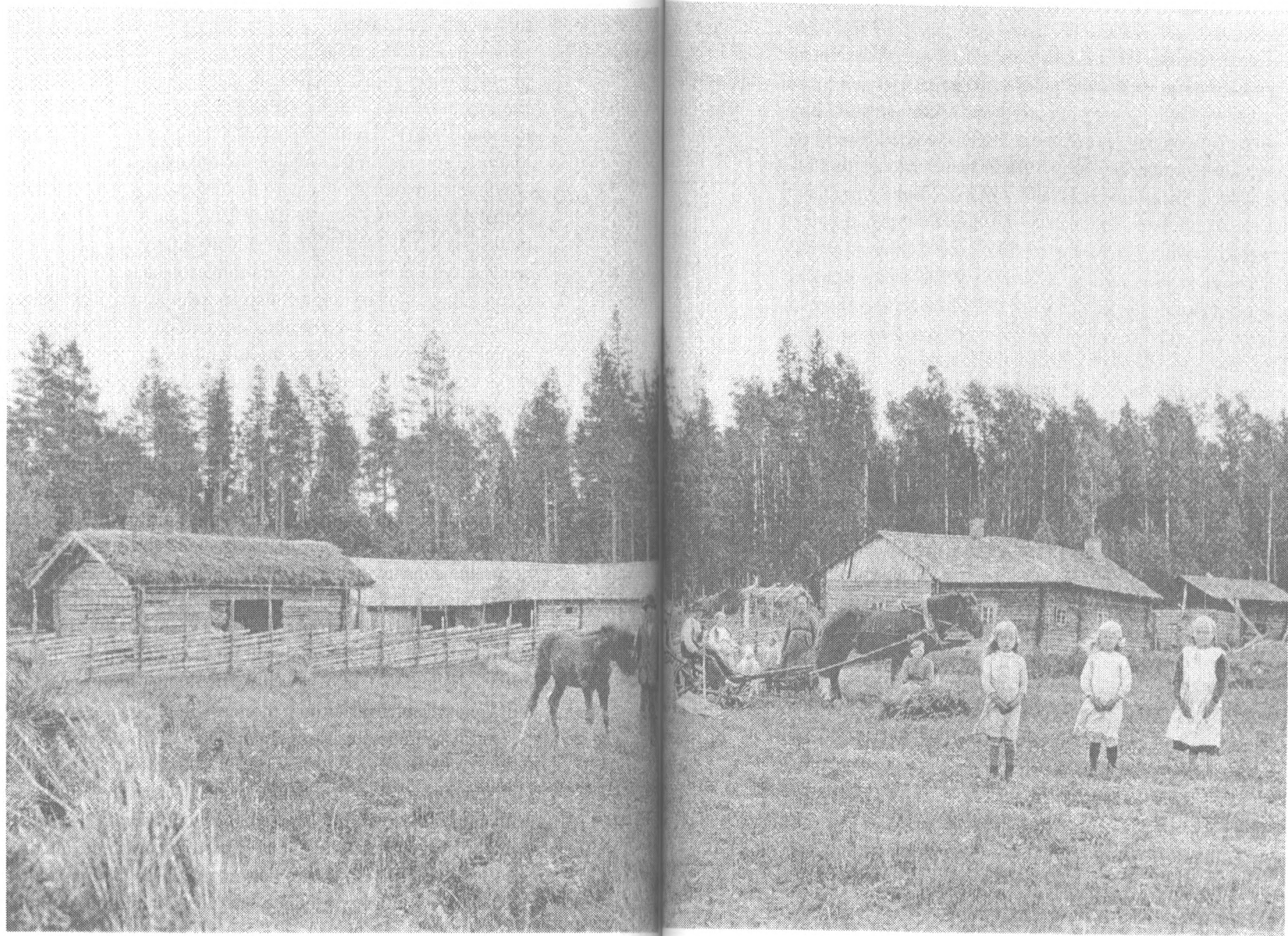
Esimerkiksi torpparin poika Artturi Jylhänmaa, entinen torpparikokousaktivisti, työväenyhdistyksen varapuheenjohtaja 1908 ja johtokunnan jäsen sen jälkeen, oli maanviljelijänä pienviljelijäyhdistyksen varapuheenjohtaja 1923–1930. ”Torpan poika” Jalmari Kangasperko, joka oli harvinaisen sitkeä työväenyhdistyksen jäsen ennen kansalaissotaa (hänen nimensä on jäsenluettelossa kuutena vuotena), jätti sen sodan jälkeen ja ilmes-tyi maanviljelijänä Huhtamon osuuskassan hallituksen jäseneksi 1927 ja puheenjohtajaksi 1931. Hän oli myös seurakuntahuoneyhdistyksen perustajia 1927.

Raittiusyhdistykseen virta vei sosialidemokraattiveteraaneista Konrad Ruususen, työmiehen ja alun perin rengin, joka oli työväenyhdistyksen johtokunnassa vuosina 1912–1916 ja sodan jälkeen 1922–1924 sekä rahastonhoitajana 1918. Vuonna 1924

palstatilallinen Konrad Ruusunen valittiin vastaperustetun raittiusyhdistyksen varapuheenjohtajaksi, ja samaan aikaan hän jäi pois työväenyhdistyksestä. Raittiusseura veti puoleensa myös muita työväenyhdistyksen sodanjälkeisiä johtajia — työmies Emil Tammelinin (varapuheenjohtaja 1925–1926), työmies Niilo Mäenpään (varapuheenjohtaja 1927) ja maanviljelijän pojan Maunu Tammelinin (varapuheenjohtaja 1928–1929).

Viimeksi mainitut olivat jäseninä samaan aikaan molemmissa yhdistyksissä. Se ei sinänsä ole kovin omituista, mutta tässä tapauksessa se näyttää kuuluvan yhtenä osasena työväenyhdistyksen vesittymiseen ja lopulta haipumiseen sekä pienviljelijäidentiteetin vahvistumiseen. Raittiuden ystäviin kuuluva raittiusseura kokosi piiriinsä runsaasti kulmakunnan kaikkien organisaatioiden aktiivijäseniä.⁸¹ Perustavan kokouksen puheenjohtajana oli paikkakunnan keskeisin yhdistysmies kansakoulunopettaja ja maanviljelijä F.F. Punovuori, joka toimi alkuvuodet raittiusyhdistyksen rahastonhoitajana ja oli samaan aikaan osuuskassan kirjanpitäjänä ja rahastonhoitajana, pienviljelijäyhdistyksen johtokunnassa ja kunnanvaltuustossa sekä hieman myöhemmin perustamassa seurakuntahuoneyhdistystä. Raittiusyhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja oli pienviljelijäyhdistyksen varapuheenjohtaja maanviljelijä Ferdinand Peiponen. Siinä toimi kolme opettajaa ja yhteyksiä oli Länsi-Suomen kansanopiston suuntaan. Vuosina 1924–1933 raittiusseuralla oli keskimäärin 31 jäsentä ja enemmistönä siinä ja sen johtokunnassa olivat maanviljelijät ja erityisesti heidän lapsensa. Vilkkaan iltamatoiminnan ja mm. tanssien lisäksi harrastettiin paljon urheilua.⁸²

Raittiusseuralla oli siis samantapaisia yleisyhdistyksen piirteitä kuin aikaisemmin työväenyhdistyksellä. Mutta kun työväenyhdistys heikkeni, raittiusseura kesti ja jopa vahvistui. Sen jäsenmäärä oli korkeimmillaan 1930-luvun alussa. On kuin työväenyhdistys olisi osittain liuennut raittiusseuran edustaman yhteisöllisyyden syliin. Jälkimmäisen tavallisin iltamapaikkakin näyttää olleen juuri työväentalo. Ja kuten mainittiin, Huhtamon

työväenyhdistyksen kaikkien jäsenten ammatiksi ilmoitettiin 1929 maanviljelijä.

Kulmakunnan pienviljelijävaltaiset yhdistykset ottivat työväenyhdistyksen ja torpparitoiminnan paikan, ja niiden kesken syntyi vankka yhteys, jossa luokkaerojen sijasta korostui pienviljelijäyhteisyys tai sen leimaama paikallisyhteisyys. Sopii kuvata, että kun Huhtamon pienviljelijäyhdistys hyväksyi itselleen säännöt, keskusliiton mallisääntöihin lisättiin lause: ”jäseneksi voi päästä jokainen Huhtamon alueella asuva”.⁸³ Tähän yhteyteen integroitui vähitellen osa työväenyhdistyksen johtoa ja jäseniä. Jäljelle jäivät vain muutamat perhekunnat, jotka jatkoivat työväenyhdistyksen nimissä aivan 1920-luvun lopulle asti. Frans, Urho tai Eeva Laaksosen sen enempää kuin Erland, Reino tai Vilho Mäkelän nimiä ei raittiusyhdistyksen jäsenluettelosta tai muiden organisaatioiden johtoportaista löydy.

Pitäjän kylissä oli 1920-luvulla käynnissä monimuotoinen hajoaminen ja uudelleenjärjestäytyminen. Siinä entiset vuokramiehet tavalla tai toisella erkanivat työväentalolle kokoontuneista maatyöläiskumppaneistaan tai siirtyivät näiden ja muiden kanssa yhä enemmän ei-poliittisiin järjestöihin. Niillä entisillä vuokraajaseuduilla, joilla järjestäytyminen vasta alkoi, pienviljelijäyhdistyksestä tuli tavallisesti kehys sosiaaliselle yhdessäololle.⁸⁴

Erytinen torpparitiendien liike oli hurmoksellinen uskonlahko, jota toisen perustajansa Alma Kartanon mukaan nimitet-

Perkon - Jalmari tai Isak Perkon - lohkotila sijaitsi Suontaustanmaassa, missä torppien itsenäistäminen 1920-luvulla koski pariakymmentä viljelmää. Molempien tilat olivat suhteellisen suuria: edellisellä eli pojalla oli 20 ja jälkimmäisellä eli isällä 13 peltohehtaaria. Jalmari Perko oli niitä harvoja mutta tärkeitä johtomiehiä, jotka vähitellen liittivät pienviljelijöitä porvarilliseen rintamaan. Hän oli ollut Suontaustan nuorisoseuran varapuheenjohtaja sekä ennen kansalaissotaa että sen jälkeen. Vuonna 1919 hän liittyi suojeluskuntaan ja oli 1920-luvulla perustamassa ja johtamassa Sammun osuuskassaa ja Huittisten pohjoista pienviljelijäyhdistystä. Hän kuului Suomen luterilaisen evankeliumiyhdistyksen Lauttakylän osastoon. Maataloustuottajain paikallisyhdistyksessä Jalmari Perko toimi piirimiehenä, ja hän oli myös maalaisliittolainen. Valtuuston jäsenenä hän oli 1929-1933. Vuonna 1933 hän oli ehdokkaana vaaliliitossa, jolla oli IKL:läistä väriä.

tiin kartanolaisuudeksi. Se sai 1920-luvun jälkipuolelta lähtien jalansijaa lähinnä pitäjän eteläisissä osissa Huhtamossa, Vakki-
lanmaassa ja Palojoella. Liike halusi eristäytyä jyrkästi maailmal-
lisista asioista eli käytännössä valtiollisen esivallan ja muiden vi-
ranomaisten valvonnasta: se oli vetäytyvä reaktio suureen so-
siaaliseen ja poliittiseen muutokseen. Kirkkoneuvosto oli kesäl-
lä 1918 syyttänyt kiertokoulunopettaja Alma Kartanoa vallanku-
mouksellisesta kiihotuksesta ja asevelvollisuuden vastustamisesta
hengellisten kokousten varjolla. Hänen veljensä oli Raijalan
työväenyhdistyksen johtokunnassa sekä 1918 että parina vuona
sen jälkeen.⁸⁵

PIENVILJELIJÄIN PAIKKA

Muutos oli merkki siitä, että entinen yhteys oman sosiaalisen
aseman ja poliittisten valtasuhteiden välillä rapautui.⁸⁶ Maan-
vuokraajina mäkitupalaiset ja varsinkin torpparit olivat olleet oi-
keudellis-poliittisesti alistettuja ja estettyjä eivätkä voineet hyö-
tyä niistä taloudellisista mahdollisuuksista, joita kaupallistumi-
nen yhä enemmän avasi. Ristiriita oli puhjennut esiin reaktiossa
suuren adressin keräämiseen, ja torpparikokoukset vuoden
1905 jälkeen olivat kiteyttäneet sitä.

Nyt tuo alistussuhde, toisin sanoen päivätyövelvollisuus ja
epävarmuus omasta viljelmästä, hävisi, ja samalla hajosivat pien-
vuokraajien ja maatyöväen yhteiset työväenyhdistykset. Pienvil-
jelijät kytkeytyivät suoraan markkinoihin myymällä oman työn-
sä tuotteita. Heille tarjottiin meijerin osakkeita, ja 1920-luvulla
niitä oli ainakin kuudenneksellä pienviljelijäjohtajista. Maidon-
lähettäjien määrä kaksinkertaistui muutamina sodanjälkeisinä
vuosina. Heitä tuli etenkin syrjäkylistä, joiden entiset torpparit
kohensivat viljelyksiään ja maidontuotantoaan.⁸⁷

Syntyi erillinen pienviljelijäaate, jossa korostettiin omaa työtä
ja omaa maata.⁸⁸

Torppariluokkamme ja pieneläjämme ovat viime vuosina itsenäistyneet. (...) Rakennuksia on uusittu, uutta peltoakin on jo mahdollisesti ehditty raivata, hevonen ehtii jo jonkun verran rahdinajolta kotoisten tunkioiden tekoonkin, ja maitokannu tienvieressä aamuisin osoittaa, että karjanhoidosta pyritään saamaan apua rahatalouteen. Virkeimpää elämän- ja toiminnanhalua näkee missä enemmän missä vähemmän. Sen on aikaansaanut tietoisuus siitä, että tämä kaikki on omaa, työ, jota teen, tulee kokonaan itseni ja omaisteni hyväksi. Lapseni tulevat työtäni jatkamaan, kun minä siitä luovun. Uusi on henki miehessä. Sydänjuuret alkavat tunkea hienoimpia haarojansa syvemmälle maan uumeeniin, siellä elämää ja voimaa imeä, maahan runkoa yhä lujemmin kiinnittää.

Kieltämykset ja kova työ olivat olleet korkeita arvoja torppari-aatteessa, ja niitä ihannoitiin kertomuksissa maanraivaaja-torppareista.⁸⁹ Enää moraalinen kauna ei kuitenkaan kohdistunut ”joutilaisiin” tai ”omistavaan luokkaan”, vaikka usea torpparikokousaktiivi osallistui pienviljelijätoimintaan. Uskonnollinen pohja ja raittiuden aate sen sijaan säilyivät. Huhtamossa rakennettiin kirkko, ja lukuisat pienviljelijäjohtajat olivat mukana seurakuntahuoneyhdistyksessä. Rekikoskella toimi edelleen evankelisen nuorisoliiton osasto.⁹⁰ Suttilan tienoilla vaikutti yhä nuorisoseuralainen itsekasvatusaate, josta moni torpparin poika ja tytär oli ammentanut. Kirkonkylän (käytännössä Vakkilanmaan) pienviljelijäyhdistyksen yksi puheenjohtaja ja Saviojan yhdistyksen yksi varapuheenjohtaja olivat olleet Suttilan nuorisoseuran puheenjohtajina.

Tällaisista aineksista nousi sivistyksellinen, työhön, maahan ja luontoon kiinnittyvä käsitys isänmaasta.⁹¹ ”Tietoon liittyvä kykeneväisyys ja kunto ne meissä, ne meissä lisää siveellisyyttä ja ryhtiä. (...) Sivistynyt ihminen, hän rakastaa kotiansa ja isänmaatansa, eikä kopeile sivistyksestänsä. (...) Mitä enemmän valo leviää pienviljeliöitten joukkoon sitä suuremman merkityksen me saamme yhteiskunnassa...”⁹² Samaan aikaan kun pitäjän hallitsevan ryhmän piirissä fennomania oli kaventunut militaristiseen suuntaan, pienviljelijät ylläpitivät sivistysoptimismia. Suo-

sittuja lauluja yhdistysten kokouksissa olivat sellaiset kuin ”Kuulkaa korpeimme kuiskintaa”, ”Olet maamme armahin Suomenmaa” ja ”Honkain keskellä mökkini seisoo”. Keikyän-Karhiniemen yhdistyksessä luettiin Arvid Järnefeltin *Isänmaata*. Usein toimintaan tai kokouksiin osallistuivat kulmakuntien kansakoulunopettajat.⁹³

Kunnallisvaaleista tuli uuden itsetietoisuuden arena. Pienviljelijät eivät ole pelkästään vaalinappuloita kunnallisessa elämässä vaan myös sen tekijöitä, kirjoitettiin Huhtamosta 1927.⁹⁴ He asettivat omat ehdokaslistansa alusta pitäen ja yleensä kieltäytyivät yhteislistoista maataloustuottajain yhdistyksen kanssa. Huitisissa heidän edustajiaan oli 1920-luvun valtuutetuista noin neljännes, eniten Huhtamosta, Rekikoskelta ja Palojoelta. Kun 1925 uusittiin koko valtuusto, äänestysaktiivisuus oli tavallista suurempi tai kaikkein korkein pienviljelijäalueilla, etenkin Rekikoskella. Vuonna 1931 he saivat edustajansa Vilho Saarikon valtuuston varapuheenjohtajaksi.⁹⁵

Torppien vapauttamisen ja kunnallisen äänioikeuden yhteispelel avasi siis tietä pienviljelijöille. Edellinen erotti vuokratiljelijät maatyöväestä ja johti heidät sellaiseen intressien valvontaan, joka näyttäytyi ei-poliittisena, puhtaasti markkinoista riippuvaisten pientuottajien etujen ajamisena. Jälkimmäinen tarjosi tälle ponnistelulle väylän. Kunnallisia vaaleja ei käyty valtakunnallisten puoluetunnusten alla, ja lähidemokratia vaikutti kouriintuntuvasti elämisen ehtoihin.

Kehityslinja oli toisenlainen kuin työväenliikkeellä. Siihen muutokset vaikuttivat niin, että liike menetti organisaatioperustan mutta sai tilaa paikallisella poliittisella ylätasolla. Pienviljelijät saivat sekä organisaatioperustan että tilaa ylätasolla. Samaan aikaan kun työväenliike menetti voimaansa poliittisena subjektina, pienviljelijöistä tuli poliittinen subjekti.

Vaikka omaa itsenäisyyttä varjeltiin mustasukkaisesti, suhteet vasemmalle eivät olleet samanlaiset kuin oikealle. Työväenliikemiljöö oli monille tuttu, mutta siitä lähdettiin tai oli lähdetty jo

ennen pienviljelijäyhdistysten perustamista. Talollisjärjestöihin sen sijaan alettiin liittyä, tosin varovaisesti, ikään kuin tunnustellen. Maataloustuottajain yhdistykseen sen ”yhteisiä luokkasetuja” ja viljelijäväestön ”ryhmitsekkyyttä”⁹⁶ ajava linja toi, etupäässä ns. piirimiehiksi, kymmenkunta pienviljelijäjohtajaa. Ja maalaisliiton toimintaan heitä meni työnantaja-tuottajien seuraksi noin viisitoista.⁹⁷ Oireellista on myös maanviljelijä-termin yleistymisen. Sekä talollisia että pienviljelijöitä alettiin yhä useammin tituleerata vain maanviljelijöiksi.⁹⁸

Liikkeen suunnan sinetöi suhde suojeluskuntaan. Siihenkin liittyi 1930-luvun alkuvuosiin mennessä joitakin pikkutilallisaktiiveja, lähinnä samoja miehiä, jotka toimivat maataloustuottajissa tai maalaisliitossa tai molemmissa. Joukko oli pieni mutta monine siteineen kiinteä välittäjäryhmä. Koska se oli suppea, se ei leimannut yhdistyksiä, mutta koska se oli kiinteä, se näytti ikään kuin suuntaa. Kitka porvarilliseen rintamaan nähden ei ollut kova; ohuet rihmat yhdistivät pieniä tuottajia isoihin.

UUSI KANSAKUNTA

Kunnallispolitiikasta tuli 1920-luvulla ryhmäsuhteiden säätelyn päänäyttämö. Valtuustossa, lautakunnissa ja muissa kunnan elimissä kohtasivat pitäjän yläkerros, työväki ja pientilalliset. Juuri kunnalliseen vaikutusvaltaan oli työväenliike pyrkinyt, intensiivisimmin vuonna 1917. Mutta kun reformi toteutui, kunnallisuuden ulkopuolelle ilmestyi suojeluskunta. Mille pohjalle yhdessäoloa rakennettiin?

Järjestäytymisen ja kunnallispolitiikan antamaa kuvaa täydentävät eduskuntavaalien tulokset (Taulukot 10 ja 11). Suuri muutos oli maalaisliiton nousu porvarilliseksi pääpuolueeksi kokoomuksen sijaan. Vielä 1919 pitäjä äänesti paljolti vanhaan tapaan. Sosialidemokraateilla oli äänen enemmistö, ja heitä seurasi suomalaisen puolueen seuraaja kokoomus. Tulos sopii yhteen työväenliikkeen elpymisen ja suojeluskunnan valta-aseman kanssa. Mutta 1920-luvun lopulla kokoomuksen ääniosuus oli vajonnut alle kymmenekseen ja maalaisliiton kohonnut kolmannekseen. Samaan suuntaan viittasivat edellä tiedot puolueaktiiveista ja maataloustuottajain yhdistyksestä: muutos sisältää taollisväestön maalaisliittolaistumisen.

Kysymys ei kuitenkaan ole vain isäntäväestä. Maalaisliitosta tuli osittain myös pienviljelijäin puolue. Selvintä on rekikoske-

TAULUKKO 10

Puolueiden kannatus Huittisissa ja Keikyässä vuoden 1919 eduskuntavaaleissa äänestysalueittain, prosentteina

Äänestys- alue	Sos. dem.	Kok.	Edis- tys	Ml	Yht.	N
Lauttakylä	53	22	19	6	100	361
Kirkonkylä	47	17	23	13	100	338
Sampu	42	33	16	10	100	477
Mommola	67	23	6	5	100	323
Loima	62	17	17	5	100	363
Suttila	56	21	16	7	100	316
Huhtamo	62	19	9	11	100	195
Rekikoski	49	6	7	38	100	271
Keikyä et	46	28	10	17	100	246
Keikyä po	54	22	8	17	100	315
Kaikki	53	21	14	12	100	3205

Lähde: Viikki 1990, 578.

TAULUKKO 11

Puolueiden kannatus Huittisissa ja Keikyässä vuoden 1929 eduskuntavaaleissa äänestysalueittain, prosentteina

Äänestys- alue	Sos. dem.	"Kom- munis- tit"	Kok.	Edis- tys	Ml	Pien- vilj.	Yht.	N
Lauttakylä	33	16	11	9	28	3	100	709
Sampu	34	12	7	3	39	5	100	512
Mommola	32	17	10	5	32	4	100	429
Suttila	32	9	8	5	45	1	100	241
Huhtamo	40	7	4	1	39	9	100	165
Rekikoski	25	5	1	0	46	24	100	225
Keikyä et	41	13	9	5	32	1	100	272
Keikyä po	39	20	8	5	27	0	100	340
Kaikki	34	14	8	5	34	5	100	2893

Lähde: Viikki 1990, 582.

laisten kääntymys, joka oli käynnissä jo 1919. Huhtamokin nousi 1920-luvun jälkipuolella 40 prosentin tasolle. Suurin siirtymä maalaisliiton hyväksi tapahtui vuoden 1922 vaaleissa, heti kun lunastustoiminta oli saatu päätökseen ja samaan aikaan kun työväenyhdistykset hajosivat. Pikkutilallisten yhteydet maalaisliiton paikallisosastoon ja maataloustuottajiin saavat näin vahvistusta.

Pienviljelijät olivat avainasemassa, sillä heidän asennoitumisensa säteili koko kahtiajakoon. He olivat väliryhmä, jonka käsitys politiikasta salli yhteydet molempiin osapuoliin. Yhteydet perustuivat tarkasti huolehdittuun "valtiolliseen puolueettomuuteen".⁹⁹ Pienviljelijäjärjestäytyminen ja -aate lähti ruohonjuuresta ja pysytteli lähipiirin asioissa. Kunnallisvaaleissa äänestettiin omia ehdokkaita, ei maataloustuottajien eikä työväenliikkeen. Paikallisesti oltiin vain pienviljelijöitä. Kahden pienviljelijäliiton yhdistämistä kannatettiin, mikäli puoluehenki pidettäisiin uudesta järjestöstä poissa.¹⁰⁰ Sen sijaan valtiollisissa vaaleissa äänestettiin *molempia* — sekä maalaisliittoa että sosialidemokraatteja. Sosialidemokraattien runsaan kolmanneksen ääniosuus 1920-luvulla (vasemmistosuuntauksen lohjettua pois) ja esimerkiksi Huhtamon tulokset viittaavat siihen, että suuri osa, kenties enemmistö, pienviljelijöistä piti kiinni sosialidemokraateista maalaisliiton eteenpäinmenon jälkeenkin.

Tämä synnytti väljän yhteisrintaman tai siteen osaan porvarillista ryhmittymää. Pienviljelijöiden maalaisliittolaisuus tai yleensä ei-sosialistisuus vahvisti sovittelulinjaa porvarillisen puolen sisällä ja supisti militanttimman, vapaussotaa vaalivan linjan maaperää. Se ikään kuin hajotti tai lavensi voittajapuolen ideologista varustusta, kaivoi maata totalistisen isänmaakäsityksen alta. Vähintäänkin se antoi oikeutusta niille, jotka olivat selkeästi ilmaisseet luottamuksensa torpparivapautuksen yhteiskuntaa tervehdyttävään vaikutukseen ja joiden päätukikohta oli maataloustuottajain yhdistys. Tuotannollisten yhteyksien etsintä suhteellisesti sotaisaa isänmaallisuutta vaikka ei asettanut sitä suoraan kyseenalaiseksi.

Rusthollari F.O. Juuselasta tuli kunnallislautakunnan puheenjohtaja 1900, ja hän oli tässä tehtävässä kuolemaansa asti 1942. 1920-luvun valtuustovaaleissa hän oli talolisuolen yleisehdokas

ja henkilöi porvarillista sopeutumista edustukselliseen paikallispolitiikkaan. Juuselan nimi löytyy suojeluskunnan varhaisesta jäsenluettelosta, mutta mitään tehtäviä hänellä ei siinä ollut.

Huittisten kehitykseen sopii Pauli Kettusen ajatus, että nimenomaan maalaisliittolaisuuteen kiteytyi se käsitys tai konseptio, jonka pohjalta eri ryhmien suhteita säädeltiin ja ns. yhteiskuntarauha palautettiin maaseudulle. Yhtäältä vanhasuomalaiset isännät muuttuivat maalaisliittolaisiksi. Toisaalta itsenäistyneet pienviljelijät lähestyivät maalaisliittoa sosialidemokratian suunnasta. Ryhmiä lähensi syvenevä kaupallistuminen, joka korosti niiden yhteistä tuottaja-asemaa ja -etua. Ideologisesti keskeistä oli itsenäisen talonpojan oma työ, jossa liittyivät yhteen yksilöllinen työnhalu ja käsitys isänmaasta. Isänmaa oli omaa työtään tekevien vapaiden talonpoikien liitto.¹⁰¹

Tämän ajatuksen äärellä saattoivat huittislaiset talolliset ja uudet omistaja-pienviljelijät löytää toisensa. Aate oli mahdollista niveltää talonpoikaisen ”suomalaisuuden” ideaan, jonka talolliset olivat omaksuneet 1890-luvulta lähtien. Toisaalta sen juuria voi nähdä sosialidemokraattisten torpparikokousten vaatimuksissa maan hallinnan vahvistamisesta ja tuottaja-aseman parantamisesta. Näkemys kiteytyi ”maahengen” ihannointiin. Siitä puhuivat talolliset, ja sitä oli myös pienviljelijöiden käsityksissä. *Lauttakylä*-lehti ylisti omalla peltotilkullaan ahertavia pienviljelijöitä, joita ”maailman työtaistelut eivät tempaa koskaan (...) pyörteisiinsä”.¹⁰²

Mutta tästä ajatuksesta ei löytynyt vain siltaa isojen ja pienten tuottajien välille. Se tarjosi näkökulman myös suhtautumiselle työväenliikkeeseen. Isänmaa vapaiden talonpoikien liittona sisälsi oikeuden etujen ajamiseen edustuksellisessa poliittisessa järjestelmässä, "valtiollisen kansanvallan", mutta se sulki pois sellaiset kollektiiviset suhteet ja sellaisen etujen ajamisen, jotka perustuivat palkkatyöhön ja sen ristiriitoihin.¹⁰³ Työväen edustuksellinen politiikka hyväksyttiin mutta sen uhmakkaampia muotoja, esimerkiksi työtaisteluja ei. Sovittelevan suuntauksen mukaan kansakuntaan kuuluivat ne, jotka hyväksyivät nämä ehdot. Siihen sisältyi "kansanvaltainen" työväenliike. Juuri sitä pienviljelijät — osa heistä — äänestivät ja samalla vahvistivat sen edustuksellista suuntautumista.

Laajemmassa perspektiivissä erilaisten viljelijöiden etu- ja aateyhetyhteyden mahdollisuus juontuu maata omistavan luokan perusluonteeseen. Talonpoikainen ideologia tarjosi lähtökohdan kansalaissodan jälkeiselle integraatiolle siksi, että liiton molemmat osapuolet olivat pohjaltaan talonpoikaisia ryhmiä, jotka olivat sopeutumassa markkinoihin kaupallisina tuottajina. Toisin sanoen korostuu se, että Suomessa myös agraarinen yläluokka oli talonpoikainen. Lisäksi se oli voittanut sisällissodan. Se saatoi käydä ideologista neuvottelua vahvoista asemista, lyödä oman leimansa sinänsä aidon yhteyden luonteeseen. Vastaava integraatiomuoto ei toiminut monissa muissa Euroopan maissa, jotka ensimmäisen maailmansodan loppumullistuksissa olivat kokeneet kapinoita tai vallankumouksia. Niissä agraariset yläluokat olivat etäämpänä (köyhistä) talonpojista, tai näiden vaikutusvalta oli lisääntynyt eikä vähentynyt. Monissa maissa maanomistusuudistukset vesittyivät tai ristiriidat kärjistyivät 1920-luvulla.¹⁰⁴ Suomessa talonpojat toteuttivat vuokratilojen itsenäistämisen voittajan asemasta ja korjasivat siitä myös voiton hedelmiä. Työväenliikkeestä ei ollut todellista uhkaa. Sen pääosalla ei kovista kokemuksista huolimatta ollut muuta neuvoa kuin sopeutua tilanteeseen ja käyttää sen mahdollisuuksia hy-

väkseen. Näin tehdessään se sitä paitsi vain jatkoi sotaa edeltänyttä linjaansa.

Aatteellisen yhtenäisyyden vähittäinen rapautuminen eli isänmaallisuuden väljeneminen ei kaikin osin ollut selvästi havaittavissa. Ankaru kommunisminvastaisuus — jolle löytyi kotoisia kohteita Loimasta ja Mommolasta, Lauttakylästä ja Keikyästä (Taulukko 11) — yhdisti kaikkia porvarillisia ryhmiä, eivätkä sääyerot joutuneet rauhallisina aikoina kokeeseen. Kapea luokkatietoinen tulkinta pysyi vahvana etenkin suojeluskunnassa. Valkoisen Suomen sisäinen rajankäynti oli vielä edessä.

VI
JÄLKINÄYTÖS

Isänmaallisen Kansanliikkeen johtoporrasta Huittisissa olivat (edessä vas.) ylioppilas Hilja Nurmela, pastori Lauri Jokinen, tilallinen Frans Penttilä ja piirilääkäri Harald Enwald sekä (takana toinen vas.) työnjohtaja Uuno Helava, kansakoulunopettaja Juhani Helo ja kauppias Erkki Särmä. Vuoden 1936 eduskuntavaaleissa IKL:stä tuli maalaisliiton jälkeen toiseksi suurin porvarillinen puolue pitäjässä.

TYTYMÄTTÖMYYS

Lapuan liike oli Huittisissa vuoden 1918 vastavallankumouksen jälkinäytös, pyrkimys palata sen puhtauteen ja yksimielisyyteen, restauraatioyritys. Se oli voittajien keskinäistä kamppailua vuoden 1918 perinnöstä ja itsenäisen Suomen luonteesta.

Itsenäisestä Suomesta ei ollut tullut vapaussodan voittajien eikä etenään aktiivisimpien suojeluskuntalaisten valkoista Suomea, sitä yksimielistä ja lujaa kokonaisuutta, joka olisi sulkenut ulkopuolelleen erimielisyydet, sairaan ja rappeutuneen, isänmaattomat. ”Rikollisten vaistojen aiheuttama sairaaloinen teko” oli torjuttu 1918, mutta kommunistit saivat toimia eri nimikkeiden alla ja häpäistä isänmaata. Vaikka heidän järjestönsä oli yksi toisensa jälkeen lakkautettu, vielä 1920-luvun lopullakin Loimassa toimi ainakin nimellisesti maatyöväen ammattiosasto. 1928 ”kommunistit” eivät enää voineet asettaa omaa ehdokaslistaa kunnallisvaaleihin, mutta muutama heistä oli päässyt valtuustoon sosialidemokraattien listoilta. Vuoden 1929 eduskuntavaaleissa huittislaiset ja keikyäläiset antoivat vasemmistososialisteille yhtä paljon ääniä kuin kokoomukselle ja edistyspuolueelle yhteensä. Sosialidemokraatit olivat maalaisliiton kanssa pitäjän suurin puolue.¹

Erityisesti suojeluskuntahenkiselle oikeistolaiselle mielipi-

teelle kysymys ei ollut vain ns. kommunisteista (eikä varsinkaan vain heidän paikallisista edustajistaan). Koko edustuksellisen poliittisen järjestelmän rikkonainen toiminta 1920-luvulla näytti päästäneen itsekkyyden ja ryhmäpyyteet turmelemaan isänmaan yhtenäisyyttä. "Kansalaisten ehdotonta solidaarisuutta" piti kansan onnen yhtenä perusedellytyksenä esimerkiksi pitäjän kappalainen pastori Lauri Jokinen, kun hän puhui kirkossa itsenäisyyspäivänä 1927.²

Tällaisen totalistisen näkemyksen mukaan isänmaa oli pyhä, ja solidaarisuuden puute sitä kohtaan oli moraalin puutetta. Kommunistit olivat moraalittomuuden räikein ja loukkaavin merkki. *Lauttakylä*-lehti pani pääkirjoituksessaan rikollisuuden lisääntymisen heidän syykseen: "[Yhä kasvavan rikollisuuden] alkujuuret ovat etsittävät siitä pitkäaikaisesta kiihoitustyöstä, jota kansamme keskuudessa on painetun ja puhutun sanan avulla harjoitettu vuosikausia. Sen vaikutuksesta on syntynyt taipumuksiltaan rikollista kansanainesta, jolla ei ole mitään kunnioitusta lakia ja järjestettyä inhimillistä elämää kohtaan."³

Kommunistien asettaminen isänmaata vastaan tältä pohjalta sisälsi viime kädessä koko politiikan ymmärtämisen moraalisenä kysymyksenä. Näin jyrkästi eivät ilmeisestikään ajatelleet monet maalaisliittolaiset huittislaiset, jotka hyväksyivät edustuksellisen politiikan. Mutta raja-aidat eri porvarillisten suuntausten välillä eivät 1920-luvulla olleet erityisen selvät. "Kommunismien" sulkiivat kansakunnan ulkopuolelle hekin, ja lisääntyvän moraalisen rappion tuntemukset olivat vallalla heidänkin keskuudessaan. Kansanopiston johtaja J.E. Tuompo sanoi omassa itsenäisyyden 10-vuotisjuhlapuheessaan, ettei kansaa saata perikatoon ulkoinen sorto, vaan "sen tekee sisästä päin, omasta itsestä tuleva turmelus. Tämän vaaran (...) edessä on kansamme nyt".⁴

Moraalisen ja poliittisen puhdistautumisen tarvetta oli patoutunut pitäjän hallitsevaan kerrokseen kansalaissodan jälkeisen tilanteen etääntyessä ja arkipäivän hajaannuksen vakiintuessa ja lisääntyessä.

LAPUAN LIIKE

Maaperä oli valmis, kun merkki tuli. Tarve alkoi purkautua joulukuussa 1929. Parikymmentä huittislaista osallistui Porin suojeluskuntatalolla joulukuun 8. päivänä 1929 pidettyyn kansalaiskokoukseen ”kommunistien vehkeilyn” tuomitsemiseksi. Yhtenä monista kaltaisistaan kokous yhtyi viikkoa aikaisemmin Lapualla esitettyihin vaatimuksiin kommunismin täydellisestä kukistamisesta ja vapaussodan saavutusten varjelemisesta. Vähän myöhemmin *Lauttakylä*-lehdessä toistettiin myös jo tuttu iskulause siitä, että ”itsenäisen Suomen häpeä on poistettava” puhdistamalla eduskunta kommunisteista. Samoin toistettiin kysymys, ”missä on se mies tai ne miehet”, jotka tämän työn tekisivät.⁵

Näiden vaatimusten ympärille kokoontuivat 1930 kaikki porvarilliset ryhmät. Syksyn terrori-ilmapiirissä pidetyissä eduskuntavaaleissa maalaisliiton, kokoomuksen ja edistyksen vaali liitto sai Huittisissa 58 prosenttia äänistä, enemmän kuin porvarilliset puolueet koskaan aikaisemmin. Nyt vain sosialidemokraattien edustaman vasemmiston osuus laski alimmilleen, 36 prosenttiin.⁶ Myöskään kunnallisvaaleihin eivät sosialistit voineet enää osallistua. Loimankylässä ja Palojoella jotkut heidän kannattajansa koettivat pelastautua perustamalla sosialidemokraattiset yhdistykset.⁷

Vuosina 1930 ja 1931 paikkakunnalla osallistuttiin Lapuan liikkeen manifestaatioihin ja perustettiin sen paikallisjärjestöt. Huittislaisia oli mukana talonpoikaismarssilla Helsingissä heinäkuussa 1930.⁸ Kesällä ja alkusyksyllä perustettiin Suomen Lukon paikallisosasto, joka pian vaati kommunisteina pidettyjen kunnanvaltuutettujen erottamista.⁹ Osaston mukaan monin paikoin oli jo ruvettu ”puhdistautumaan isänmaan kavaltajista ja ryssän kätyreistä”, ja Huittisissäkin tuli erottaa ne, jotka ”tunnetusti” ovat ”bolhsevismin ruton omaksuneet”. Tämä katsottiin välttämättömäksi, ”jotta rauhallisuus ja järjestys voitaisiin edelleen paikkakunnallamme saada säilymään”. Nimeltä mainittiin kolme valtuutettua, mm. Kalle Virta ja Lauttakylän eloon herätetyn työväenyhdistyksen puheenjohtaja Erkki Jokinen, jotka erotettiin tai erosivat itse. Osasto antoi vauhtia tuomalla heidän allekirjoitettavakseen valmiin erokirjeen.¹⁰ Keikyässä erotettiin lapualaiskokouksen vaatimuksesta yksi valtuutettu ja hänen vараhenkilönsä.¹¹ Vuoden 1931 alussa, sen jälkeen kun kommunistilait oli säädetty ja liike selkiytti vaatimuksiaan lujasta hallitusvallasta sekä kääntyi sosialidemokraatteja vastaan, Suomen Lukon Huittisten osasto korvattiin Lapuan Liikkeen paikallisosastolla. Vapaussodan perintöä vaalimaan perustettiin Huittisten seudun rintamamiesyhdistys, joka jatkoi ja kiinteytti aikaisempaa samanhenkistä harrastusta.¹²

Kyydityksiä ei paikkakunnalla suurena terrorikesänä 1930 tehty; niillä vain uhkailtiin. Työväenliikkeen järjestäytyneet toiminta oli jo mitätöntä, ja sen lopullinen eliminoiminen oli lähinnä muodollisuus. ”Kommunisteja” toimi julkisesti, kunnanvaltuustossa, vain muutama, niin kuin Suomen Lukon osastokin totesi.¹³

LAPUALAISET

Miten lapualaisuus nousi yhteisön rakenteesta ja liittyi sen aikaisempaan kehitykseen? Taulukoissa 12 ja 13 on tietoja kahdesta lapualaismielisestä ryhmästä. Yhtäältä on esitetty se kova ydin, joka osallistui aktiivisesti ainakin kolmeen viidestä Lapuan liikkeen toimintamuodosta. Niiksi on valittu osallistuminen talonpoikaismarssiin, vähintään johtokunnan tai vastaavan varajäsenyys Suomen Lukon paikallisosastossa 1930, Lapuan Liikkeen paikallisosastossa 1931 ja rintamamiesyhdistyksessä 1931, sekä ilmoittautuminen kyyditysten kannattajaksi lokakuun lopulla 1930. Viimeksi mainittu mielenilmaus oli osa Lapuan liikkeen johdon organisoimaa kampanjaa, jolla hallituksen vaatimaa kyyditsijöiden ilmoittautumista sabotoitiin. Nimensä erityiseen Lapuan johdon jakamaan kirjelmälomakkeeseen kirjoitti 70 huittistaista.¹⁴

Toisaalta on poimittu esiin erityisesti ne pitäjän järjestö- tai muuhun eliittiin kuuluvat henkilöt, jotka osallistuivat ainakin yhteen mainituista viidestä aktiviteetista.

Lapualaisuuden täysin omaksuneen joukon kärjessä (Taulukko 12) ovat kappalainen ja tärkeässä asemassa ollut kansakoulunopettaja, ja koko joukkoon kuuluu toinenkin opettaja. Tämä piirre ei ole sattuma, sillä muussa lapualaisjoukossa oli lisää aat-

TAULUKKO 12
Lapuan liikkeen aktiivisimmat kannattajat Huittisissa 1930–1931¹

Nimi, syntymä- vuosi ja ammatti	Osallistuminen Lapuan liikkeen toimintaan	Tehtävä suojelus- kunnassa	Keskeisimmät kunnalliset tehtävät	Länsi-Suomen kansanopiston oppilaana	Järjestötehtäviä ²	Puolue- kanta
Lauri Jokinen, s. 1895 kappalainen, Lautta- kylän yhteiskoulun uskonnonopettaja	Suomen Lukko, pj "Kyyditsija" Lapuan Liike, pj	Kenttäpappi 1932–45				Kok (pj); IKL
Paavo Arvola, s. 1887 Lauttakylän kansa- koulun opettaja ja johtaja	Talonpoikaismarssi Suomen Lukko "Kyyditsija" Lapuan Liike Rintamamiesyhdistys	Esikunta 1918–20, 1922	Kunnallis- ltk 1926–33; Valtuusto 1929–45		Opettajayhdistyksen pj 1919–21, vpj 1914– 19, 1922–32; Lautta- kylän Lujja 1927–33	Kok; IKL
Uno Helava, s. 1900 työnjohtaja	Talonpoikaismarssi Suomen Lukko "Kyyditsija" Lapuan Liike, siht Rintamamiesyhdistys	Esikunta 1936–43				Kok; IKL
Reinhold Erkkilä, s. 1877 tilallinen, (mylläri)	Talonpoikaismarssi (?) Suomen Lukko "Kyyditsija" Lapuan Liike	Jäsen 1918				(Kok.)
Juhani Helo, s. 1889 kansakoulun- opettaja	Talonpoikaismarssi "Kyyditsija" Lapuan Liike	Jäsen 1928 (Huittisissa)			Lauttakylän Lujan rh 1927–29, siht 1931	
Frans Kouhi, s. 1869 maanviljelijä	Talonpoikaismarssi "Kyyditsija" Lapuan Liike	Jäsen 1919				MI
Kalle Naatula, s. 1881 tilallinen	Talonpoikaismarssi "Kyyditsija" Lapuan Liike			1900–01		(Kok); IKL
Kalle Jarttu, s. 1873 tilallinen	Suomen Lukko "Kyyditsija" Lapuan Liike					Porv.; IKL

1 Kaikki ne, jotka osallistuivat ainakin kolmeen viidestä seuraavasta toimintamuodosta: talonpoikaismarssi 7.7.1930, Suomen Lukon Huittisten paikallis-
osasto 1930 (vähintään johtokunnan varajäsen), ilmoittautuminen kyyditysten kannattajaksi 27.10.1930, Lapuan Liikkeen Huittisten paikallisosasto 1931
(vähintään toimikunnan tai neuvottelukunnan varajäsen), Huittisten seudun rintamamiesyhdistys 1931 (vähintään johtokunnan varajäsen).

2 Vähintään johtokunnan tai vastaavan varajäsenyyden. Toimintavuosten määrät ovat minimilukuja.
Käytetyistä lyhenteistä ks. lähdeluettelon kohta "Lyhenteet". MI = maalaisliitto, Kok = kokoomus.

TAULUKKO 13
Lapuan liikkeen kannattajia Huittisten hallinto- ja järjestöeliitissä 1930–1931¹

Nimi, syntymä- vuosi ja ammatti	Osallistuminen Lapuan liikkeen toimintaan	Tehtävä suojelus- kunnassa	Keskeisimmät kunnalliset tehtävät	Länsi-Suomen kansanopiston oppilaana	Järjestötehtäviä ²	Puolue- kanta
V.E. Toivola, s. 1893 tilallinen	Lapuan Liike Rintamamies- yhdistys	Esikunta 1924–44	Valtuusto 1931–36		Maamiesseuran pj 1926– 31; Lauttakylän Lujan pj 1926–33; Osuus- meijeri 1925–49	MI
Erkki Särnä, s. 1902 kauppias	"Kyyditsija" Rintamamies- yhdistys	Paikallis- paallikko 1941			Yksitysiyrittäjät ry:n pj 1930–50, VPK:n paall 1929–34; Lauttakylän Lujan siht 1929–30	Kok; IKL
K.I. Kuiko, s. 1890 tilallinen	Lapuan Liike	Kurinpito- ltk 1922– 26	Valtuusto 1920–1948	1907–08	Maamiesseuran pj 1919, vpj 1920–22; Maatalous- tuottajain siht ja rh 1919– 21, 1928–33; Osuus- meijeri 1924–48	Kok
Yrjö Hälli, s. 1899 tilallinen	Talonpoikaismarssi "Kyyditsija"	Esikunta 1929–32		1916–17	Maamiesseuran pj 1932– 37; Lauttakylän Lujja 1923–24	MI (1922)
Kalle Ayhø, s. 1887 tilallinen	Suomen Lukko "Kyyditsija"	Jäsen 1919	Valtuusto 1924–25, 1929–1930	1908–09	Maamiesseura 1922– 31; Nuorisoseura 1916–18	MI:n pj 1928–30
Evert Heikkilä, s. 1877 tilallinen	"Kyyditsija"	Jäsen 1919	Kuntakokouksen vpj 1906–18; Valtuuston pj 1919–21, vpj 1922–23	1893–94	Maamiesseuran pj 1923– 25; Maataloustuottajain vpj 1917, siht 1922; Osuusmeijeri 1917–49; Kirkkovaltuusto 1926– 34; Osuuskaupan hall neuvoston vpj 1922– 48; Nuorisoseuran pj 1910–12; ym. Kirkonisäntä 1918–47	MI
Kalle Norri, s. 1882 tilallinen	"Kyyditsija"		Kunnallislk:n vpj 1924–47	1902–03		MI
Artturi Seppä, s. 1886 tilallinen, säästö- pankin johtaja	"Kyyditsija"	Kurinpito- ltk 1927– 32	Valtuusto 1925–45	1903–04	Maamiesseuran vpj 1912– 19, jk 1920–22; Maa- taloustuottajat 1917–18; Osuusmeijerin pj 1925–36	Porv.; IKL
Verner Väinölä, s. 1871 kansakoulunopettaja, pankinjohtaja	"Kyyditsija"	Esikunta 1918, 1921, 1923	Valtuuston pj 1908–18; Val- tuusto 1924– 1925	1892–93	Maamiesseuran vpj 1906– 12; Kirkkoneuvosto 1914– 30; Osuuskauppa 1905– 25, 1929–36; Nuoriso- seura; ym.	Kok

1 Kannatuksen osoittimena on osallistuminen johonkin Taulukon 12 viitteessä 1 mainituista toimintamuodoista. 2 Ks. viite 2 Taulukossa 12.
Käytetyistä lyhenteistä ks. lähdeluettelon kohta "Lyhenteet". MI = maalaisliitto, Kok = kokoomus.

Turkulaissyntyinen kappalainen Lauri Jokinen oli nuorena pappina toiminut Krons-tadtissa sekä Pietarin suomalaisessa ja ruotsalaisessa seurakunnassa ja joutunut Venäjän vallankumouksen aikana vangiksi Pietariin ja Moskovaan.

Ennen Lapuan liikettä hän oli kokoomuslainen, ja sen jälkeen hänestä tuli IKL:läinen. - Jokinen oli hyvin pitkä mies, kun taas rovasti Stenros oli hyvin lyhyt: Suomen pisin ja lyhyin pappi samassa seurakunnassa, sanotaan työväen muisteluissa.

teellisesti keskeisen sivistyneistön edustajia. Pastori Jokisen ohella kyyditysilmoittautumisen allekirjoitti myös pitäjän kirkkoherran rovastin Gustaf W. Stenrosin poika pastori Vilho Suurkari. Rovasti itse samoin kuin ruustinna kirjoittautuivat syksyn 1930 kunnallisvaaleissa lapualaisen ehdokaslistan valitsijayhdistykseen.¹⁵ Muutamista kyydityksiä kannattaneista kansakoulunopettajista Toivo J. Mattila oli 1930 Huittisten opettajayhdistyksen puheenjohtaja (opettaja Arvola oli varapuheenjohtaja).

Pappien ja monien opettajien lapualaismielisyys osoittaa, että kansallisen yhtenäisyyden romahdus 1918 oli iskenyt kipeästi sitä vaalineeseen ryhmään. Kommunistien toiminta loukkasi pyhäksi ymmärrettyä kansakuntaa. Muutamaa vuotta aikaisemmin pastori Suurkari oli kansanopistolla teroittanut mieliin ”nykyhetken suomalaisuuden vaatimuksia; todellista isäntämieltä, miehen kuntoa ja väkevää kansallista valtatahtoa”.¹⁶

Ydinryhmällä oli myös suora kytkentä kansalaissotaan. Uuno Helava ja Frans Kouhi olivat toiminnan miehiä, jotka olivat tarkokkaasti osallistuneet sodan jälkiselvittelyihin 1918. Reinhold Erkkilä oli tuomittu vallankumousoikeudessa sekä joutunut kertomansa mukaan pahoinpidellyksi. Tällaisia miehiä oli muitakin erityisesti kyyditysten tukijoukossa.

Merkki lapualaisuuden pääasiallisesta kannatuspohjasta ovat

Lauttakylän kansakoulun johtajaopettaja Paavo Arvola oli yhtenä harvoista opettajista lähtenyt valkoiisiin joukkoihin helmikuussa 1918, ja sodan jälkeen hän kuului suojeluskunnan esikuntaan. Samoihin aikoihin hän opetti voimistelua Lauttakylän yhteiskoulussa. Jokisen tavoin Arvola kulki Lapuan liikkeen aikana kokoomuksesta IKL:ään. 1920-luvun alussa hän oli ollut maalaisliiton paikallisosaston puheenjohtaja. Rouva Anna Arvola oli Lotta Svärd -yhdistyksen osaston sihteerinä 1920-luvun alkupuolella.

aktivistien joukossa Kalle Naatula ja Kalle Jarttu, kaksi talollista. Selvä enemmistö jollakin viidestä mittapuusta määritellyistä lapualaisista oli nimittäin talollisia ja heidän poikiaan; kyyditysten kannattajista heitä oli kolme viidesosaa.

Viimeksi mainittuun mielenosoitukseen osallistuivat useimmat niistä eliitin jäsenistä, jotka on koottu taulukkoon 13. Tässä lapualaismielissä talollisjoukossa oli poikkeuksellisen runsaas-

Osuusmeijerin tuore juustomestari V.E. Toivola lähti rintamalle 1918 ja kävi Vöyrin sotakoulua. Vuonna 1922 hän meni naimisiin tilallisen tyttären

Helmi Ytin kanssa, ja hänestä tuli talollinen ja sittemmin talollisvaltaisen ja suojeluskuntakeskeisen järjestäytymisen näkyvä hahmo.

ti maamiesseuran korkeinta johtoa eri vuosilta samoin kuin monia osuusmeijerin johtomiehiä. Molemmat organisaatiot olivat talollisten keskeisiä järjestöjä. Jonkinasteinen lapualaishenki oli tässä väkijoukossa yleinen.

Toinen piirre on aatteellinen herkyys. Taulukon seitsemästä talollisesta kuusi oli nuoruudessaan käynyt Länsi-Suomen kansanopistoa, mikä kertoo sekä ammatillisesta että aatteellisesta aktiivisuudesta. Evert Heikkilä ja pankinjohtaja-kansakoulunopettaja Verner Väinölä olivat myös entisiä nuorisoseura-aktiiveja. Nämä seikat korostuvat, kun tarkastelee laajempaa, taulukon 13 ulkopuolelle jätettyä lapualaisten joukkoa. Siinä oli paljon kansanopiston käyneitä sekä Heikkilän ohella kaksi entistä nuorisoseuran puheenjohtajaa. Lisäksi Heikkilä ja Väinölä tekivät ponnekasta työtä Lauttakylän yhteiskoulun hyväksi. Kaikkiaan Lapuan liikkeessä liittyi yhteen sellaista sivistyneistöä ja siihen yhteydessä ollutta talollisväestöä, jolle kansallisen yksimielisyyden aate oli ollut kallis jo vuosisadan vaihteessa.

Molemmat edelliset seikat merkitsevät, että huomattava osa lapualaisjoukosta kuului samaan sosiaaliseen verkostoon. Heitä sitoivat yhteen yhteiset järjestötehtävät ja yritykset, ja heillä oli yhteinen aatteellinen kehys ja paljon yhteisiä kokemuksia menneiltä vuosilta ja vuosikymmeniltä. Tämä kenties selittää Evert Heikkilän kaltaisen henkilön tukea kyydityksille. Lapualaisuut-

Kansakoulunopettajasta pankinjohtajaksi siirtynyt kunnanvaltuuston puheenjohtaja Verner Väinölä valittiin loppukesällä 1917 Vartija-yhdistyksen puheenjohtajaksi, mutta suojeluskunnan toimintaan hän ei ilmeisesti osallistunut. Talvella 1918 Väinölä haastettiin vallanku-

mousoikeuteen, ja keväällä 1918 hän oli suojeluskunnan esikunnan jäsenenä jaksassa tuomioita kappallisille. Hän kuului esikuntaan myös 1920-luvun alussa. Kokoomuslaisen Huitisten kansallisseuran johtoportaan Väinölä tuli, kun se perustettiin 1919.

ta erotti muusta kansallisesta ajattelusta niin epämääräinen raja, tai lapualaisuus nousi niin suuressa määrin yhteisestä kansallisesta peruskatsomuksesta, että Heikkilänkin kaltainen henkilö saattoi yhtenä ryhmän jäsenenä osallistua mielenosoitukseen. Kesällä 1917 ja kansalaissodan jälkeen häntä oli arvosteltu työntekijöiden ja torppareiden liiallisesta myötäilystä, mikä syksyn 1930 ilmapiirissä saattoi yhtä hyvin lisätä painetta yhdenmukaisuuteen kuin mahdollisuutta etäisyyden ottamiseen.

Kaikkein selvin yhteinen nimittäjä lapualaisuudelle oli kuitenkin suojeluskuntalaisuus. Sen suuntaan oli nuorisoseuran aate taipunut, ja siihen oli 1920-luvulla kiinnittynyt urheiluharrastus. Kuvaan sopii, että taulukoissa 12 ja 13 on useita Lauttakylän Lujan johtajia ja että yhtä lailla suojeluskuntien kuin nuorisoseurojen ja muiden aatteellisten yhdistysten jäsenluvut kasvoivat lapualaisvuosina.¹⁷ ”Suojeluskunnan ydinjoukko kuuluu myöskin järjestöömme”, huomautti Lapuan Liikkeen paikallisosasto 1931.¹⁸ Esikunnan jäsenistä ja varajäsenistä kaikki yhtä lukuun ottamatta ja lisäksi paikallispuhallikko, talollinen Uno Martinantti täyttivät ainakin yhden edellä mainituista viidestä kriteeristä. Huittisissäkin Lapuan liike oli suojeluskuntahengen poliittinen johdannainen.¹⁹

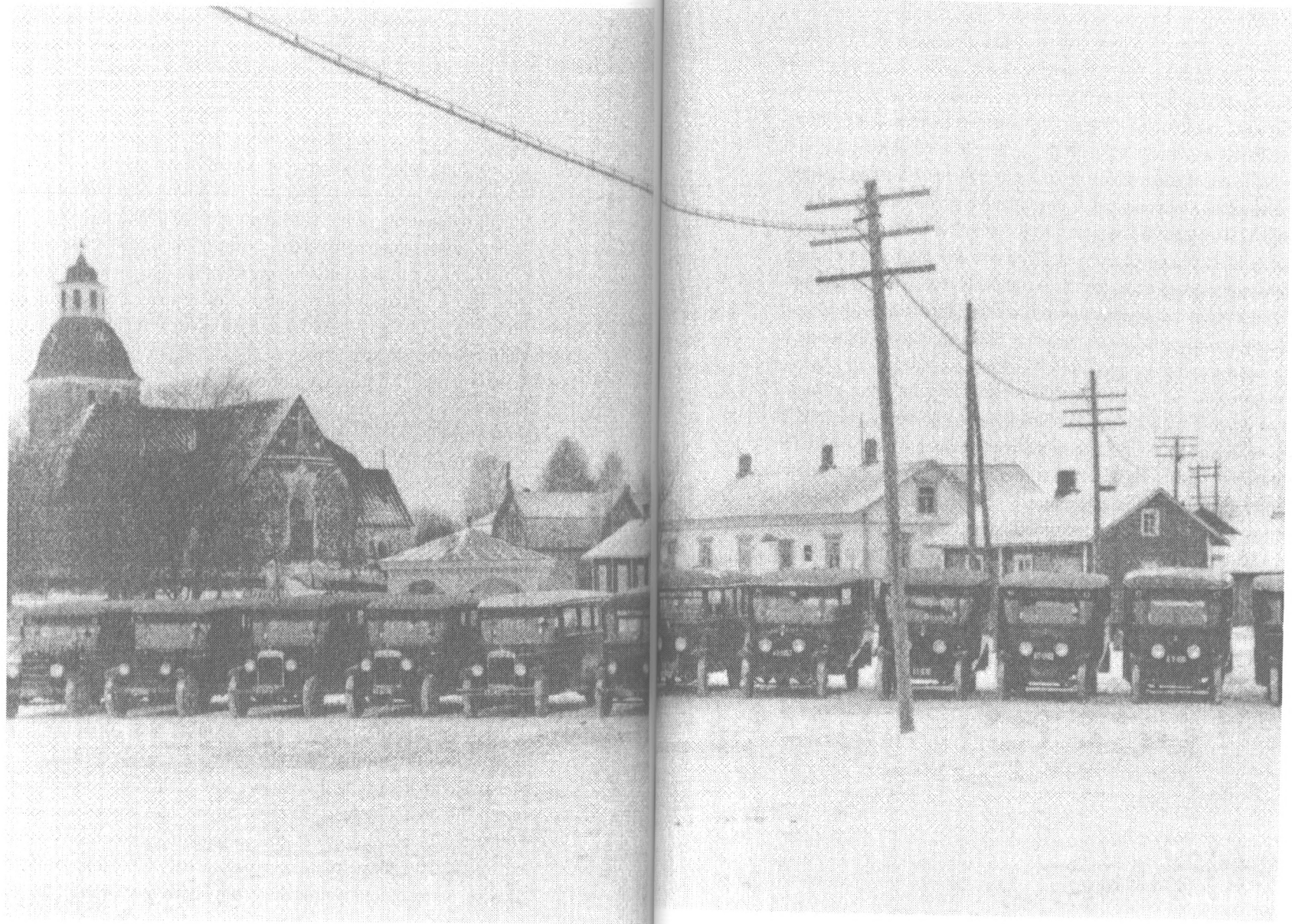
Kauppias Erkki Särmän henkilössä tiivistyi suojeluskuntaan keskittynyt mutta sitä laajempi urheilullis-sotilaallinen kyvykkyys- ja kokonaisuusajattelu. 1930-luvun alussa hän oli VPK:n päällikkö ja Lauttakylän Lujan sihteeri. Lapuan liikkeen jälkeen hänestä tuli IKL:läinen ja lopulta suojeluskunnan paikallispuhallikkö. Vuonna 1930 hän perusti myös Huittisten yksityisyrittäjät -järjestön ja oli pitkään sen puheenjohtajana.

Silti osa paikkakunnan johtokerroksesta pysytteli aktiivisesta lapualaisuudesta syrjässä. Maamiesseuralaisia paljon vähemmän lapualaismielisten joukossa oli maataloustuottajain johtoporrasta, niin kuin 1920-luvun asetelmien nojalla voi odottaakin. Järjestö hoiti käytännön etupolitiikkaa, mihin kuului liittolaisten etsintää ja sovittelua. Heidän puheenjohtajansa Kalle Kirra ja varapuheenjohtajansa K.A. Käyrä näyttävät pysytelleen erossa koko liikkeestä. Vuonna 1928 Kirra oli Lauttakylässä vaatinut suomalaiskansallisen ohjelman toteuttamiseksi kaikkien yhteyttä sosialidemokraatteja myöten. Ja kun Käyrä edistyspuolueen edustajana puhui isänmaallisen vaaliliiton tilaisuudessa syyskuussa 1930, hän muotoili kommunisminvastaisen sanomansa niin, että vuonna 1918 työväestö oli asettunut ”kansanvaltaisen valtion” luomista vastaan.²⁰

Kunnan korkeimmassa johdossa lapualaismieliset rajoittuivat Kalle Norriin. Kunnallislautakunnan puheenjohtajaa rusthollari F.O. Juusela ei lapualaisluetteloista löydy, ja valtuustoa johti Käyrä. Tässäkin tapauksessa oli kysymys tehtävistä, jotka edellyttivät eri ryhmien yhteensovittamista.

Samansuuntainen ero kuvastuu liikkeen sisällä kovan ytimen (Taulukko 12) ja hieman marginaalisempien talolliskannattajien (Taulukko 13) välillä. Keskeisten lapualaisten joukossa oli runsaasti kokoomuslaisia, kun taas kyyditysilmoittautumisen allekirjoittaneet isännät olivat, sikäli kuin puoluekannasta tietoa on, lähinnä maalaisliittolaisia. Edelliset jatkoivat lapualaistoimintaansa vielä kommunistilakien säätämisen jälkeenkin —he johtivat Lapuan Liikkeen paikallisosastoa ja rintamamiesyhdistystä 1931 — mutta maalaisliittolaiset talolliset V.E. Toivolaa ja K.I. Kuikoa lukuun ottamatta eivät enää.

Kuvaavaa joka tapauksessa on, että vielä kommunisminvastaisen liikkeen aikana 1930 eroja on vaikea nähdä. Esimerkiksi Huittisten maalaisliiton osaston puheenjohtaja Kalle Äyhö allekirjoitti kyydityskirjelmän ja samalla käsityksen, joka liitti kyyditykset ”terveeseen isänmaalliseen mieleen” ja ”oma-alotteiseen

toimintaan oikeuden ja vanhurskauden vaatimusten toteuttamiseksi kansan elämässä”. Ne oli tehty ”kommunismiin hävittämiseksi ja yhteiskunnallisen elämän pelastamiseksi maanpetokselisesta kuonasta sekä yhteiskuntaelämäämme syöpyneestä turmeltuneisuudesta ja mädännäisyydestä”. Lausumassaan viranomaisille kyyditysten kannattajat lisäksi arvostelivat yhteiskunnan ”kypsymättömyyttä” heidän toimiensa ja vaikuttimiensa tajuamiseen. He katsoivat, että heidän ulkoparlamentaarinen toimintansa ei ollut lain ”hengen” eikä isänmaan onnen vastaista.²¹ Vuoden 1931 alussa *Lauttakylä* oli sitä mieltä, että edellisen vuoden ”suurtaipaukset” olivat ”kohottaneet maatumme sisällisesti”.²² Kokonaistasetta pidettiin yleisesti positiivisena.

Vasta kommunistilakien jälkeen alkoi rajaviiva hahmottua. Vasta kommunisteista ja heidän kaltaisistaan puhdistetun kansakunnan sisällä suojeluskunta ja samalla Lapuan liike alkoivat joutua arvosteltaviksi (maalaisliittolaisesta) laillisuusperspektiivistä, eivät ennen. Suojeluskuntaa kritikoitiin, mikä lapualaisille näyttäytyi poliittisena kannanottona. Arvostelu edusti heidän mielestään osittaisetuja ja loukkasi suojeluskuntaa puolueettomana ja isänmaan kokonaisetua edustavana järjestönä.²³ Erilaiset käsitykset suojeluskunnan tehtävistä tulivat punnittaviksi ja niihin jouduttiin ottamaan kantaa. Vuonna 1932 Keikyän paikallispäällikön kerrotaan kieltäneen muutamia Mäntsälän kapiinaan liittyneitä ottamasta aseita mukaan.²⁴

Jälkinäytös päättyi siis laillisuuden paluuseen ja oikeiston ja keskustan poliittisen rajaviivan selvenemiseen. Tähän päästiin laikaisemalla näkyvistä kansakunnan häpeä, poliittisen kentän vasen reuna. Paikallinen mielipidejako alkoi yhä enemmän muistuttaa valtakunnallista.

1930-luvun taite avasi uuden modernin ulottuvuuden Huittisten ja muun Suomen yhteyksiin. Silloin valtateiden risteyspitäjää alkoi yhdistää suuriin keskukseen laajamittainen linja-autoliikenne.

Sosialidemokratit taipuivat tilanteen vaatimuksiin, pitkän perinteen mukaisesti. Maalaisliitto palasi pian keskeiseen asemaan ja sai tukea pienviljelijöiltä. Lapualaisvuosina näiden yhdistykset olivat paisuneet suurimmilleen, ja moni oli antanut äänensä lapualaisvastaiselle ja maalaisliiton kanssa kilpailevalle pienviljelijäin puolueelle. Mutta vuonna 1936 maataloustuottajat ja pienviljelijät solmivat ensi kertaa kunnallisen vaaliliiton.²⁵

Oikealle laidalle syntyi Isänmaallinen kansanliike, josta tuli maalaisliiton jälkeen toiseksi suurin porvarillinen puolue Huittisissa. Sen riveissä oli viljelijöitä ja yrittäjiä ja muuta keskiluokkaa, nuorempaa sukupolvea. Se edusti uutta kokonaisuusajattelua, lapualaisuuden muokkaamaa uutta ratkaisua kansalaisso-
dan ongelmaan.²⁶

MODERNIN POLITIIKAN SYNTY JA NYKY-SUOMI

MURROSVAIHEIDEN TULKINTOJA

Suomen poliittinen järjestelmä hahmottui vuosina 1905–1907 ja 1917–1919. Edellä murrokset on asetettu pitempään perspektiiviin. Yhtäältä on käsitelty 1800-luvun lopun ja vuosisadan vaihteen järjestäytymistä ja aatteita, toisaalta poliittisen järjestelmän huojuntaa kansalaissodan jälkeen aina Lapuan liikkeeseen asti. Lapualaisuuden murentuessa 1930-luvun alkupuolella päädyttiin suhteellisen vakaisuuden tilaan, johon olivat rakentuneet sekä suurlakon että itsenäistymisen ja kansalaissodan murrokset. Koko ajanjaksoa on pidetty Suomen modernin politiikan perustamiskautena.

Dramaattisimpia olivat vuodet 1917–1919 ja etenkin kansalaissota, jonka sulattamisessa tutkijoilla ja muilla suomalaisilla on ollut eniten tekemistä. Hallitsevaan kulttuuriin sodan sisäiset ulottuvuudet tunkeutuivat vain hitaasti ja vaivalloisesti. Humanistinen ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus ei pitkään aikaan havainnut, että niillä olisi ollut mitään vakavaa merkitystä. Sisäinen yhteenotto oli itsenäistymisen ja vapaussodan valitettava käänköpuoli, jopa pelkkä episodi, kuten valtio-oppinut Jussi Teljo ilmaisi asian 1937.¹

Vasta 1950- ja 1960-luvulla tutkijat alkoivat ottaa vuoden 1918 tosissaan suomalaisten välienselvittelynä. Näkökulma si-

nänsä merkitsi, että nyt sodan myönnettiin kouraisseen syvältä. Se tuli käsiteltäväksi punaisen ja valkoisen myytin purkamisena, kansallisen trauman hoitona, oikeuden tekemisenä hävinneille, joiden myös tunnustettiin pyrkineen itsenäisyyteen. ”Kansallisen murhenäytelmän” selvittely oli eheytystä — vasemmiston historiallisen perinnön hyväksymistä ja erityisesti kommunistien ja kansandemokraattien integroimista ja integroitumista poliittiseen järjestelmään.² Selvittely lähti etenkin Väinö Linnasta ja Jaakko Paavolaisesta. Tämän linjan on luultavasti vienyt loppuun Heikki Ylikangas näyttämällä valkoisen terrorin rujoimman puolen tiellä kohti Tamperetta. Hänen mukaansa vasta esittämällä konkreettisesti väkivallan mitat sellaisena kuin se kohdistui aseensa laske-neisiin kapinallisiin voidaan päästä ”valkoisen miehen taakasta” ja vihdoin viimein vapauttaa kansakunta kollektiivisesta traumasta.³

Nykyään on merkkejä uudenlaisesta näkemyksestä. Kohteeksi on tullut vihan ja väkivallan motiivipohja, valkoisille ja punaisille yhteisen sivistysihanteellisuuden ja sodan raakuuden välinen ristiriita.⁴ Kysymyksenasettelu ei rajoita pahuuden irtipääsyä yhden osapuolen ominaisuudeksi. Perusongelmana ovat pahuuden ja tappamisen odottamattomat purkaukset sinänsä. Niille antaa kaikupohjaa 1990-luvun Eurooppa, mutta ne sopivat myös Suomen tilanteeseen, jossa entiset vastakkaisuudet ovat paljolti rauenneet. Kun sosialismin utopia on ehtynyt ja ulkoisen uhkan vaatima yhtenäisyys hajonnut, väkivalta näyttäytyy vähemmän poliittisena kysymyksenä ja enemmän suomalaisuuden ja sen ahdistavuuden ongelmana.⁵

Nykytilanteen avoimuudesta selittyy se, että tulkintojen koko kirjo on monipuolisempi kuin 1970- tai 1980-luvulla. Ylikangas jatkaa kansallisen trauman käsittelyä, mutta myös vapaussotaperinne on saanut uutta pontta, asettamatta enää punaisten motiiveja kyseenalaisiksi niin kuin aikaisemmin.⁶ Ristiriitojen hiipumisesta huolimatta kansalaissodasta on yhä ammennettavissa aineksia monenlaisiin jatkumoihin joilla tehdä ymmärrettäväksi Suomea ja suomalaisia.

Kansalaissodan säteilyvoima on muovannut käsityksiä myös vuosista 1905–1907. Kun murrosaikojen järjestyttävien vaihe on ymmärretty uudella tavalla, myös alkujaksosta on tullut osa uudenlaista tarinaa. Pitkään suurlakkomurros näyttäytyi vuosien 1917–1918 esihistoriana. Se oli osa itsenäistymiskehitystä tai luokkaristiriidan myöhempää puhkeamista.⁷ Olihan eduskunta-uudistus todella lujittanut Suomen asemaa, ja olivathan sosialidemokraatit todella murtautuneet esiin 1905–1907. Mutta 1960-luvun purkutyö, ”myyteistä vapautuminen”, johti ajan mittaan siihen, että vuoden 1906 Suomi haluttiin irrottaa toimimasta vuoden 1918 esihistoriana.⁸ Kun trauma tuli puheen kohteeksi, kun kansalaissota asetui osaksi Suomen historiaa murhenäytelmänä, jonka hävinneille tahdottiin tehdä oikeutta, vuoden 1918 varjo alkoi väistyä edeltäneiden vuosien yltä. Haluttiin vapautua siitä, mikä nyt näytti vuosien 1917 tai 1918 tähtäyksaukolta edeltäneeseen kauteen. Löydettiin ”vuoteen 1906 peruselementeiltään muodostunut kansallisvaltiollisuuden, poliittisen subjektiviteetin, yhdistysmuotoisesti järjestäytyneiden kansanliikkeiden Suomi”,⁹ joka ei ollut ennalta määrätty sen enempää itsenäisyyteen kuin kansalaissotaankaan.

Uusin, tunnedyndamiikkaa korostava näkemys on Jari Ehrnroothin luonnostelemana solminut yhteyden edeltäneeseen vaiheeseen uudelleen, mutta se liikkuu eri tasolla kuin vapaussota-tulkinta. Ehrnroothin mukaan vallankumouksen juuria on etsittävä vanhan työväenliikkeen diskursiivisesta rakennelmasta, jossa tiedostavan ja rationaalisen opin sisään oli koteloitunut arkaaista vihaa ja tuhoamishalua. Niiden yhteen kietoutunut kudelma ohjasi liikettä niin, että kumoukseen ryhdyttiin tai kumouksellinen purkaus oli ennakoitavissa.¹⁰ Kysymyksessä ei ole ajallisesti etenevä kertomus vastakkaisuuksien esiintulosta 1905 ja lopulta niiden kärjistymisestä 1918 vaan analyysi vihasta, joka purkautui (itse)kasvatuksellisen työväenliikeprojektin sivilisoivan pinnan alta.

Myös käsitykset Lapuan liikkeestä ovat kytkeytyneet tulkin-

toihin vuosista 1917 ja 1918. Aikaisemmassa itsenäistymis- ja vapaussotänäkemyksessä lapualaisuus esiintyi vastavaikutuksena ”kommunismiprobleemalle”, kommunismin vihamielisyydelle Suomen valtiota kohtaan.¹¹ Mutta siitä pitäen kun vuotta 1918 on tutkittu sisällissotana, Lapuan liike on asettunut selvästi itse kansalaissodan perspektiiviin. Se on näyttäytynyt eräänlaisena yrityksenä palauttaa vuoden 1918 valkoinen yksimielisyys.¹²

MURROSVAIHEET HUITTISISSA

Huittisten tapahtumat antavat mahdollisuuden arvioida eri käsityksiä. Siellä vuodet 1905–1907 olivat ennen kaikkea vapautumista — kansallinen juhla ja suuri hyppäys kansalaisyhteiskunnan kehityksessä.

Vuodet 1917–1918 olivat paikallinen välienselvittely, joka katkaisi edeltäneen kehityslinjan. Alku oli jälleen yhteistä vapautumista, mutta vastakkaisuus hahmottui jo keväällä. Työväki vaati enemmän kunnallista vaikutusvaltaa ja ulotti kamppailun uudelle alalle, työsuhteisiin. Heinäkuussa jälkimmäinen haaste provosoi osan porvarillista puolta aseelliseen reaktioon ja sitten aseelliseen järjestäytymiseen. Kun sosialidemokraattien ote valtakunnanpolitiikasta heikkeni ja (kunnallis)reformit jäädytettiin, työväenliike jatkoi kunnan painostamista ja vahvasti asemiaan sen hallinnossa sekä valtasi ennen epäpoliittisina pidettyjä järjestöjä. Peräytyminen valtakunnallisella tasolla ei muuttanut paikallisen toiminnan edellytyksiä vaan ennemminkin lujitti paikallista mobilisaatiota. Loka-marraskuussa työväenliike alkoi perustaa omia kaarteja. Tammikuussa kahakoitiin, mutta kumouksen tuloa ei nähty. Se toteutui järjestömiesten valanottona, ja sitä seurasivat valkoinen terrori ja vastavallankumous.

Lapuan liike näyttää selvästi vuoden 1918 jälkinäytökseltä.

Sodan perintö ulkoistettiin; kansakunta puhdistettiin manamalla sitä vaivaava paha ulos.

Kaikkiaan syntynyt kuva niveltyy niihin tulkintoihin, joissa vuosia 1905–1907 on pidetty omana käännekohtanaan eikä vuoden 1918 esihistoriana ja joissa Lapuan liike esiintyy kansalais sodan jälkinousuna. Huittisissa korostuu katkos suurlakko vaiheen ja vuoden 1918 välillä sekä jatkuvuus vuosien 1918–1919 ja Lapuan liikkeen välillä.

Hyvin selvä on ero Ehrnroothin vallankumouskäsitteeseen. Tämän tutkimuksen näkökulmasta katsoen Ehrnrooth jättää tunnedyneamiikan ja vallankumouksen väliin mustaksi laatikoksi kaiken sen, mikä itse asiassa on koko prosessin avainkohta. Vihaa Huittisten työväenliikkeen piirissä oli,¹³ mutta kumoukseen ei varsinaisesti ”ryhdytty”. Olennaista oli ennemminkin se, miten pitäjän ulkopuoliset vallankäytön ongelmat välittyivät paikkakunnalle ja millaista paikallinen organisoituminen oli luonteeltaan. Juuri nämä seikat loivat edellytyksiä vihamielisyyksille kesällä ja syksyllä 1917 ja vallanotolle helmikuun alussa 1918. Ne tiivistää hyvin pitäjän ensimmäinen väkivallan purkaus. Meijerikahakka oli reaktiota työväenliikkeen organisoituu toimintaan, lakkoon, joka haastoi vallinneet kahdenväliset suhteet isäntien ja alustalaisten välillä. Aseita käytti vastapuoli, joka korvasi vajanaisen järjestysvallan yksityisellä voimankäytöllä. Yhteenotto on pienoiskuva koko sotaan johtaneesta prosessista: porvarillinen puoli oli palauttamassa järjestystä ja sen ehtoja, työväenliike puolustamassa saavuttamiaan uusia etuja tai voimasuhteita ja suojautumassa aseellista varustautumista vastaan.

JATKUVUUS JA KATKOS

Uusia näkemyksiä esittämällä on yritetty tehdä ymmärrettäväksi kulloistakin nykyhetkeä. Mutta kysymyksen voi asettaa toisinkin. Voi kysyä, millaisen politiikkakäsityksen vuosisadan ensi kolmannes Suomeen loi ja miten se on säilynyt myöhemmin, ehkä nykyhetkeen asti. Kohteena eivät ole murrostapahtumien jälkikuvat vaan niiden synnyttämät perusoletukset, joiden yhteys alkuperäisiin tapahtumiin on saattanut kadota näkyvistä. Huittisten kokemusten perusteella voi pohtia sitä, millaiseksi muodostui murrosvuosien ristiriitainen kokonaishahmo ja miten esimerkiksi kansalaissodan järkäle rakentui niiden sisään vaikuttaen sieltä kenties päälle päin huomaamattomana mutta silti johonkin identiteetin kerrokseen juurtuneena.

Jälkimmäisessä suhteessa tärkeimpiä olivat vuodet 1905–1907 ja 1917–1919. Suurlakkovaihetta voi kuvata, niin mullistus kuin se olikin, eräänlaiseksi täydentymiseksi, jatkoksi 1890-luvun kehitykselle ja huittislaisten reaktiolle helmikuun manifestiin 1899. Se oli täydentymistä samassa mielessä kuin Paul Bois'n mukaan oli Vendéen nimellä tunnettu talonpoikien kapina Ranskan vallankumousta vastaan 1793. Vendée-kapinan juuret olivat etäällä 1700-luvun yhteiskunnassa. Mutta kumoukseen saakka vastakohtat pysyivät piilevinä ja olisivat pysyneetkin, ellei 1789 alkanut tapahtumasarja olisi kiteyttänyt tyytymättömyyttä kaupunkien lisääntyvää vaikutusta kohtaan. Pitkäaikaisten syiden lisäksi tarvittiin ”satunnainen” syy, vallankumouksen puhkeaminen. Poliittisten osallistumismahdollisuuksien vähittäinen kasvu ei olisi synnyttänyt selvää kahtiajakoa vaan olisipa päinvastoin voinut ajan mittaan häivyttää sen, mutta dramaattinen tapahtuma tuli väliin. Se synnytti kollektiivisen psykologian, joka teki kapina-alueista konservatismiin linnakkeita tälle vuosisadalle asti.¹⁴

Hahmoton vastakkaisuus voi suuressa tapahtumassa saada muodon ja kiteytyä. Tapahtuma kiihdyttää käynnissä olevaa

prosessia; se aktualisoi — valikoivasti — piileviä eroja, tuo näkyviin niitä ja tekee niistä ihmisten identiteetin rakennusvälineitä. Se sekä paljastaa ristiriitoja että muovaa niitä. Syntyvä tulkintakehys ei kuitenkaan ole ennalta määrätty. Tapahtuma itse olisi voinut jäädä tapahtumatta, tai se olisi voinut puhjeta toisin ja tuottaa silloin toisenlaisen tuloksen. Ja tuloksesta voi tulla pysyvä vain, jos ristiriitaulottuvuudet jälkeinpäin asettuvat niin, että uutta kehystä voi käyttää kompassina.

Tällainen kriisi on sisäsyntyinen siinä mielessä, että se on vallinneiden jäsentämistapojen suuntainen tai sovitettavissa niihin. Kun se tapahtuu, se on tulkittavissa tai ikään kuin otettavissa haltuun. Kulttuurissa on valmiuksia, joiden avulla sille löytyy retrospektiivisesti, jälkeinpäin, ymmärrettävä ja osapuolten jakama selitys.

Hulluuden hetki ja poliittisten rintamien synty Huittisissa 1905–1907 oli tällainen sisäsyntyinen kriisi. Oraalla olleet mahdollisuudet tulivat esiin ja täydentyivät. Kriisin laukaisi ulkoinen seikka, mutta sille tarjosivat tulkinnan sisäiset valmiudet. Kansakoulut, kansanopisto ja yhdistykset olivat 1800-luvun lopulla levittäneet ajatusta yhteisestä kansallisuudesta ja siihen perustavasta kulttuurisesta tasa-arvosta ja antaneet järjestäytymisessä tarvittavia taitoja. Kun Suomen ja Venäjän välinen kriisi puhkesi 1899, siihen oltiin aatteellisesti valmiita. Yhteinen ulottuvuus tai merkitysjärjestelmä oli virittynyt signaalin tullessa. Sen jälkeen vapaaehtoisen järjestäytymisen periaate vahvistui ja sisältö monipuolistui. Kun suurlakko sitten puhkesi, se asettui jo hahmottuneeseen perspektiiviin. Tapahtuma oli vapautumisen suuri juhla, jossa kansalliset ja demokraattiset ainekset sulautuivat yhteen. Se oli vapautumista suhteessa emävaltioon ja eri ryhmien äkillistä itsetietoisuuden kasvua suhteessa toisiinsa. Työväelle sosialismi oli oman elämän hallinnan kasvua, yksilöitymisen mahdollisuutta. Molemmat puolet liittyivät yhteen myös niin, että vuosista 1905–1907 tuli suuri harppaus kohti kansallista näyttämöä. Järjestäytyminen ja äänestäminen tekivät huittislai-

sista osan valtakunnallista poliittista ja kulttuurista kenttää. Tämäkin oli aikaisemman täydentymistä.¹⁵

Venäjä oli ollut suppean ja ikääntyneen säätyedustuslaitoksen takeena niin pitkään, että sen alle ja lomaan oli ehtinyt kasvaa uudenlainen sääteilyjärjestelmä, puolivaltiollinen yhdistyslaitos. Vuonna 1905 itsevaltiuden kriisi yhdellä iskulla vapautti Suomen vanhentuneesta päällyskuoresta ja avasi tien kansalaisyhteiskunnan nopeaan laajenemiseen ja poliittiseen osallistumiseen. Vaikka tapahtuma oli ”satunnainen”, se oli tulkittavissa olemassa olevien valmiuksien pohjalta.

Vuoden 1918 tapahtuma oli toisenlainen. Ensiksikin se yllätti sekä tekijät että vastustajat. Siihen ajauduttiin, haluttomasti ja tuskallisesti. Vielä muutamaa kuukautta aikaisemmin kumpikaan huittislainen osapuoli ei käsittänyt sen olevan tulossa, ja hyvin hankalaa ymmärtäminen oli jopa sodan alkaessa. Kaiken kaikkiaan sisäisen aseellisen yhteenoton ajatus oli ollut suomalaisille vieras. Sen tulosta eivät taiteilijat ja muut intellektuelit olleet laulaneet, kuten on sanottu Venäjän vallankumouksesta, eikä mikään vallinnut ajatusmuoto antanut sille suuntaa ja merkitystä, niin kuin on sanottu valistusajan ja Ranskan vallankumouksen suhteesta.¹⁶ Vielä sodan ensi päivinäkin Suomen porvarilliset johtajat eivät voineet uskoa sitä todeksi, niin mahdoton se oli käsittää.¹⁷

Viimeisinäkään päivinä porvarillisten poliitikkojen valtaenemmistö ei odottanut mitään kapinaa, saati täysimittaista sotaa. Kansan sisäinen aseellinen taistelu, kapina vallitsevaa järjestystä vastaan omassa maassa ei lopultakaan mahtunut vallitsevaan porvarilliseen maailmankuvaan. Ennen vuotta 1917 se ei tuntenut muita poliittisia murhia kuin Bobrikoffin ja Soisalon-Soinisen. Jo marraskuun 1917 suurlakko oli verisyydessään ollut porvarillisille järkytys, johon ei olisi etukäteen uskottu ja jota pahempi ei tuntunut enää mahdolliseltakaan. Suomen kansan piti toki olla kaiken sellaisen yläpuolella, perinnehän oli siveellisen ja oikeustaistelun, ei aseellisen taistelun.

Toiseksi edes kumouksen aikana sen tekijät eivät kyenneet ajattelemaan perusteiltaan uudenlaista yhteiskuntaa ja valtiota. Asia ilmenee havainnollisesti Huittisten vallankumoushallinnon itseymmärryksestä.

Kolmanneksi keisarivallan tuho 1917 laukaisi prosessin, jolta puuttui määrätietoinen subjekti. Vuosina 1905–1906 sen horjunta oli johtanut uusien poliittisten subjektien esiinnoisuun. Aikaisempi murros oli luonut suuren työväenliikkeen, mutta kumouksen tekijäksi se ajautui vain vastentahtoisesti, valtatyhjiössä. Eron ilmaisee Viljo Rasilan huomautus, että 1906 Suomessa tapahtui vallankumous, joka vei pohjan pidemmälle ulottuvalta kumousliikkeeltä.¹⁸ Huittisten käsityöläisistä tuli vallankumousjohtajia ennen kaikkea siksi, että he olivat vakiintuneen työväenliikkeen johdossa, ei siksi, että heillä olisi ollut erityisiä vallankumouksellisia pyrkimyksiä. Venäjään kytkeytyneestä Suomesta tuli maailmansodan loppuvaiheessa ainoa sosiaalisesti ja poliittisesti länsieurooppalainen maa, jossa kumous puhkesi. Se on poikkeus säännöstä, jonka mukaan äänestyskoppi on osoittautunut vallankumousliikkeiden ruumisarkuksi.¹⁹

Lopuksi on kuvaavaa, että käsitykset sodan luonteesta sen loppupuolella ja jälkeen poikkisivat eri puolilla tyystin toisistaan. Kysymys ei niinkään ollut vastakkaisista näkemyksistä samaan tapahtumaan kuin kahdesta erilaisesta, kokonaan eri viitekehyksiin sijoittuvasta tapahtumasta. Hävinneet olivat kampaillleet, oikeastaan puolustautuneet,²⁰ kotimaista porvaristoa vastaan, voittajat olivat vapauttaneet Suomea Venäjästä. Mihin­kään kelvolliseen ja ainakaan yhteiseen jatkumoon tapahtunutta ei saatu sovitetuksi. Se oli katkos, ei entisen täydentymistä. Ero vuosien 1905–1907 ja vuosien 1917–1918 murrosten välillä on siinä, että jälkimmäistä on täytynyt yhä uudelleen tulkita ja yrittää ymmärtää; edellistä ei. Edellinen tapahtuma on käsitettävä, vaikka se oli valtava mullistus. Jälkimmäisen ymmärtämiselle on ollut hyvin vaikeata löytää välineitä.

Voittajille sota oli rikos tai sairautta, josta oli puhdistaudutta-

va. Rikoksena siitä oli rangaistava, sairautena se oli leikattava pois. Jälkiselvittelyyn sisältyi syvä ristiriita: miten sijoittaa se omakuvaan ja perinteeseen, kun se niin selvästi rikkoi sitä, mikä piti olla kaikkein ominta, puhtainta ja kansallisinta. Kaikkein jaloin ja arvokkain, kaikkein korkeimmat ihanteet toteutettiin, mutta tahraannuttiin vereen. Saatiin vapaus ja itsenäisyys, mutta niiden sisään rakentui synkeää tuhoa. Oman pelastamiseen sisältyi omien surmaamista. Ja vaikka sairaus kuinka työnnettiin kansakuntaruumiin ulkopuolelle, se ei pysynyt siellä. Se oli jatkuvasti läsnä pitäjässä muistuttamassa itsestään ja siitä miten se oli eliminoitu. Sitä ei voinut unohtaa mutta ei myöskään suoraan kohdata. Tältä kannalta katsoen Lapuan liike oli suuri yritys vielä kerran ratkaista ongelma kieltämällä se.

Jako jatkuvuuteen ja katkokseen, sisä- ja ulkosyntyiseen kriisiin on tietysti epätarkkaa puhetta. Kaikkihan voidaan liittää perinteeseen. Sitäpaitsi perinteet ovat usein keksittyjä, jälkisyntyisiä luomuksia tarjolla olevista aineksista tai vieläpä ilman niitä.²¹ Kaikki on jopa pakko liittää perinteeseen; mitä muutakaan voitaisiin tehdä? Ja miten muuten voidaan ”piilevät” mahdollisuudet todeta kuin toteutuneiden tulostensa kautta? Silti Huittisten ja Suomen murrosvaiheiden eroja havainnollistavana ulottuvuutena tai jatkumona erottelu on hyödyllinen. Sitä voi käyttää apuvälineenä, kun pohditaan eri kriisien myöhempiä jälkiä ja merkityksiä.

RAKENNE JA TAPAHTUMA, 1906 JA 1918

Huittisten tilanteen kansalaissodan jälkeen voi ilmaista niin, että tehtäväksi asettui vuosien 1906 ja 1918 eli yleisen äänioikeuden läpimurron ja kansalaissodan perintöjen yhteensovittelu. Edellinen asettui pitkään linjaan, jonka jälkimmäinen katkaisi. Jotta voisi arvioida vuoden 1918 ulottuvuuksia, on kysyttävä, mille

pohjalle Huittisten poliittisen ja kulttuurisen modernisoitumisen pitkä linja oikein rakentui.

Olenneisinta oli talonpoikaisuus. Pitäjän vauras talonpoikaisuus kehittyi 1800-luvun jälkipuolelta vahvaksi kaupallisten tuottajien luokaksi. Se organisoitui osuusmeijeriin, maamiesseuraan ja myöhemmin maataloustuottajain yhdistykseen. Monet talolliset olivat yrittäjiä ja muita paikkakunnan talouselämän keskuksen henkilöitä. Suhteet torppareihin ja työväkeen perustuivat enemmän taloudelliseen mekanismiin kuin poliittisluontoisiin alitussuhteisiin, jos vertailukohdaksi otetaan esimerkiksi Suomenlahden eteläpuoliset alueet.²² Myös aatteellisesti talonpojisto oli keskeinen. Fennomaaneille juuri se oli kansakunnan ydinryhmä, ja niin alkoivat Huittisten talolliset itsekkin asian nähdä 1800-luvun loppupuolella. Samaan kansakuntaan luettiin myös rahvas ainakin sikäli, että se oli (itse)kasvatuksen kautta nostettavissa kansakunnan aktiiviseksi osaksi. Näkemys oli paternalistinen, mutta siihen ei kuulunut vastakkaisuutta rahvaaseen vaan sen — idealisoitu — sisällyttäminen kansakuntaan.

Tämän aatteen piiristä alkoi keskiluokan järjestäytyminen. Siihen osallistuivat ennen kaikkea kansakoulunopettajat ja pitäjän keskustan virkailija- ja yrittäjäkeskiluokka, mistä kertoo esimerkiksi nuorisoseuran rooli. Mutta myös työväenliike lähti kehuksestä, jossa ”suomalaisuus” ja (kulttuurinen) tasa-arvo liittyivät yhteen.

Kaikkiaan kehitys viittaa poliittisen demokratian suuntaan aivan sen käsityksen mukaisesti, että Skandinaviassa talonpojat tulivat osaksi demokraattisia järjestelmiä omaksumalla kaupallisen maatalouden jossakin sen erikoistuneessa muodossa.²³ Laajasti ottaen juuri tästä perspektiivistä on ymmärrettävissä, että vuodesta 1906 tuli eräänlainen täyttymys, mahdollisuuksien toteutumista.

Tätä perusasetelmaa ei vuosi 1918 muuksi muuttanut. Päinvastoin tämä linja vahvistui. Torpparit vapautuivat talollisista ja muuttuivat täysivaltaisiksi maanomistajiksi, joiden uusi toivei-

kas itsetietoisuus ilmeni osuuskassoissa ja pienviljelijäyhdistyksissä. Jälkimmäisistä tuli jäsenistöltään pitäjän suurin joukkojärjestö. Vuosien 1905–1907 tapahtuma oli tehnyt heistä työväenliikkeen hieman varauksellisia kannattajia. Nyt he alkoivat etäännyä siitä ja varjella mustasukkaisesti erillistä pienviljelijäidentiteettiä. Kunnallispolitiikassa he esiintyivät omana ryhmänään. Eduskuntavaaleissa pienviljelijäin puolue sai paikoitellen huomattavaa kannatusta, kaikkein eniten lapualaisajan päätteenä vuonna 1933.²⁴

Mutta kysymys ei ollut vain pienviljelijöistä itsestään. He saivat avainroolin koko integraatiossa. Yhtäältä heidän asettumisensa ”yhteiskuntaa säilyttävien voimien” joukkoon rohkaisi ja edisti sovittelupyrkimyksiä talollisten keskuudessa. Nämä esittivät tuottajayhteistyötä ja rivien tiivistämistä maalaisliittolaiselta pohjalta. Merkkejä lähentymisestä oli jo 1920-luvulla, ja seuraavalla vuosikymmenellä ne vahvistuivat.²⁵ Toisaalta pientilallisten muodonmuutos vakiinnutti sosialidemokraattien keskuudessa sellaista poliittikkakäsitystä, jonka voittajat saattoivat hyväksyä. Muodonmuutos vei voimia työväenyhdistyksiltä ja lujitti edustuksellisen politiikan asemaa.

Kehityksen skandinaavisuus korostuu, jos vertailukohdaksi otetaan esimerkiksi maailmansodan jälkeinen Italia, missä maanomistajat onnistuivat edistämään erillistä fascistista mobilisaatiota pienviljelijäin keskuudessa.²⁶ Italiassa maanomistajat reagoivat sosialistien uhkaan ennen kaikkea tukemalla poliittista taisteluliikettä; Huittisissa ja muualla Suomessa he reagoivat myöntymällä suureen maareformiin. Italialaiset pientilalliset ajautuivat taloudellisessa ahdingossaan vahvempien poliittisten voimien pelinappuloiksi; Huittisten pienviljelijät kiinnittyivät markkinoihin itsenäisinä tuottajina, ja heistä tuli poliittinen subjektiksi. Huittisissa maata hallitseva luokka ja pikkutilalliset kuuluivat saman aateperinnön piiriin: vapaan talonpojan ideologia saatettiin vuoden 1918 jälkeen ulottaa myös jälkimmäisiin. Heistä odotettiin liittolaista, jolla olisi omaa painoa, ei vain po-

liittisen kamppailun apujoukkoa. Ero juontuu hallitsevan maanomistajaluokan erilaisuuteen, Huittisten ja Suomen talonpoikaisuuteen.

Eroa oli myös poliittisessa tilanteessa. Suomessa sosialismi oli maailmansodan päätteeksi lyöty, Italiassa se oli hyökkäyskannalla. Tämäkin eroavuus korostaa talonpoikaisuuden tärkeyttä. Talolliset olivat valmiita maareformiin *siitäkin huolimatta*, että he olivat kokeneet kansalaissodan. Itse asiassa äärimmäinen uhka sinetöi heidän valmiutensa uudistuksiin.

VENÄJÄ

Suomen yhteys Venäjään oli muovannut kansallisen liikkeen kehitystä 1800-luvulla, ja se leimasi mitä selvimmin vuosia 1905–1907 ja 1917–1919. Mutta kun 1905 kaikki huittislaiset saattoivat ymmärtää Venäjän roolin samalla tavalla, vuonna 1918 he eivät voineet. Kysymys Venäjän osuudesta koski koko sodan luonnetta. Venäjä tuli määrittelemään kansallisen rajoja niin kuin ei milloinkaan ennen.

Porvarilliselta kannalta ei ollut vain niin, että osa Suomen kansaa oli omaa esivaltaa vastaan nousemalla tehnyt jotakin hirvittävydessään käsittämätöntä. Se oli päälle päätteeksi liittoutunut venäläisten bolshevikkien kanssa. Oikeastaan vain tämä saattoikin tehdä ymmärrettäväksi kapinan. Siksi sodasta tuli välttämättä vapaustaistelu riippumatta siitä, mikä venäläisten tosiasiallinen rooli sodankäynnissä oli. Kansallisesta kehyksestä katsoen muuta tulkintamahdollisuutta ei ollut. ”Me käymme itse asiassa nyt taisteluun vapautuaksemme — suomalais- ja venäläissyntyisistä venäläisistä”, kirjoitti satakuntalainen vanhasuomalainen poliitikko Lauri Ingman päiväkirjaansa heti havaitessaan vallankumouksen todeksi. Silloin hänelle valkeni, että sosialidemokraattien johtomiesten ”siveellisen tason alhaisuus on kaiken aikaa ollut hirvittävä”. Nyt kaikki sosialistien aikai-

sempi toiminta selveni porvarillisille poliitikoille pitkäaikaiseksi ja johdonmukaiseksi pyrkimykseksi kapinaan. Siitä lähtien ei olennaista ollut enää punaisten rikkomusten määrä tai laatu — joita tietenkin suurenneltiin valtaviin mittoihin — vaan se, että ylipäättään oli tehty niin kertakaikkinen rikos kuin liitto vihollisen kanssa ja kapina vallitsevaa järjestystä ja isänmaata vastaan. Kysymys oli koko kansallisesta olemassaolosta. Venäläiset ”elukat” olivat kotimaisen ”raatokasan” tukena.²⁷

Yhtäältä sota oli käsittämätön suomalaisen työväen reaktiona, mutta toisaalta tarjolla oli kansallinen tulkinta, joka asetti vastakkain suomalaiset ja venäläiset. Kansallinen raja vedettiin Suomen sisälle. Modernin valtion idea kansasta ja sen tahdosta valankäytön viimekätisenä oikeuttajana sai raskaan moralistis-nationalistisen latauksen. Kysymyksessä oli ollut ”kansan vapaus-sota” kansanvallan puolesta.

Tällaisesta järkytyksestä nousi Huittistenkin valkoinen terrori ja vastavallankumous. ”Oman paikkakunnan punaryssät” olivat kapinoimalla alentuneet venäläisten tasolle. Sillä he olivat osoittaneet joko vaistoimensa alhaisuuden tai harhaanjohdettuina vähintäänkin oman ajattelukyvyyn ja siveellisen ryhdin täydellisen puuttumisen. He olivat massaa, jolta ”puuttui oikeaa ihmisjärkeä”.²⁸

Lisäksi Suomen ja Venäjän suhteet vakiintuivat sodan jälkeen sillä tavoin, että uusi tulkinta sai pysyvää mieltä ja merkitystä. Kävi niin, että sekä Suomen itsenäisyys että pelottava sosialistinen naapuri säilyivät. Muutokset jähmettivät uuden peruskuvion. Sen pienoiskuva on Suomen kommunistinen puolue, joka perustettiin Neuvosto-Venäjällä.

Syntymälahjaksi Suomi sai horjuvan identiteetin. Ei tietenkään ole poikkeuksellista, että uuden valtion identiteetti horjuu, ei varsinkaan jos se on itsenäistynyt puolivahingossa. Mutta Suomen tapauksessa juuri itsenäistymisen hetkellä aukeni pelottava railo, ja sen jälkeenkin tilanne pysyi akuuttina. Paha oli pesiytynyt kansakunnan sisälle. Huittisissa sisäisen ja ulkoisen uh-

kan yhteys tiivistyi suojeluskunnassa. Siihen oli reaktiota myös Lapuan liike, vuoden 1918 symbolinen uusinta.

Vuonna 1918 Venäjä-yhteys tunkeutui kansalliseen identiteettiin paljon syvemmälle kuin koskaan ennen. Kansalaissota on ääriesimerkki siitä, kuinka ristiriitaista kriisien liittäminen omaan perinteeseen voi olla Suomen kaltaisessa riippuvaisessa maassa. Isoissa valtioissa suurikin murros on yleensä helppo kyteä johonkin jatkumoon, niin kuin Ranskan tai Venäjän valtakumoukset voidaan, mutta Suomen historiassa se on vaikeampaa. Kriiseihin kutoutuu omaa maata laajempi valtakuvio, mutta ne on tulkittava ja omaksuttava kotimaisella tasolla.

KANSALAISSODAN JÄLKIKUVA HUITTISISSA

Siihen, miksi valkoinen terrori purkautui niin laajana, löytyy vastaus sodan käsittämättömyydestä ja loukkaavuudesta ja Venäjä-yhteydestä. Siitä, miten sodan perintö omaksuttiin, kertoo 1920-luvun yhdessäolo eri muotoineen sekä Lapuan liike. Mutta miten itse terrorin jäljet asettuivat ihmisten jokapäiväiseen elämään ja säilyivät vuosikymmenten mittaan? Terrori kosketti suoraan tai välillisesti suurta osaa pitäjän asukkaista, ja sen toteuttajat ja uhrit asuivat samassa yhteisössä. Useissa tapauksissa surmantöihin oli sekoittunut ”yksityisvihaa”.²⁹ Eräät merkit viittaavat siihen, että tapahtuma on vaikuttanut pitkään.

Terrorin avointa käsittelyä on vaikeuttanut se, että nyky-Suomi on vuoden 1918 jatkoa, vaikka perintö onkin ajan mittaan ohentunut. Mikään mullistus ei ole kääntänyt hävinneiden näkökulmaa vallitsevaksi, mikä olisi varmaan johtanut tilintekoon tai jopa hyvitysvaatimukseen. Muutokset ovat olleet vähittäisiä. Kun punamultayhteistyö alkoi 1937, Lauttakylän työväenyhdistys elvytettiin koko pitäjän laajuisena, ja se otti hoitaakseen punaisten haudan. Väli rauhan aikana haudalle pystytettiin muistomerkki. Sota Neuvostoliittoa vastaan muutti tilannetta niin, että

sen jälkeen ainakin keikyäläisiä teloitettuja siirrettiin kirkko-maahan.³⁰ Mutta kommunistien paluu julkiseen elämään sodan jälkeen oli vain omiaan vahvistamaan perusjakoa ja tiivistämään porvarillisia rivejä. Tämä ei tarkoita, etteivätkö asenteet olisi paljonkin lieentyneet vuosikymmenten mittaan. Nimenomaan juuri näin on käynytkin: vastakkaisuus on menettänyt hiljalleen la-taustaan painuen tietoisuuden ja vuorovaikutuksen syvemmillä tasoille mutta ei sieltä kokonaan häviten.³¹

Yksi merkki on toisen maailmansodan jälkeinen leirijako, etenkin kommunistien kannatus. Vuoden 1945 eduskuntavaaleissa SKDL:stä tuli Huittisten suurin puolue, ja sen tukialueet olivat samat kuin sosialistien 1920-luvulla — Mommola, Lautta-kylä, Sampu ja Keikyä. SKDL:läinen Lauttakylän työväenyhdisty järjesti punaisten muistojuhlan. Syksyllä 1944 se oli päättänyt ottaa harkinnan mukaan takaisin suojeluskuntaan kuuluneet jäsenensä, jos nämä esittäisivät julkisen anteeksipyyntöä.³² Toisaalta niin myöhään kuin 1961 julkaistiin lapualaisvuosina kirjoitettu ja täysin lapualaishenkinen kronikka *Vapaussodan vaiheet Huittisissa*.³³ Siitä otettiin uusi painos vielä vuonna 1975. Vaikuttavasti terrorin torjunta ilmenee 1960-luvulla kerätystä muistitiedosta. Työväen kertomuksissa on katkeria muistoja syrjinnästä,³⁴ mutta kovin lukuisat ovat ne porvarilliset kertojat, jotka eivät muista punaisia perheitä millään tavalla syrjityn tai mitään kaunaa kannetun.³⁵ On myös niitä, joiden mielestä ”pin-nan alla kyti” tai jotka näkivät valkoisten myöhäisemmässä käy-töksessä katumuksen tai huonon omantunnon merkkejä.³⁶

Tänä päivänäkään sodan perintö ei ole pitäjstä varmaan ko-konaan kadonnut eikä terrori menettänyt kaikkea kipeyttään. Tässä suhteessa Huittinen oletettavasti ei ole mikään erityistapaus ainakaan sillä tienoilla, missä valkoinen terrori oli kova. Torjun-nan on kautta vuosikymmenien tehnyt helpommaksi se, että kan-salaissodan ristiriita asettuu niin erottamattomasti päällekkäin Suomen ja Venäjän vastakkaisuuden kanssa. Mikäli tämän vas-takkaisuuden voima vähenee, myös torjunnan voima vähenee.

POLITIikka, MIKROHISTORIA JA EDUSTAVUUS

Tämän kirjan nimessä puhutaan ”Suomen synnystä” tarkoittaen poliittisesti modernin Suomen syntyä, ns. suurten joukkojen tuloa politiikan näyttämölle. Kuinka paljon yhden paikkakunnan kuvaus voi kertoa siitä?

Punaisena lankana on ollut se, millaisiksi organisoituneet ryhmät ja niiden suhteet kehittyivät luokka- ja kerrostumajaan muuttuessa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa — millaiseksi tuli järjestäytymisen ja kollektiivisen toiminnan luonne ja niiden suhde taloudellissosiaalsiin luokkiin ja kerrostumiin. Kysymys on ollut ns. poliittisten luokkien muodostumisesta eli siitä yhteisen toiminnan alueesta, jolla ihmiset ajoivat etujaan ryhminä muita ryhmiä tai valtiota vastaan.³⁷

Näistä asioista voi yhtä paikkakuntaa tarkastelemalla saada paljon sen ylittävää tietoa. Toisaalta niitä on hankalaa tai mahdotonta tutkia laajoilla alueilla puhumattakaan koko maasta. Vain suppeassa ympäristössä on mahdollista tutkia konkreettisesti, miten ihmiset liittyivät yhteen ja asettuivat toisiaan vastaan. Poliittisesta modernisoitumisesta ei tietenkään synny mitään kaikinpuolista kuvaa — sosiaalinen rakenne vaihteli alueittain —, mutta siitä, miten ihmiset muodostivat yhteisiä verkostoja ja millaiset poliittiset, kulttuuriset ja taloudelliset näkemykset sitoivat niitä yhteen, voi saada yleisempää selkoa. Nämä seikat eivät vaihdelleet lainkaan niin paljon kuin esimerkiksi poliittiset tapahtumat. Voidaan selvittää sitä, millaisia olivat ne mekanismit jotka säätelivät eri ryhmien yhteyksiä ja vastakkaisuuksia ja millaisia organisoituminen ja kollektiivinen toiminta Suomessa olivat perusuonteeltaan.³⁸ Nimenomaan tällaiset seikat vaikuttivat siihen, millaisiksi joukkopolitiikan syntymurrokset muodostuivat. Niistä eivät paljonkaan kerro puolueiden kannatusluvut, aatteellispoliittiset lausumat tai poliittisen prosessin muu ilmiasu.

Suomen poliittisessa modernisoitumisessa korostuvat helposti ristiriidat. Siksi on ennemminkin eduksi kuin haitaksi, että Huittinen oli tavallista jyrkemmän luokkajaon paikkakunta. Siellä — jopa siellä — oli vuosisadan alussa syntymässä eri ryhmiä integroiva säätelyjärjestelmä.³⁹

Paikallistutkimus kertoo myös sellaisesta Suomen synnyn piirteestä, josta valtakunnalliset tutkimukset eivät voi sanoa mitään. Ihmiset tulivat osaksi koko maata ja sen politiikkaa *paikallisesti*.⁴⁰ He omaksuivat valtakunnalliset asiat kuten puoluejärjestelmän, ”luokkatietoisuuden”, osallisuuden ”kansakuntaan” jne. juuri paikallisessa toiminnassa, ja samalla he kytkivät yhteen oman paikkakunnan ja koko maan kehityksen. Huittisten pitäjä oli vahva yksikkö niin kuin kunnat perinteisesti Suomessa, erilaisista verkostoista muodostunut alueellinen elämämpiiri tai yhteisö, jolla oli oma identiteetti. Keskinäisiä välejä määriteltiin ennen kaikkea kunnan eikä esimerkiksi palkkatyöväen muodostumisen tasolla: vuonna 1917 kaikkein keskeisin tavoite oli kunnallinen — kunnallisdemokratia.⁴¹ Ihmisten suhteita määrittivät Huittisten valtuusto, Huittisten työväenyhdistykset ja niiden yhteinen kunnallisjärjestö, Huittisten pienviljelijäyhdistykset ja niiden paikallisliitto, Huittisten osuuskauppa, Huittisten VPK, Huittisten maataloustuottajain yhdistys, Huittisten suojeluskunta jne. Mutta näissä konkretisoituivat myös valtakunnanpolitiikan ulottuvuudet. Huittislaiset järjestöt olivat valtakunnallisten organisaatioiden alaosastoja. Järjestöjensä kautta Huittinen liittyi yhteen muiden paikkakuntien kanssa osaksi valtakunnallisia tapahtumia ja jakoja.

Yhden paikkakunnan tarkastelu valaisee koko maata myös sen takia, että Suomea muovasivat sen ulkopuolelta alkaneet kriisit. Maan poliittinen modernisaatio oli tärkeältä osalta reagointia. Siksikin paikallisen ja valtakunnallisen jännite, paikallisen säätelyjärjestelmän ja valtakunnallisten mullistusten kohtaaminen oli osa Suomen poliittista syntyä. Jos edellinen oli pohjaltaan samantyyppinen kuin talonpoikaisessa Skandinaviassa yleensäkin, jäl-

kimmäiset liittivät Suomea — yhtenä romahtavan imperiumin osana — itäeurooppalaiseen joukkopolitiikkaan. Yhdessä suhteiden sääntely ja äkilliset mullistukset sekä lopulta mittava väkivalta antoivat Suomen kehitykselle kaksinaisen luonteen.

Tätä on voitu selvittää paitsi siksi, että tarkastelukohde on paikallinen, myös sen vuoksi, että Huittisia on tutkittu monen vuosikymmenen ajalta. Ilman koko kauden seurantaan käsitykset siitä, miten suhteiden sääntely muuttui kriisien puhjetessa, voivat helposti jäädä vain johdonmukaisuutta tavoitteleviksi päätelmiksi.

Tarkasteltavana ei siis ensisijaisesti ole ollut tietty paikkakunta vaan sellainen prosessi, jota voi parhaiten tutkia yhdellä paikkakunnalla. Lähtökohta on tavallinen ns. mikrohistoriallisessa tutkimuksessa. Vaikka kohde on mittasuhteiltaan pieni, tutkittavan ongelman ei sitä tarvitse olla.⁴²

Mikrohistoriaan — tarkemmin sanoen sen ehkä tunnetuimpaan, italialaiseen suuntaukseen — tämän kirjan liittää myös pyrkimys tutkia ”pientä historiaa” jännitteisessä suhteessa ”suureen historiaan”, ei tämän pienoiskuvana. Lähtökohdaksi ei ole otettu yleisesti todettua luokan ja liikkeen yhteyttä, ”suurta” säännönmukaisuutta, vaan on haluttu selvittää, millä tavoin luokkaryhmät ja liikkeet konkreettisesti liittyivät tai olivat liittyvätkään toisiinsa ja miten paikallinen juuri paikallisena tuli osaksi valtakunnallista kokonaisuutta.

Mutta on myös selvä ero. Tässä tutkimuksessa kohdetta, poliittista modernisoitumista, on seurattu *modernisoitumisen näkökulmasta*. Giovanni Levin tai Carlo Ginzburgin kaltaiset mikrohistorioitsijat pyrkivät tietoisesti välttämään annettuja luokitteluja, jotka jo ennalta määrittelevät kohteen ominaisuudet. He haluavat säilyttää herkkyyden ennen havaitsemattomille sosiaalisille muodoille ja suhteille ja löytää ”suurten” ja tuttujen säännönmukaisuuksien sijasta kätkeytyjä epäjohdonmukaisuuksia, poikkeuksia, säännöttömyyksiä, hajanaisuutta — sen maailman, jonka toimintalogiikka on jäänyt pimentoon modernisoitumisen alle.⁴³

Edellisillä sivuilla katse on suunnattu uuden syntyyn, matkaan kohti modernia. Paino on ollut modernissa ilmiössä, järjestäytymisessä. Vain satunnaisesti — esimerkiksi torpparien osalta — on kiinnitetty huomiota niihin jälkiin ja viittauksiin, jotka olivat syntyvän järjestyksen perspektiivistä epäjohdonmukaisuuksia tai säännöttömyyksiä mutta joihin jokapäiväinen selviytyminen saattoi perustua ja jotka saattoivat kutoutua uuden yhtenäistymisen sisään.⁴⁴

Siksi on käytetty moderniin kuuluvia käsitteitä ja luokitteluja kuten kansallisuutta ja luokkaa. Näkökulma ei kuitenkaan ole retrospektiivinen, lopputuloksesta lähtevä. Tässäkin tutkimuksessa on jännite, mutta se on yhtäältä konkreettisten verkostojen ja kollektiivisen toiminnan ja toisaalta vakiintuvan uuden järjestyksen välinen. On tutkittu sitä, miten Huittisten pitäjä tuli paikkakuntana osaksi valtakunnallista kokonaisuutta; miten sen paikallisesti erityiset vastakkaisuudet sulautuivat siihen jäsennyskehikkoon jolla koko maassa alettiin määritellä ja säädellä ihmisten ja ryhmien suhteita; miten ihmiset tulivat tietoisiksi paikallisten asetelmien ja vääryyksiä yhteydestä valtakunnalliseen vallanjakoon ja alkoivat tulkita niitä valtakunnallisten ulottuvuuksien mukaisesti.

MURROSVUODET JA NYKY-SUOMI

Ne murrosten vuosikymmenet, joita edellä on seurattu Huittisissa, ovat lyöneet leimansa Suomen poliittiseen kulttuuriin. Tämän kulttuurin aksioomia ei löydy poliittisen järjestelmän muo-
dolisista säännöistä, mutta niiden vaikutus on tuntunut senkin jälkeen, kun toisen maailmansodan lopputulos, jälleen liittyneenä Venäjään/Neuvostoliittoon, muutti suomalaisen demokratian toimintaehtoja.

Silmiinpistäväntä on eräänlainen kokonaisuus-ajattelu, kokonaisuuden hyväksi toimiminen, johon sisältyy moraalista sävyä ja

hankaluuksia ristiriitojen hyväksymisessä. Erimielisyydet kääntyvät helposti, elleivät kohtalonkysymyksiksi, niin ainakin moraalisesti arveluttaviksi. Pauli Kettusen mukaan esimerkiksi ruotsalaiseen työmarkkina- ja edunvalvonta-ajatteluun juurtui kansalaisten *oikeus* työhön, mutta Suomessa keskeiseksi tuli kansalaisten *velvollisuus* työhön. Ruotsalainen hyvinvointiajattelu lähti järjestäytyneiden eturyhmien kompromisseista, mutta Suomessa kompromissi ”määrittyi ikään kuin negatiivisesti, välttämättömyydeksi, johon oli mentävä yhteisen hyvän pelastamiseksi”.⁴⁵

Ero kuvaa suomalaista ajatustapaa. Erimielisyyksiä pelätään, mutta niiden pelko ei tarkoita vain niiden torjumista tai kieltämistä (minkä vei äärimilleen Lapuan liike). Se tarkoittaa myös suurta herkkyyttä niille — tietoisuutta siitä, että niiden kanssa täytyy joka tapauksessa elää. Vastakkain on ikään kuin kaksi pakkoa. Vuodesta 1918 alkaen ne ilmenivät voittajien kokemuksessa niin, että ulkoisen uhkan vuoksi oli pyrittävä lujaan sisäiseen yksimielisyyteen, mutta saman ulkoisen pakon vuoksi jousta ei voinut jännittää liian kireälle. Oli pakko sietää tietty määrä myös sisäistä erimielisyyttä. Liian kova yksimielisyyden vaatimus olisi vaarantanut valmiuden torjua ulkoinen vaara. Heti vuonna 1918 *Suojeluskuntain käsikirja* saattoi muotoilla ongelman näin (kursivoinnit ovat alkuperäisiä):⁴⁶

Kansalaissodan haavat on saatava arpeutumaan. *Maksoi mitä maksoi*, ja niin *pian kuin suinkin* on päästävä siihen, että jos vaara uhkaa maamme, niin *jokainen* Suomen mies tahtoo, osaa ja voi sen torjua.

Hyvin asia käy ilmi myös Akateemisen Karjala-Seuran vaiheista 1920- ja 1930-luvulla. Sovitteluun työväen kanssa pyrittiin, tosin epäonnistuen, ulkoisen uhkan alla ja sen vuoksi.⁴⁷

Venäjä-suhde, sellaisena ulkoisen ja sisäisen yhteytenä millaiseksi se muodostui 1918 ja sen jälkeen, kirjoitautui kansalliseen identiteettiin yksimielisyyden pakon ja sovittelun pakon jännitteisenä yhdistelmänä. Se kuuluu siihen suomalaiseen tietoisuuteen, että pienellä kansalla ei ole varaa tehdä suuria ereh-

dyksiä. Tältä kannalta on ymmärrettävää, että ristiriitojen hyväksymisessä ja kompromissien teossa on velvollisuuden makuu, uhrautumista yhteiselle hyvälle.

Läheskään kaikki ei tietenkään ole kansalaissodan säteilyä. Yksimielisyyden arvo juontuu jo suomalaisten kansanliikkeiden luonteeseen. Suomessa ne olivat osa kansallisvaltion muodostumista ja kytkeytyivät siihen, kun esimerkiksi Ruotsissa ne asettuivat valtiota vastaan ja loivat sen vastaisen kulttuurin.⁴⁸ Mutta Suomessa joukkopoliittikan murroskaudesta tuli sellainen, että yksimielisyyden ja yhdenmukaisuuden arvo huomasti lisääntyi. Kansalaissota katkaisi avautumisen ja moniarvoistumisen, jota suurlakkomurros oli merkinnyt, ja jätti kahtiajaon, joka korosti saavutetun itsenäisyyden uhanalaisuutta. Siksi se tuotti nimenomaan yksimielisyyden ja erimielisyyden sietämisen kaksinkertaisen pakon. Se myös korosti legalistista näkemystä politiikasta, poliittisten ongelmien käsittämistä oikeudellisiksi.⁴⁹

Toisen maailmansodan jälkeen pakkojen yhdistelmä tiivistyi ensiksi kommunistien toiminnan hyväksymiseen. Suomi oli Euroopan ainoa vailla vahvaa oikeistoa ollut maa, jossa oli suuri ja vaikutusvaltainen kommunistinen puolue. Kansalaissota oli tehnyt siitä reaalisen vaihtoehdon Suomen poliittiseen elämään, ja tappio Neuvostoliitolle seuraavassa sodassa teki välttämättömäksi elää sen kanssa.

Tällainen oli 1950- ja 1960-luvun suuren kulttuurimuutoksen tausta. Se oli kyllä suuri jäidenlähtö, mutta ei ole sanottua, että erimielisyyksien sietämisen kaikki peruskoordinaatit muuttuivat. On totta, että paljon kansalaissodan perinnöstä rapautui. Sisällissotatulkinta vuodesta 1918 murtautui läpi. Kommunistit ja kansandemokraatit palautettiin kansakunnan piiriin. On esitetty, että 1960-luvulla vuoden 1906 Suomi ikään kuin ajankohtaistui vuoden 1918 Suomen takaa tai että vasta tuolloin Suomessa toteutui Ranskan vallankumouksen ihmisoikeuksien julistus.⁵⁰ Eikä tietenkään ole sattuma, että suhtautuminen Neuvostoliittoon muuttui. Kunnianpalautus punaisille ei voinut olla

säteilemättä ristiriidan ulkoiseen puoleen, jota ei voinut erottaa sisäisestä. Muutokset olivat samaa ilmiötä, askel takaisin kohti skandinaavista linjaa. Pohjaltaan yhteiskuntaa väljensi maan uudenaikaistuminen, mutta itse vapautumiseen kuului tilinteko vuoden 1918 katkoksen ja sen perinnön kanssa.

Silti tuolloinkin toteutuneessa järkipärisessä moniarvoisuudessa on pakkopluralismin makua. Ilkka Heiskanen on esittänyt, että nyt kaikkien *tuli olla* normeista vapaita ja ymmärtää toisiaan.⁵¹ Uusi järkipärisyys oli uudenlaista sopeutumista ulkoihin ja sisäisiin ehtoihin. Ulkoisesti se merkitsi sellaista takajajatusetonta, rationaalista ja vanhoista asenteista vapaata suhtautumista, jolla voitaisiin haihduttaa Neuvostoliiton epäilyt ja saada sen luottamus. Se oli mukautumista välttämättömyyteen. Sisäisesti se oli kommunistien integroimista suhtautumalla heihin järkipärisesti eli soveltamalla heihin samoja sääntöjä kuin muihinkin suomalaisiin. Se oli pyrkimystä kansalliseen solidarisuuteen, perussääntöjen hyväksyntää uusissa oloissa, uusi ratkaisu yhteiskunnan koossapitämisen ongelmaan. Tähän linjaan sopii vasemmiston tunnustava sisällissotatulkinta vuodesta 1918. Erimielisyyksien hyväksymisen takana oli perimmäisen yhtenäisyyden tarve ja pontimena pakko sopeutua todellisuuden koviin ehtoihin. Tällaiseen asenteeseen sisältyy eräänlaista ennakoitua, tarvetta ottaa huomioon suuren naapurin siirrot ja pysyä ainakin yhtä siirtoa edellä. Se on aktiivista sopeutumista, instrumentaalista erilaisuuden hyväksymistä ja myös itsehillintää tai ”itsetsensuuria”. Sen muodot ovat vaihdelleet mutta sen linja on pitkä. Ne reunaehdot, joissa ulkoiseen uhkaan liittyi sisäinen halkeama, juontuvat selkeimmin juuri vuoteen 1918.

Nyt tämä linja näyttää katkenneen. Se on katkennut niin, että kommunisteja ei enää ole, ja se näyttää katkenneen niin, että Neuvostoliittoa ei enää ole. Ulkoisen ja sisäisen entinen yhteys on poissa. Se merkitsee suomalaisten epätietoisuutta itsestään ja paikastaan maailmassa, mutta se merkitsee myös tarvetta perimmäisten yksimielisyysoletusten uuteen muotoiluun.

VIITTEET JA TÄYDENNYKSET

MODERNIN POLITIIKAN SYNTY SUOMESSA (s. 11–15)

- 1 VA VapSA 28 ab; VA VROSyA Ef 8; KA 1 A Vallankumouksellinen liikehdintä 1917 (jäljennös meijerikahakan jälkeisestä kuulustelu-ptk:sta); Lohi 1961, 15–20; P. Manninen 1990.
- 2 Työmies 14.7.17.
- 3 Evä 1928, 123. Alun perin kirjoitus on julkaistu 1918. Ks. myös Paavolainen 1966, 37–38 ja T. Manninen 1992b, 361.
- 4 SK 17.7.17 (1. sitaatti); Suomen Vapausota II (1922), 128–129 (muut sitaattit); Hersalo 1955, 247–248; T. Manninen 1992a, 301–302, 329–330.
- 5 Huomattavin poikkeus on Pertti Haapalan (1986) tutkimus Tampeleen työväestön muodostumisesta. Ks. myös Rentola 1992. Samoin tärkeä on Pauli Kettusen (1986) teos poliittisesta liikkeestä ja sosiaalisesta kollektiivisuudesta; se ei kuitenkaan ole paikallistutkimus.
- 6 Ks. tästä esim. Foster 1974 ja Katznelson 1986; vrt. Haapala 1989, 100–105, 110–111.
- 7 Tilly 1978, 7–8, 63; Aya 1990.
- 8 Vrt. Levi 1991, 96; Renvall 1965, 275–283; M. Peltonen 1990; M. Peltonen 1992a, 6–31.
- 9 Vrt. Kettunen 1988, 47–52.

I RYHMÄT JA TOIMIJAT (s. 17–49)

- 1 Rolf Palmgren vuonna 1915 (sit. Suomenmaa III [1921], 416).
- 2 Lähteenoja 1949, 43, 45, 50; Suomenmaa III (1921), 416–419; Viikki 1989, 30, 322, 329–333.
- 3 Viikki 1973, 142, 143, 145.
- 4 Taulukko 1 kuten tämän luvun laskelmat useimmiten perustuu Tilattoman väestön alakomitean vuonna 1901 kokoamaan yhteiskunnallisia ja taloudellisia oloja koskevaan pohja-aineistoon (VA TVA Ea:2 Huittinen). Tiedot on poimittu alkuperäisistä Huittisia koskevista lomakkeista (ks. liite 1). Taulukoissa 1 ja 2 ”määräämättömässä työssä” olleet on luettu maatalousväestöön. Alkuperäisissä lomakkeissa näiden ruokakakuntien päämiesten ammattiksi on merkitty ”työmies”. Suurin osa heistä teki kesäaikana ilmeisesti lähinnä maataloustöitä. Tästä kertovat useat vuosisadan alussa eri maalaispitäjissä tehdyt tutkimukset. Perusongelma on, että mikään selvä raja ei yksinkertaisesti erottanut maa- ja sekatyöväkeä.

- 5 Jutikkala 1932, 66; Laakso 1974, 7.
- 6 Ks. Tilattoman väestön alakomitea I.
- 7 Maanomistajien ja torpparien perheissä oli vuotta 1910 koskevien tietojen mukaan paljon enemmän avustavia perheenjäseniä kuin maataloustyöväen perheissä. Palkolliset olivat normaalisti perheettömiä (TKA Kymmenvuotistaulu Huittisista 1910). Karkea arvio eri ryhmien osuudesta ammatissa toimivasta väestöstä 1901 perustuu avustavien perheenjäsenten suhteellisiin osuuksiin eri päähenkilöryhmissä 1910 sekä palkollisten määrän arvioimiseen noin 500:ksi vuosisadan alussa. Jälkimmäisen arvion pohjana ovat tiedot niistä maanomistajien, lampuotien, kruunun virkatalojen vuokraajien ja erilaisten virkatalojen ruokakuntien 15 vuotta vanhemmista jäsenistä, jotka "elättävät itsensä palkkatyöntekijöinä, s.o. palkollisina, päivätyöntekijöinä y.m.s. (...) [p]ääasiallisesti maanviljelystyöllä" (kuten Tilattoman väestön alakomitean lomakkeessa sanotaan). Vakka yleensä tämä tieto on epäluotettava (Tilattoman väestön alakomitea I, 36), Huittisten lomakkeisiin tehdyissä merkinnöissä tiedot palvelijoista todetaan kauttaaltaan hyviksi. Tällaisia henkilöitä on Huittisista kootussa aineistossa 477. Kaikki näistä eivät ehkä ole palkollisia, mutta toisaalta palkollisia oli jonkin verran suurissa torpparitalouksissa. Vuonna 1911 vuokraajatalouksissa sanotaan olleen 97 "palvelijaa" (TA TP Maanvuokraajain tilastoa Turun ja Porin läänin pohjoisesta vaalipiiristä v. 1911–1912), joista kylläkin monet luultavasti tekivät päivätoita päätiloilla torpparien puolesta. Vuonna 1910 palkollisia oli kymmenvuotistaulun mukaan pitäjässä kaikkiaan 448.
- 8 Alue-erojen kuvaus perustuu Tilattoman väestön alakomitean Huittisia koskevaan alkuperäisaineistoon. Äänestysalueista ks. Viikki 1989, 623–624.
- 9 SK 14.2.01; Satakunnan Sanomat 29.11.12: Suomenmaa III (1921), 418; Viikki 1989, 496–497.
- 10 Huittisten talollisten luokittelu Tilattoman väestön alakomitean pohja-aineiston (VA TVA Ea:2 Huittinen) perusteella tuottaa eri mittapuiden mukaan suunnilleen samanlaisen maanomistajan maalla asuvan työväen, maanomistajan vuokramiesten sekä karjavarallisuuden määrän.
- 11 Ytti 1950, 18; Ytti 1936, 20–21; Huhtala 1935, 72; Viikki 1989, 87–99.
- 12 10 482 hehtaaria kaikkiaan 39 117 hehtaarista eli 27 prosenttia.
- 13 SVT III:9, I, 42–43, 280–283; Viikki 1989, 244.
- 14 Jutikkala 1932, 66.
- 15 Satakunnan Sanomat 4.12.12. Säätyhenkilöiden ruotsin käyttö Huittisten ompeluseurassa sai suomenkieliset opettajan johdolla perustamaan suomenkielistä rinnakkaisyhdistystä 1897 (SK 20.2.97). Avioliitoista Viikki 1973, 55. Ks. myös Viikki 1989, 439 ja Viikki 1990, 52–53, 564.
- 16 Viikki 1978; Viikki 1989, 542.
- 17 Tässä on seurattu Tilattoman väestön alakomitean perusmittapui-

- ta. Maanviljelijöihin luettiin "kaikki ne ruokakunnat, joille maanviljelys oli ilmoitettu pääelinkeinoksi ja joilla oli viljeltyä maata vähintään 3 ha sekä karjaa ainakin 1 hevonen ja 2 lehmää". Torppareita näistä olivat kaikki ne maanvuokraajat, jotka eivät olleet lampuoteja eli kokotilanvuokraajia. Ne vuokraajaruokakunnat, joilla oli vähemmän viljeltyä maata ja karjaa, on luettu maanviljelystyöväkeen. - Alakomitean omista tutkimuksissa torpparin rajaa kyllä jonkin verran kevennettiin. (Ks. Tilattoman väestön alakomitea I, 86.)
- 18 Vuoden 1910 maanviljelystiedustelun Huittisia koskeva pohjaaineisto (VA MHA MT 1910, 12).
- 19 Huhtala 1935, 90.
- 20 Huhtala 1935, 140–141.
- 21 Huhtala 1935, 118, 137; VA MHA MT 1910, 12 (Huittinen); TA SP Työväen mielenosoituskoouksia v. 1906–1914, 26; TA SP Hulda Korvenpään kirje Huhtamosta piirishteerille 16.12.06.
- 22 Huhtala 1935, 26, 42–43, 128–130. Vuonna 1904 kirjallisia oli yli kaksi kolmasosaa kaikista vuokrasopimuksista. Tiedot ovat Eino K. Huhtalan erinomaisesta Huittisten torpparikysymystä koskevasta tutkimuksesta. Siihen ei tosin sisälly Keikyää, ja toisin kuin tässä työssä torpiksi on luetu jo yli yhden hehtaarin vuokraviljelmät. Jälkimmäinen seikka ei paljon haittaa, sillä 1–3 viljelmähehtaarin torppia oli 1904 kaikista 368:sta näin lasketusta torpasta vain 35 (Huhtala 1935, 26, 42–43).
- 23 TA TP Tilastollisia tietoja torppa-rioloista Suomessa; Huhtala 1935, 47–51.
- 24 Huhtala 1935, 42–43, 80, 123–125.
- 25 LSKA M.A. Knaapisen paperit.
- 26 Huhtala 1935, 23, 27–28, 43, 71–72, 77a–77b, 97–100, 102–106, 108, 140; Viikki 1989, 60.
- 27 Peltonen 1992b, luku 5.
- 28 Huhtala 1935, 141–146 (Keikyä ei ole mukana luvuissa). Paikallisen työväenliikkeen kokoamien tietojen mukaan vuosina 1901–1906 oli 38 häätöä mutta 1906–1911 enää 9 (TA TP Tilastollisia tietoja torpparioloista Suomessa sekä TA TP Maanvuokraajain tilastoa Turun ja Porin läänin pohjoisesta vaalipiiristä v. 1911–1912). Huhtalan (1935, 131) mukaan oikeuden kautta tapahtuneita häätöjä oli 1904–1910 (ilman Keikyää) 6. Vuosina 1895–1916 Turun hovi-oikeus käsitteli Huittisten alueelta 20 häätöjuttua, joista keikyäläisiä oli kaksi (Viikki 1989, 68). Ks. myös Viikki 1990, 133.
- 29 LK 21.8.15, 3.2.17, 6.7.23; Huhtala 1935, 124, 145, 146; Viikki 1989, 68–70, 73–75; Viikki 1990, 54.
- 30 Laskelmien perustana on VA TVA Ea:2 Huittinen.
- 31 Huhtala 1935, 33.
- 32 Niitä sanotaan syntyneen vuosisadan alussa "kuin sieninä sateella", vuoteen 1907 mennessä noin 60 (TA TP Tilastollisia tietoja torpparioloista Suomessa).
- 33 VA TVA Ea:2 Huittinen.
- 34 Alkuaikoina siellä ei valmistettu kutomotuotteita, ja tehdas antoi ympäristön naisryntekijöiden

- käyttöön pieniä käsikäyttöisiä kutomakoneita. Yhtiö keräsi ja markkinoi valmiit tuotteet. (Reinilä 1974, 5)
- 35 VA TPT Käsityö- ja pienteollisuustilasto 1913, 3 ja 5; Vanhaa Keikyää (1982), 49–71.
- 36 Tässä ja myöhemmin Lauttakylän alueella tarkoitetaan Huittistenkylän, Kirkonkylän ja Lauttakylän maakirjakylien kokonaisuutta (ks. Viikki 1989, 494).
- 37 Viikki 1989, 497–498; Viikki 1990, 245–247, 260–261, 263–264, 267–268, 270, 274–277. Ks. myös viite 9 yllä.
- 38 Laskettu niistä käsityöläisruokakunnista, jotka vuonna 1901 (VA TVA Ea:2 Huittinen) asuivat vuoden 1907 eduskuntavaalien mukaisilla Kirkonkylän ja Lauttakylän äänestysalueilla. Taksoitusluetteloista (HKA Takslk) on käyty läpi lähinnä vuosien 1910 ja 1917 luettelot. Ks. myös Viikki 1989, 494 ja Viikki 1990, 482.
- 39 Viikki 1989, 182–183, 495–496.
- 40 Viikki 1990, 249.
- 41 VA TVA Ea:2 Huittinen. Vuosina 1899–1901 Pehulassa oli myös konepaja, jossa ensimmäisenä vuonna oli 35 työntekijää (Viikki 1990, 276).
- 42 SK 21.1.99; Voionmaa 1901, 103; SD 30.1.13 ja 20.11.13.
- 43 Reinilä 1974; Viikki 1990, 272–274; ELKA ÄTA Äetsän tehtaan vuosikertomukset 1914–1916.
- 44 Reinilä 1974, 10–11; Työtilasto II, Liite, 27.
- 45 VA TVA Ea:2 Huittinen; SD 20.11.13, 21.10.16, 23.1.17 (sitaatti); Reinilä 1974, 11; ELKA ÄTA 91002.
- 46 ELKA ÄTA 91006 Guvernörens utslag betr. stadgar för en sjuk- och begravningskassa. 1900; Reinilä 1974, 5, 12–13; SD 20.11.13 ja 30.12.13.
- 47 Reinilä 1974, 2, 10–11; ELKA ÄTA Äetsän tehtaan vuosikertomus 1909; SD 20.11.13; Aamulehti 3.11.28; HKA Takslk III 10 Ee:1. Tuloilmoitukset 1904. Alfr. Viljasen vuosipalkka 1914 oli 12 000 markkaa ja vapaa asunto (jonka pinta-ala oli 350 neliometriä), lämpö ja valo (ELKA ÄTA 91005 Diverse värderingar, Yhtiökouksen ptk 28.2.14).
- 48 SD 21.10.16.
- 49 Viikki 1973, 718 (ed. sitaatti); M. Peltonen 1992a, 137–139 (jälkimm. sitaatti; ei koske erityisesti Huittisia).
- 50 Tiedot pohjautuvat vuotta 1904 koskevaan tutkimukseen Suomen maalaiskuntain tuloverotus ja tulosuhteet (1908), 28–29, 118–119. Tutkimuksen ammattiryhmiä on ryhmitelty tämän tutkimuksen tarpeisiin uudelleen.
- 51 Verotettujen vertailu kaikkiin ko. ryhmään kuuluviin perustuu vuoden 1910 kymmenvuotistaulun (TKA) tietoihin päähenkilöiden määristä. Vaikka luokitteluperusteet ovat erilaiset kuin tutkimuksessa tuloverotuksesta 1904 ja vaikka lähteiden ajankohdat poikkeavat toisistaan, karkean kuvan kyllä saa. Veroperusteista ks. Soikkanen 1966, 378. Koko väestöstä veronalaisia oli 14 prosenttia (Suomen maalaiskuntain tuloverotus ja tulosuhteet [1908], 34).

II KANSAKUNTA (s. 51–87)

- 1 Viikki 1989, 455.
- 2 Viikki 1989, 456–457; Viikki 1990, 536, 537.
- 3 Viikki 1978, 23; Rantala 1927, 23, 35–36, 46–47.
- 4 Ytti 1950, 18–32.
- 5 Ytti 1950, 33.
- 6 Satakunnan Sanomat 29.11.12; LK 11.6.20.
- 7 Tiedot perustuvat Huittisten osuusmeijerin vuosien 1899–1904 osaksluettelon (EMA) ja Tilattoman väestön alakomitean Huittisia koskevan pohja-aineiston (VA TVA) vertailuun. Laskelmissa ovat mukana vuosina 1899–1904 liittyneistä 63:sta torppariksi merkitystä osakkaasta ne 47, jotka löytyivät Tilattoman väestön alakomitean aineistosta vuodelta 1901. Lukuun sisältyy muutamia sellaisia torppia, joiden isäntä oli vuodesta 1901 vuoteen 1904 vaihtunut, mutta torppa oli kaikesta päätellen sama. Lisäksi mukana on yksi työmieheksi merkitty osakas, jolla 1901 (liittymisvuonna) oli 4.5 hehtaarin viljelmä ja 2 lypsylehettä.
- 8 Käsitys perustuu vuoden 1910 maanviljelystiedustelun Huittisia koskevan alkuperäisaineiston (VA MHA MT 1910, 12) kahteen vihkoon, joissa on todettu, vietiinkö maitoa meijeriin vai ei. Tiedetään myös, että vuotta 1910 edeltäneinä vuosina "maidonlähettäjien lukumäärä oli parhaina kuukausina noin kaksi kertaa niin suuri kuin osakkeenhaltijain, ja joukossa oli tällöin jo 1–2 lehmän omistajia-kin" (Ytti 1950, 51).
- 9 Tilallisilla oli muitakin yrityksiä: useita puima- ja höyrykoneosuuksuntia, myllyjä ja myyntiin tuotavia sahoja, muutamia turvepeh- kutehtaita ja kaksi tiilitehdasta (Viikki 1990, 234–236, 240–242, 262–263, 265).
- 10 Suomenmaa III (1921), 415, 421; Viikki 1989, 530, 532–534.
- 11 Viikki 1989, 538, 541–542; TMA HNA Kirjekonseptit 1892, D 1 (kuvaus vuodesta 1891).
- 12 1890-luvulla Lauttakylän posti- piirin alueelle (johon kuului muutakin kuin Huittinen) tuli yksi lehti 20–30 asukasta kohti (Tommila 1961, 190–191). Ta- vallisimpia olivat Turun Lehti, Uusi Aaura ja Uusi Suometar (Tommila, Raitio & Aalto 1977). Ks. myös Viikki 1989, 557–559.
- 13 Knaapinen 1905, 3–12, 14; Knaa- pinen 1932, 19, 37, 40; Viikki 1989, 346–347, 391–392, 555–556.
- 14 Klinge 1968, 150–154.
- 15 Tiedot huittislaisten kansanopis- tolaisten sosiaalisesta taustasta: LSKA Oppilasluettelo 1892–1904 ja Länsi-Suomen kansanopiston oppilaselämäkerrasto vv. 1892–1932 (liitteenä teoksessa Länsi- Suomen Kansanopisto vv. 1892–1932 [1932]). Vuosien 1905–1932 tietojen merkitystä rajoittaa se, että ammattitieto on vain 53 prosentista oppilaita. Ks. myös Viikki 1989, 250.
- 16 Klinge 1968, 150–154.
- 17 Knaapisen puheet 1.11.1894, 8.1.1894 (LSKA M.A. Knaapisen paperit) ja keväällä 1897 (SK 11.5.97).
- 18 Klinge 1968, 154.

- 19 TMA HNA Bf 1, yhdistysluettelo joulukuussa 1899 (ed. sitaatti); Satakunnan Sanomat 29.11.12 (jälkimm. sitaattit); Viikki 1978, 22; LSKA M.A. Knaapisen paperit (Huittisten ns:n lakkauttamiskokous 26.4.1896 ym. ns:aa koskevia papereita).
- 20 Ytti 1936, 72, 213, 226–227, 237–238, liite 1; Ytti 1950, 27; Viikki 1978, 28; Viikki 1990, 629. Isäntäyhdistyksestä lähtivät osuusmeijerin ja kunnanvaltuuston perustamisaloitteet. Sen piirissä valmisteltiin eri ajankohtina myös osuuskaupan, palovakuutusyhtiön, turvepehkuosuuskunnan sekä sonni- ja oriyhdistyksen ja oppikoulun perustamista. Ensimmäisten sääntöjen mukaan jäseneksi pääsi ”jokainen hyvämaineinen, täysikäinen, toisen isännyydestä riippumaton Huittisten kuntalainen”.
- 21 Salminen s.a., 85–88, 94, 119–128, 144; Viikki 1989, 406–409. Nimeltä mainituihin evankelisen liikkeen aktivisteihin kuului torpparinvaimoja ja torppareita, eräitä käsityöläisiä, renkivouti, kauppias, suntio, kiertokoulunopettaja, ”mökin vaimoja”. Vuonna 1893 virkaansa tullut kirkkoherra Lindstedt suhtautui monien vuosien ajan penseästi evankelisuu-teen.
- 22 Liikanen 1989, 134, 143, 238–240, 244, 246; Viikki 1989, 439, 605.
- 23 Esim. Moore 1978, luku 14.
- 24 Tämä ei ollut ensimmäinen kerta. Rahvaan ryhmistä juuri torpparit olivat mm. anomuksin ilmaisseet tyytymättömyyttään edeltäneinä vuosikymmeninä (Rasila 1961).
- Näin oli Huittisissäkin (Viikki 1989, 65–69). Mutta nyt reaktio oli valtakunnallinen ja tunkeutui julkisuuteen aivan toilla voimalla kuin ennen. Ks. Immonen 1992.
- 25 Tommila 1967.
- 26 SK 21.3.99; TMA HNA Kirjekonseptit 1900, D 1 (no 53 ja no 59).
- 27 Viikki 1989, 608 (sitaatti); SK 21.3.99.
- 28 Tommila 1967, 146–150.
- 29 Taulukon 4 laskelmissa ovat mukana ne huittislaiset ruokakunnan päämiehet, jotka on kohtuullisen luotettavasti voitu identifioida Tilattoman väestön alakomitean pohja-aineistosta (VA TVA Ea:2). Työn on tehnyt valtiot. kand. Marja Oksa (ks. Oksa 1977). Tämä merkitsee, että palkolliset jäävät pois. Satakunnassa yleensä moni talojen työväkeen kuuluva ”[v]armastikin kirjoitti nimensä isännän käskystä” (Tommila 1967, 150). Kuten yleisemmin Satakunnassa (Tommila 1967, 142–143) myös Huittisissä monien tähän ryhmään kuuluvien nimikirjoitukset on kirjoitettu samalla käsialalla (VA Suuri adressi, mikrokortit 86 ja 87). Toiseksi tästä seuraa jonkin verran systemaattista virhettä. Koska adressi kerättiin kaksi ja puoli vuotta aikaisemmin kuin Tilattoman väestön alakomitean aineisto, liikkuvimpien ryhmien jäseniä jää eduten identifioimatta. Tämä koskee etenkin tilatonta väestöä, lähinnä maatyöväen eri ryhmiä, sekä teollisuustyöläisiä (Äetsän tehdas perustettiin vain vähän ennen suuren adressin keruuta, ja alkuvuosina sen työväestön piirissä oli runsaasti vaihtuvuutta). Heidän

- osuutensa on taulukossa 4 jonkin verran todellista alhaisempi. Mutta torppariväestö, joka tässä yhteydessä on kiinnostavin, liikui vähemmän, ja siksi sitä koskevat tiedot ovat luotettavampia.
- 30 Viikki 1973, 142.
- 31 Oksa 1977, 42.
- 32 Vuonna 1901 koottiin ns. asevelvollisuusadressi laittomaksi nähdyn asevelvollisuuslain vastustamiseksi, ja kaikkiaan sillä oli lähes yhtä paljon allekirjoittajia kuin suurella adressilla. Huittisissa allekirjoittajia oli kuitenkin vain noin puolet suureen adressiin osallistuneista. On kuvaavaa, että kun koko asia Huittisissa nousi vähemmän esiin kuin ensimmäisellä kerralla, se ei myöskään enää yhtä selvästi jakanut isäntiä ja torppareita eri leireihin. Sen mielenosoitusarvo ei ilmeisesti ollut yhtä suuri kuin suuren adressin. Talollisten aktiivisuus oli pienempi ja torpparien hieman suurempi kuin 1899, ja ryhmien erot siis supistuivat. (Ks. Oksa 1977, 31, 53.) Kutsuntojen vastustus oli Huittisissa olematonta (VA KKA akti 172 A, 1902 [Kansio Fb 95]), ja vuoden 1902 asevelvollisuuslakosta ei pitäjässä voi puhua lainkaan (VA KKA akti 48 B, 1902 [Kansio Fb 89]). Huittisissa ei talollisluokka eivätkä käytännössä säätyläisetkään asettuneet vastarintaan, muista puhumattakaan.
- 33 Immonen 1992, 127 ("valarikosta" ja "kansan" petoksesta); Tommila 1967, 168, 170; LSKA M.A. Knaapisen paperit (muistiinpanot suuren adressin keräämiseksi järjestetystä kansalaiskokouksesta).
- 34 Kokous 22.3.1899 (sit. Ytti 1936, 224); vrt. Tommila 1967, 155–156.
- 35 Knaapinen 1899, 52.
- 36 Ytti 1936, 225.
- 37 LSKA M.A. Knaapisen paperit; puheen ajankohdasta ks. Ytti 1936, 189–190. Ks. myös TMA HNA Kirjekonseptit, D 1 1899 (no 53).
- 38 LSKA M.A. Knaapisen paperit.
- 39 Ytti 1936, 190.
- 40 Klinge 1968, 187–188.
- 41 Klinge 1968, 191. Satakunnan nuorisoseurojen keskuudessa korostettiin kansanvalistustyön tarpeellisuutta juuri keväällä 1899, perusteluna eripuraisuutta aiheuttaneet huhut (Hanhijärvi 1947, 118).
- 42 SK 2.2.99, 9.3.99.
- 43 SK 2.2.99, 9.2.99 (sitaatti).
- 44 SK 4.12.00; vrt. Hanhijärvi 1947, 72, 94.
- 45 SK 10.1.01, 7.2.01.
- 46 SK 4.12.00. Vuosisadan alussa pidettiin ongelmana sitä, että seuraan liittyi sangen vähän "vakaantuneempia ikäluokkia" (Satakunnan Nuorisoseuran Liiton vuosikertomus 1904, 10). Noihin aikoihin Satakunnassa vastustettiin nuorisoseuroja mm. uskontoon vetoamalla (Hanhijärvi 1947, passim). 1890-luvulla Knaapinen oli Huittisten nuorisoseuran puheenjohtajana huolissaan siitä, että papisto pysytteli seurasta poissa (LSKA M.A. Knaapisen paperit).
- 47 Päiväämätön puhe juomalakkotilaisuudessa (LSKA M.A. Knaapisen paperit); I.Ytti 1963, 70.
- 48 Sit. Ytti 1936, 241.
- 49 Satakunnan Sanomat 4.12.12; SK 6.2.04; Nummi 1965, 85. Johtokunnassa oli mm. kaksi nuoriso-

- seuran puheenjohtajaa, F.O. Juusela (1902) ja Heikki Rantala (1902–1905).
- 50 Stenius 1987, 234–267.
- 51 Mikola 1984, 11, 13–14; TMA HNA Bf 1, yhdistysluettelo joulukuussa 1899 (sitaatti).
- 52 SK 2.12.00; Viikki 1990, 246, 264, 268, 270, 274, 276.
- 53 Raittiuslehti Alpha 8/1888, 133–134 ja 3/1889, 43; Aamunairut 2/1890, 30 (sitaatti); Satakunnan Sanomat 29.11.12; Viikki 1989, 460, 558, 586–587; Viikki 1990, 628–629. Osan toiminta-ajastaan seura oli ollut hajonneena kahdeksan puoliskoon. ”Kauppapalvelija” oli kauppias F.O. Maunula. Palokunnan jäsenenä oli myös varhaisen raittiusseuran johtomiehen, ”Jermanin sorvaustehtaan” omistajan Fredrik Jernmanin poika ja myöhempi omistaja Ferdinand Jernman.
- 54 Mikola 1984, 14–15. Vuoden 1898 jäsenluetteloon 11 renkiä on merkitty loppuun lyijykynällä toisin kuin muut miehistön jäsenet (HVPKA Jäsenluettelo).
- 55 SK 16.1.98 (sitaatti); Satakunnan Sanomat 29.11.12.
- 56 Nuorisoseuralaisia VPK:ssa olivat kauppa-apulainen Vilho Valenius (Vaaramo), kauppa-apulainen Walter Schultz sekä muurari Kusti Lindqvist. Seurojen yhteiskokouksesta ks. Mikola 1984, 34.
- 57 TMA HNA Bf 1, yhdistysluettelo joulukuussa 1899 (sitaatti). Suuren adressin kerääjistä ks. LSKA M.A. Knaapisen paperit.
- 58 Käsityksen perustana on VA TVA Ea:2 Huittinen.
- 59 Satakunnan Sanomat 29.11.12; SK 20.2.97, 13.4.99; Viikki 1989, 611; TMA HNA Kirjekonseptit 1899, D 1 (no 73); HKA Huittisten työväenyhdistyksen käsikirjoitetut säännöt. Sääntöjen mukaan johtokunnan esimiehen oli määrä ilmoittaa yhdistyksen kokouksista ”kuulutuksella Kirkossa”. Heti vuoden 1897 alussa ”Huittisten Työväen-yhdistys” anoi, tuloksetta, oikeutta pitää kokouksiaan Huittisten kunnantuvassa (HKA Khall I Eb 14:1, 1870–1946, Yksityisluontoisten yhteisöjen kirjeet).
- 60 SK 20.2.97; Satakunnan Sanomat 29.11.12.
- 61 SK 13.4.99; Klinge 1968, 189. Helmikuun manifestin jälkeen Hellman oli yhdessä kansanopiston opettajan agronomi Selim Liipolan kanssa, joka hänkin oli työväenyhdistyksen perustajajäseniä, perustamassa nuorisoseuraa uudelleen (SK 9.3.99).
- 62 Vuonna 1899 jäsenmäärän ilmoitettiin laskeneen lähes 300:sta ”tuskin” kolmannekseen jäsenmaksun maksaneeseen. Kokouksissa kävijöitä oli korkeintaan 10. (SK 13.4.99; ks. myös Tilastollinen taulu Suomen Työväenyhdistyksistä v.1899 [1900].)
- 63 Turun ja Porin läänin maaseudulla lakkolaisia oli 1.1 prosenttia väestöstä, Huittisissa noin kaksi prosenttia (Sulkunen 1980, 26; Nummi 1965, 85). Turun ja Porin läänissä työväki ja käsityöläiset olivat lakkolaisten enemmistönä (Sulkunen 1980, 29). Huittisten juomalakkokokouksessa oli 500 henkeä, ja pitäjässä oli myös juomalakkokomitea (Nummi 1965, 85, 123).
- 64 TA SP Puoluetilasto, työväenyh-

- distysten ilmoitukset. Lindqvist oli VPK:n varapäällikkönä ainakin 1904 ja Malm päällikkönä vuodesta 1902 suurlakon aikaan. Aktiivinen jäsen molemmissa oli ilmeisesti myös satulaseppä Emil Falén. Varakas sorvari Kustaa Renfors, työväenyhdistyksen perustajajäsen ja sen aktivisteja 1901–1902, oli VPK:n kunniajäsen.
- 65 TA SP Puoluetilasto, Työväenyhdistysten ilmoitukset; Satakunnan Sanomat 29.11.12; Länsi-Suomen Työmies 4.1.02, 27.11.02; Viikki 1989, 487–488, 612.
- 66 Vuonna 1903 nuorisoseurassa perustettiin "valiokunta" pohtimaan "kotikoulujen" perustamista. Siihen kuuluivat maisteri M.A. Knaapinen, agronomi Selim Liipola, ylioppilas Arvo Mannelin sekä muurari Kusti Lindqvist (SK 17.2.03). Ks. myös Viikki 1989, 583.
- 67 SK 12.4.04; Viikki 1990, 409–410; HVPKA VPK:n yleisen kokouksen ptk 12.1.1902. Vuonna 1905 Lindqvist valittiin myös valtuuston silloin asettaman Tilatto- man väestön lainarahaston johtokuntaan (I. Ytti 1963, 106).
- 68 KS Keikyän ty:n käsinkirjoitettu historiikki; Keikyän saarnahuonekunnan Työväenyhdistyksen säännöt (1905); ELKA ÅTA 91006 Guvernörens utslag betr. stadgar för en sjuk- och begravningskassa, 1900; Työtilastoa II, 161–162; Vanhaa Keikyää (1982), 84; Reinilä 1974, 11–12; Stenvall & Holmalahti 1987, 83.
- 69 Kettunen 1986, 52–55. 105 jäsenestä 75 oli miehiä. Samaan aikaan kehrutehtaan ja konepajan yhteinen työläismäärä oli noin sata, joista miehiä oli kuutisenkymmentä (Tilastollinen taulu Suomen Työväenyhdistyksistä v. 1900 [1901]; Voionmaa 1901, 103).
- 70 Oksa 1977, 53.
- 71 Ensimmäinen "esimies" oli räätäli Matti Stenberg, ja vuosisadan vaihteessa samaa tointa hoiti leipuri Petter Wall. Muita johtohenkilöitä olivat ainakain puuseppä Vilhelm Friman ja vahtimestari J.R. Suominen. Ensimmäinen sihteeriksi oli villankehrutehtaan mestarin sisar. (KS Keikyän ty:n historiikki) Wallilla oli peräti kuusi omaa asuinhuonetta 1901, ja 1901–1902 hän oli kirkonisäntänä. Muut olivat varallisuudeltaan paljon vaatimattomampia. (VA TVA Ea:2 Huittinen; Viikki 1990, 544)
- 72 SD 22.11.06. Vrt. Haapala 1986, 66–67.
- 73 SK 24.2.03; vrt. Länsi-Suomen Työmies 27.11.02; Viikki 1989, 268; Viikki 1990, 297–298.
- 74 Sit. Arvola 1955, 70.
- 75 "Näkyvä asema" tarkoittaa useimmissa tapauksissa vähintään johtokunnan, hallituksen tai isännistön jäsenyyttä tai vastaavaa (VPK). Poikkeuksia ovat Väinölä, joka oli ns:n jk:n varajäsen 1901 ja harjoitti sekä ns:n että raittiusseuran sekakuoroa, Härkälä, joka on suhteellisen harvoja tiedettyjä ns:n varhaisia jäseniä, sekä Falén, josta tiedetään vain, että hän oli ainakin ty:n jäsen 1905 (1906 hän oli sen pj) sekä VPK:n tilintarkastaja ja huvitoimikunnan jäsen 1904.

- 76 Lainaus on kylläkin vuoden 1912 kertomuksesta (s. 3).
- 77 Arvola 1955, 22; TMA LKrVA Ed:5, Huittisten osuuskaupan jäsenluettelo 1905–1918.
- 78 Vrt. Gellner 1983, 55–57.
- 79 LSKA M.A. Knaapisen paperit (puhe lukuvuoden alkajaisissa 1.11.1894).
- 80 Ytti 1936, 213.
- 81 Huittisten isäntäyhdistyksen kokous 22.3.1899 (Ytti 1936, 224); LSKA M.A. Knaapisen paperit (puhe lukuvuoden päättäjaisissä 1900).
- 82 Vrt. M. Peltonen 1992b, 260.
- 83 Länsi-Suomen Työmies 12.10.01.
- 84 LSKA M.A. Knaapisen paperit (muistiinpanot elokuussa 1899 Huittisten isäntäyhdistyksessä pidettävää alustusta varten).
- 85 Esim. Migdal 1974.
- 86 Vrt. M. Peltonen 1992b, 260; Tilly 1978, 143–149.
- 87 Warén 1898, 11.
- 88 Esim. Skocpol 1982.
- 89 Viikki 1989, 366, 385, 438, 483, 484.

III VALLANKUMOUS (s. 89–152)

- 1 SK 9.11.05, 11.11.05.
- 2 SK 11.11.05, 28.11.05.
- 3 SK 11.11.05. Joulukuussa pidettiin Lauttakylässä kokoukset 3., 10. ja 30. päivänä. Kaksi jälkimmäistä oli työväenyhdistyksen järjestämiä. Keikyässä kokoukset pidettiin 10. ja 17.12. Ks. SK 14.12.05 ja TA 1905–1906 P 1 ja P 4 (Kansalaiskokouksien ptk:t).
- 4 SK 7.12.05, 14.12.05; TA 1905–1906 P 1 ja P 4 (Kansalaiskokouksien ptk:t). Ptk:n otetta oli oikeaksi todistamassa ns:n pj Juho Rossi.
- 5 SK 4., 11., 18., 25. ja 30.1.06.
- 6 SK 21.12.05.
- 7 TA 1905–1906 P 1 ja P 4 (Kansalaiskokouksien ptk:t); SD 27.9.06.
- 8 SD 9.6.06, 24.7.06; Ytti 1936, 194.
- 9 Zolberg 1972, 183–197. Vrt. Haapala 1986, 299–302.
- 10 Zolberg 1972, 190, 203–206.
- 11 SK 6.2., 20.2., 1.3., 15.3. ja 29.3.06.
- 12 Viimeisen kerran se näytään mainitun Satakunta-lehdessä 29.3.06.
- 13 SK 7. ja 12.6.06; Huittisten Nuorsuomalaisen yhdistyksen säännöt (1906); Viikki 1989, 618–619. Itse suomalaisen seuran perustaminen tapahtui vuoden 1906 alussa (VA SPA Eh 21).
- 14 Ks. SK 6. ja 25.2.06.
- 15 Kaudet perustamisesta puolueeseen liittymiseen vaihtelivat runsaasta kahdesta viikosta (Karhiniemen ty) kahdeksaan ja puoleen kuukauteen (Raijalan ty).
- 16 SD 7.11.07. Turun läänin pohjoisen vaalipiirin sosialidemokraattinen piirijärjestö perustettiin Poriin vuoden 1906 alussa (TA SP Turun läänin pohjoisen vaalipiirin sosialidemokraattisen

- piirijärjestön vaalipiirikokouksen ptk 12.-13.5.06, 60-61).
- 17 Seuraavanlaisia jäsenmääriä ilmoitettiin vuodelta 1906: Huittisten ty 176, Loiman ty 125, Keikyän ty 100, Suttilan ty 75 (TA SP Työväen mielenosoituskokouksia 1906-14, 26), Rajjalan ty "toista sataa" (SD 19.6.09; vrt. Vilho Selinin kirje piiritmk:lle 28.7.06), Huhtamon ty 42 (mukana vain huittislaiset jäsenet, TA SP Hulda Korvenpään kirje piirisihteerille 16.12.06), Sammun ty 19, Palojoen ty 19 (TA TPP Piirisihteerin tiedonantoja puolueelle 1901-1909). Karhiniemen yhdistys perustettiin joulukuun lopulla 1906. Vuoden 1907 puoluetilasto ilmoittaa sen jäsenmääräksi 34. Vielä vuoden 1907 puolivälissä sanottiin Loiman työväenyhdistyksessä olleen noin 200 jäsentä (SD 2.7.07). Vuonna 1900 Huittisten ammatissa toimivaan väestöön laskettiin kuuluneen 4 398 henkeä, vuonna 1910 4 756 (Viikki 1990, 110).
 - 18 TA TP Juho Rossin kirje torpparien keskustmk:lle 24.6.06; TA Huhtamon ty:n ptk 8.3.06 (C1); SD 21.3.07.
 - 19 SD 9.6.06; TA SP Vaalipuhujien ja agitaattorien kertomuksia v. 1906-27. Vuonna 1908 kuulijoita oli keskimäärin 130 ja 1913 90. Eroihin vaikutti tietysti myös agitaattorien käyntien tiheys.
 - 20 SK 4.1.06.
 - 21 Ks. Klinge 1968, 279-286.
 - 22 TA SP Vilho Laineen toimintakertomus Porin piirin kokouksessa 6.-8.5.10, s. 127.
 - 23 ELKA ÅTA Äetsån tehtaan vuosikertomus 1915; LK 23.1.15.
 - 24 SD 19.6.09.
 - 25 SD 5.9.08, 22.9.08, 30.1.12. Jäsenmäärät vaihtelivat vuodenajan mukaan; kesä oli huonointa aikaa.
 - 26 Ks. Viikki 1990, 568-577.
 - 27 Vappumielenosoituksista ja -kulkueista TA SP F. Tuomen kirje piiritmk:lle 2.5.12 ja TA SP Työväen mielenosoituskokouksia v. 1906-14, 26. Summissa ovat mukana vaihtelevasti Lauttakylän, Keikyän, Loiman, Karhiniemen ja Palojoen ty:t. Tiedot todetaan toistuvasti puutteelliseksi. Levikkiluvuista ks. SD 5.2.16.
 - 28 TA TPP Turun l. pohj. vaalipiirin kiertokirjeitä 4 (15.9.16), 7; TA Huhtamon ty:n jäsenluettelo (B1). Kiertoa lienee lisännyt ihmisten liikkuminen. Erityisesti sitä valitettiin aktiivijäsenten osalta. Ks. TA SP F. Tuomen kirjeet piiritmk:lle 26.12.12 ja 16.7.16.
 - 29 Vrt. Kettunen 1986, 82.
 - 30 TMA LKrVA Da 34 ja Da 35 Kertomukset vuosilta 1905-1909. Lydén asui Lauttakylässä.
 - 31 Ytti 1950, 69; Viikki 1989, 181, 185, 498 (sit.); Viikki 1990, 246, 264, 267-268, 274, 359; LK 10.4.15, 17.4.15, 25.10.18, 10.1.19; HKA Suttilan ns:n ptk 20.5.13; Kerttu ja Jorma Jalarvo, "Paloja Huittisten puhallinmusiikista 80 vuoden ajalta", Huittisten Joulu 1983, 12.
 - 32 SA VapHK Papiston kertomuksia 1522 C 4, C III 1 (kirkkohera G.W. Stenros).
 - 33 Calhoun 1983, 487-488.
 - 34 TA SP F. Tuomen kirje piirisih-

- teerille 9.3.14.
- 35 Lauttakylän yhteiskoulun oppilasmatrikkeli teoksessa Lauttakylän yhteiskoulu - Lauttakylän lukio 1909–1984 (1984); LK 25.10.18.
- 36 Hjerpe 1981, 232; Viikki 1989, 70, 182–183, 354, 366, 407–408, 427, 617, 620 (sit.); Viikki 1990, 544, 635–636.
- 37 Luultavasti ainoa mainittava yrittäjä oli mm. Loiman työväenyhdistyksen puheenjohtajana toiminut räätäli Frans Sundell, jonka räätälinliikkeessä oli 1–3 työntekijää (Viikki 1990, 270). Sundellillakin oli läheiset yhteydet Lauttakylään, sillä hän oli Huittisten ty:n perustajajäsen ja vuoden 1905 lopulla hänet oli valittu Huittisten työväenyhdistyksen edustajaksi yleistä äänioikeutta koskevaan kokoukseen Helsinkiin.
- 38 Torppareiksi ja mäkitupalaisiksi on kelpuutettu yleensä vain ne, jotka on voitu kutakuinkin varmasti tunnistaa joko Tilattoman väestön alakomitean pohja-aineistosta vuodelta 1901 (VA TVA Ea:2 Huittinen) tai vuoden 1910 maataloustiedustelun pohjatiedoista (VA MHA MT 1910, 12). Vain ”torpparin” ammattinimikkeellä lähteissä esiintyneet on merkitty työläisiksi, jos heitä ei ole löytynyt jommastakummasta näistä kahdesta aineistosta. Torppareiden mahdollisen ”yliedustuksen” tai ”aliedustuksen” arviointi on hankalaa. Jos verrataan torppareiden ja mäkitupalaisten osuutta luultavasti agraariväestöön kuuluneista työväenyhdistysten johtohenkilöistä torppareiden, siis itse torppariruokakuntien päämiesten, osuuteen Huittisten koko ammatissa toimineesta maatalousväestöstä vuonna 1910, saadaan tulokseksi, että molempia oli uusien yhdistysten johtoportaisa suunnilleen oman ryhmänsä koon mukaisessa suhteessa, 7-8 prosenttia. Mutta jos vertailut olisi mahdollista rajoittaa niihin pitäjän osiin, joissa uudet yhdistykset toimivat, torppareiden osuus työväenyhdistysten johdosta näyttäytyisi epäilemättä ”aliedustuksena”. Tällaisen käsityksen saa, kun silmäilee Tilattoman väestön alakomitean kylittäisiä tietoja vuodelta 1901.
- 39 Siihen ainakin viittaavat tiedot Huhtamosta, jonka yhdistyksen jäsenluettelo on säilynyt. Tällä vuokraajakulmalla — jolla työväenliikkeen yleissävy tietysti oli tavallista torpparikeskeisempi — torpparien, heidän lastensa ja työväen osuus oli sama toisaalta johdossa ja toisaalta koko jäsenistössä. Huhtamon yhdistyksessä torppareita oli molempien kokoonpanosta viitisentoista prosenttia, heidän lapsiaan noin kolmannes ja työväkeä nelisenkymmentä prosenttia.
- 40 TA Karhiniemen ty:n ptk:t 24.11.07, 5.7.08 (C1); TA Loiman ty:n ptk:t 1.12.07, 5.7.08, 6.8.08, ?12.08, 4.4.09, 2.5.09 (C1); TA Huhtamon ty:n ptk:t 24.4.10, 3.1.14 (C1); ks. myös TA SP Hulda Korvenpään kirje Huhtamosta piirishteerille 16.12.06.
- 41 Huhtamossa enemmistö näiden kaikkien toimien haltijoista oli

- torppareita tai heidän jälkeläisiin ja Palojoella puolet. Loimassa, Karhiniemellä ja Räikässä ryhmien yhteisösuus oli kolmanneksen tai neljänneksen luokkaa.
- 42 TA Huhtamon ty:n ptk 22.4.06 (C1).
- 43 TA SP F. Tuomen kirje Porin piiriin 24.2.14; Viikki 1989, 601; TA SP vihko "Porin sos.dem. Piirijärjestön yhd.talojen vakava-raisuudesta, vuokrasopimuksista y.m. tietoja v. 1918"; TA Huhtamon ty (kauppakirja). Esimerkkejä ovat Huhtamon, Raijalan ja Palojoen yhdistykset.
- 44 Ks. TA SP Turun pohjoisen vaalipiirin puoluetilastot 1913–1919, 26–28, ja TA Loiman ty:n kirjastoluettelo (H1).
- 45 TA Karhiniemen ty:n ptk 7.4.12, ja vuosikokousptk 28.1.17 (C1); TA Loiman ty:n ptk:t 6.2.10, 12.6.10 (C1).
- 46 Arvio voi olla tehtaalaisten todellista osuutta jonkin verran alhaisempi, mutta yleiskuva lienee oikea. Tunnistamiseen käytettyihin henkikirjoihin (VA TPLH T239) tehtaalaisia näytetään toisinaan merkityn pelkästään työmiehiksi. Vähintään kolme "työläistä", jotka olivat johtohenkilöitä, asui Pehulan kylässä, missä villankehruutehdas sijaitsi. Lisäksi yhdistyksen yhteydessä 1912–1914 toimineessa nuoriso-osastossa oli useita tehtaan työmiehiä (SD 23.1.15). Toisaalta nimenomaan maatyömiehiksi ei henkikirjoissa eikä muissa lähteissä ole merkitty yhtään tiedossa olevaa johtohenkilöä. Mäkitupalaisen poika oli ainakin monivuotinen puheenjohtaja Frans O. Terho (ent. Gyldén) ja torpparin poika samoin monivuotinen rahastonhoitaja Frans Alava (Latoniitty).
- 47 SD 8.2.08, 3.12.08, 8.2.12.
- 48 Asumistiedot perustuvat vuoden 1917 henkikirjan (VA TPLH T411) ja tehtaan maa-alueiden (ELKA ÄTA 91002) vertailuun. Kotiteollisuuden harjoittajien tilanteen osoittaa tiedossa olevien jäsenten vertailu sarvikampojen ja sukkuloiden valmistajiin Keikyässä (VA TPT Käsitö- ja pien-teollisuustilasto 1913, 3 ja 5). Ks. myös SD 25.1.16. Vuoden 1917 alussa sanottiin, että käsitöillä elävistä keikyäläisistä perheistä "ammattiosastoihin" kuului "pari prosenttia" (SD 20.1.17). Ty:n talosta Viikki 1989, 604.
- 49 SD 25. ja 30.1.13.
- 50 SD 13.11., 20.11. ja 30.12.13, 21.10.16, 23.1.17.
- 51 SD 20.11.13, 23.1.15, 21.10.16, 23.1.17. Tehtaan johtaja Viljanen myös jakoi lahjoja ja antoi palkanlisäiä hyvästä työstä ja käytöksestä (SK 1.3.06; SD 20.11. ja 30.12.13).
- 52 Viikki 1989, 617; Viikki 1990, 656–657; HYSK KKY Keikyä, Mauno Aarinen. Ks. myös SD 9.1.12.
- 53 SD 13.11.13, 28.4.14, 3.2.17.
- 54 Ks. Rasila 1961, 290–319, 412–414.
- 55 Huittisten ensimmäisessä torpparikokouksessa olivat aktiivisesti mukana kauppias ja "palsatallallinen" Juho Rossi sekä puuseppä Fredrik Tuomi, jotka olivat 1906 Lauttakylän ty:n sih-

- teereinä. Keikyässä ensimmäistä kokousta johti työmies Frans Terho (Keikyän ty:n pj) ja sihteerinä oli tehtaan työmies K.A. Honko (Keikyän ty:n rahastonhoitaja). Samaan tapaan oli asia myöhemminkin. Ks. TA TP Huittisissa (Lauttakylässä) 24.2.06, 15.12.07 ja 6.9.08 ja Keikyässä 11.3.06 pidettyjen torpparikokousten ptk:n otteet ja SK 1.3.06.
- 56 TA SP Turun läänin pohjoisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirijärjestön vaalipiirikokouksen ptk 12.–13.5.06, 12.
- 57 TA TP Huittisten 24.2. ja 31.3.06 pidettyjen torpparikokousten ptk:n otteet (sitaatti on jälkimmäisestä); TA SP Juhon Rossin kirje puoluehallinnolle 28.4.06 ja TA TP Juhon Rossin kirje torpparien keskustmk:lle 24.6.06; TA SP Emil Falénin kirje piiritmk:lle Poriin 1.7.06; TA SP Työväen mielenosoituskouksia 1906–14, 26.
- 58 TA SP Työväen mielenosoituskouksia 1906–14, 26; SD 14.7.06.
- 59 TA TP Huittisissa (Lauttakylässä) 24.2.06 ja Keikyässä 11.3.06 pidettyjen torpparikokousten ptk:n otteet; SK 15.3.06; SD 14.7.06.
- 60 TA SP Turun läänin pohjoisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirijärjestön vaalipiirikokouksen ptk 12.–13.5.06, 12.
- 61 TA TP Vilho Laineen kirje Suomen torpparien keskustmk:lle 20.6.06.
- 62 Esimerkiksi työmies F. O. Terho Keikyän ty:stä ja muurari Aleksander Kauppinen Lauttakylän ty:stä olivat Huittisten edustajina Tampereen torpparikokouksissa, edellinen 1906 ja 1908, jälkimmäinen 1913. Kahdeksasta ehdokkaasta tai varaehdokkaasta maanvuokralautakuntaan (SD 5.6.09) ainakin seuraavat olivat työväenyhdistysten johtomiehiä: O. Suonpää (Räikän ty), K. Lintula (Raijalan ty), F. Modig (Suttilan ty), V. Neulainen (Keikyän ty), K. Tamminen (Raijalan ty) ja K. Viitamäki (Palojoen ty).
- 63 TA TP F. Tuomen kirje torpparien keskustmk:lle 16.12.07 (sitaatti); SD 21.12.07. Ks. TA TP Ptk torpparikokouksesta Kallio-korven Jylhänmaan torpassa 29.12.07. Ks. myös TA TP Huh-tamossa ja Rekikoskella 10.4. ja 12.4.10 pidettyjen torpparikokousten ptk:n otteet.
- 64 Tiedot torpparikokousten aktiivien torpista perustuvat Tilattoman väestön alakomitean vuonna 1901 keräämään aineistoon sekä vuoden 1910 maanviljelystiedustelun pohja-aineistoon Huittisista (VA TVA Ea:2 Huittinen; VA MHA MT 1910, 12). Torpparikomiteaan sanotaan valitun viisi jäsentä (TA TP Huittisten 24.2.06 pidetyn torpparikokouksen ptk:n ote), mutta eri lähteet antavat kuusi nimeä: Selim Lehtilä (puheenjohtaja, Rekikoski), Oskar (Vähä-)Kömi (Rekikoski), Viktor Rantala (Rekikoski), Oskar Korpela (?), Kalle Vakkila (Suttala) ja Kalle Viitamäki (Palojoki tai Rekikoski). Vain viimeksi mainitusta on tietoja työväenyhdistyksen johtajana - mikäli hän oli Palojoelta. Torpparikomiteoiden tehtävistä

- ks. TA SP Turun läänin pohjoisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirijärjestön vaalipiirikokouksen ptk 12.–13.5.06, 17–18. Käsitys torpparikokousaktiivien jäämisestä pois työväenliikkeestä perustuu torpparikokousten tiedossa olevien osanottajien (ks. lähinnä TA TP Huittisia koskevat tiedot) ja työväenyhdistysten jäsentietojen vertailuun. Vuodelta 1906 on tiedossa kaikkiaan 14:n torpparikokousten osanottajan nimi (lukuun ottamatta Keikyää).
- Keikyän torpparikokouksen ponnet talvella 1906 allekirjoitaneesta 29 miehestä kymmenkunta voidaan tunnistaa Keikyän ty:n silloisiksi tai myöhemmiksi jäseniksi, mutta näistä vain muutama oli varsinaista vuokraajaväestöä. Nimet ovat Keikyän 11.3.06 pidetyn torpparikokouksen ptk:n otteesta (TA TP).
- 65 TA TP Ptk Huittisten torpparikokouksesta 31.3.06. Muut vaatimukset koskivat metsänkäyttö-, laidun- ym. oikeuksia, vuokralautakuntaa, metsän myyntiä, tilattoman väestön eläkerahastoa ja yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta.
- 66 TA TP Keikyän torpparikokouksen 11.3.06 ptk:n ote.
- 67 TA TP Huhtamossa 29.12.07 ja 10.4.10 pidettyjen torpparikokousten ptk:n otteet ja TA Huhtamon ty:n ptk 8.3.06 (C1). Vuonna 1910 piiriveron maksoi 16 huhtamolaista, työväenyhdistyksen jäsenkirjassa oli 19 nimeä, mutta Huhtamon torpparikokouksessa oli 111 osanottajaa, joista 74:n sanottiin olleen torppareita. Torpparikokouksen osanottajista ks. TA TP Huhtamossa 10.4.10 pidetyn torpparikokouksen ptk:n ote. Torppareilla lienee tarkoitettu myös torppareiden poikia ja mäkitupalaisia.
- 68 Ks. viite 64 yllä. Vielä kesällä 1907 yritys saada "paikkakunnan torppareja perustamaan [työväen]yhdistystä" jäi tuloksettomaksi (SD 6.8.07).
- 69 TA SP F. Tuomen kirjeet piiritm:lle helmikuussa 1912 ja 19.11.12; SD 18.12.13. Tiedot torppariosaston aktiiveista — joista tunnettuja on viisi — perustuvat Rekikosken torppariosaston 20.10.12 pidetyn kokouksen ptk:aan (HKA Khall I Eb 14:1, 1870–1946, Yksityisluontoisten yhteisöjen kirjeet). Osaston eliniästä ks. SD 18.12.13.
- 70 Ytti 1950, 24–25; Viikki 1990, 252.
- 71 Ytti 1936, 177.
- 72 Satakunnan Sanomat 29.11.12; LK 24.4.15, 27.4.16.
- 73 LK 4.9.15.
- 74 TMA LKrVA Ed:7, Huhtamon osuuskassan jäsenluettelot 1909–1918 sekä Räikän ja Reki-kosken osuuskassan jäsenluettelot 1908–1917. Tietoja on täydennetty vuoden 1910 maanviljelystiedustelun Huittisia koskevan pohja-aineiston (VA MHA MT 1910, 12) ja Huittisten henkikirjojen (VA TPLH T325) avulla.
- 75 Osuuskauppaan liittyi tai oli aikaisemmin liittynyt huhtamolaisjäsenistä lähes kaksi kolman-

nesta ja rekikoskelaisista puolet. Palojoella taloudellis-ammattilliset pyrkimykset näyttävät liittäneen torppareita talollisiin selvemmin kuin muilla torpparitie-noilla. Osuuskassan lisäksi sinne perustettiin (1911) Huittisten maamiesseuran Palojoen piiriosasto (myöhemmin Palojoen maamiesseura), ainoa laatuaan. Jäsenten enemmistö oli torppareita ja heidän lapsiaan ja johtajat enimmäkseen torppareita. Ks. Ytti 1936, 247, 294, 297 ja HKA Huittisten maamiesseuran Palojoen piiriosaston ptk:t 1912–1933.

- 76 Länsi-Suomen kansanopistoa käyneitä oli Huhtamon osuuskassan jäsenistä ilmeisesti kolme, Räikän ja Rekikosken osuuskassan jäsenistä yksi ja maamiesseuran Palojoen osaston jäsenistä yksi.
- 77 Huhtamon osuuskassan jk:aan kuului Huhtamon ty:n pj 1908 ja pitkään toinenkin yhdistyksen torpparijäsen. Maamiesseuran Palojoen osaston jäsenistä ainakin viidennes oli kaudella 1906–1916 Palojoen ty:n johtoportaassa, mm. kaksi ty:n pj:aa ja yksi vpj. Yksi kuului molempien johtoon. Maamiesseuran Palojoen osaston jäsenistä ovat vertailussa ne 58, jotka on mainittu ptk:ssa 1912–1916.
- 78 Rekikosken osaston perustajista on tietoja Tyrvään Illon paikallisosaston pj:n Kalle Fr. Nokkalan kirjeessä 21.2.07 (Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen arkisto). Jäseniä oli aluksi 26. Huhtamon seurakuntahuoneyhdistyksen alkuajan aktii-

veista ks. Viikki 1990, 637 ja siinä mainitut lähteet; mainitut kuusi perustajaa olivat kaikki myös osuuskassalaisia.

- 79 Viikki 1989, 408.
- 80 SD 6.8.07. Samantapaiseen ongelmaan viittasi Huhtamon osalta Hulda Korvenpää (TA SP Hulda Korvenpään kirje piirisihteerille 16.12.06). Palojoella toimi 1906–1908 ”kristillis-siveellinen” Huittisten Raittiusliiton haaraosasto (Nummi 1965, 86; Ytti 1936, 314).
- 81 Ks. Aleksander Kauppisen kertomus agitaatiomatkasta, tämän luvun jakso 4.
- 82 Ne ovat selvästi korkeimmat, jos vuonna 1907 äänestäneiden määrät suhteutetaan yhtäältä ruokakuntien tai toisaalta väestön määrään 1901. Äänestysalueittaiset luettelot ovat säilyneet vain muutamilta alueilta.
- 83 Virkeimmät osallistuivat yhtä hyvin taloudelliseen, poliittiseen kuin jopa uskonnolliseen järjestäytymiseen. Yksi Rekikosken evankelisen nuorisoliiton osaston perustajista (torppari Vihtori Välimaa) oli edellisenä vuonna valittu varalle edustamaan Huittisia Tampereen ensimmäiseen torpparikokoukseen, ja osaston ensimmäinen sihteeri (Emma Salmi) toimi seuraavana vuonna Räikän ty:n sihteerinä.
- 84 Kitkaa kunnallistoimikunnan sihteerillä F. Tuomella oli erityisesti Raijalan, Palojoen ja Räikän yhdistysten kanssa (TA SP F. Tuomen kirjeet piiritmk:lle eri vuosilta).
- 85 TA SP Hulda Korvenpään kirje piirisihteerille 16.12.06.

- 86 TA SP Vaalijärjestäjien kertomuksia 1910–1911, muurari A. Kauppisen kertomus. Väliimerkit on lisätty ja eräissä tapauksissa pienet kirjaimet korvattu isoilla. Ks. myös Mitä vaalijärjestäjän on tehtävä? (1910).
- 87 Moore 1978, xiii-xiv, 459, 492.
- 88 Pelkkien kannattajien, liikkeen uloimman piirin käsityksistä ja käsittämistavoista ei selkoa saa, mutta Huittisten työväenyhdistysten johtohenkilöiden näemyksistä kertovat paikalliskirjeet porilaisessa Sosialidemokraatissa, heidän kirjeensä puolueen Porin piiriin ja eräissä tapauksissa työväenyhdistysten omat niukat pöytäkirjat. Näitä tietoja on osittain täydennetty piirikokousten pöytäkirjoilla eli tiedoilla siltä tasolta, jonka kanssa huittislaiset olivat läheisimmässä yhteydessä.
- 89 SD 12.11.07 (Keikyästä); 23.10.06 (Keikyästä); 24.1.07 (Räikästä); 13.1.17 (Huittisista); 3.12.08 (Keikyästä); 22.1.14 (Keikyästä); 2.3.09 (Keikyästä); TA SP Juhon Rossin kirje Lauttakylästä Porin piiriin 7.1.07; TA TPP Turun l. pohj. vaalipiiriin kiertokirjeitä 1 (1.2.08), 2.
- 90 SD 17.1.06 (Huittisista); 3.12.08 (Keikyästä); 2.7.07 (Loimasta); 29.6.09 (Palojoelta); 21.1.09 (Keikyästä); 18.12.13 (Karhiniemeltä); 9.1.13 (Rajjalasta).
- 91 SD 9.1.13, 4.2.08, 10.10.07 ("työnraataajajoukko" on agitaattori Anna Kempin luonnehdinta huittislaisista), 8.11.06, 22.1.14, 11.2.09, 12.2.10, 9.1.13, 18.12.13; Länsi-Suomen Työmies 4.1.02; TA Loiman ty:n ptk ? 12.08 (C1).
- 92 SD 4.2.08.
- 93 SD 24.1.07 (Räikästä).
- 94 Eräs esimerkki piiritasolta on Porin piirin kokous 1906. Siellä erityisesti "köyhälistö" oli termi, joka yhdisti "kaupunkilaistyöväestön" ja "maalaistyöväestön" tai "maaseutuöväestön". Ks. TA SP Turun läänin pohjoisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirijärjestön vaalipiirikokouksen ptk 12.–13.5.06, 22 ym.
- 95 Ks. SD 2.7.07 (Loimasta), 21.10.16 (Äetsästä); 18.12.13 (Karhiniemeltä), sekä TA SP Turun läänin pohjoisen vaalipiirin sosialidemokraattisen piirijärjestön vaalipiirikokouksen ptk 23.–25.9.06, 39, 40, 55.
- 96 SD 12.11.07 (Keikyästä), 31.3.08 (Keikyästä), 2.3.09 (Keikyästä), 18.12.13 (Karhiniemeltä).
- 97 SD 11.2.09 (Loimasta). Ks. myös SD 9.6.06, 8.9.08, 10.9.08, 12.12.08; TA Loiman ty:n ptk 14.2.09 (C1); LK 11.4.14.
- 98 Maria Ossowska, sit. Berggren 1990, 477–479.
- 99 SD 22.1.14 (Keikyästä), 29.12.06 (Karhiniemeltä). Vanhan työväenliikkeen uskonnollista sävyä on korostanut etenkin David Kirby (esim. 1986, 144–145). Kirjallisuudesta Palmgren 1966, 421–422.
- 100 TA Huhtamon ty:n ptk ilm. 12.1.06 (C1). Suttilan ty:n suurta juhannusjuhlaa 1906 sanottiin, vaikkei tietenkään ihan vakavasti, "evankeliumijuhlaksi" (SD 26.6.06).

- 101 SD 21.9.09 (Keikyästä); TA TPP Turun l. pohj. vaalipiirin kierto-
kirjeitä 4 (11.5.12), 1. Ks. myös
esim. TA SP Turun läänin poh-
joisen vaalipiirin sosialidemok-
raattisen piirijärjestön vaalipiiri-
kokouksen ptk 23.1.09,
314–324 ja ptk 6.-8.5.10,
129.
- 102 TA SP Turun läänin pohjoisen
vaalipiirin sosialidemokraattisen
piirijärjestön vaalipiirikokouksen
ptk 23.–25.9.06, 55 (piiri-
sihteerin puhe) sekä ptk
17.5.08, 254–255 (toimintaker-
tomus). ”Meidän eduskuntam-
me asema ei ole varma. Vasta sit-
ten kun luokkataistelu on kehiti-
tynyt, vasta silloin voi eduskun-
nalla olla varma perustus.” On
tärkeää, että Venäjän hallitusta
vastaan asettuu ”Suomen kansa,
sen kaikki yhteiskuntaluokat ja
eri puolueet”. (Ptk 6.–8.5.10,
103, 110) Viimeksi mainittu
vaatimus oli poikkeuksellinen,
sillä tavallisesti venäläisen virka-
vallan vastustus kulki — niin
kuin Aleksander Kauppisen ku-
vauksessa — yhdessä kotimaisen
porvariston arvostelun
kanssa (ks. myös esim. ptk
6.–8.5.10, 123–126 [piirisihtee-
rin alustus] ja vaalipiirijärjestön
toimintakertomus v. 1910
[ptk:n 6.-8.5.10 välissä]).
- 103 SD 8.2.08.
- 104 TA Loiman ty:n ptk 5.9.09
(C1).
- 105 SD 4.12.06.
- 106 Luentokursseja pidettiin Huitti-
sissa ainakin 1911, 1913, 1914
ja 1916. Eräät olivat yksipäi-
väisiä, mutta tavallisimpia olivat
4–5 päivän kurssit. Yksipäiväisiä
kursseja oli 8, ja ne pidettiin
1913 Lauttakylässä ja Keikyässä,
ja 4–5 päivän mittaisia pidettiin
yksi vuonna 1914 Lauttakylässä
ja viisi vuonna 1916 Karhinie-
mellä, Räikässä, Loimankylässä,
Keikyässä ja Lauttakylässä. Kurs-
sien pitäjät olivat Porin piiristä.
Useampipäiväisillä kursseilla
kuulijoita oli yleensä parikymmen-
tä paitsi Lauttakylässä 1914
noin 80. Eniten seuraajia oli en-
simmäisinä päivinä. (TA SP Agi-
taattorien kertomuksia. Yksityis-
kohtainen on esim. Sulho Lepän
kertomus pitkästä luentokurssis-
ta 25.2.–4.3.11 Lauttakylässä.
Ks. myös SD 10.1.11, 28.1.11,
28.2.11, 7.3.11, 30.12.13,
25.1.16 sekä LK 24.1.14,
2.12.16.)
- 107 Haapala & Hyrkkänen 1988, 3;
vrt. Parikka 1987, 123–135.
- 108 Vrt. Haapala & Hyrkkänen
1989, 22, 25.
- 109 Kettunen 1986, 59–61, 68,
81–82.
- 110 VA SPA; Viikki 1990, 630,
632–634.
- 111 Viikki 1989, 622.
- 112 Tiedot ns:n jäsenistä perustuvat
ennen kaikkea Lauttakylä-leh-
dessä sen perustamisen jälkeen
1914–1916 olleisiin kokous-
ym. uutisiin täydennettynä kan-
sanopiston oppilaselämäkerras-
ton tiedoilla, ja ne koskevat siis
keskimääräistä aktiivisempaa jä-
senistöä. Kaikkiaan tiedettyjä jä-
seniä on 148, joista jk:n jäseniä
tai varajäseniä 20. Erityisesti ks.
LK 21.3.14, 16.1.15, 20.2.15,
15.4.16, 10.6.16, 27.1.17.
- 113 SK 30.11.05, 4.1.06, 27.2.06,
21.4.06; LK 19.12.14, 22.10.14,

- 28.11.14, 9.10.15, 12.2.16, 25.3.16, 23.12.16.
- 114 HKA Suttilan ns:n ptk:t 17.4.06 ja 14.10.06 sekä vsk 1906.
- 115 Jäsenlähteistä ks. liite 1 ja lähde-
luettelon kohta "Järjestäytymistä
ja kollektiivista toimintaa koske-
vat erityislähteet"; ÄPK Keikyän
ns:n ptk:t 1.3.08, 28.11.15 (se-
lostus tulloin pidetystä seuratalo
Heimolan vihkiäisjuhlasta). Vil-
janen oli nuorisoseuran jäsen
sen ensimmäisenä varsinaisena
toimintavuotena 1907. Nuor-
suomalainen yhdistys Keikyään
perustettiin 1908 mutta ei ilmei-
sesti suomalaista seuraa (Viikki
1989, 618; Viikki 1990,
656–657).
- 116 Huittisia koskevan Tilattoman
väestön alakomitean pohja-ai-
neiston perusteella (VA TVA
Ea:2).
- 117 Viikki 1990, 568–577; vastaa-
vasta tuloksesta Tampereella ks.
Haapala 1986, 307–308.
- 118 Viikki 1989, 612; TMA LKrVA
kirjekonseptit, 22.6.06; TMA
LKrVA kertomus kihlakunnan
tilasta 1905 (ks. myös kerto-
mukset vuosista 1906–1909).
- 119 Viikki 1989, 621; Viikki 1990,
404–405; Huittisten taksoitus-
luettelot eri vuosilta (HKA
Takslk).
- 120 Yhteensä 16:sta osuuskaupan
hallituksen jäsenestä tai varajä-
senestä 6 kuului osuusmeijerin
ja/tai säästöpankin ja/tai maa-
miesseuran johtoon, 4 oli suo-
malaisen seuran johtajia tai ak-
tiivijäseniä (luku lienee liian pie-
ni, sillä tiedot suomalaisen seu-
ran johtoportaanista ovat puutteel-
liset), ja 7 oli Lauttakylän ty:n
johtoa. Tiedot koskevat ajanjak-
soa 1906–1916. Lisäksi kaksi
kuului nuorsuomalaisten johto-
portaaseen.
- Työläisiä oli vuosina 1905–1916
liittyneistä jäsenistä 25 prosent-
tia, torppareita ja heidän poikia-
an 17 prosenttia ja käsityöläisiä
11 prosenttia. Talollisia ja hei-
dän poikiaan oli 23 prosenttia.
Vuonna 1916 huittislaisten li-
säksi osuuskaupassa oli runsaat
50 jäsentä naapurikunnista.
- 121 Satakunnan Sanomat 29.11.12;
LK 24.7.15; SD 9.1.08 (Huitti-
sista).
- 122 SD 9.1.08 (Huittisista); vrt. Ket-
tunen 1986, 82, 198.
- 123 Raittiusseuran johtokunnan jä-
senyydestä SK 25.1.06. Samana
vuonna Falén, joka oli tuolloin
Lauttakylän ty:n pj, oli myös
Huittisten Snellmanin päivän
viettoa valmisteleavassa komi-
teassa sekä sen valitsemassa ni-
mien suomentamiskomiteassa
(SK 29.3.06, 12.4.06).
- 124 HVPKA Huittisten VPK:n ptk:t
15.4.06, 1.2.08, 21.3.09,
8.8.09; Viikki 1989, 594, 619.
- 125 LK 21.8.15; HVPKA Huittisten
VPK:n ptk 8.8.09.
- 126 Tämä koskee yhtä lailla marxi-
laisia kuin monia heidän kriiti-
koitaan. Ks. Hunt 1984, 4–5.
Suomen murros 1905–1907 ei
täytä sellaisia yleensä vallanku-
mouksen tunnusmerkkeinä pi-
dettyjä piirteitä kuin muutoksen
väkivaltaisuus ja valtiovallan
siirtyminen kokonaan uuden
(luokkapohjaisen) organisoitu-
neen ryhmän haltuun.
- 127 Rasila 1990, 68.
- 128 Garrigou 1992, 12 (sitaatti);

- Offerlé 1985, 163.
 129 Garrigou 1992, 221, 236, 251, 254; Agulhon 1981, 26.
 130 SD 10.11.06, 13.11.06, 21.2.07.
 131 Sit. Viikki 1989, 625–626.
 132 Viikki 1989, 613.
 133 Vrt. Kettunen 1988, 49.

- 134 Skocpol 1982; Goldstone 1982.
 135 Viikki 1990, 568–577.
 136 Lundkvist 1977.
 137 Haapala 1986, 288.
 138 Kettunen 1988, 49.
 139 Vrt. Kettunen 1988, 49; Kettunen 1986, 67.

IV VASTAVALLANKUMOUS (s. 153–219)

- 1 LK 24.3.17.
 2 LK 24. ja 31.3.17; Lohi 1961, 8.
 3 LK 7.4.17.
 4 LK 7.4.17; HYSK KKY Keikyä, Martti Lähde.
 5 LK 24.3.17; Lohi 1961, 6.
 6 LK 24.3.17.
 7 LK 24. ja 31.3.17. Valtuusto lisäsi järjestysmiehiin myös kaikki kunnanvaltuuston jäsenet (LK 24.3.17).
 8 LK 31.3.17; Lohi 1961, 7–8; Viikki 1989, 641.
 9 Salkola 1985a, 62–79; T. Manninen 1992a, 272–282; Lohi 1961, 6; LK 31.3.17.
 10 Viikki 1989, 635.
 11 LK 24. ja 31.3.17; Viikki 1989, 635–637.
 12 LK 31.3, 28.4., 2.6., 16.6., 30.6., 7.7. ja 13.7.17; SD 20.3., 1.4. ja 17.4.17.
 13 SD 24.4. ja 5.5.17; LK 5.5. ja 9.6.17; TA SP Paavo Leppäsen kirje 6.5.17 ja Frans Terhon kirje 20.5.17; TA SP Turun läänin pohjoisen vaalipiirin sos.-dem. järjestöjen verotilitykset 1917; TA SP Vaalipuhujien ja agitaattorien keromuksia v. 1906–27. Keskimääräinen agitaattorien kuulijakunta vuoden 1917 alkupuolella oli parisataa henkeä.

- 14 Ylivoimaisesti tavallisin tiedossa oleva ammatti vuoden 1917 uusista jäsenistä on ”työmies”. Samaan suuntaan viittaa tässä tapauksessa myös tavallinen ammattitiedon puuttuminen kokonaan. Aineistosta ks. liite 1.
 15 SD 5.5. ja 26.7.17; LK 15.12.17. Tila päätettiin ostaa 12.8. Keikyän torppariosaston nimi oli ”Oka” (SD 29.12.17). ”Huittisten rajaseudun torppariosasto” vilahtaa esiin vielä kansalaissodan aikana. Silloin se lahjoitti 310 markkaa Huittisten punakaartille (SD 23.3.18).
 16 Juuri Rekikoskella sosialidemokraattien ääniosuus laski havaittavasti syksyn 1917 eduskuntavaaleissa (Viikki 1990, 575–576).
 17 SD 12.5. ja 31.5.17; LK 12.5. ja 26.5.17. Keikyän seka- ja tehdastyöväen ammattiosasto on ilmeisesti sama kuin aikaisemmin Keikyän sekatyöväen ammattiosastoksi mainittu (ks. SD 24.4.17).
 18 LK 12.5., 19.5. ja 26.5.17; Ytti 1936, 197–200.
 19 LK 19.5.17.
 20 Lauttakylän maatyöväen (”maataloussekatyöväen”) osasto pe-

- rustettiin VPK:n talolla, jossa se myös usein kokoontui, ja sen kokousten toimihenkilöinä oli lukuisasti työväenyhdistysten vakiintunutta johtoa (LK 9.6., 7.7. ja 13.7.17). Lisäksi henkilöyhteydet muuhun työväen järjestöjohtoon olivat selvät Keikyän sekä Karhiniemen sekatyöväen ammattiosastojen osalta (tiedossa olevien jäsenten vertailun perusteella).
- 21 LK 28.4. ja 16.6.17.
- 22 LK 28.4. ja 13.7.17; Ytti 1936, 210–211, 576–578. Aluksi yhdistyksen nimi oli Huittisten maanviljelijäin liitto (LK 23.6.17). Ilkka Kanasen mukaan se oli ensimmäinen laatuun koko maassa (1981, 248). Torpparit näyttävät jääneen molempien organisoitumislinjojen väliin, vaikka heitä kosittiin kummaltakin taholta (ks. SD 5.5.17; LK 23.6.17; Ytti 1936, 576).
- 23 Rasila 1970, 264–265; LK 22.5., 19.5. ja 26.5.17; SD 12.7.17; Ytti 1936, 197–200; Lohi 1961, 13–14.
- 24 LK 14.10., 11.11. ja 30.12.16, 3.2. ja 17.2.17; SD 23.12.16., 18.1.17; ELKA ÄTA Äetsän tehtaalla vsk:t 1914–1916; Teräs 1993.
- 25 LK 28.4.17; SD 24.4., 12.5. ja 12.6.17; ELKA ÄTA Äetsän tehtaalla jk:n kokouksen ptk 29.9.17 sekä Äetsän tehtaalla jk:n kertomus 1917.
- 26 SD 17.4., 3.5, 12.5. ja 24.5.17.
- 27 LK 13.7.17.
- 28 Viikki 1989, 643; Lohi 1961, 14; VA VapSA 28ab (isännöitsijä Söyringin kertomus). Lohen mukaan kokous pidettiin liikemies Oskari Laurilan luona, joka ainakaan ei ollut meijerin osakas (Lohi 1961, 14; EMA Huittisten osuusmeijerin osaksluettelo).
- 29 Lohi 1961, 14–15 (harvennukset poistettu). Yksityiskohtaisen tutkimuksellisen kuvauksen yhteenotosta on esittänyt Pauli Manninen (1990).
- 30 Lohi 1961, 15; VA VapSA 28 ab (poliisi Malmin läsnäolo).
- 31 Lohi 1961, 16.
- 32 Lohi 1961, 16; VA VapSA 28ab (isännöitsijä Söyringin kertomus).
- 33 VA VapSA 28ab; KA 1 A Vallankumouksellinen liikehdintä 1917 (jäljennös meijerikahakan jälkeisestä kuulustelupkt:sta); Lohi 1961, 17–18, 20; SD 14. ja 17.7.17; SK 17.7. ja 9.8.17. Kun "tehtyä väkivaltaa" piti käsitellä käräjillä, asianomistajina oli kahdeksan työmiestä (TMA LKrVA kirjekonseptit 1918 [15.1.18]).
- 34 VA VapSA 28ab; Lohi 1961, 19.
- 35 VA VapSA 28ab; Lohi 1961, 21–25.
- 36 Lohi 1961, 25–26; TMA LKrVA kirjekonseptit 1918 (15.1.18).
- 37 Lohi 1961, 29–31; LK 11.8.17; Ytti 1936, 584 (sitaatti).
- 38 Porin piirijärjestön kertomuksessa (TA SP) vuodelta 1917 sanotaan, että työväen keskusjärjestöt pyrkivät toimimaan "välittäjinä" (!) eri riitapuolten välillä kesän maatalouslakoissa (s. 5). O. Leivo toimi jopa niin, että hänen katsottiin oman puolueensa piirissä toimineen Huittisten maatalouslakkosovitteluisia

- tuottajia liikaa myötäillen (minä hän itsekin myönsi) (TA SP Vilho Laineen kirje puoluetoimikunnalle vuoden 1917 lopussa).
- 39 SK 9.8.17; Lohi 1961, 21 (sitaatti). Lakkolaisten johtomiehiksi on luettu yhteisissä toimikunnissa maataloustyönantajien kanssa toukokuussa olleet (Lohi 1961, 11; LK 19.5.17), 16.5. pidetyn maatyöväen kokouksen toimihenkilöt, Lauttakylän maataloustyöväestön kirjelmän esittäjä Huittisten maataloustuottajille 8.7. sekä työntekijäin edustajat lakkoneuvotteluissa 14.7. (Lohi 1961, 12; LK 13.7. ja 11.8.17).
- 40 Lohi mainitsee kahdeksan ampujaa (1961, 18); toimitetun kuulustelun asiakirjoissa mainitaan kuusi (VA VapSA 28ab). Kruununvouti pyysi haastamaan käräjille Laurilan, Engdahlin, Backmanin sekä Rytin veljekset (TMA LKrVA kirjekonseptit 1918 [15.1. 18]). Maanviljelijäampuja oli Lohen (1961, 18) mukaan Kalle Kenni, mutta kuulusteluissa yksi lakkolainen mainitsi myös Kalle Kirran nimen (VA VapSA 28ab). Muutama muu oli lääkärin tai liikemiehen toimensa ohella tilanomistaja (esim. Nyman). Kennin tai Kirran osakkeet eivät olleet heidän nimellään, mutta niitä oli otettu perheeseen jo meijerin alkuvuosina (EMA Huittisten osuusmeijerin osaksluettelo). Ks. myös Viikki 1989, 641 ja Viikki 1990, 384.
- 41 VA VapSA 28ab ("siellä olevat sivull.").
- 42 Lohi 1961, 33–36; Hersalo 1955, 255; T. Manninen 1992a, 301–304.
- 43 SA PK 577 Vartija-yhdistyksen perustavan kokouksen ptk 25.8.17; SA VapHK Nimismieskertomuksia 1522 C 4, C III 7, Huittinen; Lohi 1961, 34; LK 6.10.17; TMA LKrVA kirjekonseptit 1918 (21.1.18).
- 44 Vrt. T. Manninen 1992a, 315, 317.
- 45 SA VapHK Nimismieskertomuksia, 1522 C 4, C III 7, Huittinen; Lohi 1961, 37–38, 48–52.
- 46 Huittisten suojeluskunnalla ei ole täsmällistä perustajaryhmää. Tarkasteltava likimääräisjoukko ovat ne kymmenen alullepanijaa, jotka Lohi mainitsee (1961, 22, 35). Engdahlista ks. LK 4.4. ja 23.5.14, 1.4., 16.12. ja 30.12.16 ja 10.3.17, Lohi 1961, 36, Viikki 1989, 70, 72, Viikki 1990, 329; Laurilasta LK 4.4.14, 1.4.16 ja 9.6.17; ja Packalénista LK 9.6. ja 13.9.17.
- 47 Mukaan on otettu vain sellaisia Lohen mainitsemia henkilöitä, joiden tehtävistä 1917 hän kertoo (jottei sodan jälkeinen, helposti alkuvaiheita liioitteleva perspektiivi pääsisi vaikuttamaan).
- 48 Lohen mainitsemista alullepanijoista vain Selim Salosen nimi löytyy pitäjän järjestöelämän johtajaluettelosta, valtuustosta vuosina 1912–1914. K.I. Kuikon isä Kalle Kuiko vanhempi oli kyllä järjestöelämän keskeisiä hahmoja.
- 49 Lohi 1961, 35, 53 (1. ja 3. sitaatti); LK 10.1.19 (2. sitaatti); SA PK 577 Vartija-yhdistyksen pe-

- rustavan kokouksen ptk 25.8.17. Lohi ei mainitse Väinölää kertaakaan kuvatessaan suojeluskunnan syntyä ja vaiheita ennen sodan syttymistä (ainoat maininnat hänestä ennen helmikuuta 1918 liittyvät maatalouslakkoa edeltäneisiin neuvotteluihin [Lohi 1961, 11, 13]).
- 50 Jäsenistön määrät ovat konkreettiseen toimintaan osallistuneita koskevien arvioiden (Lohi 1961, 45, 46, 55) tai muuten varovaisten arvioiden mukaisia. Arvio 160 jäsenestä on nimismieskertomuksesta sodan jälkeen (SA VapHK 1522 C 4, C III 7, Huittinen). Lohen arvio tammiin lopun osalta on 200 (1961, 61). Hänen mukaansa suojeluskuntaan kirjoittautuneita oli jo elo-syyskuun vaihteessa 1917 noin 175 (1961, 36). Arvio sosiaalisesta koostumuksesta perustuu näytteeseen eli luetteloon niistä 65:stä vuonna 1917 suojeluskuntaan liittyneistä, jotka osallistuivat sisällissotaan (Lohi 1961, 158–164). Näyte on tietysti painottunut nuorten suuntaan. Huittisten kansanopiston käyneitä oli lähes kolmannes. Lisäksi kansanopiston poikaoppilaiden sanotaan liittyneen ”joukolla” suojeluskuntaan syksyllä 1917 (Lohi 1961, 53). Rahoituksesta ks. Lohi 1961, 37–38. — Vrt. T. Manninen 1992b, 377–378, 384.
- 51 SD 2.8., 23.8., 4.9., 12.9., 11.10. ja 2.11.17; ELKA ÄTA Äetsän tehtaan jk:n kokouksen ptk 29.9.17; TA 1918 JK kansio 8; SA VapHK Suojeluskuntaker-
tomuksia 1522 C 5, C III 15, Keikyä (sitaatit); SKS ”1918”/7 Kalle Iso-Honko, 335. ”Suojelusvartiosta” ks. Hersalo 1955, 255, 553.
- 52 SD 31.10. ja 2.11.17 (sitaatit).
- 53 SA VapHK Suojeluskuntaker-
tomuksia 1522 C 5, C III 15, Keikyä; Viikki 1990, 657.
- 54 Viikki 1989, 638–639.
- 55 Keinotteluun liittyviä uutisia oli monesti Lauttakylä-lehdessä 1917. Työväen vaatimuksista ks. LK 1.9., 22.9., 29.9., 3.11., 15.12. ja 22.12.17 sekä 19.1. ja 25.1.18; SD 18.1.18.
- 56 Vrt. T. Manninen 1992a, 326–329.
- 57 Vrt. Liikanen 1993, 579; T. Manninen 1992a, 342–343.
- 58 LK 1.9.17; SD 26.7., 31.7., 2.8., 14.8., 4.9., 9.9. ja 12.9.17; HKA Khall I Eb 14:1, 1870–1946, Yksityisluontoisten yhteisöjen kirjeet, Keikyän työväenjärjestöjen yhteisen kokouksen ptk:n ote 29.7.17; Lohi 1961, 32–33.
- 59 Rantatupa 1979, 78.
- 60 LK 15.9., 22.9., 29.9., 15.12. ja 29.12.17 sekä 19.1.18; SD 14.8. ja 4.9.17 sekä 10.1.18. Huittinen ei myönnösten suhteen ollut mikään poikkeus, ks. Piilonen 1982, 38–40, 52–56.
- 61 Lohi 1961, 72.
- 62 SD 29. ja 30.12.17. Marraskuussa 1917 Keikyän sosialidemokraattisessa nuoris-osastossa sanottiin olleen 96 jäsentä (SD 23.11.17).
- 63 Lauttakylän ty:n 11 johtajasta vuonna 1917 (= vähintään johtokunnan varajäsenyys tai yhdistyksen edustaminen kunnallistoimikunnassa) kuusi oli tuona vuonna ensi kertaa johtoteh-

- tävissä; siis yli puolet. Toiseksi eniten "uusien" oli Karhiniemen ty:ssä (4/10). (Erikoistapaus on sammuksissa ollut Sammuun yhdistys: 2/4.) Koska tiedot edellisvuosista ovat puutteelliset, luvut liioittelevat "uusien" osuutta. Äetsän tehdasosaston tunnetuista johtajista 1917 valtaosa on väkeä, jota ei löydy Keikyän ty:n tai sekatyöväen ammattiosaston tai itse tehtaan osaston aikaisemmista tiedoista.
- 64 Laskelma on tehty kaikista tiedossa olevista kokouksien johtoon, kirjelmien laatimiseen ja esittämiseen ja työnantajien kanssa neuvotteluihin osallistuneista helmikuun vallankumouksen ja kansalaissodan syttymisajankohdan välillä. Tiedot ovat lähinnä Lauttakylä- ja Sosialidemokraatti-lehdestä ja Lohen (1961) kirjasta. Jos laskelma tehdään esiintymiskertojen (eikä henkilöiden) perusteella, "vanhojen" ja vuosina 1917–1918 esiin nousseiden "uusien" johtajien luvut ovat miltei samat — 26 ja 24. Mutta monet tärkeimmistä tehtävistä olivat "vanhojen", joiden lukumäärä lisäksi tulee lähteiden puutteellisuuden takia jonkin verran aliarvioituksi.
- 65 TA SP F. Tuomen kirje piiritm:lle 1912 (sitaatti); LK 21.4.17; HKA Khall I Eb 14:1, 1870–1946, Yksityisluontoisten yhteisöjen kirjeet, Lauttakylän ty:n kokouksen 9.4.17 ptk:n ja Huittisten sos.-dem. kunnallistoimikunnan kokouksen 22.4.17 ptk:n otteet.
- 66 SD 2.11.17.
- 67 Lohi 1961, 33.
- 68 TA TMT XI Kalle E. Laine no 17; vrt. TA TMT CLXX Kustaa Ojaranta no 550/1.
- 69 KA 1 A Vallankumouksellinen liikehdintä 1917 (jäljennös meijerikahakan jälkeisestä kuulus-
teluprk:sta, 22); Lohi 1961, 26, 28–29; SD 14.7.17.
- 70 Lohi 1961, 45–47.
- 71 Salkola 1985b, 126–133; T. Manninen 1992a, 335–342; SD 31.10., 13.11. ja 14.11.17; Lohi 1961, 49; SA VapHK Nimismieskertomuksia 1522 C 4, C III 7, Huittinen.
- 72 Käsitys perustuu (tietenkin puutteellisiin) tietoihin niistä 33 punakaartilaisesta, joista joko terroritilaston (TA TT mikrofilmit 213 [Huittinen] ja 214 [Keikyä]) tai suojeluskunnan kuulustelujen (VA VROSyA Af 1) perusteella voi olettaa, että he ovat liittyneet kaartiin viimeistään tammikuussa 1918. Heistä noin 20 eli kolme viidesosaa oli myös jonkin muun työväenjärjestön, yleensä ty:n, jäseniä. Joukossa oli sekä ennen helmikuun vallankumousta että sen jälkeen järjestöihin liittyneitä. — Jäsenkriteereistä ks. Työväen järjestyskaartin käsikirja (1917), 3. Ks. myös Salkola 1985b, 34–37.
- 73 SD 31.10.17; TA 1918 JK kansio 8. Jälkimmäisen sisältämässä kirjeenvaihdossa järjestökaarti-
termi esiintyy yksinomaisten tekstissä. Siinä on myös Huittisten kaartin leima. Sama termi esiintyy muistitiedossa (SKS "1918"/5 August Hällfors, 29). — Sitä käytettiin myös esim. Tampereen kaartista (Haapala

- 1986, 313).
- 74 Kokoonpanosta ks. TA 1918 JK kansio 8; TA TMT LII K. Erkki Laine no 324.
- 75 Lohi 1961, 38, 49, 51 (sitaatti); LK 24.11.17.
- 76 Lohi 1961, 39, 42–43, 48–55; T. Manninen 1992b, 391; TA 1918 JK kansio 8; SA VapHK Papiston kertomuksia 1522 C 4, C III 1, Huittinen; VA VRYO 9223 Heikki Mikkola; HYSK KKY Keikyä, Martti Lähde.
- 77 TA SP Kertomus Turun l. pohjoisen sos.dem. vaalipiirijärjestön toiminnasta v. 1917, 5.
- 78 SD 23.11. ja 2.12.17, 15.1.18. Vrt. T. Manninen 1992b, 365; T. Manninen 1992c, 402–403.
- 79 Kokoonpanosta ks. TA 1918 JK kansio 8.
- 80 SD 2.11.17; LK 3. ja 24.11.17; SA VapHK Suojeluskuntakertomuksia 1522 C 5, C III 15, Keikyä.
- 81 LK 20.10., 10.11., 24.11., 1.12., 8.12. ja 15.12.17, 12.1.18. Kansalaissodan jälkeen osuuskauptasta erotettiin sotaan sekaantuneet. Lähes puolet heistä oli 1917 liittyneitä, viidennes pelkästään kahden ratkaisukokouksen välisen kolmen viikon aikana (TMA LKrVA Ed:5, Huittisten osuuskaupan jäsenluettelo 1905–1918).
- 82 LK 27.10., 10.11. (1. sitaatti) ja 22.12.17; SD 18.12.17 (2. sitaatti); HVPKA Huittisten VPK:n ptk:t 22.11., 12.12. ja 16.12.17.
- 83 LK 25.1. ja 8.2.18.
- 84 Satakunnan Kansa 24.1.18; SD 24.1.18.
- 85 Vrt. T. Manninen 1992b, 383–384, 395.
- 86 LK 22.12.17, 12.1., 19.1. ja 8.2.18; SD 10. ja 24.1.18; Lohi 1961, 72, 133–134; HKA Suttilan ns:n ptk 29.1.18; ÄPK Keikyän ns:n kertomus SNL:n piiripäivistä Keikyässä 15.–16.12.17, vsk 1917 ja ptk:t 13.1.18, 30.1.18; HKA Keikyän mms:n ptk 29.1.18.
- 87 Loimaranta 1920, 119–122. Yllätys sota oli muuallakin. Esim. Tampereesta ks. Haapala 1986, 309–310, 314–315.
- 88 Lohi 1961, 59–60, 63, 77; T. Manninen 1992c, 401–403, 419, 424.
- 89 Lohi 1961, 76–77, 83, 85–88, 107–110; SA VapHK Papiston kertomuksia 1522 C 4, C III 1, Huittinen; SKS "1918"/12 Artturi Laineenoja, 112.
- 90 ELKA ÄTA Äetsän tehtaan vsk-aineistoa 1918; SKS "1918"/7 Kalle Iso-Honko, 338.
- 91 Lohi 1961, 134–136; VA VapSA 128b.
- 92 SD 20.2.18; Lohi 1961, 138; Piilonen 1982, 82–84, 124–128; Piilonen 1993, 546–550.
- 93 VA VapSA 13b Huittisten kunnallisen valtuuskunnan kokouksen ptk 4.3.18 (vrt. Piilonen 1982, 169); VA VapSA Elin-tarvikelautakunnan kokouksen ptk 18.2.18 ja Työttömyyskomitean kokouksen ptk 24.2.18; SD 20.2. ja 22.3.18.
- 94 VA VapSA 13b Kunnan töissä olevien kokouksen ptk 21.2.18 ja Työttömyyskomitean kokouksen ptk 24.2.18; Piilonen 1982, 186, 286 (sitaatti).
- 95 SD 20.2.18.
- 96 Piilonen 1978, 257–259; Piilonen 1993, 550–553.

- 97 SD 20.2., 26.2., 28.2. ja 5.3.18; VA VapSA 18b ja 128b; Lohi 1961, 113–116, 128–131, 137; SKS "1918"/7 Kalle Iso-Honko, 341; VA VapSA 115a, Huittisten vallankumousoikeuden ptk 13.3.18.
- 98 LK 17.5.18; SA VapHK Papiston kertomuksia 1522 C 4, C III 1, Keikyä; SKS "1918"/12 Artturi Laineenoja, 117; Lohi 1961, 124. Laajin Huittisten punakaartin vaatetusluettelo sisältää yli 400 nimeä (VA VROSyA Ef 1). Ks. myös TA TMT XI Kalle E. Laine no 17 ja Juha [Pentti Hel-le], "Valko- ja punakaartilainen muistelevat", LK 2.12.77.
- 99 Lohi 1961, 124, 138; SD 12.4.18; VA VROSyA Bj 1; TA TMT XI Kalle E. Laine no 17; TA 1918 JK kansio 15. Siihen, että useimmat kaartilaiset olivat työväenliikkeen jäseniä (monesti kyllä tuoreita jäseniä), viittaavat sekä säilyneiden miehistöluetteloiden ja työväenyhdistysten jäsentietojen vertailu että suojeluskuntien sodanjälkeisten kuulustelujen ja ns. terroritilaston tiedot. Aineistosta ks. lähdeluettelon kohta "Järjestäytymistä ja kollektiivista toimintaa koskevat erityislähteet".
- 100 Lohi 1961, 88, 108, 110–111, 113, 116–117, 132; VA VapSA 13b ja 128b.
- 101 Lohi 1961, 124, 138, 142; SKS "1918"/7 Kalle Iso-Honko, 341–342; VA VapSA 128b ja 181b; Piilonen 1982, 186, 286–288; Raunatupa 1979, 134.
- 102 VA VRYÖ 9223 Heikki Mikkola; Lohi 1961, 119–120; SA HSK Vastaus EK:n tiedusteluun (Huittisten sk:n salaista kirjeistöä 1919–1921). Packalénin omistama tilusala oli 580 hehtaaria (LK 13.9.18).
- 103 Lohi 1961, 114–115, 120–122; SKS "1918"/7 Kalle Iso-Honko, 342–343. Samassa kohdassa kuin "Oikeuteen"-merkinnällä varustetut papintodistukset ovat myös Toivo Packalénin ja Kalle [Uusi-]Siukon papintodistukset sekä kunnanlääkäri Viljo Rantasalon todistukset, että Packalén ja Siuko oli ammuttu (VA VapSA 18b).
- 104 Lohi 1961, 88–90, 98, 108.
- 105 SKS "1918"/7 Kalle Iso-Honko, 338; ELKA ÄTA Äetsän tehtaan jk:n kertomus 1917 ja Äetsän tehtaan vsk-aineistoa 1918. Vrt. Teräs 1993.
- 106 Moore 1978, 296–297.
- 107 Upton 1980a, 381 ("suicidally lenient").
- 108 Sit. Lohi 1961, 112.
- 109 Foster 1974, 117–118, 123–124.
- 110 SD 12.4.18.
- 111 TA SSDN Toivo Kiven kirje Keikyästä nuorisopiiritmk:lle 23.3.18.
- 112 Lohi 1961, 139–145; ELKA ÄTA Äetsän tehtaan vsk-aineistoa 1918; SKS "1918"/7 Kalle Iso-Honko, 338–339; HYSK KKY Keikyä, Martti Lähde.
- 113 Teloitettujen ja vankileireillä kuolleiden lukumääräarviot vaihtelevat eri lähteissä huomattavasti. Papiston sodan jälkeen tekemien laskelmien mukaan Huittisissa ja Keikyässä oli kaatuneita 19 + 7, vankileireillä kuolleita 78 (Huittinen), "Toimeenpannun tutkinnon ja sitä

seuranneen tuomion perusteella" ammuttuja 35 (Huittinen), valtiorikosoikeuden päätöksellä teloitettuja 1 ja kadonneita 5 (Keikyä). Huittisten kirkkoherra mainitsee kadonneiksi kymmenkunta. (Ks. SA VapHK Papistin kertomuksia 1522 C 4, C III 1, Huittinen ja Keikyä; SA VapHK Suojeluskuntakertomuksia 1522 C 5, C III 15, Huittinen ja Keikyä.) Tässä esitetyt tiedot perustuvat ennen kaikkea ns. terroritilastoon (TA TT mikrofilmit 213 [Huittinen] ja 214 [Keikyä]). Sen kokoamisen aloitettiin 1919 sosialidemokraattisen puolueen toimesta, ja puutteellisuuksistaan huolimatta se on täydellisin lähde. Toisena lähteenä on käytetty papiston antamia tietoja sodan aikana kuolleista. Niitä julkaistiin Lauttakylä-lehdessä 1918 ja 1919. Kolmanneksi on käytetty Itä ja Länsi -lehden kansalaissodassa kuolleille punaisille omistettuja muistonumeroita (17-18/1928 ja 5-6/1929). (Näistä kolmesta lähteestä ks. Paavolainen 1967, 140-161.) Lisäksi käytettävissä on ollut Martti Lähteen ym. esittämä luettelo (kirje 28.7.80, tekijän hallussa). Muutamasta henkilöstä on tieto saatu rintamaoikeuden/suojeluskunnan tutkintapöytäkirjoista (VA VROSyA Af 1). Kortistoa laadittaessa eri lähteiden antamia tietoja on verrattu keskenään. Terroritilastossa useat esiintyvät kahdesti. Kaikesta huolimatta tulokseen jää epävarmuutta. Useissa tapauksissa eri lähteet (lähinnä terrori-

tilasto, Itä ja Länsi ja myös rintamaoikeuden pöytäkirjat) antavat hieman erilaisia tietoja. Esitetyt huittislaisten ja keikyäläisten yhteismäärät poikkeavat vain vähän niistä tiedoista, joita eri lähteitä vertaillut Heikki Linnainmaa on esittänyt (1966, 43-46, 63-64).

- 114 SKS "1918"/12 Artturi Laineenoja, 122, vrt. Lohi 1961, 146-147 (Matara); SKS "1918"/51 Heikki Santanen, 30-31 (Virtanen).
- 115 SKS "1918"/5 August Hällfors, 31.
- 116 Maija-Liisa Kettunen (suullinen tiedonanto); VA VRYO 9223 Heikki Mikkola; Rouanne 1928, 410 (sitaatti).
- 117 Paavolainen 1967, 168-169. Paavolainen esittää luvun 40, mutta osuus ei olennaisesti muutu, vaikka käytetään lukua 48.
- 118 LK 7.6. ja 2.8.18: Lohi 1961, 152; Juha [Pentti Helle], "Valkoja punakaartilainen muistelevat", LK 2.12.77; VA VROSyA Af 1; VA SVL Ec1:8; SA VapHK Nimismieskertomuksia 1522 C IV, C III 7, Huittinen; HYSK KKY Keikyä, Martti Lähde.
- 119 SKS "1918"/12 Artturi Laineenoja, 124-127; SKS "1918"/51 Heikki Santanen, 31-32. Ks. myös TA TMT CLXII Eeva Leminen no 408; TA TMT CLXX Kustaa Ojaranta no 550/1; SKS "1918"/3 Selma Rannikko, 138-139; SKS "1918"/11 Vihtori Kuusela, 319; UA 8.4.20.
- 120 SKS "1918"/77 Kalle Iso-Honko, 338; mv. Iso-Honko puhuu

- Frans Latoniitystä (= Frans Alava).
- 121 TA TPP Turun l. pohj. vaalipiirin kiertokirjeitä, Fanny Ahlforssin alustus piirikokoukselle 1919.
- 122 Viikki 1990, 65, 69.
- 123 UA 30.9.19.
- 124 Vrt. U.-M. Peltonen 1990.
- 125 SKS "1918"/5 August Hällfors, 31; SKS "1918"/12 Artturi Laineenoja, 128.
- 126 Helmikuun 4. päivänä 1918 Lauttakylään tulleeeseen "puna-joukkoon" kerrotaan kuuluneen noin kolmesataa miestä (Lohi 1961, 82, 107). Mukana oli venäläisiä, joiden määrästä sanottiin kesällä 1918, että heitä oli "useampia kymmeniä" (VA VRYO 9223 Heikki Mikkola).
- 127 LK 6.7.18.
- 128 LK 21.3.19; myös LK 13.12.18.
- 129 LK 10.1.19.
- 130 Tämä käy ilmi vertailemalla Lauttakylä-lehden numeroita syksyllä 1917 kansalais sodan jälkeisiin kirjoituksiin. Syksyllä 1917 löytyy mainintoja venäläisistä sotilaista, mutta viittaaminen "idän vihurin" Suomessa "nostamiin virtauksiin" on erittäin poikkeuksellista (ilmaisu on vuoden lopulta: LK 29.12.17).
- 131 LK 17.5.18, 28.6.18, 13.12.18 (35B), 11.4.19.
- 132 LK 14.6.18.
- 133 LK 31.5.18, 26.7.18, 13.12.18 (35B); Maija-Liisa Kettunen (suullinen tiedonanto). Vrt. Pulma & Kauppi 1990 ja Kaarninen 1990.
- 134 VA SVL Eb10 ja Ec1:8; Lohi 1961, 152; LK 7.6., 14.6., 9.8., 16.8. ja 13.12.18 (35B).
- 135 Ks. Lohi 1961, 152.
- 136 LK 17.5. ja 2.8.18.
- 137 Ahti 1987, 278; LK 9.8., 16.8., 27.9., 18.10., 1.11. ja 15.11.18.
- 138 Ahti 1987, 279–280.
- 139 SA HSK Huittisten sk:n jäsenluettelo noin v. 1919; LK 15.11.18.
- 140 LK 13.9.18, 22.11.18, 24.1.19.
- 141 LK 10.1.19.
- 142 LK 10.1. ja 31.1.19.
- 143 LK 7.2., 28.2., 25.4. ja 24.10.19; SA HSK Huittisten sk:n vsk 1919. Keikyässä sk oli perustettu välittömästi 20.4.1918, ja sille valittiin uudelleen esikunta 15.5.1918 (SA KSK Keikyän sk:n ptk 1918–1929), mutta syksyllä todettiin, ettei se käytännössä toimi (LK 9.8.18). Keikyän sk:n vuoden 1918 vsk:n (SA KSK) mukaan se oli vuonna 1918 Huittisten sk:n haaraosasto.
- 144 Perustuu liitteessä 1 ja lähde luettelon kohdassa "Järjestäytymistä ja kollektiivista toimintaa koskevat erityislähteet" kuvatus ta aineistosta tehtyihin laskelmiin.
- 145 Vrt. Ahti 1987, 278–279.
- 146 LK 17.5., 2.8., 30.8., 20.12.(36B) ja 27.12.18, 14.2. ja 28.3.19. Oman seppeleen las ki yhdistyksistä nuorisoseuran ohella vain Huittisten naisyhdistys (LK 17.5.18). Lokakuussa 1918 valitun Huittisten suojeluskunnan esikunnan 7 jäsenestä tai varajäsenestä 4 oli ollut aktiivisia nuorisoseuralaisia. Helmikuussa 1919 luvut olivat vähintään kolme kuudesta.
- 147 Valtalaki oli eduskunnan hyväk-

- symä ja sulki pois Venäjän hallituksen oikeuden valtalain mitätöimiseen ja eduskunnan hajottamiseen.
- 148 Liikanen 1993, 579.
- 149 Tämä ei ollut mitenkään poikkeuksellista. Ks. Piilonen 1982 ja (erityisesti Tampereen osalta) Haapala 1986, 315–317.

V UUSI KANSAKUNTA (s. 221–276)

- 1 Lahti 1973, 15-16; SA HSK Huittisten sk:n jäsenkortisto.
- 2 SA HSK Huittisten sk:n vsk:t 1919–1932.
- 3 SA HLS Hilma Hakanen, Huittisten lottain 20-vuotiselta taipaaleelta; SA HLS Lotta Svärd -yhdistyksen Huittisten paikallisosaston henkilökorttiluettelo; SA KLS Lotta Svärd -yhdistyksen Keikyän paikallisosaston henkilöluettelo.
- 4 Vrt. Ahti 1987, 280.
- 5 Ks. SA HSK Kirjeenvaihto: Sekalaista ja Salaiset kirjeet (esim. yleisesikunnan kirje Suojeluskuntain yliesikunnalle luotettavuustarkkailun toimeenpanemisesta 22.9.28, Salaiset kirjeet).
- 6 SA HSK Kirjeenvaihto, Sekalaisista 1919–1921; myös Salaiset kirjeet (esim. kirje Lohjan kalkkitehtaalta 24.9.28).
- 7 SA HSK Salaista kirjeistöä eri vuosilta ja Porin piiriesikunnan kirje suojeluskunnille 22.3.21; SA KSK Salaiset kirjeet.
- 8 SA HSK Salaiset kirjeet eri vuosilta.
- 9 SA HLS vsk 1929.
- 10 Esim. LK 8.2.24, 6.8.26 ja 31.12.26.
- 11 LK 21. ja 28.10.21. Vapaaopisto toimi ainakin jonkin aikaa. Se aloitti toimintansa 1922 (LK 17.11.22).
- 12 LK 11.11.21.
- 13 Ks. myös esim. H.H.:n kirjoitus LK 28.1.27.
- 14 LK 2.8.18, 7.3.19, 22.8.19 ym.
- 15 Esim. LK 31.1.19, 28.1.27 ym. Rantalan lailla torpparin poika oli Huhtamon kansakoulunopettaja F.F. Punovuori (Viikki 1990, 638).
- 16 LK 17.1.19, 24.1.19, 21.11.19; Viikki 1990, 642–643.
- 17 Ei varmaan ole sattuma, että juuri tuona aikana, tarkemmin sanoen 24.8.1919 Huittisista kotoisin oleva edistyspuolueen kansanedustaja Mandi Hannula piti Huittisten suojeluskunnan kesäjuhlassa puheen, joka sovitelu- ja laillisuusvaatimuksissaan täysin poikkeaa suojeluskunnan yleislinjasta (LK 5.9.19). Runsasta kuukautta aikaisemmin oli pidetty ensimmäiset presidentinvaalit, joita edeltäneessä kampanjassa suojeluskuntajärjestö oli valjastettu "oikeiston ulkoparlamentariseksi välikappaleeksi". Toiminta oli herättänyt maalaisliitossa ja edistyspuolueessa vahvaa epäluuloisuutta suojeluskuntien lojaalisuudesta valtiovaltaa kohtaan. (Ahti 1987, 280–281) — Rantasalo oli vuonna 1924 edistyspuolueen paikallisyhdistyksen puheenjohtaja mutta ei enää

- silloin eikä myöhemmin suoje-
luskunnan esikunnan jäsen.
Hän muutti Huittisista 1927.
- 18 Kirra oli suoje-luskunnan esi-
kunnan varajäsen 1918 ja ku-
rinpitolautakunnan jäsen tai va-
rajäsen kautta 1920-luvun.
Maanviljelijä V.E. Toivola, joka
(ilmeisesti) oli maalaisliittolai-
nen, kuului esikuntaan
1924–1932. Edistyspuoluelai-
sista selvästi aktiivisimmin osal-
listui suoje-luskunnan toimin-
taan 1920-luvulla talollinen
K.A. Käyrä. Hän oli esikunnan
jäsen 1919–1920 ja 1923–1929
sekä varajäsen 1921–1922 ja
1930.
- 19 Viikki 1990, 642–643. Tark-
kaan ottaen kansallisseuran
edeltäjä Huittisten suomalainen
seura möi Karhulan osuutensa
pois eikä siirtänyt sitä kansallise-
suralle (LK 16.4.20, 30.4.20).
- 20 LK 10.6.21 Huittisten maata-
loustuottajain paikallisyhdistyk-
sen "neuvottelukokouksesta"
pienviljelijöiden kanssa.
- 21 LK 17.2.22.
- 22 LK 20.4.23, 12.10.23, 14.12.23,
25.1.24 ym.; ÄPK Keikyän ns:n
50-vuotishistoriikki, 5. Suttilan
ns:ssa oli 1919 91 jäsentä, 1920
30. Keikyän ns:n vastaavat luvut
olivat 90 ja 51.
- 23 Lahti 1973, 21–25. Suoje-lus-
kuntien urheilulle antamasta
merkityksestä ks. Vasara 1992.
- 24 Lahti 1973, 14, 26–27; LK
8.1.21.
- 25 Esim. Huittisten sk:n esikunnas-
sa tai toimikunnissa oli talollis-
ten, liike-elämän ylimmän ker-
rostuman ja sivistyneistön ohel-
la sellaisten ammattien edustajia
kuin pankkivirkailija, autoilija,
konstaapeli, konttoristi, kau-
panhoitaja.
- 26 TA SP Vaalipuhujien ja agitaat-
torien kertomuksia v. 1906–27,
Elsa Lohikosken matkakerto-
mus 3.2.–3.3.1919.
- 27 TA SP Sos.dem. puolueen Porin
piirin jäsentilastot; TA Suttilan
ty:n ptk:t 15.1., 9.5. ja 10.6.20
(C1); HKA Lauttakylän ty:n
ptk:t 25.12.19, 2.5.20, 5.12.20;
KS Keikyän ty:n ptk 7.3.20; TA
Loiman ty:n ptk 7.11.20 (C1).
- 28 TA SP Vaalipuhujien ja agitaat-
torien kertomuksia v. 1906–27,
J.A. Fahlnerin matkakertomus
17.11.19–23.1.20 ja nimetön
kertomus 26.1.–22.5.20.
- 29 UA 30.4.20 (99B).
- 30 UA 18.10.19 (sitaatti); TA SP
Sos.dem. puolueen Porin piirin
jäsentilastot.
- 31 Esim. UA 18.10.19 (Keikyästä),
27.4.20 (Raijalasta); TA Loiman
ty:n ptk joulukuussa 1919 (C1);
KS Keikyän ty:n ptk 27.2.21;
HKA Lauttakylän ty:n ptk
6.3.21. Sosialistisen työväen-
puolueen piiritoimikunnan ar-
vion mukaan sen maaseutujär-
jestöjen toiminta oli hyvin heik-
koa, mikä johtui paitsi tukah-
duttamistoimista ja sosialide-
mokraattien vaikutuksesta mm.
"siitä, että yhdistyksen kokouk-
sissakin toimihenkilöt ovat juo-
vuksissa esiintyneet" (VA EK
IIx4(81) Satakunnan sosialisti-
sen piiritmk:n toimintakerto-
mus 20.11.21–21.4.23). Tätä
seikkaa on korostanut David
Kirby (1988, 434–435).
- 32 TA Suttilan ty:n vsk-ptk 14.1.23
(C1).

- 33 Esim. TA SP Vaalipuhujien ja agitaattorien kertomuksia v. 1906-27, Viljo Rantalan kertomukset matkoista Huittisissa 2.-9.6.22, 26.-29.3.24, 24.-29.6.27; TA Suttilan ty:n ptk:t helmikuussa 1922 ja 14.1.23 (C1).
- 34 TA SP Vuoden 1921 puoluetilasto kommentoiva konsepti vuodelta 1922. Vrt. Kettunen 1986, 196.
- 35 TA TMT CLXII Eeva Leminen no 408; LK 19. ja 30.12.24; TA Karhiniemen ty:n ptk:t 1919-1930 (erit. 12.10.24), jk:n ptk:t 1924-1930 (erit. 4.5. ja 29.5.24) (C1); HKA Keikyän-Karhiniemen pvy:n 10-vuotishistoriikki; vrt. Ytti 1936, 320.
- 36 TA Huhtamon ty:n ptk:t 18.2.23, 10.2.24 ja 9.6.29 (C1); KS Keikyän ty:n ptk:t 18.2.23 ja 10.2.24.
- 37 TA SP Sos.dem puolueen Porin piirin jäsentilasto 1920; Viikki 1990, 645; LK 11.11.21; TA SP Vaalipuhujien ja agitaattorien kertomuksia v. 1906-27, Viljo Rantalan kirje 8.6.27.
- 38 TA SP Sos.dem. puolueen Porin piirin jäsentilasto 1929.
- 39 Ensimmäinen kokous pidettiin 6.1.19 ja toimintakiellon peruutus saatiin 13.5.19 (TA Loiman ty H1).
- 40 TA Loiman ty:n ptk:t 5.12.20, 6.11.21, 4.12.21, 25.2.23 (C1).
- 41 VA SAJ kansiot 15 ja 26 (Palojoen ja Raijalan ty:n lakkauttaminen); TA SP F. Lehtosen kirjeet sos.dem. puolueen Porin piiriin 13.3., 15.3, 25.3, 27.4. ja 14.12.31 sekä 6.12.32; TA Loimankylän ty:n ptk 22.2.31 (C1) ja kuulutus pakkohuutokaupasta 5.6.34 (H1).
- 42 Opillisten erojen vähämerkityksisyyttä työväenliikkeen jakautumisessa kansalaissodan jälkeen ovat aiheellisesti korostaneet David Kirby (1988, 438) ja Pertti Laulajainen (1979, 147).
- 43 Loimankylän ty:n jäsenluettelon (TA Loiman ty B1) lisäksi ks. TA SP Sos.dem. puolueen Porin piirin jäsentilastot 1919-21.
- 44 TA SP Aarne Nurmisen kirje sos.dem. puolueen Porin piiritmk:lle 23.9.21; UA 29.10.21.
- 45 UA 12.2.20, 3.3.21; Viikki 1990, 372; TA SP Vaalipuhujien ja agitaattorien kertomuksia v. 1906-27, Osk. Salosen kirje sos.dem. puolueen Porin piiritmk:lle 19.9.24.
- 46 TA SP Jalmari Suonpään kirje sos.dem. puolueen Porin piiritmk:lle 6.11.21.
- 47 VA SAJ kansio 26.
- 48 Kettunen 1986, 140.
- 49 VA VapSA 28 ab (Molander, Evert "Smolander"); SKS "1918"/12 Artturi Laineenoja, 128; vrt. SKS "1918"/5 August Hällfors, 31.
- 50 HKA Lauttakylän ty:n ptk:t 16.11.19, 25.12.19, 6.6.20, 2.1.21; TA SP Vaalipuhujien ja agitaattorien kertomuksia v. 1906-27, J.A. Fahlerin matkakertomus 17.10.19-23.1.20; TA SP Sos.dem. puolueen Porin piiriin jäsentilastot; UA 11.11.19.
- 51 TA SP Vaalipuhujien ja agitaattorien kertomuksia v. 1906-27, J.A. Fahlerin kertomus (luento-kurssit 12.-14.12.20), Viljo Rantalan kirje käynnistä Lauta-

- kylässä 1.6.22 ja Osk. Salosen kirje 19.9.24; TA SP Sos.dem. puolueen Porin piirin jäsentilastot ja sos.dem. puolueen vaalipiiritmk:n ptk 18.5.21; UA 3.5., 28.6. ja 9.11.21; Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä (1934), 16; HKA Lauttakylän ty:n ptk:t 8.11.26, 11.11.28, 25.11.28, 27.1.29, 24.2.29.
- 52 TA KK Hce 127 Työväen osuusliike Kansan jäsenluettelo ja Kansan vsk:t 1919–1931; LK 14.11.19.
- 53 HKA Lauttakylän ty:n tilikirja 1922 ja Lauttakylän ty:n jk:n kokouksen ptk 13.8.22.
- 54 Sävyntoimitus käy ilmi sos.dem. puolueen Turun läänin pohjoisen vaalipiirin kiertokirjeistä kansalaissodan jälkivuosina (TA TPP).
- 55 Kettunen 1986, 157, 196–198; UA 15.11.20.
- 56 Kettunen 1986, 196–198, 286.
- 57 KS Keikyän ty:n ptk:t 1919–1932; TA SP Vaalipuhujien ja agitaattorien kertomuksia v. 1906–27, Viljo Rantalan kirje sos.dem. puolueen Porin piiritmk:lle 30.6.27.
- 58 LK 21.3.19, 2.2.23, 13.2.25, 5.3.26; Vanhaa Keikyää (1982), 92–97, 147–148; KS Keikyän ty:n 50-vuotishistoriikki ja Keikyän ty:n ptk 13.2.21; TA SP Sos.dem. puolueen Porin piirin jäsentilastot; Viikki 1990, 658–659; Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä (1934), 30. Voimailoitusyömaalla puhjennut sukeltojain lakko murrettiin (UA 7.6.21; LK 25.4.80).
- 59 Vanhaa Keikyää (1982), 147–149; Viikki 1990, 658–659; KS Keikyän ty:n ptk 29.11.29.
- 60 TA SP Einar Selinin kirje 29.8.30.
- 61 HKA Lauttakylän ty:n ptk:t 25.9.21, 6.11.21, 11.11.28; TA Lauttakylän ty (käsikirjoitettu lehti Valonkipinä 23.10.21); UA 9.11.21; LK 11.11.21. Ks. myös UA 30.4.20 (99A) (Palojoelta).
- 62 HKA Lauttakylän ty:n ptk:t 1919–1921 ja 13.8.22, 8.11.26, 11.11.28; HVPKA Huittisten VPK:n ptk 4.9.21; TA SP Sos.dem. puolueen vaalipiiritmk:n ptk 18.5.21.
- 63 Vrt. Kettunen 1986, 112, 159.
- 64 Kettunen 1986, 188–195.
- 65 Esim. Aya 1975.
- 66 Rasila 1970, 349, 352, 378–381.
- 67 LK 28.4.22 ja 12.1.23. Myöhemmin 1920-luvulla erotettiin lisää torppia, niin että vuoden 1926 loppuun mennessä erotettuja torppia oli Huittisissa ja Keikyässä yhteensä 268 (LK 27.5.27).
- 68 Tilattoman väestön alakomitea III, 70–73 (Huittinen); SVT III 26:1, Taulu 1 (Huittinen ja Keikyä). Osuudet eivät ole täysin vertailukelpoisia mm. siksi, että edellisessä tapauksessa viljelmän alarajana on 0.5 ha (peltoa ja niittyä) ja jälkimmäisessä 0.25 ha (peltoa). Omistuksen oikeudellinen siirtyminen näyttää useasti seuranneen vasta hieman myöhemmin 1920-luvulla (Pauli Mannisen esittämien laskelmien mukaan, vrt. liite 1).
- 69 Esim. LK 14.3.19.
- 70 LK 28.6.18, 13.12.18 ja

- 10.10.19 (sitaatti).
- 71 LK 17.1., 14.2. ja 28.3.19.
- 72 Ytti 1936, 316–323, 364–365.
- 73 Santonen 1971, 195–196.
- 74 Keikyän pohjoisesta pvy:stä (per. 1927) ja Keikyän pvy:stä (per. 1928) ks. Viikki 1990, 659 ja Vanhaa Keikyää (1982), 149.
- 75 LK 13.10.22; Ytti 1936, 239, 381, 614.
- 76 Tämä tieto viljelmän koosta ja sen mahdollisesta lunastamisesta samoin kuin muut vastaavat tiedot tässä luvussa on poimittu Pauli Mannisen laatimista laajoista ja yksityiskohtaisista tiedostoista, jotka perustuvat vuoden 1930 maataloustiedustelun Huittisten alkuperäisaineistoon sekä Huittisten henkikirjaan 1930–1931 (ks. liite 1).
- 77 TA Karhiniemen ty:n ptk:t 1924–1926 (C1); TA SP Sos.dem. puolueen Porin piirin jäsentilasto 1925; HKA Keikyän-Karhiniemen pvy:n ptk:t 1925–1932; Ytti 1936, 399.
- 78 Viikki 1990, 645.
- 79 Sosialidemokraattista yhdistystä oli 1921 perustamassa 35 henkeä (Viikki 1990, 645), ja 1927 vaalipuhujalla oli 45 kuulijaa, vaikka "lähistöllä oli samaksi illaksi sattunut gebhardilaisen pienviljelijäliiton luennoitsija esitelmöimään" (TA SP Vaalipuhujien ja agitaattorien kertomuksia v. 1906–27, Viljo Rantalan kirje sos.dem. puolueen Porin piiriin 8.6.27); Viikki 1990, 647; Taulukko 11., s. 272.
- 80 LK 20.3.25, 5.2.26.
- 81 Siinä oli jäsenenä ainakin seitsemän osuuskassan, viisi pienviljelijäyhdistyksen ja kuusi seura-
- kuntahuoneyhdistyksen johtajaa.
- 82 HKA Huhtamon raittiusyhdistyksen ptk:t ja jäsenluettelo 1924–1933.
- 83 Ytti 1936, 317.
- 84 Ytti 1936, 398–399.
- 85 HYSK KKY Huittinen, Toivo Salminen; Huovila 1962, 14, 103; Viikki 1990, 373–374. Huovilan mukaan kannattajat olivat etupäässä "yksinkertaista talonpoikaisväestöä" (1962, 28); nimeltä mainittu Rikhard Nieminen Huhtamosta (Kannilasta) (1962, 63) oli 1919 itsenäistynyt 6 hehtaarin viljelysalan pienviljelijä.
- 86 Vrt. Kettunen 1986, 108.
- 87 Ytti 1950, 90.
- 88 LK 6.4.23.
- 89 Valaisevimpia esimerkkejä ovat Keikyän ns:n käsinkirjoitetun lehden Uurtajan kotiseutunumeron 23.9.17 maanraivaajien elämäkerrat (ÄPK).
- 90 Huhtamon kirkko 40-vuotias (moniste, kopio tekijällä); LK 23.5.24.
- 91 Vrt. Kettunen 1986, 252.
- 92 LK 28.1.27.
- 93 Esim. LK 13.12.29, 28.3.30; HKA Keikyän-Karhiniemen pvy:n ptk:t 30.9.27, 29.1.28.
- 94 LK 28.1.27.
- 95 Viikki 1990, 408–409, 593.
- 96 LK 10.6.21.
- 97 Yksi heistä oli valtuuston varapuheenjohtajaksi noussut Vilho Saarikko.
- 98 Kehitys käy ilmi etenkin kunnallisvaaliehdokkaiden ammattinimikkeistä mutta myös pienviljelijäyhdistysten ja työväenyhdistysten jäsentiedoista.

- 99 Esim. LK 29.4.27; Karhiniemen-Keikyän pv:n ptk 7.6.29.
- 100 Esim. LK 1.4.27.
- 101 Kettunen 1986, 250, 252.
- 102 LK 13.12.18, 6.7.23, 17.7.25 (sitaatti).
- 103 Kettunen 1986, 252.
- 104 Ks. esim. Europäische Bauernparteien im 20. Jahrhundert (1977).

VI JÄLKINÄYTÖS (s. 277–297)

- 1 Ks. Viikki 1990, 411–412, 582, 593.
- 2 LK 16.12.27.
- 3 LK 6.8.26; vrt. LK 31.12.26.
- 4 LK 16.12.27.
- 5 LK 13. ja 27.12.29.
- 6 Viikki 1990, 568–583.
- 7 TA SP F. Lehtosen kirjeet Loimankylästä Porin sos.dem. piiritmk:lle 13.3. ja 27.3.31, Svante Vuorion kirje Palojoelta Porin sos.dem. piiritmk:lle 2.9.30; VA SAJ kansio 15, nimismies Wainö Sjömanin kirje 30.3.33.
- 8 Kokko 1930, 146–147 (luettelo Huittisista ja Keikyästä talonpoikaismarssiin osallistuneista).
- 9 LK 27.6. ja 3.10.30; HKA Khall I Eb 14:1, 1870–1946, Yksityisluontoisten yhteisöjen kirjeet, Suomen Lukon paikallisosaston kirje Huittisten kunnanvaltuustolle 13.8.30. Juuri paikalliset Suomen Lukon osastot antoivat 1930 usein merkin kommunisteina pidettyjen erottamiseksi (Siltala 1985, 148).
- 10 LK 15.7.30; HKA Kunnv ptk 11.9.30: TMA TPLHA Lääninkanslia Eae 1722 Kirjeasiakirjat 1930 IV KD 551/35–658/47 Jäljennös Fabian Harjun kirjeestä kunnanvaltuustolle 9.9.30; HKA Khall I Eb 14:1, 1870–1946, Yksityisluontoisten yhteisöjen kirjeet, Erkki Jokisen kirje kunnanvaltuustolle 12.8.30.
- 11 UA 19.8.30.
- 12 LK 16.1. ja 13.2.31.
- 13 HYSK KKY Keikyä, Martti Lähde; HKA Khall I Eb 14:1, 1870–1946, Yksityisluontoisten yhteisöjen kirjeet, Suomen Lukon paikallisosaston kirje Huittisten kunnanvaltuustolle 13.8.30.
- 14 TMA TPLHA Lääninkanslia Eae 1722 Kirjeasiakirjat 1930 IV KD 551/35–658/47 Kyydityskirjelmän allekirjoitukset 27.10.30 ja kuulustelujen ptk 25.11.30. Uuno Helavan allekirjoitus on porilaisten kirjelmässä 26.10.30. Koko mielenilmauksesta ks. Siltala 1985, 396–399, 406–407.
- 15 Listan ehdokkaina olivat F.O. Juuselan (porvarillinen yleisehdokas) ja opettaja Sanni Sjömanin lisäksi Vilho Suurkari, Paavo Arvola ja Juhani Helo sekä asiamiehenä Vilho Lähde — kolme viimeksi mainittua lapualaismielisten kärkeä (HKA Kvaalilk III 3 Cb:1, Valitsijayhdistysasiakirjat 1918–1930).
- 16 LK 16.12.27.
- 17 Näin on sellaisissa tapauksissa, joista tietoja on: Keikyän sk:ssa (SA KSK vsk 1930), Suttilan ns:ssa (HKA jäsenluettelo 1928–1929 ja 1931–1932) ja Keikyän ns:ssa (ÄPK jäsenluettelo ja 25-vuotiskertomus). Sama kos-

- kee myös esim. Kotikasvatustyhdistyksen alaista vireää Suttilan opintokerhoa Kipinää (HKA jäsenluettelot 1925–1933) ja Huh-tamon raittiusyhdistystä (HKA vsk:t).
- 18 SA HSK Saapuneet yl. kirjelmät 1932–36 II a ja b, Lapuan Liikkeen Huittisten osaston kirje Huittisten sk:n esikunnalle 9.3.31.
- 19 Siltala 1985, 497; myös Ahti 1987, 282.
- 20 LK 24.2.28 ja 3.10.30.
- 21 TMA TPLHA Lääninkanslia Eae 1722 Kirjeasiakirjat 1930 IV KD 551/35-658/47 Kyydityskirjelmä ja "n.s. kommunistikyydityksiin jollain tavalla" osallistuneiden huittislaisten kokouksen ptk 10.1.31.
- 22 LK 3.1.31.
- 23 LK 27.2. ja 13.3.31; SA HSK Saapuneet yl. kirjelmät 1932–36 II a ja b, Lapuan Liikkeen Huittisten osaston kirje Huittisten sk:n esikunnalle 9.3.31.
- 24 HYSK KKY Keikyä, Martti Lähde.
- 25 Taulukko 9, s. 258; Viikki 1990, 582–585, 594.
- 26 Viikki 1990, 584–586. Käsitys IKL:n aktiivien kokoonpanosta perustuu Pauli Mannisen kokoomiin tietoihin kunnallisvaaliehdokkaista ja valitsijayhdistysten jäsenistä. Ks. lähdeluettelon kohtaa "Järjestäytymistä ja kollektiivista toimintaa koskevat erityis-lähteet."

MODERNIN POLITIIKAN SYNTY JA NYKY-SUOMI (s. 299–321)

- 1 Vaikea totuus (1993); Pidot Tor-nissa (1937), 218.
- 2 Ks. Kettunen 1987, 284–285; Kettunen 1990, 191–192.
- 3 Linna 1960; Paavolainen 1966; Paavolainen 1967; Ylikangas 1993 (sitaatti s. 526). Ks. myös Paasivirta 1957.
- 4 Siltala 1993; Ehrnrooth 1992; Ehrnrooth 1993; Peltonen 1993. Osittain samantapaista linjaa on aikaisemmin edustanut Oiva Ke-tonen (1983).
- 5 Vrt. Soikkanen 1993, 294–295.
- 6 Etenkin O. Manninen 1993a ja 1993b. Ks. myös Historiallinen Aikakauskirja 91, 1993, 97–120 ja Liikanen 1993, 562–568.
- 7 Ks. Kettunen 1987, 284–285.
- 8 Ks. Kettunen 1987, 285.
- 9 Kettunen 1987, 285.
- 10 Ehrnrooth 1992, 494–500; Ehrn-rooth 1993, 185–186.
- 11 Esim. Hyvämäki 1964.
- 12 Siltala 1985. Tähän suuntaan kehittyi myös Lauri Hyvämäen tul-kinta (ks. 1971, 9–10).
- 13 Tämän tutkimuksen aineistossa viha käy ilmi esimerkiksi porilai-
sessa Sosialidemokratissa jul-
kaistuista paikalliskirjeistä (ks. s. 129–130). Ehrnrooth (1992) on eritellyt työväenyhdistysten kä-sinkirjoitettuja lehtiä.
- 14 Bois 1971, 318 (sitaatti), 355–356, 359, 360, 364.
- 15 Vrt. Kettunen 1988, 49.
- 16 Ferro 1967, 143; Gellner 1993, 1. Poikkeuksia Suomessa olivat eräät ruotsinkielisen älymystön edustajat, siinä mielessä, että he olivat omaksuneet rotuajattelua ja

- heillä oli jopa visioita sosialistisesta hirmuvallasta (ks. Hyvämäki 1971, 33–49, 58–59; Klinge 1972, 51–53, 96, 105–108).
- 17 Vares 1989, 271. Suurlakon aikaisesta väkivallasta ks. T. Manninen 1992b, 354–358.
 - 18 Rasila 1990, 68. Ks. ed. s. 144.
 - 19 Goodwin & Skocpol 1989, 495.
 - 20 Kun sosialidemokraattinen puolue päätti aloittaa vallankumouksen, sen luonnetta kuvattiin ”puolustavaksi” (Upton 1980b, 502). Ks. myös Kirby 1986, 163–164.
 - 21 Ks. Hobsbawm 1983.
 - 22 Vrt. Moore 1966, 433–435.
 - 23 Esim. Moore 1966, 422.
 - 24 Viikki 1990, 582–584.
 - 25 Silloin (1936) maataloustuottajat ja pienviljelijäyhdistykset solmivat kunnallisen vaaliliiton, ja valtiollisissa vaaleissa maalaisliitto voitti alaa erityisesti entisillä torpparialueilla (Viikki 1990, 583–586, 594).
 - 26 Ks. Snowden 1972.
 - 27 Vares 1989, 273–274 (sitaatti), 275, 281 (sitaatti), 283 (sitaatti).
 - 28 LK 15.5.18. Vrt. Ketonen 1983, 134–135.
 - 29 HYSK KKY Keikyä, Martti Lähde (sitaatti); SKS ”1918”/51 Heikki Santanen, 30–31.
 - 30 HKA Lauttakylän ty:n ptk:t 27.2.38, 13.3.38, 16.6.40, 1.9.40, 18.5.41; SKS ”1918”/7 Kalle Iso-Honko, 344.
 - 31 Tämä on vaikutelma, joka perustuu eräiden huittislaisten kanssa käytyihin keskusteluihin. Ks. myös Juha [Pentti Helle], ”Valkoja punakaartilainen muistelevat”, LK 2.12.77.
 - 32 Viikki 1990, 579–582, 587; HKA Lauttakylän ty:n ptk:t 29.10.44, 14.1.45, 10.8.45, 17.1.47.
 - 33 Lohi 1961.
 - 34 TA TMT CLXII Eeva Leminen no 408; HYSK KKY Keikyä, Martti Lähde.
 - 35 HYSK KKY Huittinen, Vilho Lähde; HYSK KKY Huittinen, Suoma Kastari, HYSK KKY Keikyä, Mauno Aarinen; HYSK KKY Keikyä, Katri Laine (Lapuan liikkeestä).
 - 36 HYSK KKY Keikyä, Katri Laine (sitaatti); SKS ”1918”/12 Artturi Laineenoja, 125, 128–129; TA TMT CLXII Eeva Leminen no 408; HYSK KKY Keikyä, Martti Lähde.
 - 37 Haapala 1986, 333–334; Katznelson 1986.
 - 38 Silmiinpistävän paljon samankaltaista oli järjestäytymisen ja mobilisoinnin perusluonteessa esimerkiksi Tampereella (Haapala 1986) sekä Pyhäjärvellä ja Karkkilassa (Rentola 1992, 456–691), vaikka ne sosiaaliselta rakenteeltaan ja tapahtumahistorialtaan poikkesivat paljon Huittisista. Tosin on mahdollista löytää muunlaisiakin paikkakuntia, ainakin kaupunkialueelta ja ainakin 1917 (ks. Parikka 1990 Malmista vuonna 1917).
 - 39 Tällaisen metodisen kannan esittää Jacques Revel (1989, xxxi–xxxii).
 - 40 Kettunen 1988, 47–50.
 - 41 Näin oli vielä Tampereen kaltaisessa teollisuuskaupungissa (Haapala 1986, 289).
 - 42 Levi 1991, 95–97; Heikkinen 1993, 5–43.
 - 43 Levi 1991, 97–98, 107; Revel 1989, xii–xiv.
 - 44 Tämän tärkeän asian tuo esiin Ehrnroothin tutkimus (1992), ei

- vallankumouksen puhkeamisen edellytyksiä.
- 45 Kettunen 1992, 153, 154 (sitaatti).
- 46 Suojeluskuntain käsikirja I. Sotilaallinen kasvatus (1918), 12.
- 47 Ks. Alapuro 1973.
- 48 Ks. s. 151. Vrt. Kettunen 1988, 49.
- 49 Kekkonen 1991, 107–116; Ketonen 1983, 73, 104.
- 50 Kettunen 1987, 286; Matti Viikari teoksessa von Bonsdorff 1986, 47.
- 51 Heiskanen 1983, 321 (kurs. alkup.; väite koskee yhteiskuntatieteitä).

JÄRJESTÄYTYMISTÄ KOSKEVAN AINEISTON KOKOAMISESTA JA KÄYTÖSTÄ

1.

Tämän tutkimuksen runkona ovat tiedot huittislaisten järjestäytymisestä, mobilisoitumisesta ja osallistumisesta kollektiiviseen toimintaan. Järjestäytyminen sisältää sekä yhdistystoiminnan laajasti ymmärrettynä että jäsenyyden paikallisissa laitoksissa. Samansuuntaista paikallista tai alueellista tutkimusta ovat tehneet esimerkiksi John Strömberg (1983) ja Olavi Latikka (1987). He eivät kuitenkaan ole menneet yksilötasolle, niin kuin on joiltakin osin tehty ruotsalaisessa kansanliiketutkimuksessa (Öhngren 1974; Jansson 1982) tai John Fosterin (1974) maineikkaassa teoksessa organisoituneiden luokkien synnystä ja ristiriidoista kolmessa englantilaisessa kaupungissa. Tässä kirjassa on pyritty menemään yksilötasolle järjestelmällisemmin kuin em. tutkimuksissa. Yhtäältä on selvitelty eri järjestöihin ja vastaaviin kuuluneiden sosiaalista ja taloudellista asemaa ja toisaalta heidän osallisuuttaan eri järjestöissä. Yksilöitä koskevien tietojen kautta on pyritty saamaan kuva sekä eri järjestäytymismuotojen sosiaalis-taloudellisesta ankkuroitumisesta että niiden keskinäisistä yhteyksistä. Aineiston käyttötappaa havainnollistavat taulukot 7, 12 ja 13 sekä liitetaulukko (liite 2).

2.

Organisoitumista jne. koskevat tiedot on koottu moninaisista painetuista ja arkistolähteistä, yleensä täyttämällä joka kerran kortti ja täydentämällä ja tarkistamalla aakkostettua kortistoa uusien lähteiden läpikäynnin yhteydessä. Kortteihin on nimen lisäksi merkitty mikäli mahdollista tiedot tehtävistä ao. organisaatiossa vuosittain sekä muu mahdollinen informaatio (ammatti, kotikylä, syntymävuosi yms.). Yhteensä on koottu noin 6 000 korttia, jotka sisältävät tietoja 93:een eri järjestöön kuuluneista tai toimintamuotoon osallistuneista ihmisistä. Kortiston lisäksi on monesti käytetty historiikeissa ja muualla julkaistuja luetteloita etenkin johtoportaiden koostumuksesta eri aikoina.

Korvaamaton yleislähde on ollut Raimo Viikin *Suur-Huittisten historian* kaksiniteinen osa III (1989, 1990), etenkin sen runsaasti matrik-

kelitietoja ja järjestäytymisinformaatiota sisältävä jälkimmäinen nide, jossa on myös aakkosellinen nimihakemisto. Erityisesti tiedot kunnan eri elinten jäsenistä ovat tästä lähteestä.

Muihin organisoitumismuotoihin osallistuneiden selvittämiseen käytetyistä päälähteistä tehdään selkoa lähdeluettelon kohdassa ”Järjestäytymistä ja kollektiivista toimintaa koskevat erityislähteet”. Luettelossa on puutteita. Läheskään kaikkien muotojen osalta ei ole mahdollista esittää täydellisiä lähdetietoja, sillä monesti yksittäisiä tiedonmuruja on löytynyt lehti uutisista, muita yhdistyksiä koskevista tiedoista, henkilökuvauksista jne.

Erityinen ongelma on työväenliike, ts. työväenyhdistykset vuoteen 1933, Lauttakylän ja Keikyän sosialidemokratitiset nuoriso-osastot 1910- ja 1920-luvulla, Karhiniemen ja Lauttakylän maa- ja sekatyöväen ammattiosastot 1917, Loiman maatyöväen ammattiosasto 1920-luvulla, Äetsän tehtaalla 1913–1917 toiminut kutomotyöläisten ammattiosasto sekä torpparikokoukset ja muut torpparien yhteistyömuodot 1906–1917.

Joistakin työväenyhdistyksistä on säilynyt erityislähteitä. Huhtamon yhdistyksen koko jäsenluettelo vuosilta 1906–1930 on tallella lukuun ottamatta ilmeisesti kahta lehteä vuodelta 1906 ja yhtä lehteä vuodelta 1915. Pöytäkirjoja tai erilaisia jäsenluetteloita ainakin joltakin ajanjaksoilta vuosien 1906–1933 välillä on säilynyt Huhtamon, Karhiniemen, Loiman, Suttilan, Lauttakylän ja Keikyän yhdistyksistä (ks. kohta ”Järjestäytymistä ja kollektiivista toimintaa koskevat erityislähteet” lähdeluettelossa). Martti Lähde on käynyt läpi Keikyän yhdistyksen jäsenistä laaditut kortit ja antanut arvokasta lisätietoa.

Periaatteessa kaikkia työväenyhdistyksiä ja nuoriso-osastoja käsittelee se kirjeenvaihto, jota Huittisista käytiin sosialidemokraattisen puolueen Porin piirijärjestön kanssa (TA SP). Parhaiten edustettuina ovat tietysti aktiivisimmat yhdistykset ja johtajat. Satunnaisia tietoja yhdistysten jäsenistä on muissakin arkistolähteissä, kuten yksityisluontoisten yhteisöjen Huittisten kunnalle lähettämässä kirjeissä tai SAJ:n selvityskanslian papereissa 1920-luvulla lakkautetuista huittislaisista työväenjärjestöistä (VA SAJ).

Painetuista lähteistä paras on Porissa ilmestynyt *Sosialidemokraatti*-lehti. Se julkaisi suurimman osan kautta 1906–1918 melko systemaattisesti eri yhdistysten vuosikokousuutisia johtokunnan ja usein huvitoimikunnan kokoonpanoineen. Huittisista lähetettyjä paikalliskirjeitä julkaistiin usein. 1910-luvulla *Sosialidemokraatti* julkaisi eri pitäjistä lähetettyjä uudenvuodentervehdyksiä. Niissä on tavallisesti paljon kylit-

täin tai kulmakunnittain järjestettyjä nimiä Huittisista. Nimilistat eivät sisällä varsinaista tietoa työväenyhdistysten jäsenyydestä, mutta oletettavasti ne sisältävät ainakin vastaavan sitoutumisen työväenliikkeeseen. Niillä on voitu myös vahvistaa ja tarkistaa muista lähteistä saatuja tietoja. Kansalaissodan jälkeiseltä ajalta on vastaavalla tavalla käyty läpi *Sosiaalidemokraatin* seuraaja *Uusi Aika* vuosilta 1919–1921 ja 1929–1930; Huittisista ja Keikyästä tietoja on suhteellisen vähän. — Satunnaisesti vuosikokous- tai muita selostuksia julkaistiin myös *Satakunnassa* (1906) sekä *Lauttakylä*-lehdessä vuonna 1917 ja vuoden 1918 alussa.

Kaikkiaan eri yhdistysten keskeisestä johdosta ja useimmissa tapauksissa myös (aktiivi)jäsenistöstä muodostuu luotettavan tuntuinen kuva. Kortistoituja nimiä 1906–1933 (Lauttakylän ty:n osalta 1896–1933 ja Keikyän ty:n osalta 1898–1933) työväenyhdistyksistä ja muista tärkeimmistä organisoitumismuodoista on seuraava määrä: Lauttakylän ty ja nuoriso-osasto 210, Loiman ty 267, Karhiniemen ty 103, Sammun ty 26, Suttilan ty 81, Huhtamon ty 180, Räikän ty 38, Palojoen ty 77, Raijalan ty 70, Keikyän ty ja nuoriso-osasto 205, Keikyän tehdas- ja sekatyöväen ammattiosasto 14, Äetsän tehtaan kutomotyöläisten ammattiosasto 26, torpparikokoukset ja torppariosastot 94.

3.

Pelkät nimiluettelot eri järjestäytymismuodoista ja mahdollisesti tehtävistä niissä ovat kuitenkin riittämättömät, vaikka informaatiota olisikin esimerkiksi ammatista. Organisoitumisen ja kollektiivisen toiminnan sosiaalis-taloudellisen pohjan selvittämiseksi on käytetty systemaattisesti kuudenlaisia lähteitä, joissa on tietoa huittislaisten yhteiskunnallisesta asemasta ja elinoloista.

Tilattoman väestön alakomitean vuonna 1901 Huittisista kokoama aineisto (VA TVA Ea:2 Huittinen) sisältää pitäjän kaikista 2 265 ruokakunnasta tietoja seuraavista asioista: ruokakunnan päämiehen nimi ja ammatti, kylä jossa ruokakunta asuu, tila jonka maalla ruokakunta asuu, ruokakuntaan kuuluvien luku, ruokakunnan maanviljelys- ja muussa palkkatyössä olevien yli 15-vuotiaiden jäsenten luku, ruokakunnan hallussa olevien omien ja muiden omistamien asuinhuoneiden luku, ruokakunnan viljelemän pellon ja luonnonniityn alat, laitumen riittävyys sekä ruokakunnan omistamien hevosten, lypsylehmien, lampaiden ja sikojen määrät. Maanomistajaruokakunnista on lisäksi ilmoitettu niiden omistaman maan ala. Kaikki tiedot on koodattu, ja jokaisen maanomistajaruokakunnan tietoihin on lisätty em. tiedot kaikista ko. ruokakunnan maalla asuvista muista ruokakunnista. Toisaalta jokaisen

ei-maanomistajaruokakunnan tietoihin on lisätty kaikki tiedot maanomistajaruokakunnasta. Tämän informaation sisältävää tiedostoa on käytetty runsaasti luvun I sosiaalirakenteen kuvauksessa. Maatalousväestön kuvauksen ohella se on ollut hyödyllinen esimerkiksi käsityöläisten kokoonpanon esittelyssä, etenkin pitäjän keskustan osalta (syrjäkyllissä käsityöläisen ja työmiehen raja oli epäselvempi).

Lisäksi Tilattoman väestön alakomitean aineistoa on käytetty kuvaamaan eri järjestäytymisen ja kollektiivisen toiminnan muotoihin osallistuneita. Siitä on pyritty jäljittämään esimerkiksi kaikki ne ruokakunnan päämiehet, jotka allekirjoittivat suuren adressin. Tämän työn on tehnyt Marja Oksa (ks. Oksa 1977). Näin on saatu yleiskuva suuren adressin allekirjoittajien sosiaalisesta koostumuksesta ja mikä tärkeätä myös eri ryhmiin kuuluvien ruokakuntien suhteellisesta allekirjoitusaktiivisuudesta. Myös osuusmeijerin torppariosakkaiden, osuuskassojen jäsenten ja varhaiseen torpparitoimintaan ja muuhun työväenliikkeen toimintaan osallistuneiden sosiaalisen koostumuksen selvittelyssä (erityisesti viljellyn maan alan osalta) tämä aineisto on ollut ensiarvoinen.

Toiseksi on käytetty vuoden 1910 maanviljelystiedustelun Huittisia koskevaa pohja-aineistoa (VA MHA MT 1910 Huittinen). Siinä on tietoja kaikista niistä ruokakunnista, joiden viljeltävänä oli vähintään 0.5 hehtaaria peltoa tai joilla oli ainakin yksi lehmä. Tiedot koskevat paitsi viljeltyä alaa (omaa tai vuokrattua) mm. karjavarallisuutta ja maanviljelyskoneita. Tiedot on koottu kylittäin, mikä on helpottanut eri järjestäytymismuotoihin osallistuneiden identifioimista. Työ on tehty vertaamalla eri kortistoja maanviljelystiedustelun alkuaineistoon. Tässäkin tapauksessa tietoja on koottu etenkin työväenliikkeen eri muotoihin osallistuneista (esimerkkinä liitetaulukko, liite 2) mukaan lukien torpparitoiminta sekä osuuskassojen jäsenistä.

Huittisten taksoitusluetteloista (HKA Takslk) on käyty läpi lähinnä vuodet 1910 ja 1917; eräissä tapauksissa tietoja on etsitty myös varhaisemmista luetteloista. Tarkoituksena on ollut saada yleiskuva erityisesti työväenliikkeen aktiivien varallisuustasosta.

Myös henkikirjojen (VA TPLH Huittinen) avulla on yritetty tarkentaa käsitystä työväenliikkeeseen aktiivisesti osallistuneista, varsinkin heidän ikärakenteestaan, perheiden koosta, asuinpaikoista Lauttakylässä sekä siitä, olivatko he kotoisin Huittisista vai muuttaneet sinne muualta.

Tärkeä systemaattinen osa tätä työtä on tehty kirkonkirjojen (HKiA Kirkonkirjat) perusteella. Huittisten kirkkoherranviraston virkailijat Anja Kankainen ja Helena Kynälahti ovat kirkonkirjoista jäljittäneet tieto-

ja Huhtamon, Karhiniemen ja Loiman työväenyhdistysten, Huittisten ja Keikyän suojeluskuntien, Huittisten osuuskaupan, Keikyän työväen osuuskaupan, Suttilan nuorisoseuran, Suttilan pienviljelijäyhdistyksen, Huhtamon osuuskassan ja Lauttakylän evankelisen seurakuntahuoneyhdistyksen jäsenistä (näistä kaikista on säilynyt jäsenluetteloita). Suojeluskuntien tiedot koskevat vuosia 1917/1918–1922. Kaikista identifioituista on laadittu yhteensä 1 152:n henkilön tiedosto, jossa ovat seuraavat tiedot: nimi, sukupuoli, oma ammatti, isän ammatti, asuinkylä, syntymävuosi, syntymäkunta, kunta josta muuttanut Huittisiin, vuosi jona muuttanut Huittisiin, mahdollinen avioliiton solmimisvuosi, äänestysalue jolla asuu sekä tieto siitä onko käyttänyt äänioikeuttaan vuoden 1919 kunnallisvaaleissa. Tämä työ on tehty jo 1970-luvun jälkipuolella, jolloin ajatuksena oli perustaa koko organisoitumisen tarkastelu tämänkaltaiseen järjestelmälliseen tietoon. Työn jatkaminen samaan tapaan osoittautui kuitenkin suhteettoman raskaaksi, eikä tiedostoa ole myöhemmin täydennetty. Siitä on joka tapauksessa ollut paljon hyötyä, eniten Huhtamon työväenyhdistyksen ja vähemmässä määrin muiden työväenyhdistysten sekä Suttilan nuorisoseuran jäsenanalyysissa.

Lopuksi korvaamattoman arvokkaita ovat olleet Pauli Mannisen laatimat aakkoselliset luettelot Huittisten henkikirjasta 1930 (sisältää 5 750 aikuisväestön henkeä) sekä vuoden 1930 maataloustiedustelun Huittisia koskevasta pohja-aineistosta (940 henkeä/viljelmää). Keikyä ei näissä tiedoissa ole mukana. Edelliseen tiedostoon sisältyvät huittislaiset ruokakunnittain, ja heistä ovat seuraavat tiedot: nimi, syntymävuosi, suhde talouden/perheen päähenkilöön, alaikäisten poikien ja tyttörien määrä, ammatti, maakirjakylä sekä tila jolla ao. henkilö asuu. Jälkimmäiseen tiedostoon kuuluvat kaikki viljelmänhaltijat 1929–1930 seuraavine tietoineen: nimi, ammatti, peltoala, onko viljelmä vuokrattu vai oma (ja jos oma, minä vuonna se on itsenäistynyt) ja maakirjakylä. Ilman tätä erinomaista aineistoa nimenomaan koko työväenliikkeen ja pienviljelijäliikkeen suhdetta 1920-luvulla koskeva tutkimuksen osa olisi jäänyt lähestulkoon tekemättä. — Muista Pauli Mannisen laatimista ja tässä tutkimuksessa käytetyistä luetteloista ks. lähdeluettelon kohtaa ”Järjestäytymistä ja kollektiivista toimintaa koskevat erityislähteet”.

4.

Oma ongelmansa on samojen henkilöiden identifioiminen eri lähteistä. Kuinka varmaa on, että työväenyhdistyksen jäsen Frans Jalonen on konkurssikirjoista löytynyt Frans Jalonen? Kuka Frans Jalonen hän on, sillä

kirkonkirjoissa sennimisiä oli useita? Tai onko Evert Smolander sama henkilö kuin E. Molander? Ovatko Lauri Turkkinen ja Lauri Tukkinen sama henkilö?

On selvää, että samojen henkilöiden identifiointi eri lähteistä — mitä Suomessa on tehty erityisesti laajassa muuttoliiketutkimuksessa (ks. Haapala 1986, 346–348) — ei millään johda sataprosenttiseen tulokseen (ongelmista ks. esim. *Identifying People in the Past* [1973] ja Macfarlane 1977). Tärkeintä on saavuttaa tarkkuus, joka on riittävä kulloiseenkin tavoitteeseen nähden — tai tyytyä siihen, mitä kohtuudella on selvitettävissä. Ongelmattominta on aktiivisimman järjestöväen jäljittäminen, olkoon kysymys sitten pitäjän eliitistä tai nuorisoseurojen, työväenliikkeen tai muiden järjestöjen johtoportaasta. Kuva aktiivisimmasta joukosta ja heidän järjestösiteistään muodostuu melko pian. Muiden osalta ratkaisuja on lukemattomien kortistovertailujen yhteydessä tehty erilaisten kriteerien mukaan. Jos vertailtavat järjestöt toimivat samalla kulmakunnalla tai jos järjestö toimii samalla tienoolla kuin vaikkapa samanniminen torppari maataloustiedustelun mukaan asuu, sama nimi on yleensä tulkittu samaksi henkilöksi. Jos järjestöt toimivat eri puolilla pitäjää ja jos vielä on kyseessä tavallinen nimi, näin ei yleensä ole tehty. Toisinaan on yhden tai toisen järjestön osalta tietoja myös esimerkiksi syntymäajasta, joka saattaa osoittaa, että kysymys ei voi olla samasta henkilöstä (tosin syntymäaikaakin koskevat tiedot voivat vaihdella eri lähteissä). Erityinen ongelma on etunimien vaihtelu. Aivan selvästi samoista henkilöistä on käytetty paitsi eri etunimen muotoja (Juho/Johannes jne.) myös kokonaan eri etunimiä eri yhteyksissä. Toisinaan on esim. kirkonkirjoihin perustuvan yhdistystiedoston (ks. yllä) perusteella voitu selvittää tällaiset henkilöt samaksi henkilöksi. Ammatitiedot voivat olla eri lähteissä erilaisia, mutta silti saattaa olla kysymys samasta henkilöstä.

Kaiken kaikkiaan aktiivisimpien osalta päädytään nähdäkseni kuitenkin luotettavaan yleiskuvaan. Kokonaisten jäsenistöjen vertailuihin jää epävarmuutta, mutta niiden osalta tutkimuksessa onkin esitetty vain yleispiirteisiä väitteitä - esimerkiksi siihen tapaan, että "[Räikän torppariosaston] aktiivijäsenet olivat muuta joukkoa kuin Räikän työväenyhdistyksen johto" (s. 122), että "[Huhtamon sekä Räikän ja Rekikosken osuus]kassoissa torpparijäsenet olivat jonkin verran vauraampia kuin tienoon torpparit yleensä" (s. 123) tai että Suttilan "nuorisoseuran jäsenistä kaksi kolmannesta oli alkuaikoina työväkeä, ja siinä ainakin käväisi puolet Suttilan työväenyhdistyksen johtavista jäsenistä" (s. 130–131).

Huittisten työväenyhdistysten johtoon 1906–1916 kuuluneiden ammatit, veroäyrien keskimäärät 1910 ja keskimääräiset syntymävuodet¹

	Lauttakylän ty		Loiman ty		Karhiniemen ty		Sammun ty		Suttilan ty	
	lkm	äyrit	lkm	äyrit	lkm	äyrit	lkm	äyrit	lkm	äyrit
Talollisen poika	0	—	3	9	0	—	0	—	1 ¹¹	38
Lohkotilallinen	0	—	0	—	1	5	1	3	0	—
Torppari	0	—	3 ¹²	4	1	3	0	—	0	—
Mäkitupalainen	0	—	5	1	4	1	0	—	4	0.5
Torpparin lapsi	0	—	4	0	5	0	0	—	5	0
Työläinen	2	1	11	0	12	0	6	1	9	0
Käsityöläinen	16	3	5 ¹³	4	0	—	0	—	5 ¹⁰	...
Kauppias	3	11	1 ¹⁴	0	1 ¹⁷	8 ¹⁷	1	8	0	—
Ei tietoa	0	—	8	...	5	...	3	...	19	...
Kaikki	21		40		29		11		43	
Keskimääräinen syntymävuosi	1872		1876		1877		1876		1883	

1 Mukana ovat kaikki selville saadut johtokuntien jäsenet ja varajäsenet, huvitoimikuntien jäsenet ja eräitä muita keskeisiä tehtäviä hoitaneet, esimerkiksi sosialidemokraattiseen kunnallistoimikuntaan kuuluneet. Huvitoimikuntien jäsenet, joita aiheistosta on pieni vähemmistö, on otettu mukaan, koska yhdistysten jokapäiväisessä toiminnassa heillä oli tavallisesti suuri merkitys. Torppareiksi on luettu *ainoastaan* ne, joilla tiedetään olleen vähintään 3 ha:n viljelyalan (pelto + niitty) vuokraviljelmä 1910 (eräissä tapauksissa 1901).

2 Ompelijatar, joka oli torpparin tytär.

3 Palstatilallinen.

5 Sisältää yhden teurastajan.

	Huhtamon ty		Räikän ty		Palojoen ty		Rajjalan ty		Keikyän ty		Yhteensä	
	lkm	äyrit	lkm	äyrit	lkm	äyrit	lkm	äyrit	lkm	äyrit	lkm	%
Talollisen poika	1	0	0	—	0	—	0	—	0	—	5	2
Lohkotilallinen	0	—	0	—	0	—	0	—	0	—	2	1
Torppari	4	2.5	0	—	1	3	6	3	0	—	15	5
Mäkitupalainen	1 ³	2	0	—	0	—	4 ⁷	1.5	0	—	18	6
Torpparin lapsi	11	0	3	0	16 ⁶	0	5	1	0	—	49	17
Työläinen	14	0	7 ⁵	0.4	4	0.5	5	0	23 ¹⁵	1 ¹⁶	93	32
Käsityöläinen	1 ²	0	0	—	0	—	1 ⁸	0	4	0.5	32	11
Kauppias	0	—	0	—	0	—	1	...	0	—	7	2
Ei tietoa	2	...	3	...	14	...	8	...	6	...	68	24
Kaikki	34		13		35		30		33		289	100
Keskimääräinen syntymävuosi	1881		1880		1886		1874		1877		1878	

6 Sisältää kaksi lohkotilallisen poikaa.

7 Mukana yksi palstatilallinen ja yksi mäkitupalaisen vaimo.

8 Suutari.

10 Kaksi puuseppää, 2 "jalkinetyöntekijää" ja seppä.

11 Talollinen.

12 Myös yksi torpparin vaimo.

13 Kaksi räätäliä, suutari, muurari ja mylläri.

14 Kauppiaan tytär.

15 Näistä tehtaan työläisiä 5.

16 Yhdellä työläisellä oli 15 äyriä 1910. Silloin hän oli ilmeisesti Äetsän tehtaan mestari. Yhdistyksessä hän toimi 1906–1907.

17 Kauppiaan rouva; äyrien määrä on kauppiaan

LÄHTEET

ARKISTOT

- Elinkeinoelämän keskusarkisto (ELKA), Mikkeli
Rosenlewin arkisto
Äetsän tehtaiden arkisto (ÄTA)
- Helsingin yliopiston Suomen kirkkohistorian laitos (HYSK), Helsinki
Kirkollisen kansanperinteen yleiskysely (KKY)
- Huittisten kaupunginarkisto (HKA), Huittinen
Kunnallisvaalilautakunta (Kvaalilk)
Kunnanhallitus (Khall)
Yksityisluontoisten yhteisöjen kirjeet
Kunnanvaltuusto (Kunnv)
Taksoitusluettelot (veroluettelot) (Takslk)
Huhtamon raittiusyhdistys
Lauttakylän (Huittisten) työväenyhdistys
Huittisten maamiesseuran Palojoen osasto
Keikyän-Karhiniemen pienviljelijäyhdistys
Keikyän maamiesseura
Suttilan nuorisoseura
- Huittisten kirkon arkisto (HKiA), Huittinen
Kirkonkirjat 1890–1930
- Huittisten VPK:n arkisto (HVPKA), Huittinen
- Kansan arkisto (KA), Helsinki
Vallankumouksellinen liikehdintä 1917
Vuoden 1918 luokkasota
Henkilökohtainen aineisto
- Keikyän sosialidemokraatit (KS), Äetsä
Keikyän työväenyhdistys
- Länsi-Suomen (kansan)opiston arkisto (LSKA), Huittinen
M.A. Knaapisen paperit
Oppilasluettelo 1892-1904
- Osuusliike Esan Maidon arkisto (EMA), Huittinen
Huittisten osuusmeijerin osakasluettelo
- Sota-arkisto (SA), Helsinki
Vapaussodan historiakomitea (VapHK)
Nimismieskertomuksia
Papiston kertomuksia
Suojeluskuntakertomuksia
Pikkukokoelmat (PK)
Vartija-yhdistyksen perustavan kokouksen pöytäkirja 25.8.1917
- Huittisten suojeluskunta (HSK)
Keikyän suojeluskunta (KSK)
Lotta Svärd -yhdistyksen Huittisten paikallisosasto (HLS)
Lotta Svärd -yhdistyksen Keikyän paikallisosasto (KLS)
- Suomalaisen kirjallisuuden seura (SKS), Kansanrunousarkisto, Helsinki
"1918"

Suomen luterilaisen evankeliumiyhdistyksen arkisto, Helsinki
 Kalle Fr. Nokkalan kirje 21.2.1907
 Tilastokeskuksen arkisto (TKA), Helsinki
 Huittisten kymmenvuotistaulu 1910
 Turun maakunta-arkisto (TMA), Turku
 Huittisten piirin nimismiehen arkisto (HNA)
 Loimaan kihlakunnan kruununvoudin arkisto (LKrVA)
 Turun ja Porin lääninhallituksen arkisto (TPLHA)
 Työväen arkisto (TA), Helsinki
 Kulutusosuustoiminnan keskusliitto (KK)
 1905–1906 kokoelma (1905–1906)
 Turun pohjoinen sos. dem. piiri (TPP)
 Satakunnan sos. dem. piiri (järjestämätön aineisto) (SP)
 Satakunnan sos. dem. nuorisopiiri (SSDN)
 Torpparit (T)
 Työväenyhdistykset
 Huittisten työväenyhdistys
 Huittisten Huhtamon työväenyhdistys
 Huittisten Sammun työväenyhdistys
 Karhiniemen työväenyhdistys
 Keikyän työväenyhdistys
 Lauttakylän työväenyhdistys
 Loiman (Loimankylän) työväenyhdistys
 Suttilan työväenyhdistys
 Vuoden 1918 arkisto (1918)
 Raportteja paikkakunnittain järjestyskaarteista ja niiden asevaroista (JK)
 Terroritilasto (TT)
 Työväen muistitieto (TMT)
 Valtionarkisto (VA), Helsinki
 Suuri adressi
 Tilattoman väestön alakomitean arkisto (TVA)
 Huittinen (Ea:2)
 Maataloushallituksen arkisto (MHA)
 Maanviljelystiedustelu 1910 (MT 1910)
 Tilastollisen päätoimiston arkisto (TPT)
 Käsityö- ja pienteollisuustilasto 1913
 Turun ja Porin läänin henkikirjat 1809–1940 (TPLH)
 Kenraalikuvernöörin kanslian arkisto (KKA)
 Suomalaisen puolueen arkisto (SPA)
 Vapaussodan arkisto (VapSA)
 Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkisto (VROSyA)
 Valtiorikosylioikeuden (VRYO) aktit
 Sotavankilaitoksen arkisto (SVL)
 Etsivän keskuspoliisin arkisto (EK)
 Suomen ammattijärjestön selvityskanslian arkisto (SAJ)
 Äetsän pääkirjasto (ÄPK), Äetsä
 Keikyän nuorisoseuran arkisto

YKSITYISTEN HALLUSSA OLEVAT LÄHTEET

Risto Alapuro

Huhtamon kirkko 40-vuotias (moniste)

Martti Lähteen kirje 28.7.1980

Pauli Manninen

Aakkosellinen luettelo Huittisten henkikirjasta 1930

Aakkosellinen luettelo vuoden 1930 maataloustiedusteluun vastanneista Huittisissa
(Ks. myös kohta "Järjestäytymistä ja kollektiivista toimintaa koskevat erityislähteet".)

PAINETUT LÄHTEET

Huittisten Nuorsuomalaisen yhdistyksen säännöt. Pori 1906.

Huittisten osuuskaupan vuosikertomukset 1905–1918.

Keikyän saarnahuonekunnan Työvänyhdistyksen säännöt. Tampere 1905.

Lauttakylän yhteiskoulu — Lauttakylän lukio 1909–1984 [matrikkeliosa]. Huittinen 1984.

Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Sisäasiainministeriö, Helsinki 1934.

Mitä vaalijärjestäjän on tehtävä? Pori 1910.

Satakunnan Nuorisoseurain Liiton vuosikertomus 1904.

Suojeluskuntain käsikirja. I osa. Sotilaallinen kasvatus. Helsinki 1918.

Suomen maalaiskuntain tuloverotus ja tulosuhteet. Helsinki 1908.

Suomen sosialidemokratinen puolue. Tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluneista yhdistyksistä vuosilta 1905–1916. Helsinki 1906–1917.

Suomen virallinen tilasto (SVT) III. Maatalous 9 ja 26:1.

Suomenmaa III. Turun ja Porin lääni. Helsinki 1921.

Tilastollinen taulu Suomen työväenpuolueeseen kuuluvista yhdistyksistä v. 1901–1904. Helsinki 1902–1905.

Tilastollinen taulu Suomen Työvänyhdistyksistä v. 1899–1900. Helsinki 1900–1901.

Tilattoman väestön alakomitea. Tilastollinen tutkimus yhteiskunta-taloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901.

I Maanviljelysväestö, sen suhde muihin elinkeinoryhmiin ja sen yhteiskunnallinen kokoonpano Suomen maalaiskunnissa v. 1901. Helsinki 1915.

III Viljellyn maan ala ja sen jakautuminen Suomen maalaiskunnissa v. 1901. Helsinki 1908.

Työtilastoa II. Tutkimus Suomen kutomateollisuudesta. Helsinki 1904.

Työväen järjestyskaartin käsikirja. Tampere 1917.

SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

Aamulehti 1928

Aamunairut 1890

Huittisten Joulu 1983

Itä ja Länsi 1928, 1929

Lauttakylä (LK) 1913–1933, 1977, 1980

Länsi-Suomen Kansanlehti 1899

Länsi-Suomen työmiehes 1901, 1902

Raittiuslehti Alpha 1888, 1889

Satakunnan Kansa 1918

Satakunnan Sanomat 1912

Satakunta (SK) 1897–1906, 1917
Sosialidemokraatti (SD) 1906–1918
Työmies 1917
Uusi Aika (UA) 1919–1921, 1929–1930

JÄRJESTÄYTYMISTÄ JA KOLLEKTIIVISTA TOIMINTAA KOSKEVAT ERITYISLÄHTEET

Alla on lueteltu yleensä vain ne keskeiset henkilönnimilähteet, joista ei ole tehty selkoa viitteissä. Esittämistapa on sama kuin viitteissä. Täydelliset arkisto- tai bibliografiset tiedot on kuitenkin mainittu niistä lähteistä, joita ei ole arkistolähteiden luettelossa tai kirjallisuusluettelossa.

Huhtamon raittiusyhdistys
HKA Ptk:t 1924–1939, jäsenluettelo 1924–1939

Huhtamon seurakuntahuoneyhdistys
Huhtamon osuuskassa (Huittinen) Perustavan kokouksen osanottajaluettelo, ptk:t 1927 ja 1931

Huittisten järjestyskaarti (järjestökaarti)
TA 1918 JK
VA VROSyA Af1

Huittisten kansallisseura
Porvarillisen työn arkisto, Helsinki (koonnut Pauli Manninen)
LK 1919–1933

Huittisten kunnallinen valtuuskunta 1918
VA VapSA 13b
Lohi 1961
SD 20.2.18

Huittisten kunnan järjestystoimikunta ja järjestysmiehet 1917
LK 24.3. ja 31.3.17

Huittisten maamiesseura
Ytti 1936
HKA Ptk:t

Huittisten maamiesseuran Palojoen piiriosasto (Palojoen maamiesseura)
HKA Jäsenluettelo 1916, ptk:t 1912–1933

Huittisten maataloustuottajain yhdistys
Ytti 1936
LK 1917–1933

Huittisten naisyhdistys
SK 1905–1913
LK 1914–1933

Huittisten nuorisoseura
LSKA M.A. Knaapisen paperit
Satakunnan Nuorisoseurain Liiton vuosikertomukset 1902–1906
Länsi-Suomen kansanopiston oppilaselämäkerrasto vv. 1892–1932 (Länsi-Suomen Kansanopisto vv. 1892–1932 [1932], liite)
LK 1914–1933

Huittisten osuuskauppa
TMA LKrVA Ed:5 Jäsenluettelo 1905–1918
Vuosikertomukset 1905–1918
Arvola 1955

- Huittisten osuusmeijeri
 - EMA Osakasluettelo vuodesta 1899
 - Ytti 1950
- Huittisten punakaarti
 - TA TT mikrofilmi 213
 - VA VROSyA Ef
 - VA VapSA 128b
 - VA SVL Ec1:8
- Huittisten rintamamiesten yhdistys (Huittisten ja lähipitäjien rintamamiesyhdistys)
 - LK 1930-1932
- Huittisten suojeluskunta
 - SA HSK Jäsenluettelo n. 1919, jäsenkortisto
 - Lohi 1961
- Huittisten suomalainen seura
 - VA SPA
- Huittisten säästöpankki
 - Rantala 1927
- Huittisten vallankumousoikeus 1918
 - VA VapSA 115a
 - SD 20.2.18
- Huittisten VPK
 - HVPKA Jäsenluettelot, ptk:t 1902–1921
 - Mikola 1984
 - SD 1906–1917
 - LK 1914–1933
- Isänmaalliseen kansanliikkeeseen kuuluvat Huittisissa
 - HKA Kvaahilk Kunnallisvaaliehdokkaat, valitsijayhdistysten asiamiehet ja vara-asiamiehet 1933 ja 1936 (aineiston on koonnut Pauli Manninen)
- Keikyän järjestyskaarti (järjestökaarti)
 - TA 1918 JK
- Keikyän maamiesseura
 - HKA Ptk:t 1908–1923
- Keikyän maataloustuottajain yhdistys
 - HKA Ptk:t 1920–1933
- Keikyän nuorisoseura
 - ÄPK KNA Jäsenluettelo 1906–1933, ptk:t 1906–1922
- Keikyän osuusmeijeri
 - TMA LKrVA Ed:7 Jäsenluettelo 1911
 - [Syrjö, M.] Keikyän osuusmeijeri 1906–1956. Kokemäki 1956
- Keikyän punakaarti
 - TA TT mikrofilmi 214
 - VA VROSyA Af1
- Keikyän suojeluskunta
 - SA KSK Jäsenkortisto, ptk:t
 - VA VROSyA Af1
- Keikyän urheiluseura Yritys
 - Vanhaa Keikyää (1982)
- Kyyditysten kannattajat 1930
 - TMA TPLHA Lääninkanslia Kirjeasiakirjat 1930
- Lapuan Liikkeen Huittisten paikallisosasto

- LK 1931–1932
- Lauttakylän Luja
Lahti 1973
- Lotta Svärd -yhdistyksen Huittisten osasto (Huittisten lotat)
SA HLS Jäsenluettelo
- Lotta Svärd -yhdistyksen Keikyän paikallisosasto
SA KLS Jäsenluettelo
- Länsi-Suomen (Huittisten) kansanopiston oppilaat
LSKA Oppilasluettelo 1892–1904
Länsi-Suomen kansanopiston oppilaselämäkerrasto vv. 1892–1932 (Länsi-Suomen Kansanopisto vv. 1892–1932 [1932], liite)
- Maalaisliiton Huittisten paikallisyhdistys
Keskustan ja maaseudun arkisto, Helsinki (koonnut Pauli Manninen)
LK 1919–1933
- Meijerikahakkaan osallistuneet maatalouslakkolaiset ja Lauttakylän maatyöväen ammattiosasto
VA VapSA 28ab
Lohi 1961
LK 9.6., 7.7. ja 13.7.17
- Meijerikahakkaan osallistuneet meijerin puolustajat
VA VapSA 28ab
VA VROSyA Ef
Lohi 1961
- Osuuskassat
- Yleislähteitä ovat LK 1914–1933 ja Viikki 1990. Erytyslähteitä on seuraavista:
Huhtamon osuuskassa
TMA LKrVA Ed:7 Jäsenluettelot 1909–1918
[Ali-Halla, Onni,] Huhtamon Osuuskassa. 30-vuotiskertomus 1909–1939. Turku 1939
- Palojoen ja Kukonharjan osuuskassa
TMA LKrVA Ed Jäsenluettelo 1915
- Räikän ja Rekikosken osuuskassa
TMA LKrVA Ed:7 Jäsenluettelot 1908–1917, ptk:t 1908, 1912
- Pienviljelijäyhdistykset
- Yleislähteitä johtoportaiden osalta ovat Ytti 1936 ja LK 1922–1933. Erytyslähteitä on seuraavista:
- Keikyän pienviljelijäyhdistys
Vanhaa Keikyää (1982)
- Keikyän-Karhiniemen pienviljelijäyhdistys
HKA Perustajajäsenet 1925, ptk:t 1925–1933
- Keikyän pohjoinen pienviljelijäyhdistys
Vanhaa Keikyää (1982)
- Palojoen pienviljelijäyhdistys
HKA Perustajajäsenet 1924, jäsenluettelo 1931–1933, ptk:t 1925–1933, jk:n ptk:t 1927–1933
- Suttilan pienviljelijäyhdistys
HKA Jäsenluettelo 1932–1933, ptk:t 1930–1933
- Suomen Lukon Huittisten paikallisosasto
LK 1930

- Suttilan nuorisoseura
HKA Jäsenluettelo 1905–1930, ptk:t 1906–1933
- Suttilan opintokerho Kipina
HKA Jäsenluetteloita 1920- ja 1930-luvulta, ptk:t 1930–1933
- Suuren adressin allekirjoittajat
VA Suuri adressi mikrokortit 86 ja 87 (perustuu Marja Oksan työhön [Oksa 1977])
- Talonpoikaismarssiin osallistuneet Huittisista ja Keikyästä
Kokko 1930
- Torpparikokousten osanottajat
TA T Paikallisten torpparikokousten ptk:t 1906-1910, vuosien 1906, 1908 ja 1910 torpparikokousten osanottajaluettelot
- Työväen osuusliike Kansan jäsenet Huittisissa ja Keikyässä
TA KK Hce 127
- Työväenyhdistykset, sos.dem nuorisoliiton osastot ja ammattiosastot
Yleislähteitä ovat SD 1906–1918 ja TA SP (ennen kaikkea Huittisista ja Keikyästä saapuneet kirjeet 1906–1933). Erityislähteitä on seuraavista:
Huhtamon työväenyhdistys
TA Jäsenluettelo 1906–1931, ptk:t 1906–1933
Huittisten sos.dem. kunnallisjärjestö
TA Kunnallisjärjestöt Perustajajäsenet ja jk:n jäsenet 1920
Karihiniemen työväenyhdistys
TA Jäsenluettelo 1924–1930, ptk:t 1907–1930, jk:n ptk:t 1924–1930
Keikyän työväenyhdistys
KS Ptk:t 1919–1933
TA Ptk 17.12.05, kirjeenvaihtoa 1914
Lauttakylän (Huittisten) työväenyhdistys
HKA Ptk:t 1919–1929
Loiman (Loimankylän) työväenyhdistys
TA Jäsenluettelo 1919–1930, ptk:t 1907–1912, 1919–1931
Suttilan työväenyhdistys
TA Ptk:t 1914–1923
- Valkoisen terrorin uhrin
TA TT mikrofilmit 213 (Huittinen) ja 214 (Keikyä)
LK 1918–1919 (papiston tietoja sodan aikana ja sen jälkeen kuolleista)
Itä ja Länsi 17–18/1928 ja 5–6/1929
Martti Lähteen luettelo 28.7.1980 (tekijällä)

TIETOJA ANTANEET HENKILÖT

Maija-Liisa Kettunen
Alli Rantanen

KUVALÄHTEET

Kuvatekstien tärkeimpänä lähteenä ovat Viikki 1989 ja Viikki 1990.
HKA:n kokoelmat: s. 18–19, 94, 143, 222–223, 289.
Huittisten Kotiseutuyhdistyksen kokoelmat: s. 42–43, 52–53, 140, 234.
Huittisten Museon kokoelmat: s. 28, 70, 191, 274, 292.

Itä ja Länsi, 17–18/1928: s. 109, 204 (kaikki kuvat), 205.
 Keijo Jaakolan kokoelmat: s. 25, 84, 90–91, 113, 215, 228, 232, 278–279.
 Simo Jaatisen kokoelmat: s. 135.
 P.-G. Johansson: s. 22.
 KA: s. 208.
 Maija-Liisa Kettunen: s. 206 (molemmat kuvat).
 Länsi-Suomen Kansanopisto vv. 1892–1933 (1932): s. 60, 71, 164, 291.
 Museovirasto, Kuva-arkisto: s. 44, 62, 212.
 Alli Rantanen: s. 238.
 Satakunnan Museo kokoelmat, Pori: s. 31, 101, 136, 230, 264–265, 294–295.
 TA: s. 247. Satakunnan Museon kokoelmat.
 Tampereen yliopisto, Kansanperinteen laitos: s. 75.
 Katri Terho: s. 115.
 Turun Maakuntamuseon kokoelmat: s. 134.
 Vanhaa Keikyää (1982): s. 45, 117, 226, 251.
 Viikki 1990: s. 158, 167, 244, 262, 288.
 Ytti 1950: s. 69, 97, 154–155, 169, 290.
 I. Ytti 1963: s. 108.

LYHENTEET

hall	hallitus
jk	johtokunta
ltk	lautakunta
mms	maamiesseura
ns	nuorisoseura
pj	puheenjohtaja
pvv	pienviljelijäyhdistys
rh	rahastonhoitaja
siht	sihteeri
sk	suojeluskunta
tmk	toimikunta
ty	työväenyhdistys
vpj	varapuheenjohtaja
vsk	vuosikertomus

KIRJALLISUUS

- Agulhon, Maurice, "Les associations depuis le début du XIXe siècle". Teoksessa Maurice Agulhon & Maryvonne Bodiguel, *Les associations au village*, 9–38. Le Paradou 1981.
- Ahti, Martti, "Tuntematon suojeluskuntalainen? Vapaaehtoisuus ja pakko suojeluskuntaliikkeen synnyssä 1917–1919". Teoksessa *Kansa liikkeessä*, toim. Risto Alapuro ym., 268–283. Helsinki 1987.
- Alapuro, Risto, *Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja hansa 1920- ja 1930-luvulla*. Helsinki 1973.
- Alapuro, Risto, *State and Revolution in Finland*. Berkeley 1988.
- [Arvola, Jussi,] *Huittisten Osuuskauppa 1905–1955*. Vammala 1955.
- Aya, Rod, *The Missed Revolution: The Fate of Rural Rebels in Sicily and Southern Spain 1840-*

1950. Papers on European and Mediterranean Societies 3. Antropologisch-Sociologisch Centrum. Universiteit van Amsterdam 1975.
- Aya, Rod, *Rethinking Revolutions and Collective Violence: Studies on Concept, Theory, and Method*. Amsterdam 1990.
- Berggren, Henrik, "Workers' Education and Representations of Class in the Swedish Labour Movement 1900–1939". Teoksessa *Language and the Construction of Class Identities*, toim. Bo Stråth, 469–494. Gothenburg 1990.
- Bois, Paul, *Paysans de l'Ouest*. Paris 1971.
- Bonsdorff, Johan von, *Kun Vanha vallattiin*. Helsinki 1986.
- Calhoun, Craig, "Industrialization and Social Radicalism: British and French Workers' Movements and the Mid-Nineteenth-Century Crises". *Theory and Society* 12, 1983, 485–504.
- Ehrnrooth, Jari, *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. Historiallisia tutkimuksia 167. Helsinki 1992.
- Ehrnrooth, Jari, "Vihan punainen vaate". *Tiede ja edistys* 18, 1993, 185–188.
- Europäische Bauernparteien im 20. Jahrhundert*, toim. Heinz Gollwitzer. Stuttgart 1977.
- Evä, K.M., "Mikä johti aseelliseen luokkasotaan Suomessa?". Teoksessa *Suomen työväen vallankumous. Arvioita ja itsekritiikkiä*, 122–125. Leningrad 1928.
- Ferro, Marc, *La révolution de 1917 I*. Paris 1967.
- Foster, John, *Class Struggle and the Industrial Revolution: Early Industrial Capitalism in Three English Towns*. London 1974.
- Garrigou, Alain, *Le vote et la vertu. Comment les Français sont devenus électeurs*. Paris 1992.
- Gellner, Ernest, *Nations and Nationalism*. Oxford 1983.
- Gellner, Ernest, "Anthropology and Europe". *Social Anthropology* 1, 1993, 1–7.
- Goldstone, Jack A., "The Comparative and Historical Study of Revolutions". *Annual Review of Sociology* 8, 1982, 187–207.
- Goodwin, Jeff & Theda Skocpol, "Explaining Revolutions in the Contemporary Third World". *Politics and Society* 17, 1989, 489–509.
- Haapala, Pertti, *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Historiallisia tutkimuksia 133. Helsinki 1986.
- Haapala, Pertti, *Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen*. Helsinki 1989.
- Haapala, Pertti & Markku Hyrkkänen, "Suomen yhteiskunta, työväenluokka ja -liike 1850–1918". *Työväentutkimus* 2, 1988, no. 2, 3–10.
- Haapala, Pertti & Markku Hyrkkänen, "Le mouvement ouvrier et le socialisme en Finlande, 1884–1918". *Matériaux pour l'histoire de notre temps* 16, 1989, 18–26.
- Hanhijärvi, K.N., *65 vuotta Satakunnan nuorisotyötä. Satakunnan Nuorisoseuran Liiton 50-vuotisjulkaisu*. Vammala 1947.
- Heikkinen, Antero, *Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen*. Helsinki 1993.
- Heiskanen, Ilkka, "Epilogi: yhteiskuntatieteet, käytännön yhteiskuntateoria ja maamme älyllinen ilmasto". Teoksessa *Valtio ja yhteiskunta. Tutkielmia suomalaisen valtiollisen ajattelun ja valtio-opin historiasta*, toim. Jaakko Nousiainen & Dag Anckar, 297–335. Porvoo - Helsinki - Juva 1983.
- Hersalo, N.V., *Suojeluskuntain historia I*. Lahti 1955.
- Hjerppe, Riitta, "Käsityölläiset uuden yhteiskunnan murreksessa". Teoksessa *När samhället förändras — Kun yhteiskunta muuttuu*, 213–235. Historiallinen Arkisto 76. Helsinki 1981.
- Historiallinen Aikakauskirja* 91, 1993, 98–120 [kirjoituskokoelma aiheesta "1918"].
- Hobsbawm, Eric, "Mass-Producing Traditions: Europe, 1870–1914". Teoksessa *The Invention of Tradition*, toim. Eric Hobsbawm & Terence Ranger, 263–307. Cambridge 1983.

- Huhtala, Eino K., Torpparilaitos yhteiskunnallisena kysymyksenä v:n 1904 jälkeen Huitisten pitäjässä ja tämän kysymyksen ratkaisu. Historian pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 1935.
- Hunt, Lynn, *Politics, Culture, and Class in the French Revolution*. Berkeley 1984.
- Huovila, Aarre, Kartanolaisuus. Pastoraalityö, Helsingin hiippakunnan tuomiokapituli 1962.
- Hyvämäki, Lauri, "Kommunisminvastaisen lainsäädännön synty ja lapuanliike". Teoksessa *Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919–1939*, toim. Matti Castrén, Eino Jutikkala & Päiviö Tommila, 145–168. Historian Aitta 16. Porvoo - Helsinki 1964.
- Hyvämäki, Lauri, *Sinistä ja mustaa. Tutkielmia Suomen oikeistoradikalismista*. Helsinki 1971.
- Immonen, Hannu, "Kun Venäjän laki tulee" — sivistyneistö, kansa ja helmikuun manifesti". *Historiallinen Aikakauskirja*, 90, 1992, 117–128.
- Identifying People in the Past*, toim. E.A. Wrigley. 1973.
- Jansson, Torkel, *Samhällsförändring och sammanslutningsformer. Det frivilliga föreningsväsendets uppkomst och spridning i Husby-Rekarne från omkring 1850 till 1930*. Studia Historica Upsaliensia 124. Uppsala 1982.
- Jutikkala, Eino, *Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana I*. Historiallisia tutkimuksia 15:1. Helsinki 1932.
- Kaaminen, Mervi, "Punaorpojen huolto — köyhäinapua ja kasvatusta". Teoksessa *Suomi 1917–1918*, toim. Juha Hannikainen, Markku Hyrkkänen & Olli Vehviläinen, 341–355. Hämeenlinna 1990.
- Kananen, Ilkka, "Maanviljelijäväestön talouspoliittinen järjestäytyminen". Teoksessa *När samhället förändras — Kun yhteiskunta muuttuu*, 237–253. Historiallinen Arkisto 76. Helsinki 1981.
- Katznelson, Ira, "Working-Class Formation: Constructing Cases and Comparisons". Teoksessa *Working-Class Formation: Nineteenth-Century Patterns in Western Europe and the United States*, toim. Ira Katznelson & Aristide R. Zolberg, 3–41. Princeton, N.J. 1986.
- Kekkonen, Jukka, *Laillisuuden haaksirikko. Rikosoikeudenkäyttö Suomessa vuonna 1918*. Helsinki 1991.
- Ketonen, Oiva, *Kansakunta murroksessa. Kesää 1918 ja sen taustaa*. Porvoo - Helsinki - Juva 1983.
- Kettunen, Pauli, *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930*. Historiallisia tutkimuksia 138. Helsinki 1986.
- Kettunen, Pauli, "Vuoden 1906 Suomi, vuoden 1918 Suomi, Nyky-Suomi". Teoksessa *Kansa liikkeessä*, toim. Risto Alapuro ym., 284–287. Helsinki 1987.
- Kettunen, Pauli, "Paikallinen yleinen yhteiskunnallisessa". Teoksessa "Yhteiskuntahistorian vuosikirja", toim. Panu Pulma, 44–53. Historiallisen yhdistyksen julkaisuja 4, 1988.
- Kettunen, Pauli, "Poliitiikan menneisyys ja poliittinen historia". Teoksessa *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta*, toim. Pekka Ahtiainen ym., 163–207. Porvoo - Helsinki - Juva 1990.
- Kettunen, Pauli, "Palkkatyö ja pohjoismainen kansanvalta Suomessa". Teoksessa *Ajan kohta. Poliittisen historian vuosikirja 1992*, toim. Mikko Majander, 133–161. Helsinki 1992.
- Kirby, David, "The Workers' Cause: Rank-and-File Attitudes and Opinions in the Finnish Social Democratic Party 1905–1918". *Past and Present* no. 111, 1986, 130–164.
- Kirby, David, "New Wine in Old Vessels? The Finnish Socialist Workers' Party, 1919–1923". *The Slavonic and East European Review* 66, 1988, 426–445.
- Klinge, Matti, *Ylioppilaskunnan historia III*. Porvoo - Helsinki 1968.
- Klinge, Matti, *Vihan veljistä valtiotalismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta*. Porvoo - Helsinki 1972.

- K[naapinen], M.A., "Sananen kansamme sivistyksestä". *Länsi-Suomen Kansanlehti* 3, 1899, 50–52.
- Knaapinen, M.A., "Katsaus Länsi-Suomen Kansanopiston syntyyn, alkuvaiheisiin ja kahteentoista ensimmäiseen toimintavuoteen". Teoksessa *Länsi-Suomen I. Huittisten Kansanopiston kertomus lukuvuodelta 1904–1905*, liite. Pori 1905.
- Knaapinen, M.A., "Länsi-Suomen Kansanopiston perustamistoiminta ja toimihenkilöitä". Teoksessa *Länsi-Suomen Kansanopisto vv. 1892–1932*, toim. Aarre Tuompo & Väinö Ryöppy, 9–53. Vammala 1932.
- Kokko, Arvi, *Lapuan laki I. Talonpoikaisliike Suomessa v. 1930*. Huopalahti 1930.
- Laakso, Veikko, Loimaan ja Huittisten suurpitäjien käsityöläiset vuosina 1721–1809. Suomen historian lis.tutkielma, Turun yliopisto 1974.
- Lahti, Vesa, *Lauttakylän Luja r.y. 1923–1973*. Lauttakylä 1973.
- Latikka, Olavi, *Järjestäytyminen ja yhteiskunnan muutos. Järjestötoiminnan alkuvaiheet ja laajentuminen suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla vuoteen 1908*. *Studia Historica Jyväskylän ensia* 35. Jyväskylä 1987.
- Laulajainen, Pertti, *Sosialidemokraatti vai kommunisti. Vaalikologinen tutkimus Suomen poliittisen työväenliikkeen jakautumisesta kansalaissodan jälkeen*. Mikkeli 1979.
- Levi, Giovanni, "On Microhistory". Teoksessa *New Perspectives on Historical Writing*, toim. Peter Burke, 93–113. Cambridge 1991.
- Liikanen, Ilkka, Maaseudun järjestäytyminen ja fennomanian liikekannallepano 1870-luvulla. Poliittisen historian lis.tutkielma, Helsingin yliopisto 1989.
- Liikanen, Ilkka, "Skuldens långa skugga. Frihetskrikslitteraturens upprorsbild och dess snare skeden". *Historisk Tidskrift för Finland* 78, 1993, 562–579.
- Linna, Väinö, *Täällä Pohjantähden alla II*. Porvoo - Helsinki 1960.
- Linnainmaa, Heikki, Turun ja Porin läänin punaisten menetyksistä kansalaissodassa. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän kasvatustieteiden korkeakoulu 1966.
- Lohi, Lauri, *Vapaussodan vaiheet Huittisissa*. Lauttakylä 1961.
- Loimaranta, Sakari, "Länsi-Suomen Kansanopisto". Teoksessa *Kansanopisto ja vapaustaistelu*, toim. Roope Kojonen, 119–123. Suomen Nuorison Liiton Kirjasto 5. Helsinki 1920.
- Lundkvist, Sven, *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850–1920*. Stockholm 1977.
- Lähteenoja, Aina, *Suur-Huittisten pitäjän historia vuoteen 1639*. Vammala 1949.
- Länsi-Suomen kansanopisto vv. 1892–1932*, toim. Aarre Tuompo & Väinö Ryöppy. Vammala 1932.
- Macfarlane, Alan, "History, Anthropology and the Study of Communities". *Social History* 2, 1977, 631–652.
- Manninen, Ohto, "Kapina, kansalaissota, vapaussota". Teoksessa *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 II*, toim. Ohto Manninen, 8–21. Helsinki 1993. (1993a)
- Manninen, Ohto, "Voiko punainen valkoisen voittaa — vapaussodan 75 vuotta". *Kanava* 1993, 219–222. (1993b)
- Manninen, Pauli, "Huittisten meijerikahakka kesällä 1917. Väkivallan tapahtumahistoriasta yhteisön sosiaalhistoriaan". Teoksessa *Arki ja murros. Tutkielmia heisariajan lopun Suomesta*, toim. Matti Peltonen, 279–295. Helsinki 1990.
- Manninen, Turo, "Järjestysvalta järkkyy". Teoksessa *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 I*, toim. Ohto Manninen, 244–343. Helsinki 1992. (1992a)
- Manninen, Turo, "Kaartit vastakkain". Teoksessa *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 I*, toim. Ohto Manninen, 344–395. Helsinki 1992. (1992b)
- Manninen, Turo, "Tie sotaan". Teoksessa *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 I*, toim. Ohto Manninen, 396–432. Helsinki 1992. (1992c)
- Migdal, Joel S., *Peasants, Politics, and Revolution: Pressures Toward Political and Social Change in the Third World*. Princeton 1974.

- Mikola, Tapani, *100-vuotias Huittisten V.P.K. Huittinen* 1984.
- Moore, Barrington, Jr., *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston 1966.
- Moore, Barrington, Jr., *Injustice: The Social Bases of Obedience and Revolt*. London 1978.
- Nummi, Frans, *Riittiusliikkeen vaiheita Satakunnassa*. Kokemäki 1965.
- Offerlé, Michel, "Mobilisation électorale et invention du citoyen. L'exemple du milieu urbain français à la fin du XIXe siècle". Teoksessa *Explication du vote*, toim. D. Gaxie, 149-174. Paris 1985.
- Oksa, Marja, Kansalaisadressien 1899 ja 1901 allekirjoittaminen poliittisen joukkomobiliisaation alkuvaiheena Huittisten pitäjässä. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1977.
- Paasivirta, Juhani, *Suomi vuonna 1918*. Porvoo - Helsinki 1957.
- Paavolainen, Jaakko, Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa I. "Punainen terrori". Helsinki 1966.
- Paavolainen, Jaakko, Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa II. "Valkoinen terrori". Helsinki 1967.
- Palmgren, Raoul, *Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus II*. Porvoo - Helsinki 1966.
- Parikka, Raimo, "Paikallinen työläisyhteisö, työväen kulttuuri ja työväenliike". Teoksessa *Näkökulmia työväen ammatilliseen ja paikalliseen historiaan*, toim. Markku Hyrkkänen, Olli Vehviläinen & Juha Hannikainen, 119-151. Väki voimakas 3. Tampere 1987.
- Parikka, Raimo, "Malmin menetetty maine. Työläisyhteisö ja vallankumous 1917". Teoksessa *Arki ja murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta*, toim. Matti Peltonen, 297-324. Helsinki 1990.
- Peltonen, Matti, "Arki murroksessa". Teoksessa *Arki ja murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta*, toim. Matti Peltonen, 25-29. Helsinki 1990.
- Peltonen, Matti, *Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta*. Tampere 1992. (1992a)
- Peltonen, Matti, *Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 164*. Helsinki 1992. (1992b)
- Peltonen, Matti, "Tammerfors 1918, My Lai 1968...". *Historisk Tidskrift för Finland* 78, 1993, 623-629.
- Peltonen, Ulla-Maija, "Virkavalta ja muistitieto — punaisten elämäkerralliset muistelmat vuodesta 1918". Teoksessa *Suomi 1917-1918*, toim. Juha Hannikainen, Markku Hyrkkänen & Olli Vehviläinen, 317-330. Väki voimakas 4. Hämeenlinna 1990.
- Pidot Tornissa*. Jyväskylä 1937.
- Piilonen, Juhani, Kunnallinen päätös- ja toimeenpanovalta sekä tuomio- ja järjestysvalta punaisessa Suomessa 1918. Punaisten ja valkoisten suhtautuminen sekä alueelliset erot. Suomen ja Skandinavian historian lis.tutkielma, Helsingin yliopisto 1978.
- Piilonen, Juhani, *Vallankumous kunnallishallinnossa*. Helsinki 1982.
- Piilonen, Juhani, "Rintamien selustassa". Teoksessa *Itsenäistymisen vuodet 1917-1920 II*, toim. Ohto Manninen, 484-627. Helsinki 1993.
- Pulma, Panu & Matti Kauppi, "Värden av de krigsvärnlösa 1918 som socialt och politiskt problem". *Historisk Tidskrift för Finland* 75, 1990, 446-464.
- [Rantala, Heikki.] *Huittisten Säästöpankin 50-vuotiskertomus 1877-1927*. Vammala 1927.
- Rantatupa, Heikki, *Elintarvikehuolto ja -säännöstely Suomessa vuosina 1914-1921*. *Studia Historica Jyväskyläläisiä* 17. Jyväskylä 1979.
- Rasila, Viljo, *Suomen torpparikysymys vuoteen 1909*. Historiallisia tutkimuksia 59. Helsinki 1961.
- Rasila, Viljo, *Torpparikysymyksen ratkaisuvaihe*. Historiallisia tutkimuksia 81. Helsinki 1970.
- Rasila, Viljo, "Suomen itsenäisyys historian tutkimuksen ongelmana". Teoksessa *Suomi 1917-1918*, toim. Juha Hannikainen, Markku Hyrkkänen & Olli Vehviläinen, 67-77. Väki

voimakas 4. Hämeenlinna 1990.

- Reinilä, Juhani, Aetsän tehdasyhdyskunta autonomian ajalla (1897–1917). Suomen historian proseminaariesitelmä, Turun yliopisto 1974.
- Rentola, Kimmo, "Toinen kirja". Teoksessa Seppo Aalto & Kimmo Rentola, *Karkkilan eli Högforsin ja Pyhäjärven entisen Pahajärven ihmisten historia*, 247–877. Jyväskylä 1992.
- Renvall, Pentti, *Nykyajan historiantutkimus*. Porvoo 1965.
- Revel, Jacques, "L'histoire au ras du sol". Teoksessa Giovanni Levi, *Le pouvoir au village. Histoire d'un exorciste dans le Piémont du XVIIe siècle*, i–xxxiii. Paris 1989.
- Rouanne, Riku, "Hennala - valkoinen vankilabelveti". Teoksessa *Suomen luokkasota. Historiaa ja muistelmia*, toim. A. Halonen, 386–420. Superior, Wis. 1928.
- Salkola, Marja-Leena, *Työväenkaartien synty ja kehitys punakaartiksi I–II*. Helsinki 1985. (1985a ja 1985b)
- Salminen, Toivo, Huittisten seudun uskonnollisista vaiheista 1800-luvulla. Väitöskirjakoe vakinaisen papinviran saamiseen säädettyä tutkintoa varten. s.a.
- Santonen, Arvo, *Pienviljelijäin järjestäytymiskysymys ja pienviljelijäjärjestöjen vakiintuminen Suomessa. Tutkimus maatalouden pienviljelyspoliittisesta murrosvaiheesta 1930-luvun alkuun mennessä*. Historiallisia tutkimuksia 83. Helsinki 1971.
- Siltala, Juha, *Lapuan liike ja hyödytykset 1930*. Helsinki 1985.
- Siltala, Juha, "Etninen puhdistus Suomessa 1918". *Historiallinen Aikakauskirja* 91, 1993, 221–228.
- Skocpol, Theda, "What Makes Peasants Revolutionary?" *Comparative Politics* 14, 1982, 351–375.
- Snowden, Frank M., "On the Social Origins of Agrarian Fascism in Italy". *Archives européennes de sociologie* 13, 1972, 268–295.
- Soikkanen, Hannu, *Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia*. Helsinki 1966.
- Soikkanen, Hannu, "Sosialismi Suomen historiassa". *Historiallinen Aikakauskirja* 91, 1993, 291–295.
- Stenius, Henrik, *Frivilligt, jämlikt, samfällt. Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 545. Helsingfors 1987.
- Stenvall, Kirsti & Timo Holmalahti, *Tutkimus ja työväenkuulttuuri*. Väki voimakas 2. Turenki 1987.
- Strömberg, John, "Nykterhet, svenskhet, socialism. Frivilliga föreningar i västra Nyland ca 1850–1917". *Västnyländsk årsbok* 7, 1983, 31–61.
- Sulkunen, Irma, "Dryckesstrejkrörelsen". *Historisk Tidskrift för Finland* 65, 1980, 18–39.
- Suomen Vapaussota II*, toim. Kai Donner, Th. Svedlin & Heikki Nurmio. Jyväskylä 1922.
- Teräs, Kari, "Teollisuuden silmälläpitoa". Tuotannon järjestäminen ja kontrolli punaisessa Suomessa 1918. Esitelmä sosiologipäivillä Joensuussa 26.3.1993.
- Tilly, Charles, *From Mobilization to Revolution*. Reading, Mass. 1978.
- Tommila, Päiviö, "Satakuntalaisten lukuharrastus 1800-luvulla lehdistön levikkinumeroiden valossa". *Satakunta* 17, 1961, 153–237.
- Tommila, Päiviö, "Satakunnassa keväällä 1899". *Satakunta* 18, 1967, 130–172.
- Tommila, Päiviö, Tuire Raitio & Eeva-Liisa Aalto, *Suomen sanomalehdistön levikki 1861–1900*. SSLH-projektin julkaisuja 7. Helsinki 1977.
- Upton, Anthony F., *The Finnish Revolution 1917–1918*. Minneapolis 1980. (1980a)
- Upton, Anthony F., *Vallankumous Suomessa 1917–1918 I*. Helsinki 1980. (1980b)
- Vaikea totuus. Vuosi 1918 ja kansallinen tiede*, toim. Heikki Ylikangas. Helsinki 1993.
- Vanhaa Keikyä*. Huittinen 1982.
- Vares, Vesa, "Mannerheimia ja 'Hoffmannia' odottaessa. Porvarillinen eliitti punaisessa Suo-

- messä keväällä 1918 muistiinpanojen valossa". Teoksessa *Turun koulu*, toim. Timo Soikkanen, 269–297. Turku 1989.
- Vasara, Erkki, "Urheilu — maanpuolustusta ja nuorisokasvatusta. Suojeluskuntajohdon urheilunäkemyksiä 1920-luvulla". *Ajan kohta. Poliittisen historian vuosikirja 1992*, toim. Mikko Majander, 113–132. Helsinki 1992.
- Viikki, Raimo, *Suur-Huittisten historia II*. Jyväskylä 1973.
- Viikki, Raimo, "Ennen kunnanvaltuustoa. Kunnallishallinnon alkuvaiheet Huittisissa". Teoksessa *Huittisten kunnanvaltuuston 75-vuotisjuhlajulkaisu*, toim. John Martoma, 5–29. Kokemäki 1978.
- Viikki, Raimo, *Suur-Huittisten historia III:1–2*. Jyväskylä 1989, 1990.
- Voionmaa [Wallin], Väinö, "Sanoja ja kuvia Suomen tehtaista". *Kyläkirjaston kuvalehti*, B-sarja, 1901, 102–103.
- Warén, Aksel, *Torpparioloista Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 89. Helsinki 1898.
- Ylikangas, Heikki, *Tie Tampereelle*. Porvoo - Helsinki - Juva 1993.
- Ytti, Irma, *Huittisten kunnanvaltuuston 60-vuotishistoria*. Kokemäki 1963.
- Ytti, Matti, Maa- ja metsätalousjärjestöt Huittisissa. Maatalouspolitiikan pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1936.
- Ytti, Matti, *Piimäpuodeista suurmeijeriin. Huittisten Osuusmeijeri Oy 1899-1949*. Pori 1950.
- Zolberg, Aristide R., "Moments of Madness". *Politics and Society* 2, 1972, 183–207.
- Öhngren, Bo, *Folk i rörelse. Samhällsutveckling, flyttningsmönster och folkrörelser i Eskilstuna 1870-1900*. *Studia Historica Upsaliensia* 55. Uppsala 1974.

HENKILÖHAKEMISTO

A

- Aalto, Kalle 165
 Aaltonen, Oskari 211
 Alava (Latoniitty), Frans 185,
 207
 Arvola, Anna 289
 Arvola, Paavo 143, 286, 288,
 289

B

- Backman, Anders Gustaf 170,
 172
 Bois, Paul 304

C

- Calhoun, Craig 109
 Calonius, Gustaf Mathias
 159–160

E

- Ehmrooth, Jari 301, 303
 Elonen, Kustaa 178, 243
 Engdahl, John 82, 96, 98, 157,
 166, 167, 169–174, 184,
 195, 196
 Enwald, Harald 278–280
 Erkkilä, Reinhold 194, 198,
 286, 288
 Evä, K.M. 12

F

- Fahler, J.A. 252
 Falén, Emil 82, 96, 98, 105,
 106, 108, 111, 115, 142,
 143, 157, 159, 180, 181,
 186, 187, 192, 197, 200,
 246, 248, 249, 254

G

- Gebhard, Hannes 260
 Ginzburg, Carlo 317

H

- Hannula, Anna 135
 Hannula, Juho 135
 Hannula, Mandi 135
 Hannula, Oskari 134, 135,
 142, 193
 Hannula, Sofia 135
 Harhio, Uuno 203
 Heikkilä (Keinonen), Aadolf
 127
 Heikkilä, Evert 164, 169, 230,
 287, 290, 291
 Heikkilä, Frans 162
 Heinonen, Oskari 185
 Heiskanen, Ilkka 321
 Helava, Uuno 278–280, 286,
 288
 Hellman, Kalle 78
 Helo, Juhani 278–280, 286
 Hyörä, Frans 195
 Hälli, Yrjö 225, 287
 Härkälä, K.A. 68, 69, 82, 214
 Hästesko, F.A. 95

I

- Ingman, Lauri 311

J

- Jalonen, Evert 260
 Jalonen, Frans August
 238–239
 Jarttu, Kalle 286, 289
 Jokinen, Erkki 284

- Jokinen, Kalle 208–209
 Jokinen, Lauri (pastori)
 278–280, 282, 286, 288
 Jokinen, Lauri (satulaseppä)
 248
 Jokinen, Manda 209
 Juti, Matti 190
 Juusela, F.O. 70, 71, 159, 179,
 193, 214, 274, 293
 Jylhänmaa, Artturi 262
 Järnefelt, Arvid 269
- K
- Kallio, A.E. 180, 183, 195,
 203, 204
 Kaneva, Kalle 77, 106, 108
 Kaneva, Kosti 106, 108
 Kangasperko, Jalmari 262
 Kanni, Erkki 171
 Kantonen, Antti 203
 Kapali, Toivo 178, 180
 Kartano, Alma 266, 267
 Kaunisto, Josef 127
 Kauppi, Väinö 233, 234
 Kauppila, Martti 233
 Kauppinen, Aleksander 106,
 126–129, 178–179, 181,
 186, 197
 Keinonen, Frans 106
 Kenni, Kalle 170, 172
 Keskitalo, Kustaa 192
 Kettunen, Pauli 274, 319
 Kirra, Kalle 228, 229, 231,
 257, 293
 Kivi, Toivo 209
 Knaapinen, Maunu A. 32,
 59–61, 62, 68–70, 83, 84,
 87, 95, 96
 Kohijoki, Väinö 261
 Korpela, Frans 260, 261
- Korvenpää, Hulda 126
 Kouhi, Frans 286, 288
 Krogius, Allan 172
 Kuiko, Kalle 169
 Kuiko, K.I. 169, 172, 287, 293
 Kulmala, Evert 261
 Kyläkoski, Verner 226
 Kylä-Liuhala, Frans 72, 134
 Käyrä, K.A. 225, 293
- L
- Laaksonen, Eeva 266
 Laaksonen, Frans 266
 Laaksonen, K.E. 106, 108
 Laaksonen, Urho 266
 Lantto, Toivo 248
 Laurila, Oskari 170, 172, 194,
 196
 Lehtonen, Frans 243, 245
 Leivo, Oskari 158, 163, 164,
 168, 170
 Levi, Giovanni 317
 Liikanen, Ilkka 218
 Liipola, Selim 60
 Lindqvist, Kusti 79, 82,
 104–106, 111, 140, 157,
 159, 178–180, 184, 187,
 189, 192, 194–196, 200,
 203, 204, 209
 Lindqvist, Niilo 209
 Lindstedt, Wilhelm 62, 68,
 115, 134
 Linna, Väinö 300
 Lintunen, K.V. 60
 Loimaranta, Eero 212
 Loimaranta, Lauri 78, 101
 Loimaranta, Sakari 62
 Lydén, Karl 104, 139
 Lähde, Kaarlo 248, 249

M

Malm, J.F. 75, 79, 182
 Malmberg, Frans 190, 191
 Martinantti, Uuno 291
 Matara, Kalle 203
 Mattila, Toivo J. 288
 Mikkola, Amanda 183, 205,
 206, 213
 Mikkola, Heikki 157, 159,
 180, 183, 184, 192, 194,
 195, 197, 205, 206, 213
 Mikkola, Heikki (nuorempi)
 205
 Mikkola, Lauri 205
 Mikkola, Matti 205
 Molander, Evert 243, 245
 Moore, Barrington, Jr. 199
 Myllykangas, Albert 107,
 108
 Maenpää, Niilo 263
 Mäkelä, Erland 195, 266
 Mäkelä, Reino 266
 Mäkelä, Vilho 266
 Mäkinen, Otto 174
 Mäkinen, Vihtori 185
 Mörk, Juho (?) 128

N

Naatula, Kalle 286, 289
 Nikolai II 11
 Nordlund, J.O. 178, 180, 183,
 195, 203, 204
 Norri, Kalle 287, 293
 Nurmela (Nikander), Herman
 82, 97, 98, 115, 169, 193
 Nurmela, Hilja 278–280
 Nurminen, Aarne Markus
 244
 Nyman, Ivar T. 170, 196

O

Oittinen, Vilho 185
 Olli, Matti 95, 96, 158, 159,
 234

P

Paavolainen, Jaakko 300
 Packalén, Toivo 172, 174, 197,
 198
 Palo, Toini 164
 Peiponen, Ferdinand 263
 Penttilä, Frans 278–280
 Perko, Isak 266
 Perko, Jalmari 266
 Pohja, Vilho 251, 252
 Punovuori, F.F. 262, 263

R

Rannikko, Juho 203
 Rantala, Heikki 71, 82, 94, 96,
 98, 133, 187, 189, 230
 Rantasalo, Viljo 228
 Rasila, Viljo 144
 Renfors, Kustaa 76, 77, 87
 Reunanen, Erland 107, 108,
 111
 Reunanen, Oskar 180, 183,
 195
 Rossi, Juho 101, 107, 120,
 142, 143, 205
 Ruusunen, Konrad 262, 263
 Ryti, Uuno 170, 172
 Ryti, Väinö 170, 172

S

Saarelainen, Kalle 128
 Saari, Uljas 194
 Saarikko, Vilho 269
 Salmi, Oskar 197–198
 Salomaa, Erkki 107

- Salomaa, Juho 107, 197
 Salonen, Alarik 260
 Salonen, J. Osk. 158
 Salonen, Selim 172, 205
 Schultz, Walter 105, 140, 142,
 143, 187, 196, 198, 214
 Selin, Einar 253
 Seppä, Artturi 287
 Sevón, A.V. 77, 98, 105, 107,
 111, 180, 183, 194, 195,
 203, 204
 Sevón, Kaarina 227
 Siuko (Uusi-Siuko), Kalle 197
 Sivunen, Oskar 197–198
 Stenros, Gustaf W. 212, 215,
 216, 288
 Stenros, Hilma Elisabeth 212
 Ståhlberg, K.J. 157
 Suonpää, Frans 261
 Suonpää, Jalmari 243, 245
 Suurkari, Vilho 288
 Särnä, Erkki 278–280, 287,
 292
- T
- Tainio, Taavi 246
 Tammelin, Emil 263
 Tammelin, Maunu 263
 Tamminen, Kustaa 178
 Tammineva, Alvar 107, 108,
 183, 195, 203
 Teljo, Jussi 299
 Terho (Gyldén), Frans
 115–116, 158, 178, 180,
 185, 192, 197, 203
 Toivola, V.E. 225, 233, 287,
 290, 293
 Tolonen, Juho Kustaa 185
 Torpo, Felix 226, 227
 Torpo, Lauri 175, 226
- Tuomi, Fredrik 107–110, 126,
 181, 197, 203, 209
 Tuomi, Yrjö 209
 Tuompo, J.E. 228, 229, 231,
 282
- U
- Unho, Kaarlo 246, 248, 254
 Uola, Yrjö 193
 Upton, Anthony F. 199
- V
- Vaaramo (Valenius), Vilho
 142, 158
 Vahala, Kustaa 107, 108
 Vahlroos, Uuno 197–198
 Vanhamäki, Emil 203
 Vemmelpuu (Vilenius), Ida 59,
 60, 95, 115, 134, 137, 213,
 215
 Vennonen, Frans 185
 Verkko (Wickström), Kaarle 76
 Vesikari (Vestergren), Vilho
 143
 Viikki, Raimo 111
 Vilén, Kalle 197–198
 Viljanen, Alfred 40, 41, 44, 79,
 116, 137, 165, 174, 175,
 251
 Virta, Frans 203, 205
 Virta, Kalle 183, 243, 245,
 255, 284
 Virtanen, Maijastiina 203
 Vuorio, Svante 237, 244
 Väinölä, Fanny 94
 Väinölä, Ilmari 94, 233
 Väinölä, Toivo 94, 233
 Väinölä, Verner 82, 94, 95,
 173, 192, 194, 225, 233,
 287, 290, 291

W

Warén, Aksel 86, 256

Y

Ylikangas, Heikki 300

Ytti, Helmi 290

Z

Zolberg, Aristide R. 97

Ä

Äyhö, Kalle 287, 293

Ö

Öller, Leopold 166, 167, 170

LYHYTLAINA

Alapuro

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

HELSINGIN YLIOPISTON KIRJASTO
HELSINGFORS UNIVERSITETS BIBLIOTEK
HELSINKI UNIVERSITY LIBRARY

KESKUSTAKAMPUKSEN KIRJASTO
CAMPUSBIBLIOTEKET I CENTRUM
CITY CENTRE CAMPUS LIBRARY

**LYHYTLAINA
LAINA-AIKA
2 VUOROKAUTTA**

Moderni poliittinen Suomi syntyi vuosisatamme alkukymmenellä. Suurlakko 1905 oli demokratian lupaus, joka hukkuu kansalais-sotaan.

Yhdessä tapahtumat synnyttivät poliittisen kulttuurin, joka erosi itäeurooppalaisesta ja skandinaavisesta. Tilanteen sinetöi suhde Venäjään. Suhde teki välttämättömäksi sekä yksimielisyyden että sovittelun. Se rajoitti demokratiaa, mutta lopulta se pakotti moni-arvoisuuteen.

Tämä tarina kerrotaan kirjassa yhden paikkakunnan näkökulmasta. Sen päähenkilöitä ovat Huittisten maalaispitäjän talolliset, opettajat, torpparit, tilattomat, käsityöläiset ja tehdastyöläiset.

Koko maata koskevien historiallisten tapahtumien puristuksessa kiteytyivät Huittisissa yhteyden ja vastakkaisuuden rakenteet, jotka näkyvät nykypäivän Suomessakin.

ISBN951-31-2325-1

91783

HY OPISKELIJAKIRJASTO

103 045 2873